

3 A. H. TAMMISAARE

3

A. H. TAMMISAARE

*Kogutud
teosed*

3

A. H.
TAMMSAARE

Kogutud
teosed
3. köide

„EESTI RAAMAT“ · TALLINN 1979

A. H.
TAMMSAARE

Miniatuurid,
jutustused,
novellid
(1909–1921)

„EESTI RAAMAT“ · TALLINN 1979

E
T18

Väljaande kolleegium:

*K. Itra, P. Kuusberg, H. Puhvel, E. Sõgel, E. Teder,
J. Toomla, A. Vinkel.*

Koostaja *E. Teder*, tekstikriitiline toimetaja *L. Uustalu*.

Kunstiliselt kujundanud *R. Pangsepp*.

4702700100

T $\frac{70305-113}{M901(16)-79}$ 123-79

© Kirjastus «Eesti Raamat», 1979

1915

MINIATUURID
KOGUST „POISS JA LIBLIK“

Ühele noorele neiule

(Impromptu)

Noor, aga teed vanaks;
naerad, aga teed tõsiseks;
rõõmus, aga teed kurvaks;
kergemeelne, aga teed raskemeelseks;
hea, aga teed kurja;
helde, aga annad vähe;
ei luba midagi, aga loodetakse kõike;
ei mõtle, aga ajad mõtlema;
luuleta, aga ajad luuletama;
raagid kui laps, aga kuulatakse kui mõttetarka;
külm, aga soendad;
näen sind esimest korda, aga igatsen
rohkem kui paremat sõpra, —
ja õnnelikud, kes kunagi sulle lähedale ei pääse,
sest need ei tea, mis on pettumus.

Kärbes, prussakas ja ämblik

Kärbes ärkas jaanuarikuus laeprao vahel talveunest üles: magamiseks oli tuba liig soe.

Ta ronis peiduurkast välja, mõtles, hõõrus esimesi jalgu, kratsis uimast pead, tõusis siis lendu, lõi segase otsaesise paar korda vastu lage, juhtus lampi nägema, tegi mõne virru selle ümber ja kukkus, palavusest rabadud, lauale selili.

Seal ta nüüd lamas: tiivad korralikult selja peal koos, jalad püsti.

Natukese aja pärast tõusis tal tahtmine ennast jalule ajada; katsus, ei saa. Ta võttis tiivad abiks, laskis kümme korda kordi pirinal ringi, kuid asjata. Tiivad vurisesid, aga ikka alles lamas ta, jalgu lae poole siputades.

Tiibade vurin puutus prussaka kõrvu. Uudishimu tuhinas jooksis ta laual olevate paberite alt välja ja ruttas otseteed kärbe juurde.

Imelik! Niisugust looma polnud ta veel kunagi näinud, aga ometi oli ta juba nii mõndagi tundma õppinud. Ta tundis kassi, kes tema sugulasi sõi; väikest koera, kes mõnikord, kui tal iseäranis hea tuju oli, neile mängides käpa peale pani; tütarlast, kes neid lambitulega või suitseva peeruga põletas, mille eest nad teda öösel ilmarmuta närisid, ja perenaist, kes sugugi nalja ei mõistnud. Ta teadis ka seda, kus veeämbriid, pesemata söögiriistad, märjad jalanõud, pliit särisevate pannidega, sahvri uks, kartulipada, kohvikann ja palju teisi huvitavaid asju seisis. Mõnedele neist võis ligi pääseda, teiste lähedus aga maksis elu. Nii paljud tema

sugulased pidid teadushimus ja ühiskonna aadete eest kannatades kanglastena siit ilmast lahkuma.

Beda kõike teadis prussakas, aga siiski ei tunnud ta kärbest. Sellepärast astus ta, asja tunnistades, samm-sammult ikka ligemale, kuni kärbes viimaks jalgadega ulatas tema kurgu alt kinni haarama. Välgu kiirusel põgenes peletatud prussakas lähema ajalehe serva alla, kuna aga kärbes enese põgeneja abil jalule oli ajanud.

Ta seisis ja mõtles. Prussakast paistsid ainult liikuvad katsesarved. Kärbes katsus kõndida; pea oli ikka alles uimane ja silmad unised.

«Kes sa oled?» küsis prussakas ja pistis julgemaks saades pea lehe serva alt välja.

«Oled sa politseinik?» küsis kärbes vastu.

«Ei ole.»

«Teised kõik peaksid mind tundma.»

Prussakas vaikis ja mõtles vastuse üle järele. See võõras isik ei olnudki nähtavasti nii suur barbar, nagu tema esiteks oli arvanud. Paar sammu ligemale astudes küsis ta viisakamal toonil:

«Kust sa tuled?»

«Magamast,» vastas kärbes.

«Magamast?» imestas prussakas.

«Jah, olud on niisugused.»

«Olud! Tuleb siis uni oludest?»

«Kõik tuleb oludest. Või on teie juures teisiti?»

«Meie elame seaduse järele,» vastas prussakas ise-taadvalt ja uhkelt.

«Miks magate teie ka seaduse järele?»

«Meie seaduses on ainult üks punkt.»

«Ja see on?»

«Tehke sugu ja teid saagu palju.»

Kärbes ei uskunud oma kõrvu. Missugust lollust küll prussakas võib rääkida!

«Kas ka talvel see seadus maksab?» küsis kärbes imestanult.

«Alati: suvel ja talvel, kevadel ja sügisel, sest seadused on pühad, neid peab alati täitma.»

«Uskumata,» ümises kärbes pead raputades ja kukkus jällegi selili. Ja kui ta pirisemise pärast jutuka prussaka sõnu ei kuulnud ja see oma häält kõvendas, virgus ämblik oma siidipesas. Ta tuli välja, pidas pisut aru, tõmbas siis kõleotsa vöö vahelt, kinnitas selle pesa talale ja

laskis enese ettevaatlikult alla, et järel vaadata, mis lahti on. Lühikese vaatlemise järele oli tal olukord selge: ta hakkas vanu võrkusid parandama ja uusi juurde punuma.

*

Paar päeva läks mööda. Prussakas rändas laual ja seintel ümber. Tal oli pisut igav ja sellepärast otsis ta kärbest: targa isikuga on lõbus ajaviiteks juttu vesta. Viimaks leidis ta tema ämblikuvõrgust. Vaevalt suutis kärbes ennast liigutada: siid seob ju kõvemini kui terastraat.

«Kas sa võiksid mind aidata,» palus kärbes alandlikult.

«Eks katsume,» vastas prussakas suusoojaks ja puutus ettevaatlikult võrku.

«Sikuta kõvemini, võta kõik jõud kokku,» palus kärbes hingehädas.

«Ei või, pean enesega õrnalt ümber käima, muidu venitan kõhu, olen ju peenikeselt kasvatatud. Pealegi näed mind esimest korda õnnistatud olekus!»

«Siis olen kadunud!» ägas kärbes.

«Veel on üks pääste-abinõu,» vastas prussakas.

«Missugune?»

«Kõige lihtsam ja kindlam: ma süüa su ära.»

Ja ilma et ta kärbse nõusolemist oleks oodanud, asus ta tema kallale: otse kurgu alt hakkas ta peale.

Kärbes pirises:

«Sa ei talita olude kohaselt!»

«Aga ma täidan seadusi,» vastas prussakas.

«Niisugust punkti pole ju teie seaduses.»

«Meie tegime uue punkti juurde — edu nõudis.»

Ja prussakas näsis edasi, kärbest isalikult õpetades:

«Elu on üleüldse hädaorg, aga mis sinna parata. Ainus abinõu: kannata ja täida seadusi.»

Kärbes protesteeris pirinal, kuni jõud rauges.

«Ja veel!» lisas prussakas mõttetarga rahuga juurde, «ära kunagi hädalda, see ei huvita kedagi, rikub ainult korralikkude elanikkude rahu ja erkusid.»

*

Beda kõlke nägi ja kuulis ämblik. Ta pidas targu aru, mis teha. Viimaks ronis ta pesast tasakesi välja ja heitis prussakale tugeva siidiköie kaela. Prussakas tegi ehmatuse ettevaatamata liigutuse ja sattus jalgupidi võrku. Küll kiskus, küll katkestas! Ämbliku põliselt ehitatud stuase lõi tapis ja tabas nagisema. Aga üks uus köis teise järel punuti prussaka ümber, kuni tal igasugune lootus vabanemiseks kadus. Siis sai ta ämbliku peale kõlblist viha täis ja ta karjus:

«On see õigus, mis sa teed?»

«Mis on õigus?» küsis ämblik vastu.

«Või on see seaduslik?»

«Mistarvis peaks see seaduslik olema?»

«Aga mille järel sa siis elad, barbar?» karjus prussakas pühas paatoses, kelle paremaid tundmusi ämbliku sõnad haavasid.

«Mina elan ainult südametunnistuse järele,» vastas ämblik otseselt.

Ja kui ta prussaka küllalt kõvasti kinni oli mässinud, pugus ta rahuliku meelega oma siidipessa magama.

Kaaren ja pojad

Kord olid kõik vanad koos ja kurtsid oma poegade halbuse üle.

«Nad on sõnakuulmatud ja kangekaelsed,» hädaldas üks.

«Nad ei armasta mind,» ohkas teine.

«Nad on tänamatud,» kaebas kolmas.

«Nad põlgavad mind,» kurtis neljas.

Ja ikka uusi hädasid tuli juurde. Mitte ainustki kiidusõna.

«Ja ometi oleme neid sigitand!» ütlesid isad.

«Ja sünnitand,» nutsid emad.

Viimaks võttis üks vana sõna ja ütles:

«Kaarnal oli kaks poega. Nad puhkasid pesas, mis pika ja lageda puu otsa oli ehitatud. Puu aga seisis suure ja laia jõe ääres, mille teisel kaldal paks mets põliste puudega kasvas.

Ja kui jõgi kevadel voogavates lainetes hiilgas, palusid kaarnapojad ema:

«Vii meid üle jõe metsa, siin lagedal üksiku puu otsas on igav.»

Ema oli rõõmus, et ta pojad midagi tahta mõistavad, ja uhke, et ta nende soovisid võib täita.

Ja kui ta kõik valmis oli pannud, võttis ta esimese poja pesast ja hakkas temaga üle jõe metsa poole lendama.

«Mis sa lubad mulle selle eest, et ma sind nõnda kannan?» küsis ema pojalt, kui nad kesk jõge olid jõudmas.

«Ma armastan sind surmani ja kannan vanaduses sinu eest hoolt. Kõige paremad raipetükid tootan ma sinule

tuua, kõige hiilgavamad leitud asjad panen ma sinu kustuvate silmade rõõmuks särama ja millestki ei pea sul puudu olema,» vastas poeg.

Aga vaevalt oli ema need sõnad kuulnud, kui ta poja lahti lasi, teda jõkke pillates, kus ta ära uppus. Voogav veepind kandis surnukeha mere poole ja see oli ainuke must täpp hiilgavatel lainetel.

Vana kaaren lendas ujuvale surnukehale pisut järel ja silmitses teda viimast korda; siis tegi ta oma noka lahti, et paar korda haledalt karjatada.

Kui ta pesa juurde tagasi tuli, küsis temalt teine poeg:

«Ema, miks sa karjusid?»

«Ma häälitseisin su venda, et tal igav ei hakkaks,» vastas ema.

Nende sõnadega võttis ta teise poja ja lendas metsa poole.

«Mis sa lubad mulle selle eest, et ma sind nõnda kannan?» küsis ta pojalt.

«Luban? Sinule?» küsis poeg vastu. «Sinule mitte midagi. Aga mul on kord omal pojad ja nendele teen ma sedasama, mis sina minulegi.»

Ja vaata, selle poja kandis kaaren üle suure jõe ja seal kasvatas ta tema ilusaks ja suureks ning õpetas targaks.

Ta pidi oskama hiiri püüda ja raiska tema magusa haisu järel ka kümne versta tagant üles leida.

Ta pidi ettevaatlikuks saama, alati kõrgelt lendama ja pesa lageda puu latva ehitama, et karjapoiss temale ka siis ligi ei pääseks, kui ta omad käed ja püksid vaiguga võlab.

Ta pidi haraka edevat sabapildumist ja kädistamist ning varese kohatut kraaksumist põlgama õppima ja ennast vaikuses harjutama nagu kanakull või kotkas.»

Vanamees vaikis.

«Sul pole omal vististi ainustki poega, muidu ei räägiks sa nõnda,» hüüdsid kõik nagu ühest suust.

«Ei ole,» vastas vanamees kurvalt, «neid oli kaheksateistkümme, aga kõik on surnud.»

Ja see sündis, et Tõel maa peal halb hakkas. Teda vintsutati ühest ilmaotsast teise ja kusagil ei antud talle rahu. Endistest asupaigust, mida kõik juba igaveseks hakkasid pidama, peletati ta välja ja asjata otsis ta uut elukohta.

Kui Tõde nõnda lausa taeva all ümber hulkus, sai ta meel nukraks ja ta ütles:

«Mis kurja olen ma inimestele teinud, et nad mind nõnda taga kiusavad!»

Ja ta hakkas maalt taeva poole minema.

Aga kui inimesed seda nägid, ütlesid mitmed:

«Tõele on ülekohut tehtud, sellepärast jätab ta meid maha.»

Kuid need, kes Tõele lähemal olid seisnud, tema kui eluõnne järel igatsenud, temale pühalikult igavest truudust töötanud ja temale oma nooruse, meheea, kogu elu ohvriks toonud — need ütlesid:

«Tõde on kõige ilusam kõigist ilusatest neitsidest, aga missugune ilu on igavene? Tõde on oma valguses pimestav kui päike, aga kas päike ikka ja kõiki pimestab? Tõde on vanaks saanud, tema on neitsilikkuse kaotanud, aga missugune eidetudi paneks veel armastajate südamed kiiremini tuksuma? Tõde on petlik kui ilus naine, sellepärast lendab ta Jumala juurde.»

Kolmandad aga ruttasid seletama:

«Tõele on aujärjepärija sündinud, sellepärast põgeneb ta.»

Aga kui Tõde taevavärava taha jõudis ja sinna pihta koputades sisselaskmist nõudis, küsis Peetrus:

«Kes sa oled?»

«Ma olen Tõde,» vastas koputaja.

Ja kui Peetrus seda kuulis, tuli ta meelde Issanda sõna: «Enne kui kukk kaks korda saab laulnud, saavad sina mind kolm korda ära.»

Ja ta kattis omad silmad kinni ja nuttis kibedasti.

Sel ajal lipsas Tõde taevaväravast sisse.

Esimesena vastu tuli talle tark Saalomon. Aga ka tema ei tunnud Tõde ära. Ta hakkas omist paljuist võõramaa naistest rääkima, kellest Jehoova oli öelnud: «Nemad ei pea mitte teie sekka tulema, sest nemad võtavad tõesti teie südamed oma jumalate poole käänta,» ja lisas lõpuks Tõe nime kuuldes juurde:

«Vaata, see kõik oli tühi töö ja vaimu närimine! Kõik on tühi asi, selge tühi.»

Ja edasi astus Tõde, kuni ta Jumala ees uhkelt seistama jäi.

Aga mees, kes Issanda jalge ees istus, ütles Tõele:

«Sa seisad kui roomlane, aga miks tuletad sinu nägu barbarit meelde?»

«Ma olen Tõde,» kõlas suureline vastus.

«Mis on tõde?» küsis mees vaikselt.

Nüüd sai Tõde kurvaks ja ütles:

«Armuline Issand! Maa peal kiusatakse mind taga ja taevast ei tunne mind keegi, kuhu pean ma minema?»

Ja Jumal vastas:

«Araneetud on maa sinu pärast; kibuvitsu ja ohakaid peab ta kandma, kuni sa ühes inimesega jälle mullaks saad, kust sa oled võetud. Sest sina oled põrm ja pead jälle põrmuks saama.»

Ja veel kurvemaks sai Tõe meel.

Aga see, kes Jumala paremal käel istus, ütles temale:

«Armastus teeb elavaks. Aga ei ühelgi ole suuremat armastust, kui et ta oma elu jätab sõprade eest. On sul sõpru?»

«Ma mäletan ainult vaenlasi,» vastas Tõde.

«Siis sure vaenlaste eest, sest surmas on elu, ja taevale on vaenlased kõige armastusväärilisemad sõbrad.»

Ja Tõde suri...

Sest ajast saadik ütlevad inimesed, kes Tõde otsivad ja teda maa pealt ei leia:

«Tõde elab Jumala juures.»

Süütu armastus

Sellest ajast on palju aastapäivi mööda. Vanemuine käis siis veel oma rahvale kannelt löömas, Murueide tütreid lilledel tantsimas, vikerkaar ammutas raudvankri müriinal merevoogudest vett ja Koit ning Hämarik unistasid kevadel teineteisele lähenedes kokkusaamisest hõõgavil palgil.

Nüüd on see kõik igavikku vajunud. Isegi allik, mis siis mäenõlval vulises, on kuivanud ja põline tamm kummardab kurvalt suikudes rohuga kaetud augu serval. Hommikuti, kui kerge tuuleõhk ta öörahust äratab, puistavad ta poolkuivanud oksad arvuta pisaraid endisse allika-avausse. Aga siiski on see sagedasti nii kuiv, et konn vihma igatsedes tema põhjas krooksuma hakkab, mille peale vihmikass metsast haleda kiunumisega vastab. Muidu on ümberringi vaikne ja surnud: siin elutsevad veel ainult eluta elanikud.

Aga see kõik oli teisiti, kui allikas alles vulises ja kui ta külmkarsked vood salatungil maapõhjast ülespoole hoovasid, nagu tahaksid nad noorusjõust käharaid tammeoksi palaval ajal jahutada.

Allikale käis siis kaks jalgteed: ühte sõtkus neiu, kes paindub kui pilliroog ja kerge ning kärmas nagu noor hirv; teist tüse ja tugev noormees, kelle samm raudne ja raske nagu vanataadi taevavanker.

Juba kolm aastat olid nad vett võttes üheskoos omad kruusid allikasse surunud, aga veel sõnagi polnud nad teineteisele lausunud. Ja neiu oli nii häbelik, et noormees talle ainult allikapeeglis silma võis vaadata. Aga kui kolm aastat ja kolm päeva täis said, ei suutnud noormees enam vaikida, vaid ütles:

«Vaata, ma olen tubli ja tugev kui põline tamm ning sina paindub ja peenike nagu pilliroog, siiski löön värisema, kui allika põhjas su silmi näen. Sellepärast ütle mulle: armastad sa mind?»

Aga neiu täitis sõnalausumata oma veekruusi ja kadus kergel sammul jalgteed mööda õitsevate toomingate varju. Noormees vaatas talle tardunud pilgul järel ja taks siis norus peaga koju.

Järgmisel päeval oli ta jällegi allikal, ja kui ta selle põhjas neiu silmi nägi, kordas ta oma eilast küsimist. Neiu pani aga veevõtmisega allika virvendama ja varjas nende omad silmad nooremehe eest.

Teist korda sammus noormees norus peaga koju.

Aga kui ta kolmandal päeval oma küsimist allikal kordas, tõstis neiu omad silmad üles ja vastas:

«Ma olen peenike ja paindub, sina aga tüse ja tugev, kuid siiski lööd sa minu silmade ees värisema: ma armastan sind. Tule homme jälle, siis küsin sinult midagi.»

Nende sõnadega lahkus ta allikalt.

Hoogsalt ja kõrgel hoitud peaga sammus noormees koju. Alles siis märkas ta, et ta veevõtmise oli unustanud.

Kui ta järgmisel päeval neiu vastas allika kaldal seisva jõusa see:

«Ütle, oh tugev noormees, missugune on su armastus?»

Ja noormees vastas:

«Mu armastus on puhas ja kindel kui surnurüü ja selge ning põhjatu nagu su silmade vaade.»

«Siis tule ja suudle mind otsa ette, kuid ära aja mu küldeid lokke segi.»

Ja noormees astus üle allika, suudles neidu otsa ette ning ei ajanud tema lokke mitte segi.

«Homme näeme jälle,» ütles neiu ja kadus veekruusiga jalgteel.

Noormees pidi koduteelt tagasi pöörama, sest ka täna oli ta unustanud vee võtmata.

Kui ta teisel päeval allikale läks, ütles talle neiu:

«Sa tugev noormees, kui su armastus ikka veel puhas ja kindel on kui surnurüü ning selge ning põhjatu nagu mu silmade vaade, siis tule ja suudle mu hõõgavaid palgi, aga ära puutu neid valgeid lilli, millega ma oma küldeid olen ehtinud.»

Ja noormees täitis neiu soovi, suudeldes tema koidu-punalisi palgi, kuna ta valged lilled puutumata jättis.

Kolmandal päeval ütles neiu nooremehele:

«Ma usun su armastuse puhtust ja põhjatust, sellepärast tule ja suudle mu silmi, millesse sa tänini ainult allikapõhjas võisid vaadata ja mis sind värisema panevad. Kuid hoia, et sa seda pärga ei mulju, mis ma peas kannan.»

Ja ettevaatlikult võttis noormees neiu pärjalise pea oma käte vahele ning suudles neid põhjatuid silmi, mille pilk luupainajana tal hinge oli ähvardanud kinni matta.

Uhkena ja rõõmsana oma armastuse puhtuse üle astus ta teisele poole allikat endisele paigale tagasi. Neiu aga langes oma neitsilikkuses pakitsevate rindade peale maha ja nuttis, nuuksus...

Tummas mõistmatuses seisatas noormees ja vaatas nutjat. Siis astus ta üle allika...

Sel kolmandal päeval läks neiu raske südamega ja kerge veekruusiga kodu, sest rinnas puudus süütus ja kruusis vesi. Tema kuldsed lokid olid sasisatud ja neid ehtinud pärg jäi allika kaldale muljutuna närtsima...

Aga see kõik oli ammu, väga ammu. Ainult Koit ja Hämarik teavad sellest kevade lõpul tummal pilgul teineteisele jutustada. Kurvalt kummardub põline tamm kuivanud allika rohtunud kaldal ja valab ööunistustest ärgates arvamata pisaraid ilmsüütuse aegade üle, kus selged silmad teineteist veel allikapeeglis leidsid.

Kuningas ja ööbik

Kord elas kuulus kuningas.

Ümberkaudsed rahvad ja riigid oli ta rüüstanud, nende põhad paigad rüvetanud, viljapõllud ja taime-
ad hobuste ning sõjavankritega sõtkunud ja inimesed
tapnud või kaugele maale vangi viinud. Naiste seast oli
ta välja valinud need, kes ilusad näost ja kenad kasvu
poolest, ja oli nad ära annud sõjameeste kätte, et nen-
daga tehtaks häbemata tööd: ja neitsilikkus sai naeruks
ning raskejalgsust ei pandud mikski.

Ta läks üle kõrgete mägede ja tuli ilmapiirile, kus on
aast ainult ääretu meri. Ja ta käis maad läbi, mis ula-
tavad päiksetõusust kuni päikseloodest saadik, ning ta
ei leidnud ühtegi, kes temale oleks võinud vastu seista.

Õnneks sambad laskis ta ilmaotsadesse üles seada ja
nende peale kirjad panna iseenese auks igavesest ajast
igavesti ja Jumalale tänukiituseks, et ta tema käsivar-
tala võimu oli annud. Ta laskis härgi tappa, kes olid
nuumatud rammusal mäerohul, ja valitud pudulujuk-
seid lugemata palju, et Jumalale tuua maguslõhnalist
ohvrit kestvaks ajaks.

Aga need mõned võidetud, kes olid kuidagi oma hinge
päästnud, põgenedes sõjakirve tera eest kaugetele
mägidele või rabade taha, istusid nüüd külade ja lin-
nade äärel varemil ja nutsid.

Ja see väga tark ja jumalakartlik kuningas ehitas
suure ja ilusa vangimaja ning keegi ei mäletanud,
et see kunagi tühi oleks seisnud.

Aga juba esimesel kevadel pärast vangimaja valmis-
saamist laulis tema ees sanglepa otsas ööbik.

Ustavad sulased teatasid sellest kuningale.

«Millest ta laulab?» küsis see.

«Vabadusest ja armastusest, kõigearmulisem valitseja,» vastasid sulased maani kummardades.

Silmapilguks jäi tark kuningas mõttesse. Siis tegi ta oma suu lahti ja ütles:

«Elu on vangipõlv ja ülekohus oleks vabadusest laulda. Elu on kättemaksmine ja kuritegu oleks armastust ülendada. Mina, teie kuningas, ei tea, mis on vabadus, sest mina olen orjade ori. Mina, teie käskija, ei tea, mis on armastus, sest minul on ainult kohused. Sellepärast võtke minu tigidam jahikull ja laske ta ööbiku kallale.»

Sõnalausumata täitsid ustavad sulased oma valitseja käsu.

Järgmisel öhtul võisid nad temale teatada:

«Kõigearmulisem käskija, vangimaja juures valitseb vaikus.»

Kuid järgmisel kevadel laulis vangimaja akna all sanglepa otsas uus ööbik ning jällegi lasti kuninga kurjem kull lahti, kes lauliku suu igaveseks sulgus.

Nõnda kordus see igal kevadel, sest igal uuel kevadel laulis ka uus ööbik sanglepa otsas.

Aga see sündis, et see kõige vägevam ja targem kuningas üles tõusis sõdima rahva vastu, kes tuli sealtpoolt ilmaotsa, mis seisab kaugete mägede taga, ja teda võideti ära. Tema ustavad sulased löödi maha ja tema omad silmad pisteti peast välja, ning et ta nälga sureks, heideti ta sinna suurde vangimajja, mis ta ise omas tarkuses ja vägevuses oli lasknud ehitada.

Igavene pimedus valitses tema ümber.

Ülevaalt laest läbi akna vilkusid tähed, aga kuningas ei võinud neid näha. Vangimaja nurkade ümber ulus tuul, aga kuningas ei kuulnud seda, sest müürid olid liig targasti ja tugevasti ehitatud. Tema endises kojas prassisid võõrad mehed ja naljatasid tema noorte tütardega, kelle kuldseid lokke ehtisid kalliskivid ja pärlid, aga kuningale ei toodud sellest sõna, sest tema sulased olid surnud.

Aga kui nälg ja janu teda valusalt piinama hakkas, siis hüüdis ta ahastuses oma Jumala poole.

Ja Jumal läkitas ingli ja laskis teda oma igavestesse hoonetesse kutsuda. Aga sel silmapilgul, kus kuningas Jumala sõnad ingli suu läbi oli kuulnud ja ennast paradiisi minemiseks valmis pani, kõlas vangimaja vaikusse ja pimedusse lauluhääl.

Kuningas jäi kuulatama ja kuulatades unustas ta hääle ning janu. Sellepärast pööras ta palves Jumala poole ja ütles:

«Armuline Issand! Valgusta mind, kuningat, et mõistaksin, kelle laulu hääl mu kõrvu heliseb, ja et aru saaksin, millest ta laulab, siis tahan kohe sinu juurde tulla.»

Ja Jumal läkitas oma ingli ja laskis kuningale kuulutada:

«See on ööbik, kelle lauluhäält sa kuuled. Ta istub vangimaja ees sanglepa otsas ja laulab vabadusest ning armastusest.»

Ja kuningas palus teist korda:

«Helde Jumal! Luba, et veel ainuski silmapilk seda laulu kuulan, siis tulen kohe.»

Aga enne kui Jumal kuninga sõnade peale sai vastata, vaikis laul. Sellepärast ütles kuningas Jumalale:

«Valgista mu ahastust, oh Issand, ja ütle, miks ööbik enam ei laula?»

Ja Jumal vastas talle ingli suu läbi:

«Kõige vägevam ja armulisem kuningas, kes su ustavad sulased maha löi, sinu omad silmad peast välja pistis ja su siia vangikotta heitis, et sa nälga sureksid, saatis oma tigidama jahikulli ööbiku kallale, sellepärast ei laula ta enam. Aga järgmisel kevadel tuleb uus ööbik, see laulab jälle vabadusest ja armastusest, kuni kull ta murrab.»

Nüüd palus kuningas kolmat korda:

«Armuline ja kõigevägede taeva ja maa valitseja! Olen lükkas sinu tahtmise järel elanud ja sinu käskusid täitnud. Sinu nimekõla olen kannud riikide radadele ja ümapiirideni. Sellepärast oh kuule mu viimast palvet ja pikenda mu elupäivi uue kevadeni. Pane täna oma paradiisi ukseid minu ees lukku ja ava nad alles aasta pärast. Kui aga nälg mind piinab, mu keel suulakke kuivab ja kui ahastuses sinu poole hüüan, siis tee, oh Issand, oma kõrvad kurdiks, löö oma süda kõvaks ning lükka oma hingeuksed minu palvete ees kinni, kuni ma veel kord saan kuulnud laulu vabadusest ja armastusest.»

Ja Jumal kuulis kuninga palvet ning pikendas tema elupäivi uue kevadeni.

Aga et kuningas öö ega päeva, suve ega talve, sügise ega kevade vahet ei teadnud, siis pidi ta oodates terve

aasta ärkvel mööda saatma, et ööbiku laul teda magades ei tabaks. Ja kui siis viimaks igatsetud üürike laul vabadusest ja armastusest uuesti kõlas, palus kuningas jällegi Jumalat, et see tema elupäivi veel üheks aastaks pikendaks.

Nõnda palub pime kuningas igal kevadel uuesti ja ikka täidab armuline Jumal tema alandlikku palvet, sest kuninga elu on püha ja tema palve Jumala meele pärast.

Endine sanglepp on juba ammugi kõdunenud ja tema asemel seisab täiskasvanud noor, aga ikka veel kannatab kuningas nälga ja janu ning ootab kannatliku meelega ärkvel olles, et veel kord laulu vabadusest ja armastusest kuulda.

Ööbik ja lilled

Ilusal kevadel laulis koplis ööbik. Samal kevadel hakkasid seal ka lilled õitsema.

Ja kui ööbik neid ilusaid lilli nägi, mõtles ta:

«Nad õitsevad ainult sellepärast nõnda ilusasti, et mina laulan.»

Ja ööbik laulis veel ilusamini.

Aga lilled, kes ööbiku laulu kuulsid, mõtlesid:

«Ta laulab ju ainult sellepärast nõnda ilusasti, et meie õitseme.»

Ja nad õitsesid veel ilusamini.

Armastus

Kord elas kuningapoeg. Tema oli kuulus oma tarkuse poolest. Tervest ilmast tulid teised kuningapojad ja kuningatütred teda kuulama.

Aga seesama tark kuningapoeg ei teadnud, mis on armastus.

Ja see sündis, et ta kuningatütart nägi, keda ta tahtma hakkas.

Ja ta astus tema juurde ja ütles:

«Tahad sa mulle naiseks tulla?»

Aga kuningatütar sai väga kurvaks ja vastas:

«Kuidas peaksin sulle naiseks tulema, kui sa mulle sõnagi armastusest ei räägi?»

Ja kuningapoeg ütles:

«Kõik tean ma, aga seda mitte, mis on armastus.»

«Siis mine ja õpi seda tundma,» vastas kuningatütar.

Ja kuningapoeg läks.

Kõigepealt tuli talle vastu kevade. Ta kandis vee-kruusi käes ja ta oli kui noor naine, kes omad lokid pärjaga ehtinud.

«Mis on armastus?» küsis temalt kuningapoeg.

«Armastus on joovastus,» vastas kevade raugel häälel, oma rammestunud liikmeid sirutades.

Edasi astudes sai kuningapoeg suvega kokku. Kui ta sellelt armastuse järele küsis, kehtas see oma rasket koormat ja vastas:

«Armastus on valu.»

Suve kannul sammus sügise. Aga tema ei lausunud kuningapojale sõnagi; ta puistas ainult kollaseid lehti vinguvasse tuulde ja silmis seisis tal lugeda:

«Armastus on nukrus.»

Ja kui kuningapoeg lõpuks talve juurde jõudis, mässis see enese valgesse rüüsse ja hangunud õhus helises kirikukellana:

«Armastus on surm.»

Nüüd pööras tark kuningapoeg kuningatütre juurde tagasi ja ütles talle säravail silmil:

«Palju nägin ja kuulsin armastusest, aga kõik nad tõendavad ühte ja sedasama: armastus on õnn ja elu. Tahad sa nüüd mulle naiseks tulla?»

Ja kuningatütrest sai kuningapoja naine.

Laulik

Kord hakkas inimestel ilmas väga raske elu. Taevase Jumala kõrvu kostis ainult kaebamine ja nutt.

Ja kui Jumal ära tüdines seda kuulates, ütles ta laulikule:

«Mine maa peale inimeste juurde ja õpeta neid oma lauluga elumuresid unustama.»

Ja laulik läks.

Noortele kuulutas ta joovastaval keelel igavest armastust, mis aga elus ainult silmapilgu kestab. Täiskasvanute rinnas sütitas ta võitlushimu ja julgeid püüdeid. Vanadele surus ta kortsud kulmudele ja pani neid elutühjuse üle sügavamalt järel mõtlema. Kurbadele laulis ta nukrameelsuse imelisest luulest, rõõmsatele elunalja üllatavast kaasakiskuvusest, elust-tüdinenuile ja ilmapõlgajatele avas ta aga looduseväravad ja õpetas nõnda neile uuesti, mis on naeratus.

Kõik kuulasid laulikut ja ununenud oli elutüdimus ning hingevaev. Jumala kätte ei kostnud enam ei hädaldamist ega ohkeid.

Sellepärast kutsus ta oma ingli ja ütles temale:

«Rutta maa peale ja too mulle sõnumeid, kuidas inimeselapsed elavad. Juba ammugi pole ma nende suust palveid ega kiidulaule kuulnud.»

Ja kui ingel maa pealt tagasi tuli, ütles ta:

«Vägede Jehoova! Inimesed on sinu unustanud. Nad käivad lauliku järel ja kuulavad teda.»

Ja Jumal ütles inglile:

«See on halb, et ma lauliku ilma olen saatnud. Sellepärast rutta maa peale tagasi ja vii talle sõna, et mina teda paradiisi ootan. Siin kõrgel pilvistel troonidel, mis

minu inglid õhtupäikse särava peavad kuldama, olgu tema igavene asupaik.»

Ja ingel ruttas ja tõi lauliku üles Jumala juurde.

Aga kui Issand teisel päeval meelt lahutades jalutama läks ja kui taevaväed talle kuldpasunatega kiitust puhusid, pani ta laulikut tähele, kes üksipäinis istudes alla maa poole vahtis ja pisaraid valas.

«Mispärast ei laula sa?» küsis temalt Jumal.

«Kellele peaksin paradiisis laulma?» vastas laulik.

Ja kui Jumal mõttes lauliku ees seisma jäi, palus see:

«Armuline Issand! Luba, et ma tagasi lähen inimeste juurde, seal igatsetakse minu järel.»

Aga Jumal vastas:

«Sinna ei pea sa mitte tagasi minema, oh laulik, sest sind kuulates võrduvad inimeselapsed minust.»

«Siis luba, et ma põrgu lähen ja seal laulan, sest kui sa mu laulikuks oled loonud, siis pead sa ka kõrvad andma, mis mind kuulaksid.»

Ja Jumal sai väga kurvaks, et laulik temalt niisugust asja palus. Siiski ütles ta:

«Maailma ukсед olen käskinud sinu ees, oh laulik, lukku panna, aga taeva- ja põrguväravad olgu sulle igavesti avatud. Sellepärast mine alla ja laula pimedusriigis.»

Kiirel sammul tõttas laulik tee, et kannatajate meelt lahutada.

Ja kui ta seda piina nägi, mis põrgu pimedust täitis, sai ta meel väga haigeks. Ta istus vaevatute lähedale ja tema hingest voolas imeline laul. Kohe selgisisid valus viikuvad silmad, tasanesisid kannatusest kortsunud palgid, ununesid igaviku hirmsad mälestused. Kõik vaikis ja kuulas, ainult laul voogas, elas, paisus.

Ja kui viimnepäev kätte jõudis, saatis Jumal oma poja, et ta kõike, mis kannatab, pidi lunastama.

Aga kui Kristus põrguväravate taha astus, siis koputas ta asjata, sisselaskmist nõudes: ükski ei läinud väravaid avama, sest kõik kuulasid laulikut.

Aastatuhanded on viimsestpäevast mööda, aga ikka veel seisab Kristus ja koputab. Kõrgete väravate taga jääb aga kõik endiselt vaikseks, ainult laul voogab ja heliseb.

Kandlemängija

Ta oli vana ja hall, aga tema rinnas loitis noorustuli ja tema hinges asusid unistused ja vaimustus.

Terve elu oli ta ilule pühendanud ja temale oma varanduse ja au ohvriks toonud.

Ta keha oli nälga ja janu kannatanud, aga oma hingeihasid ei unustanud ta siiski.

Terve ilma rändas ta läbi ja otsis kõige kuulsamad meistrid üles, et nende kunsti iluallikal juua.

Kunst sai talle jumalaks ja ilus otsis ta elulunastust. Kunst oli kannatus ja ilu — elumõtte ilmutus. Kunst tundus patust pöörmisena, ja kui ta lapsepõlve süütuse järel igatses, siis tõttas ta ilu juurde.

Siis kutsus teda Looja ja ütles:

«Ilm on vanaks saanud, aga ainult lastest on midagi loota; ilm on tuimaks läinud, aga ainult kannatus annab vilja; ilm nõuab jällegi lunastust, aga mul on ainult üks poeg, — sellepärast mine sina inimeste sekka ja kuuluta uut armuõpetust, nagu ma seda sulle kandlekeeltesse olen pannud. Ja vaata, mina olen sinuga ilma otsani.»

Ja kandlemängija võttis Looja häält kuulda ja läks välja inimeste juurde.

Ta käis mööda suuri teid ja nägi suuri linnu, suurt rikkust ja pillavat toredust. Aga kui ta mängima hakkas, vaatasid inimesed tema halli habet ja tema kortsus palgeid, ja nii mõnegi hõrdameelse silmis paistis kaastundmus ja halatsemine. Ja nad pistsid käed tasku, võtsid rahatükid välja ja heitsid nad kandlemängija jalge ette.

Ja igal pool linnades ja rahvarikkais paigus, kus ta kannelt lõi, kogusid uudishimulikud tema ümber, imes-

tasid tema sõrmede väledust ja andsid temale sandikõrnikaid.

Ja nad panid väga pahaks, kui nad nägid, et kandlemängija nende anded tolmu jätab. Ja nad naersid, mõnitasid ja söimasid teda.

Nukral meelel tõttas kandlemängija linnast linna, paigast paika, aga igal pool võeti teda sandina, kerjusena vastu.

Ja juba hakkas tema ihuliikmeisse väsimus kinni, kui ta teekaldal rändajat puhkamas nägi. Ja ta astus tema juurde ja mängis tema ees.

Aga kui ta sai mänginud, tegi rändaja oma suu lahti ja ütles:

«Ma olen rõõmus, et sa mulle kannelt mängisid, aga veel rõõmsam, et mul midagi pole sulle tasuks pakkuda; sest kui mu päralt ka kõik maailma kuningriigid ja nende au ja nende varandused oleksid, siiski tunneksin sinu ees häbi. Olin kurb, ja sina rõõmustasid mind; mul oli kõht tühi, ja ma unustasin nälja; mul kuivas kurk, aga nüüd oleks nagu janu kadunud. Kandlemängija, tule minuga!»

Ja kandlemängija läks rändajaga.

Poiss ja liblik

Metsaga põhjatuulte eest varjatud aasal kasvas ilusal kevadel palju lillesid. Aga asjata ootasid nad noppijat ja nii mõnigi oli oma õilmed enne oodatava tulemist poetanud. Sumises küll mesilane, aga see ei noppinud, lendles liblik, aga see ei murdnud.

Ja juba hakkasid lilled lootust kaotama ning nurises pöörasid nad Jumala poole. Ja Jumal saatis nende juurde poisi, kes lilli armastas ja neid healmeel el noppis.

Ja kui poiss aasale astus, tuli lilledesse suur rõõm ja nagu ühest suust hüüdsid nad:

«Nopi mind! Nopi mind!»

Ja nende magus lõhn täitis õhku.

Joovastuses lähenes poiss esimesele lillele. Ja juba sirutas ta käe, et seda murda, kui liblik lendu tõusis: tükk siidi, teine sammetit, ja siis nagu kalliskivi säde-med, lumehelbe petlik helk — niisugune oli liblik, kui ta tiibu lehvitas.

Ja ainult pisut lendas ta edasi, jällegi lillele laskudes, kus ta omad tiivad päikesepaistel laiali ajas.

«Lase, ma võtan su kinni,» ütles talle poiss, lillesid unustades.

«Püüa,» vastas liblik.

«Ega ma haiget tee, vaatan ja lasen jällegi lahti.»

«Püüa.»

«Ma ei puutugi, ainult vaatan lähedalt,» rääkis poiss härdalt.

«Võta kinni, siis võid kõik.»

Ja poiss hakkas püüdma.

Esiteks hiilis ta salaja liblikale lähemale; aga vaevalt

sai ta mõne sammu astunud, kui liblik juba teisele lillele hügas ja nagu narrides oma ilusaid tiibu lehvitas. Poiss sai käreks.

Algas jooksmine, püsimata tagaajamine: samm siia, teine sinna, hüpe paremale, teine pahemale poole, üle mataste ja väikeste põõsaste, ikka põiklejale liblikale järele, kes kord lõunasse, seitsamast põhja, kord mada-lasse lilledesse sekka, siis üles päikese poole virvendas. Ikka edasi tormasid poiss ja liblik; üks oma painduvaid, väledaid jalgal, teine — tiibadel, siidina, sammetina, kal-lakividenä söravail. Ei väsinud põgeneja ega jätnud tagaajaja.

Võimaks tõusis liblik kõrgele ja lendas üle metsa, mis aasa põhjatuulte eest varjas.

Alles nüüd jäi poiss hingeldades seisatama ja vahtis ääreal pilgul, palavikupuna palgil, liblikale järele, nagu loodaks ta tema tagasitulekut.

Aga kui poiss nõnda seisis ja üksisilmi metsa taha vahtis, lehvitas tuuleõhk talle joovastavat lõhna ninasse: ja meelde tulid ununenud lilled, mis noppijat ootasid. Lõhnast heldununa, ärritatuna pöördus poiss ja oli val-mis lähema õie poole kummardama, aga jahmatades jäi ta palgale ja ta palgilt kustus leegitsev jumi: liblikat püüdes oli ta kõik lilled ära tallanud.

Nukralt istus poiss maha ja hakkas kibedasti nutma: ta armastas ju lillesid nii väga ja oleks neid healmeel el noppinud.

Kuulus karsklane

Ja see sündis, et inimsugu maa peal ikka rohkem hakkas igatsema joovastust, mis sünnitas lõbu.

Lõbutsemiseks võeti naise ja ihati mehele, lõbutsemiseks loodi ihasid ärritav kunst, lõbutsemiseks suitsetati uimastavaid rohtusid ja lõbutsemiseks maitsti kibedaid ja magusaid jooke.

Ja kui seda nägid need, kes inimesoo suurtest ülesannetest unistasid, said nad väga kurvaks ja ütlesid:

«Lõbutsemine viib inimesoo hukka.»

Aga teised vastasid neile:

«Inimsugu on hukkaminemisel, sellepärast hakkab ta lõbutsema.»

Ja sel vaidlusel ei olnud lõppu.

Seda kõike nägi ja kuulis Jumal taevast ning ta läkitas mehe maa peale, kes pidi inimestele nende pühasid kohuseid meelde tuletama, neile elukarskust õpetama.

Ja see mees rääkis ning kirjutas palju ja ilusasti. Varsti liikus kõigi huulil tema nimi.

Joodikud heitsid rõõmsas tujus tema üle nalja, oopiumisuitsetajad sonisid temast, Veenuse preestrid pilgutasid tema nime kuuldes kelmikalt silmi ja prassijad panid käed kõhule risti, emad valasid tänapisaraid, kuna parajuslased rahuldunult naeratasid:

«Eks ta ole ükskõik, millega leiba teenitakse. Aga ilusasti räägib ta! Kes piiblit pole lugenud, võiks uskuma hakata.»

Aga ikka kaugemale tungis elukarsklase kuulsus. Haritud inimestel oli häbi tema raamatute sisu mitte tunda ja koolides pidid lapsed juba esimesel õppeaastal tema kõrgete paleustega tutvunema. Isegi Jumalast sea-

itud maavalitsejad tuletasid tema nime meelde riigi eelarve kokkuseadmisel.

Viimaks sai üldine tänutundmus nii suureks, et kõik rahvas kui üks mees kokku tuli ja toreda saatkonna valis, kes kuulust karsklast pidi tervitama. Tervitajate seas olid isegi Veenuse preestrid, oopiumisuitsetajad ja need, kes armastasid maitsta magusaid ja kibedaid jooke; sinult emad, kes valasid tänapisaraid, olid tulemata jäänud, sest neil polnud lapsi kellegi hooleks jätta.

Tervitusse pandi ilusaima keele ilusaimad sõnad ja nende valiku üle vaieldi kaua.

Ja vaata, kui see rahva läkitatud saatkond jõudis kuulsa karsklase majja, siis nägi ta seal kõhna mehe surrukeha. Tema ees põlvitades nuuksus õnnetu ja vanasõnu vananenud naine, kuna nälginud lapsed tummal pilgul juures seisis: nende isa oli öösel oma elu-
tust kurnatult hinge heitnud.

Näkk

Olime palju käinud, otsides kõrgel nõmmel seeni ja marju. Ikka mäest üles ja mäest alla, nõnda läks me tee. Ja kui läbi saledate mändide all orus mõnes kohas vilkus vaikne järvepind, jäime üürikeseks teineteise kõrval seisatama, et vaadelda tummalt, virvendaval pilgul. Siis piilusime teineteisele silma, naeratasime ja astusime edasi õitseva kanarbikuga kaetud pinnal.

«Kas me ei istuks pisut?» küsin ma.

«Olete väsinud?» vastab ta veidi muigavail huulil, tõmbab nisukõrrekollase juuksepatši rinnale ja vaatleb seda, nagu kardaks ta roosade lintide sõlme harunemist.

«Ah ei!» vastan, sest ma ei taha enne teda väsida. «Muidu, niisama, hea oleks vahel istuda. Istume kuhugi mäenõlvakule, kust kaugemale näeb.»

«Aga mina tahan orgu istuda,» vastab ta isemeelikult pead selga visates.

«Siis istume orgu, minugi pärast.»

«Nüüd ma enam ei taha orgu istuda.»

«Noh, siis istume mäele.»

«Ka mäele ei taha.»

«Ronime siis teine teise puu otsa.»

Ta vaatab mulle naerdes silma ja ütleb:

«Lähme näkile.»

«Näkile?» küsin ma.

«Teie ei tea näkki?»

«Ei.»

Me lähme. Tema on teejuhiks ja ta on iseteadvalt uhke, et ta teejuhiks oskab olla. Me ronime paarist mäenõlvakust üle ja laskume järve kaldale, kus ta mu vana lootsiku juurde viib, mille otsale istume.

«On see teie näkk?» küsin ma.

«Jässama,» vastab tema.

Aga see on ainult lootsik, esiisade lootsik, valmistatud sasta ja hõõvlita, tahutud kahest jämedast pakulõm-
mest, mis pärast kirvega õõnsaks raiumist puupulkade
alul kokku liidetud. Kahe poole vaheline pragu on laialt
irvakile ja iga aerutaja läheks selle sõiduriistaga armuta
põhja. Lootsiku päras ja ninas arvan pussilõikeid aima-
vat ja ma otsin, ehk tabab silm kusagil ehtekirju. Aga
ma ei leia midagi. Paadi ümber kasvavad nõres kased
ja laisakalsed kuused ning nende juurikaid katab pikk
kulus tüükaga rohi, pehme sammal ja jalgade all ragi-
nev mädanenud risu. Järv on ära kuivanud, virvenda-
vat vett paistab liimendava muda keskel ainult kitsad
süraatrilised ojad, mis laisalt uitavad lääne poole, kus
voolab jõgi. Juba ajavad üksikud rohututid podiseva,
kõrutava muda seest üles ja mõne aasta pärast on nad
vististe nii sagedateks tihenunud, et silm enam liimen-
daval poril ei seleta pardi jälgi. Õhku täidab kääri-
turba, kopitanud huumuse ja tuulukese õõtsutatud
vaigu lõhn.

«See on ju lootsik,» ütlen natukese aja pärast.

«Ei, see on näkk.»

«Kust teie seda teate?»

«Tean, vanad inimesed räägivad.»

«Mis nad räägivad?»

«Seda ma ei tea, ei mäleta, aga see on hale lugu.»

«Õnnetu armastus,» sõnan endamisi.

«Teie teate seda?»

«Tean, armastus on ikka õnnetu.»

«Kui teate, siis rääkige... rääkige, ma palun. Jutus-
tage pikalt ja laialt, ma kuulan. On see ka hirmus?»

«On ka pisut hirmus.»

«Rääkige siis ruttu!»

Aga mis pidin ma rääkima, kui sellest näkist täna alles
esimest korda kuulsin. Tütarlaps istus mulle lähemale
ja oma pilguga rippus ta mu huulil. Tema sinistes sil-
mades, mis nagu tumedamate ja valkjamate rõngas-
te kokku lõkitud, sädeles uudishimulik kärsitus ja iga
üks piki, iga korduv laugude liigutus näis andvat silma-
le ühe, enneolemata varjundi. Vaatasin neid muut-
like värve, vaatasin kannatamatuses tõmblevaid pon-
dunud, päikse ja tuule lõhestatud huuli ning algasin
seda nõnda:

«Ammu, väga ammu kasvas siin suur, suur mets, palju suurem kui nüüd. Puud tärkasid, kasvasid, said pikaks ja jämedaks, nii et seitsme mehe sülipäts mõõtmiseks ei küündinud, ja ükski ei raiunud neid ega klaasinud nende oksti, sest igal puul oli oma kaitsevaim, ning mida suurem puu, seda suurem vaim. Kevadel kukkus nende ladval kägu, aga keegi ei teadnud, kellele ta kukkus; all okstes laulis lepalind, ja ükski ei teadnud, kellele ta laulis. Järv oli siis alles hõbeselget vett täis ja tema virvendused helkisid kaugale mäenõlvakule. Sumedail kevadööl, kui juhtus, et kütt kusagil kuuse all lõkke leiguses väsinult silmad sulus, äratas teda sagedasti vali huikamine või hele püsimata naer, nagu lööksid poisid küla vainul pillerkaari. Mindi aga otsima, siis ei leitud kedagi, ainult oksad ragisesid jalge all ja hirmunud lind krobistas lendu tõustes puis.

Sel ajal elas siin järve ääres näkk. Veel minu vanaisa mäletab suurt õonest puud, mis tal eluasemeks olnud. Näkk see oligi, kes metshaldjate huikamistele naerulaginaga vastas ja väsinud küti öörahu heidutas. Tema'p see oligi, kes selle lootsiku sepiates ja järvel aerutamas käis, nagu oleks ta mõni kalapüüdja! Talle tegi nalja inimeste talitusi toimetada ja elada kui metsamees. Aga kui ta tembutamistest tüdines, hüppas ta lootsikust järvepinnale ja traavis hirnudes nagu tore täkk ning tema kabjad tagusid veevirvest tuld. Ja ta tõmbas pea selga, kaela rõngasse, ajas oma kähara saba püsti, norskas ja puhus ninasõõrmeist auru, nii et päike ja tähed tumenesid. Sestsamast laskus ta veepinnale, muutus pardipojaks, kes prääksub ja prääksub, nagu oleks tal ema kulli küüsi jäänud. Vahel õõtsub ta valge laastuna järvel, aga siis kargab ta uuesti lootsikusse ja sõuab nagu täismees. Ööseti, kui udu tõuseb, piilub ta järvekaldal pimedas puude vahel ja liugleb ajuti ühest järveservast teise, nagu oleks vesi jaanipäevalgi kiilasjääs. Ja veel palju muid tempe tegi näkk, aga ükski inimene polnud teda nägemas ega tema tegusid tähele panemas.

Kord juhtusid siia järvele noormees ja neiu. Nooremehel oli pikk kasv ja neiul sinised silmad. Valkjaskollased juuksed lehvisid pihal ja nad ulatasid niueteeni...

«Kui pikad!» imestas kuulaja, «minul ei ulata sinna maale.»

«Aga kui nad lahti teha?»

«Siis... ma ei tea.»

Ja edasi jutustades palmisin tema juuksed lahti, aga tema ei pannud seda tähele, sest ta rippus silmega mu huult. Ja ma mängisin tema lokiidega ning rääkisin:

«Aga kui nad nõnda seisatasid, — neiu oli paljust käimisest väsinud, kuigi ta seda ei tihanud tunnistada —, nägid nad näkki järvel selili lootsikus lamamas ja jalaga suudmas.»

«Kutsu seda kalameest, ehk võtab ta meid sõitma,» ütles neiu.

Ja noormees kutsus.

Aga näkk oli neid juba ammugi tähele pannud. Ta oli näinud nooremehe sirget kasvu ja neiu siniseid silmi ning tema valkjaskollaseid juukseid, mis ulatasid niueteeni. Ja ta süda värises rõõmu pärast, kui ta vanamehena kalda poole sõudis.

«Kas võtate meid sõitma?» küsis neiu.

«Mu lootsik on väike, ta ei kanna kolme,» vastas näkk. «Ehk lubate siis meid kahekesi minna ja jääte ise sinna kaldale?»

«Mu lootsik on ümmarguse põhjaga ja petlik, usaldan teda ainult enese hooleks.»

«Aga kas te mind sõidutaksite?»

«Astuge sisse,» oli näki lühike vastus.

Ja neiu astus näki lootsikusse ning noormees jäi üksipäisi järvekaldale.

Aga niipea kui lootsik kesk järve oli jõudnud, kadus vana kõsis kalamees ja tema asemel istus uhke noormees, mõök vöö, kiiver peas ja kannuksed jalas. Näost oli ta kui kuningapoeg ja tema keha rääkis kangelasest. Neiu ei saanud sõnagi suust, ta rippus ainult nooremehe huult, oodates, et see midagi ütleks. Aga näkk jäi tumm ja vahtis ainult neiu siniseid silmi. Viimaks hakkasid ta huuled liikuma ja neiu kuulis joobnustavaid sõnu.

«Ootasin sind ammu, väga ammu. Kui üks lootsikuga sõudsin või kui ajaviiteks metsas luitasin, siis mõtlesin sinu peale. Murueit kiitis oma tütreid, aga mind piinas igavus, haldjad huiksid mulle laanest, aga mina vastasin nende kutsule naeruga. Olen vana, olen igavene, kuid armastan surelikke. Armastan kevadeti nõmmel rännata, armastan hiilida lokiavatele aasadele, kus kasvab palju lilli. Lasen nende sekka põlvili ja nuusutan nende lõhna, sest igal lillal on oma lõhn ja lillede lõhn on nii erinev. Aga kui ma suudluskummardustest väsin ja kui

näen, et veel nii palju on uusi tundmata lilli, mis ootavad ja lõhnavad, siis saan nukraks ja heidan kesk lilleaasa rohu sisse maha, nuuksun, nuuksun, nagu oleksin mõni inimene, kes joobnud õndsuse hõrdustest.»

Ja ta küsis neiuult:

«Oled sa kevadeti kuulnud mu nuuksumist, kevadeti, kui kõik hõiskab ja lõõritab?»

«Olen kuulnud, ükski olles olen kuulnud,» vastas neiu.

«Oh jaa! Sa pidid mind kuulma, sul on ju nii sinised silmad. Aga sügisel, kui mets on vaikinud, tean laanurgas varjatud sooja paiga, kus kasvavad toomed. Siia hiilin ma ja ootan, kas vast nende õienupud teist korda ei pakata. Ja kui esimest valget õilmekest silmitsen, jään ma tummaks selle päevani, kus viimased helbed pudenevad varase külma rüppe... Nii olin, kui sind igatseisin, mu ainuke, mu üürrike. Mul on kaugel, kaugel tuttav metsasalu ja seal kasvab tammede seas suur vaher. Sügise, kui esimesed hallad tulevad, tõmbuvad laiad vahtra lehed helekollaseks, nagu oleksid nad nisukõrrest taotud, mis päikese pleekimisest varjatud tupega. Seda vahert mäletan, kui vaatlen sinu lokkisid. Aga sinu silmadesse vaadates pean ikka oma Sinijärve peale mõtlema — ta on üle nõmmenõlvakute kõrgete mägede vahel, kuhu tuuluke kunagi ei pääse. Kui tema pinnal naljatades ühel jalal keksin, põgeneb viirg viiru järel kalda poole, vesi lööb kires sädelema ja mu silmis süttib leek, mis takistab nägemast. Õudne tundmus täidab rinna, võdinad jooksevad üle keha ja ma tahaksin nagu imetades või palvetades põlvile laskuda, sest mu Sinijärveke tundub põhjatuna ja mina ise väiksena, väetina, armetuna. Ja mul on, nagu peaksin nõres pilgul kellegi kätt otsima, et huultega puutuda tema sõrmeotsi.»

Ja näkk heitis lootsikus põlvili, võttis neiu värisevad käed ja puutus huultega tema sõrmi, vaat nii, nii, nii. Tema suudlused olid õudsed ja jahedad, nagu tundmata metsajärve vood, aga neiu kehasse võdisid palavad iilid ja meeleliigutuse pärast ei saanud ta sõnagi suust.

Aga kui noormees kaldalt seda nägi, tõstis ta häält ja hüüdis valjusti. Neiu ehmatas, tahtis püsti karata, aga lootsik oli ümmarguse põhjaga ja petlik ning tema läks ümber.

Järv neelas näki ja neiu.

Kurvalt käis noormees mööda kallast, hädaldas ja karjus, aga ei olnud ühtegi, kes temale appi oleks tõta-

nud, teda trööstinudki. Kui tuul viimaks lootsiku järveserva ajas, tõmbas noormees ta kaldale ja istus pärasse, silmasamas, kus meie praegu istume. Ja et ta järvest ei raatsinud lahkuda, siis unustas ta kodu, omakäed, unustas pimedat ema ja väeti isa ja asus elama selle õõnsa puu sisse, kus varemalt oli asunud näkk. Ta sõudis lootsikuga järvel ja kandis kaasas terasvibu hõbenõelaga, mis pidi tasuma näki teo. Ja iga õhtu vedas ta lootsiku salamärkidega kaldale, lootes, et ehk näkk otsel oma sõiduriista tuleb tarvitama. Ja kui ta viimaks oma salamärgid leidis rikutuna, jäi ta järgmisel ööl valvama. Ja ta nägi näkki järvest tulevat, lootsikut vette lükkavat ja kesk järve sõudvat, kus ta neiu voogudest imistis, lootsikupärasse istuma pani, et tema ees nagu palvetades põlvitada ja huultega puutuda tema sõrmeotsi.

Aga juba pingutati nõõri, juba virises vibu, juba sihtis eksimata silm ja hõbenool läks lõhkuma aurust õhku, tahades otse näki südant. Metsast kajas karjatus, hele kulumine, järvel solises vesi ja kadunud olid neiu, näkk ja lootsik, mille noormees hommikul koiduvalgel hari-likult paigalt leidis, ainult salamärgid olid segatud.

Ja noormees hakkas kaevama suurt kraavi, sest ta tahtis järve kuivaks lasta, et leida näkki ja neidu. Ta kaevas hommikupuhtel, kaevas palaval lõunal ja vilul viidevikul, kuid mägi jõe pool oli kõrge ja kivine ning ta ei tahtnud paigast liikuda. Ta kaevas oma nooruse, kaevas meheea, kaevas tüdimata ka siis, kui juba juuksed halliks läksid ja silmad enam hästi ei seletanud. Aga kui kraav viimaks valmis sai ja järve vesi jõkke voolama hakkas, oli mees täiesti pimedaks jäänud ning tal polnud kedagi, kes oleks aidanud otsida näkki ja neidu. Ta haalitses ja hüüdis, aga tema kurk oli kumeduse kaotanud ja tema kutset ei kuulnud keegi. Käsikaudu kaevas ta õõnsa puu juurde, istus nukral meelel paadi päras, mäletades läinud päivi, tööd ja askeldust. Ja ükski ei tea tänapäevani, kes ta oli, kust ta tuli, millal ta suri või kes ta maha mattis, aga kõik teavad, et ta oli, elas ja suri.

Palju aastaid läks mööda. Keerdorm murdis õõnsa puu ja langedes tappis ta palju noori, nii kole suur oli ta. Tema tüve ei klaasinud keegi ja tema jämedus jäi inimestele teadmata. Aga kui rähn tõukusid peletades teda nokaga vasardas, kõmises ta nagu määratu tõrs ja

nõmmemännik kajas temale vastu. Esimesed metsatöölised on tema peal istudes tulel silguvarrast pööranud ja nemad räägivad temast imelugusid. Järv on juba siis kuiv olnud ja pardid teinud tema liimendaval mudal jälgi. Lootsik seisnud sealsamas, kuhu vanamees ta jätanud, ja kellelgi pole vaja olnud tema asupaika tänapäevani muuta.

Aga kui mehed jälle kord õõnsal puul istudes silku küpsetanud, tormanud põder metsast raginal kuivanud järvele, nagu oleksid tal tagaajajad kannul või nagu meelitaks teda magus silgulõhn, ja hullus tuhinas traavinud ta otseteed järve, müterdades tugevate kootidega lendavat muda.

«Ei sel põdral pole õiget aru,» sõnanud üks mees.

«Ei see pole õige loom,» lausunud teine.

«Lähme talle appi!» kiirustanud kolmas püsti karates.

Läksidki ja aitasid põdra välja, kuid abi tasuks võtsid talt sarved ja naha. Aga kui nad looma lõhki lõiksid, leidsid mehed tema südamest hõbenoole ja imestades jäid nad ammuli suul vahtima.

«Sellepärast ta jooksis,» ütles esimene mees.

«Eks ma öelnud kohe, see pole õige loom,» tähendas teine.

«Kes saab noole omale?» küsinud kolmas.

Ja nüüd kahmanud kõik kolm noole järele ja kiskunud selle looma südamest ning rüseledes läinud mehed järvemudasse, kust nad hiljuti põdra päästsid. Aga sel silmapilgul kuulnud nad suurt mühinat ja nagu seitsmepäevase talle haledat määgimist, ja kui nad ümber pööranud, olnud põder kadunud, ainult kollasetüveliste mändide vahelt välgatanud midagi kärmast, nagu jookseks seal valkjās emahirv. Kaldal maas olid ainult sarved ja nahk. Jahmatades pillasid mehed hõbenoole järvemudasse ja keegi pole teda seniajani leidnud, ehk küll kõik teavad, et ta seal olema peab. Meeste peale aga tuli suur hirm ja nad jäid eluksajaks keeletuks, nii et keegi neilt teada ei saanud, kust võtsid nad sarved ja naha.»

Nõnda jutustasin, kui neiu silmega rippus mu huulil. Ja ma ei tea, miks, millal või kuidas ta minu sülle oli saanud, aga praegu istus ta mu põlvil. Vaatasin tema paljaid jalgu ja leidsin tema varvastel kenad kühmud ja tema pahkludel ilusad piirded. Aga kui püüdsin tema varbaid puutada ja kui hakkasin katsuma, kas mu

sõrmed ulatavad ümber tema jalaääre, võdises roosakas nahk, nagu tahaks ta naeratada.

«Teeb see kõdi?» küsisin.

«Ei, ma ei karda kõdi,» vastas tema.

Ja ma vaatlesin tema siniseid viirsilmi, kust kadunud varjundite petlik muutlikkus, ja tema veidi pondunud huul, mida katsid verevad päikse ja tuule lõhestatud praokesed. Vaatasin ja vaatlesin, aga mu huuled ei lähenenud suudlusteks, mängisin ainult tema nisukõrrekollaste lokkidega.

Videvik oli juba, kui näkilt läksime, korvid käsivarrel, hoides teineteise ligi. Sahisev rohi ulatas üle põlve, pihastanud risu ragises jalge all ja hirmutas lendu mõne valke tumma linnu. Ohku täitis mädaneva muda ja nõrga okstega kaskede niiske lõhn.

Valkisime...

See oli ainuke kord, kus me kahekesi siin lootsikul istusime ja mina oma näkiloo jutustasin. Enne kui ka pärast kõnnin ikka üksi mööda kõrget nõmme, ja kui jalad rändamisest väsivad, laskun harjunud viisil alla seisa lootsiku juurde ja istun tema pärasse, nagu tahaksin ikka veel siit mingisuguseid muistseid ehtekirju otsida. Istudes kordan endamisi vana näkilugu, teda uuesti meelde tuletades, aga ma kardan, et mälestus hakkab mind petma, muutes lugu ja tooni. Olgu nõnda, aga ühte mäletan ometi kindlasti: tal olid sinivii-ruulised silmad ning tema valkjaskollaste lokkidega mängisin videvikuni.

1917

JUTUSTUSED

Varjundid

Lund sadas, paksu, laia lund. Ma kõndisin vaikselt metsateel, mis siiraviira noorte mändide vahelt läbi pugeda kuhugi suurema tee poole, kus möödasõitvad reed jalastel nagisesid, hobused puristasid ja meeste jutukõmin kostis.

Armastan lund, kui ta veebruarikuu päikese paistel värvilistes helvetes sätendab — siis viibin lumelagendikul kui lilleaias; aga ma armastan lund ka siis, kui ta vaikselt metsateel langeb ja mu riietele, silmalaugele, ripameile peatama jääb: nõnda puutub ta mind õrnema käena, rahustades, vaeva unustama pannes, äratades unistusi kaugeid ja lähedaid. Jalg tippab jala ette harjumuse ajal ja mul on ükskõik, kas ta kuhugi jõuab või mitte; kõige parem, kui ta mind ümber talutaks miskisuguses nõiaringis, kus ei oleks lõppu ega äärt, ei vastutajaid ega möödaminejaid, vaid kus oleks ainult üksik looklev tee ja langevad lumehelbed nõtkete mändide vahel.

Oli juba videvik, kui ma koju hakkasin minema. Seal, kus männid kõige nõtkemad, oli okstel lasuv lumi nad looka vajutanud: valgerüüliste palverändajatena kummardasid nad üle kitsa tee üksteise poole ja nende jadvad puutusid kokku, võlvides loodesse viiva lumise kaigu. Kaugel, kaugel, otse selle võlvi avause kohal, rahenesid mustad tondipilved, näidates videvikul kuumendavat läänetaevast mingisuguse kõrge mäena, mille lumega kaetud harja loojenenud päike veel kullaga kardab, kuna aga all orus juba ammugi sumenevad varjud asuvad. Ja mulle näis, nagu ei kõnniks ma üksikul metsateel, vaadeldes mändide vahel liuglevaid lumehel-

beid, ja nagu poleks männid sugugi männid, vaid painduvad küpressid kuskil lõuna pool, merirannal, üksiku kivimaja ees, kust alla viiv trepp juhatab kohades vahutavate lainete lähedale.

Ja meelde tuli mul kõik, nagu oleks see alles eila olnud, nagu poleks vahepeal midagi tähelepanuväärilist sündinud — ainult väike uinak lahutab mu sellest aastatetagusest.

*

5. aprillil.

Juba laeval, jaheda merituule puhangute peale vaatamata, tundsin ma kehas midagi rasket, unist, sumedat, mis pani jala laisalt astuma ja kuhugi paigale sundis, et omaette vahtides suikuda või pilku heita kaugemale merele, kus ajuti nähtavale tuli parv mängivaid delfiine, kellest üks või teine laevanina ette ruttas, et sellega võitu joosta, tema ees kukerpalli lasta ja ikka ühes edasi noolida läbi roheka, selge vee. Paari nädala jooksul on sellest esialgsest tundmusest saanud imelik raugus, mille sarnast ma varem kunagi pole tundnud. Mul tuleb meelde, et ma kodust välja sõites lõunapoolsest päikesest unistasin ja tema õlul kasvavast loodusest midagi ennetundmata, varemaimamata uut lootsin. Kas see raugus vast üks neist unistatud eelaimdusist ei ole? Kas ei tunnista seda valjem südame peksminegi, kuigi arstid just tema rahustamiseks mind soovitasid siia?

Vaene süda!

Ja nüüd viibin loiult laia pärna varjatud rõdul nõjatoolis või laman suletud silmil suures, valges toas, aknad pärani lahti, et ma kuuleksin niiske ja mere-mühatiine tuule sasitud tammede ja vahtrate kohisemist, kuristiku põhjas keerleva mäeojakese sadudel möirgavaks mürinaks muutuvat vulinat, arvamata kärististe sarnast konnakrooksumist ja et ma tunneksin akna all õitsvate rooside uimastavat lõhna. Ainult hommikuti, puhtel, või päikese loojenemisel, kui roosaks ja purpursiks värvitud lumemägede poolt karske maine õhk ulatab merirannani, virgun ma pisut ja sammun mööda mäenõlvakut siiraviirasel rajal mere äärde, kus tean olevat kalda roosipuuteedega, mida varjavad põlised sinaarid valdaval hiiglusel. Armastan neid lõhnavaid teid nende kainematel, karskematel silmapilkudel — hommikuti kastest vabanemisel ja õhtuti kaste

langemisel, — sest siis jahutavad ja karastavad nad; palaval päsepäeval immitseb neis uimastus ja süda hakkab rinnas peksma nagu hirmuahastuses või tundmusetormil. Langeval niiskusel näib vähenev lõhn peatuvat pöösastel, magama uinuvat ruttu pimeduseks ühenevas videvikus või maha langevat lopsakale rohule, nii et kogu maapind, isegi liivased kõnniteed, näivad muutuvat lõhnavaiks. Hakkad pelgama, nagu võidaks jalaastumisega kedagi segada, kellegi unistavat rahu rikkuda, ja laskud kuhugi roosidevarjulisele pingile, et hingata värskenevat õhku ja kuulata viimiste lindude sulgutavat laulu.

8. apr.

Raugus kestab edasi; suurenedes muutub taloiduseks, tuimuseks, ükskõiksuseks. Saan osavõtmatuks ja külma kõige vastu, unustades oma lähemaid, ja hakkasin ennast tundma üksikuna, ilmast lahutatuna. Põhja poole jäid silmad ja süda, kus leidub minule ainult headust ja õrnust, aga see kipub ununema, ma ei tunne seda enam terve hingega, vähemagi kehakoekiuga. Loen ma saadud kirja, siis lööb minus midagi endist hõõguma, teotades nagu kustumata kollet; aga vaevalt olen kirja lugemise lõpetanud, kui juba kõik muutub segaseks, uduseks. Ja ma unustan vastuse, unustan, et nukker hing igatseb iga sõna, iga tähe järele, vähemastki sulle vajutusest aimata püüdes, kuidas ja missugune ma olen.

Ajuti aga, mingisuguse pisitillukese põhjuse hukutusel, valdab mind iseäraline tujukas tundmuste õrnus ja siis tahaksin kogu hinge välja valada salgamata, võltsimata. Lehekülje lehekülje järele katan siis tihedate ridadega ja sõnadevoolule ei taha lõppu tulla, kuni peaaegu, meeltes korraga seisak tundub ja ma kirjutan ühe read uuesti läbi loen. Nüüd kaob endine hingeline hoog, ma leiän kõik asjatuna ja lõpuks hävitan kirjutuse, nagu oleks ta mõni kardetav süüdistus minu enda vastu. Laisal käel ja tardunud meelil vean mõne kehva, ahtra sõna paberile, et seda endise kirja asemel ära saata ja lõpuks juurde lisada: järgmisel korral pikemalt. Aga ma jätaksin ka need kuivad sõnad saatmata, kui mitte sundijaks poleks mingisugune kohusetunne või südametunnistuse argus, ehk küll mõistus mulle ütleb,

et ma nõnda ühe kuritöö teise järel korda saadan. Parema meelega lamaksin nõjatoolil või istuksin kõrgel rannal roosipõõsaste all, lõhnast joovastatuna, oma silmadele puhkust andes vahelduvail värvidel, mis hakkavad tulipunasest ja lahtuvad kõige õrnemates varjundites helevalgesse. Just seal, kus kahvatu roosa lõppemas, et valgele maad anda, peatub mu pilk iseäralise püsivusega, nagu tahaks ta paiga leida, kus roosa lõppenud, aga valge alles hakkamata: otsin ja otsin ning unistan nukruses, mis nagu asjatu ja olutu, mis ei millestki teki ja mida millegagi ei või kaotada.

10. apr.

Oli haruldaselt selge ja vaikne hommik, varjates eneses midagi karsket ja elustavat, mispärast vististi minagi tundsin kehas ootamata värskust, kui ma rõdule istusin lugema Maeterlincki «L'intelligence des fleurs». Juba ammu olin selle raamatuga hakatust teinud, aga ikka veel seisis ta oodates minu aseme ees väiksel laual, kus ta oleks hommikuti ärgates esimesena käepärast. Vaevalt sain lugenud paar lehekülge, kui kõrvad kiindusid tuttavasse linnulaulu: isalepalind laulis — siin on tal rohkem lugusid kui põhja pool — rõdu ees pärna oksal, vidistades üht viisi teise järel, nähtavasti kuulavale emale, kes istus kiikivas oksasagaras pesal. Seda pesa nägin juba siis, kui puud olid alles hiirekõrvul ja kui nad ei suutnud veel lehtedega varjata oma saladusi. Raugena uneta südaööl, kui väljas lõõtsus hooglik tuul ja kui läbi klaasukse helkiv tule-torn joonistas pärnaoksad tumedate, uduste varjutriipudena valgele toaseinale, püüdsin mõnikord leida seda päeval nähtud oksasagarat, ühes lepalinnu pesaga. Aga enne kui eesmärgile jõudsin, vajusid silmad kinni ja hommikul ei teadnud ma kunagi kindlasti, kas olin unes või ilmsi otsinud liikuvalt pärnavarjult linnupesast.

Linnulaulu kuulates peatusid silmad piki küpressi-alleed paistvatel kaugetel lumemägedel, mille jahedat hõõgust arvasin tundvat. Nüüd valendasid mäed tipuliste põuapilverankadena ja neist immitses minusse imeline rahu, mis oleks nagu aimdusrikka merirahu sarnane, kui oodata ägedat tormi. On aga sadu käimas ja ulub torm, muutes mere kumera, lumise mäeseljandiku

taoliseks, siis paistavad kauged lumemäed sinava merena sealpool kohisevaid metsi.

Raamatut kaasa võttes läksin alla randa, et istuda kuskil varjulisel pingil.

Meri oli kui määratu peegel. Möödasõitev aurulaev näis libisevat kiilasjäljel, maha jättes valkjat, servade poole tumenevat joont. Hiilgaval veepinnal võiks nagu seletada tumedaid varjusid väikeste purjukate kõrval, mis kalameestega ööviivuks välja sõitnud kaugele merele, osalt silmaringi varju kadudes, ja nüüd ootavad tuult, et tema ajal tagasi pöörduda randa. Aga tuul on magama uinunud teisel pool laia merd, võib-olla kuskil muinasjutulises kaljukoopas kaugete valendavate mägede vahel.

Püüestik kubises inimestest. Istuti ja kõnniti paarinäring karjakaupa, käidi lõbusal jutuvestmisel, heledasti naerdes, armatsedes. Elustav läige paistis ka nende silmist, kelle näod kandsid pikaldase ja kurnava haiguse jälgi.

«Miks nii vaikne?» küsis minu ette seisma jäädes Lanin, umbes neljakümneaastane mees.

«Väsinud,» vastasin mina.

«Ma tahtsin teid jalutama kutsuda, meie omade juurde.»

«Jätame selle teiseks korraks, süda peksab.»

Ma tundsin juba nii mõndagi Lanini omadest, tema kaaspansionäridest. Seal on Ida-Siberist N. linna poliit-aiameister, kes alguses armastas rääkida oma arvatavast ülikusest, traavlitest ja naistest ja kes mängis kaasa-loodud kahereaga lõõtsapilli (sellepärast hüüti teda lõõtsamoorikuks): ikka üht ja sedasama lugu, mingisugust marssi, tund hommikul ärgates, teine öhtul uinutuseks, süngis lamades ja mänguriista kõhul hoides. Nüüd on tal haiguseks ja mängimiseks vähem aega, sest ta peab valvama oma noore, ilusa ja edeva naise järele; see on sakslane, Baltimaalt pärit, ja räägib oma kodumaast nii-uguse kerguse ja himutsemisega, nagu oleks see mõni suupärane maiusroog või kena siidipluus.

Seal on kõhn ja vimmas helilooja — peente jalgadega, silmavajunud rinnaga, mullakarva näoga ja mustade, imelikult kilavate ja nagu hingeni vaatavate silmadega. Ikka räägib ta muusikast ja muusikameestest, sattudes vaimustusse, nagu näeks ta üksikuid toonikudesid selgesti esitatud joontena. Ta tahaks ise mängida või teiste

mängu kuulata, aga arstid on talle selle ära keelnud. Ta tahaks muusikalistele unistustele anduda ja uusi teemasid üles tähendada, aga sellest kuulutatakse talle surma. Talle soovitatakse rahu, rahu ja ikka rahu. Esiteks elas ta minu läheduses, kuskil kõrgel mäekallakul üksikus majas, kust tore vaade mägedele ja merele, aga sealt põgenes ta, sest seal mõtles ta ainult muusika ja iseenese peale. Ta põgenes üksindusest, iseennast pidades oma suurimaks vaenlaseks. Ta otsis inimeste seltsi, lootes kerget, lõbusat ajaviidet; aga inimesed piinavad teda kõiksuguste tühiste asjade ja asjakestega. Kui ta mõnikord vaikselt iseenesse süveneb ja nagu ilmast lahutatuna viibib, tahavad nad teada, mis ta mõtleb; läheb ta aga nende juurde iseenese eest varju otsima, siis jutustavad nad võidu talle oma haigustest, teiste haiguste üle pilkavalt naeratades, neid ei mikski pannes, või nad esitavad talle halba muusikat. Nõnda põgeneb ta tagakiusatud metsloomana mere äärest pansioni ja sealt klaveriklimberdamise ning politseimeistri marsi eest meriranda.

Seal on pisut iganud Moskva kaupmehe proua, instituudikasvandik, kes heidab võrku noorte meeste järele. Ta usub, et tal ilusad jalad ja kenad sääred, ja sellepärast leiab ta alati põhjust siidist kahiseva kleidisaba kergitamiseks. Kui tal ometi julgust jätkuks plikariiete kandmiseks!

Seal on veel noor üliõpilane, üksik poeg, kes põeb teravat rinnahaigust ja saab leselt emalt õrnusest ja hirmust nõretavaid kirju, aga kaupmehe proua veab teda hommiku vara ja õhtu hilja taga ja noormehe silmad langevad ikka enam auku.

Neid ja palju teisi tunnen ma, aga ma ei tunne veel seda noort neidu, kes ainult harva puiestikku ilmub ja kellest kõik nagu kahkvel või aukartuses eemal hoiduvad. Ta ei seltsi kellegiga, peale vanaldase naisterahva, kelle käele ta enamasti toetab, kui ta pikkamisi, nagu lõdvul liikmeil, roidunud sammul astub. Mingisugune sisemine ärevus on mind ajanud tema eest kõrvale põiklema, nagu kardaksin salajaste unistuste hävinemist. Aga tema on Lanini kõrval ainuke, kelle järele ma mõnikord igatsen. Teda nähes hakkavad võdisema peenemad hingekeeled ja ma püüan kuulatada nende helinat, mis annaks vastuse seal, kus ka kõige varjundlikum sõna saab valeks. Tema erutab, Lanin rahustab mind. Juba

läheval, kus Laniniga tuttavaks sain, tundsin tema läheduses mõnusat kindlust, kui ta jutustas, et Doni ääres kasakana sündinud, varemalt mitu aastat Kaukasuses elanud, kauge ida sõjast moonamuretsejana osa võtnud, mitut ametit pidanud, huvi pärast kreeka ja saksa keelt õppinud, Goethet lugenud, kuni ta armastuse pärast aheldu astunud, ülespidamist nõutades poeselliks hakanud ja nüüd ärijuhina kuskil Lääne-Siberi linnas asub. Sila, Musta mere randa, tulnud ta ühes naisega rikkem päikest, pehmemat ilmastikku ja puhkust otsima — rinnahaiguse parandamiseks.

«Mis kopsud teevad?» küsin temalt täna.

«Paranevad,» vastab lühidalt. «Olen kümme korda haigla raskemaks läinud.»

«Ja Marja Aleksandrovna omad?»

«Mõni neid teab. Naistega, nagu ikka, on asi kahtlane. Arst arvab, et tal polegi tiisikust; ainult närvid ja veel midagi muud.»

«Ah nii!»

«Arst ütleb, et meil peaks lapsi olema. Aga ütelge, mis isa olen mina, kui rinnas rõgiseb. Hilja, pole midagi parata.»

Ja esimest korda arvasin nägevat tema silmis nõutut vaadet ning varjatud nukrust, kui ta hakkas rääkima oma naisest, kes ihkab lapsi.

12. apr.

Ikka veel näen teda, seda üksikut, istumas roosipuude all kahvatuna, nagu sama rauguse paelus, mis mindki vabastada ei taha. Mitu korda käisin temast mööda, nagu otsides midagi või nagu oleksin kärbes, kes ei maldaks eemal püsida kõrvetavast leegist; aga ikka nägin sama kitsast nägu, õhukesti huuli ja silmi, mida katsid mustad ripsmed, heites pruunikat varju silmaalustele. Need silmad oleksid nagu hirmuahastusest liig suurend ja tunduksid liig tõsistena ja tarkadena, kui mitte ripsmete heidetud pruunikas vari näo kahvatu jumega kõrvu seistes ei annaks neile iseäralist armsust ja unistavust. Tõtt öelda, ma ei vaadanudki silmi, ma nägin ainult neid ümbritsevat varju, mis hoolsamal vaatamisel kippus omandama mingisuguse määrata, saladusliku helgi.

Ja nüüd käin meelteuimas mööda tuba või laman roidunult nõjatoolil ning peas tuikab midagi, mis veel sõnadesse pole selgunud. Iga natukese aja pärast kordan ma: «mis siis?» nagu paneksin selle küsimuse kellegile teisele ette; aga ei ole vastajat minust enesest ega arvata-vast teisest. Ja lõpuks tunnen raugust, mis võtab jõu söömiseks, isegi magamiseks.

15. apr.

Torm sasib tugevaid tammi ja painutab nõtked küp-
resse ajuti maani; aknad lõgisevad ja tuba on tuule
valul. Meri mõirgab, kattes puude kohinat ja kõike, mis
tormil häälitseb.

Ruttasin rannale vaatlema lainete mängu: muinas-
jutuliste hiiglaelukatena, kes kannavad valgeid kroone,
heidab torm nad rannale, hoolimata nende vastupuike-
misest, veerlemisest ja põgenemisekatseist, ja vihaselt
sisisedes purskavad nad vormita lõugadest kivisõmerale
valget vahtu. Taganedes pörkavad nad kokku rannale-
rühkijatega ja hävitatult langevad mõlemad alla, järele
jättes loksuvat ja vulisevat voogu, mida paiskab kaugele
kaldale uus tormi vintsutatud valgeharjaline vee-elu-
kas. Ei raage tormi jõud ega leia püsi laial merel lained:
ikka tulevad nad üksteise järel korralikult hulgal ja
purunevad ähkides veerevatel kivikestel, võriseval ran-
narihval. Ja kui ma tuulevarju otsides seisatan hõbe-
dase kuuse taga, mille okste vahelt ainult paiguti väl-
gatavad valendavad lained, paistab veemäng veel suure-
pärasemana: nagu lööks kõikuma kõrge rand ja nagu
ulataks kobrutava vahu sadu üle roosipõõsaste hiigla-
sinaarideni.

Lainete villitud liiva tulevad vedama kaukaaslased
kaherattastel kärudel, mille ette rakendatud paar talt-
sutatud metshärga, kes unustanud esivanemate vaba
põlve ja alandlikult painutavad oma kõverate, tugevate
sarvedega pea ja võimsa turja orjaikkele. Hooglikud,
vahutavad veejoad uhuvad meeste pruune sääri ja
tuuleiilid sasivad nende katmata päid. Pärast, koormaga
minnes, kui härjad vaevalt viitsivad tõsta jalga jala ette,
istuvad mehed nende ühisel ikkel, silmad koorma poole,
vibutavad laisalt mängides pikki vemblaid ja jorutavad
mingisugust viisita laulu, mis ajuti muutub metsikuks
ja kaasakiskuvaks kisaks, meelde tuletades kajakate

kogukarjumist taeva all või ägeda tormi ulumist süga-
vate kaljukuristikes.

Muidu on merirand hingeta. Puiestikus välgatab ajuti
üksik kõndija ja kaob sügavamale lehestiku varju. Kui
koju mõtlen minna, näen Laninit tulemas ühes naisega.

«Teie tormi ei karda?» hüüab Lanin juba eemalt.

«Kardan küll, näe, hoian kuuse varju,» vastan mina.

«Meie omad istuvad toas, täidavad arsti käsku. Mina
sain suure surmaga silmapilguks välja, aga mitte ilma
järelvalveta.»

«Ma ei usalda teda küüneväärtki,» seletab Marja
Aleksandrovna, «temal on kõik muu tähtsam kui ter-
vis.»

Ja ta vaatab oma meest, nagu oleks see mõni õrn ja
kallis vaas, mida tormipuhang rikkuda, purustada võib.
Peagi hakkab ta rääkima niiske meretuule kahjulikku-
sest ja tuletab meelde, et aeg olevat koju tagasi minna.
Sel silmapilgul lähenevad rannale kaks naisterahvast.
Ma tunnen neid väga hästi, tunnen neid sellest, kuidas
teine teise käe najale toetab ja astub, nagu oleks ta mõt-
tes või nagu veetaks teda tahtmata kaasa. Ta on enesele
talitlised selga ajanud ja pea villase rätikuga mässinud,
nii et vaevalt võib märgata silmadele jäetud pilu.

«Anna Ivanovna on arust ära,» ütleb Lanin endamisi,
vanemat naisterahvast tähendades. «Mis ohule talutab
ta tema täna randa.»

«Aga mis ta peab siis tegema, kui Sonja mangub,»
vastab naine talle tasakesi, «sa tead ju, tema oma jonni
ei jata.»

Ja nüüd hakkavad nad võidu mulle jutustama Son-
jast, sellest haigest, isemeelikust tüdrukust, kes on sün-
dinud kuskil Lõuna-Venemaal mõisnikutütrena ja ela-
nud Moskvast, kus tema isa arhivaariuseks. Alles vaevalt
ühikümmend aastat vana, aga juba on ta lõpe-
tanud gümnaasiumi ja astunud kõrgematele kursustele
õppima kirjandust ja keeli. Ja nad kiidavad ta tarkust
ja naeravad imestades tema teravat keelt, mille eest
kaaspansionärid põgenevad pakku. Isa saatnud ta tädi
valvusel siia, aga tüdruk sunnib vanainimest iga oma
tõugu täitma ja alla andes, nagu iseenese vabanduseks,
seletab see teistele, et Sonja olevat niikuinii pääst-
matu.

Ma kuulan ja südames tekib iseäraline ärevus, mis
laiali laguneb kehapiinani, muutes teda õrnemaks, hel-

lemaks, nii et riiete puutumine tuulehoos peaaegu valusana tundub.

18. apr.

Roidus, raugus hakkaks nagu kahanema, aga tema asemele tuleb midagi muud: närvlikkus, mis mulle kuskil rahu ei anna. Tänini võisin vähemalt paigal püsides aja mööda saata, olgu rõdul, akna all, asemel lamades või rannal istudes, põlvil avatud raamat, mille lugemise ma unustanud. Aga nüüd vintsutab mind mingisugune tundmata aje paigast paika — kodunt mere äärde, sealt koju tagasi või mägedele, kuhu mul keeldud ronida südame pärast. Ja ikka nagu ootaksin, otsiksin midagi. Ka siis, kui lõunalguas istun, tunnen mõnikord tungivat tarvidust üles tõusta ja akna alla astuda, nagu oleks seal midagi iseäralist näha. Isegi südaööl, kui väljas peale kärstiskonnade kõik puhkusele on läinud ja kui viimased öökärbsed vilgutavad oma laternaide põõsastikus hilise tee valgustamiseks, tõusen ma uneta asemelt, mässin enese vaipa ja lähen rõdule tähtise taeva alla või seisan rahutult peksval rinnal, nõjatades vastu klaasukse piita. Heidan ma uuesti asemele, siis kiinduvad silmad neisse valkjaisse, liikuvaisse laigesse, mida toaseinale maalib tulitorni valgus, paistes läbi pärna paksu lehestiku. Ja ma vahin ning vahin neid virvendavaid valguslaike, nagu peaksin siit põhjuse leidma, miks mu närvid pingul, süda rahutu ja valutavad silmad uneta. Hakkan lugema laual oleva taskukella tikslemist, püüdes koguda mõtteid ühisesse punkti; pööran kinnised silmad mõttes sissepoole vaatlema peaju ja tema sepitsemist — nõnda olen võinud enese ikka magama uinutada; kordan nagu nõiutades, needes üksisõnu: uni, uni, uni, aga tähelepanemata saab unest сон, mis muutub õrnaks, paitavaks соня'ks. Ja selle asemel, et närvlikkuse põhjust otsida uuest ümbrusest, toidust, ilmastikust, päikesest, nõrgast südamest ja kurnatud kehast, hakkan süüdlaseks pidama teda, seda tundmatut, tagasihoidlikku, keda ma nii harva näen.

Imelik, miks ta nii vähe puiestikus käib! Ons ta tõesti nii haige?

23. apr.

Naljakaid asju sünnib ilmas, näiteks täna minuga. Aga ma ei tunne imestust ega kahetsust, tunnen ainult, et see teistsiti olla ei võinudki.

Läksin linna, pikkamisi astudes mööda mäeküljel keerlevat teed ja tundes iseäralist lõtvust liikmeis ning rahjust, nõrkust rinnas. Teeääraste suvimajade esisel, mis meripuhangute eest varjatud suurte puudega, punasid ja valendasid roosid, mille lõhna tuulekeerutused kandsid teeni, segades teda tõusva tolmuuga. Ei tea miks, aga ma hakkasin tundma iseäralist õrnust ja hellust ning mul tõusis tahtmine kellegile teha head. Ja kui ma jõudsin kerjuseni, jalutu meheni, keda omaksed toonud siia tee veerde, et ta ootaks lahkeid andjaid, siis tuli meelde, et mul taskus ainukeseks rahaks kümnerubla-line kuld. Mul on raske sandi väljasirutatud käest mööda minna ja ma ütlen talle trööstiks:

«Varsti tulen tagasi, siis annan, praegu ei ole.»

Aga kui edasi minna mõtlen, näen teda sõitmas ning äkilise sisemise tõuke ajal kahman rahakoti taskust, võtan oma ainukese kuldtüki ja annan selle kerjusele, kes hakkab meeletul pilgul silmitsema räpasel peopesal hüljavat metalli ja siis kummardama maani.

Sunnitud rahu, nagu poleks midagi tõsisemat sündinud, jätkan oma käiku, kuni minust mööda vuranud teed tolmutav vanker, mille poole selja pöörsin, nagu valdaks mind vaade merele. Seisatades turgatab meelde, et linna minek asjata, sest mul puudub ju raha. Ja ma kõnnin kodu poole tagasi. Et mitte kerjusega enam kokku puutuda, valin teise tee. Aga vaevalt jõuan mõne sammu astuda, kui hakkan tundma ägedat südamepeksmist, tuikamist meelekohtades ja virvendust silmis ning suure vaevaga küünib mu jõud lähema pingini, kuhu hingeldades langen.

«Mis see ometi on?» küsin eneselt.

Ehk vastus küll nii lihtne näib, teen siiski näo, nagu oleksin nõutu arusaamatuses. Südamepeksmise vaibumisel ajan enese uuesti jalule ja siis sõnan nagu minisugust saladust tõeks tunnistades:

«Või siis nii kaugel olen juba!»

23. apr. õhtul.

Pärast lõunat ei tahtnud ma kuhugi minna. Enneaimamata rahulik rõõmujoovastus uimles kogu kehas ja huuled kippusid naeratama nagu õnnelikkudele silmadele. Süda peksis ja peksab veel praegugi kärsitult; tema tippamised paneksid nagu kogu rinnakasti võdisema ja siit suriseb midagi elektrivoolu taolist mööda nahapinda laiali, otsides üksikuis liikmeis vabastavat väljapääsu.

Näib, nagu oleks midagi avalikuks saanud, mida sündimisest saadik sisemuses kaasas kantud, oodates, kellele seda pakkuda, otsides altarit, kuhu teda panna. Ja ma tunnen: veel palju on minus saladusi, veel palju on minus andeid ja varandusi, mis ootamas parajat silmapilku. See ongi, mis mu rõõmsaks teeb, see'p see ongi, mis rahutunde tekitab. Aga iga kord, kui näen avaldumas oma sisemuse varjatud jooni ja varjundeid, tean ma, et jälle on mind tabanud sündmused, mis ähvardavad vapustada põhjani.

Sina aga, mu üksik, mu tagasihoidlik ja vaikne, nägid sa mu heldust, mõistsid sa mu andmist? Mina ise ei mõista midagi, ma olen ainult rõõmus ja naeratan ning naeratan, istudes lambivalgusel ja vahtides kottpimedasse orgu. Seal pole midagi, ainult kargeveeline mäeojake vuliseb, aga tema vulinat ei vahetaks ma hõbekellukeste helinaga; seal pole midagi, ainult lehestik kohiseb, aga mina ei tahaks tema asemele hõõgavat armusosinatki; seal vilguvad ainult pisitillukesed kärbsed, aga ma ei ihaldaks nende asemele välkudegi sinakat leeki. Ma ei taha praegu midagi, kui aga seda lambivalgust ja aknatagust kottpimedat ööd, millesse võin pärani silmil vahtida, ilma et midagi seletaksin, mis uimlevat heledust võiks segada. Ka sule panen kõrvale, sest ta krabiseb paberil ja tindijooned sunnivad pilgu peatuma. Üks unistus teise järele ilmub meelte tumedast aelemisest ja peaaegu helgist läbi lipsates kaovad nad jällegi teadvusläve taha pimedusse, otsatusse.

24. apr.

Täna ajas mind iseäraline tung puiestikku, kus tahtsin leida vaikse paiga juurdlemiseks, oli mul ju tundmus, nagu peaksin nõnda mingisugust magusust maitsma

või mõne tähtsa küsimuse otsustama. Aga ootamata ei saanud ma just täna rahu. Kui halb on mõnikord paljude tutvus! Ja alguses ei tulnud mul kuidagi pähe, miks küll inimesed, kellega paarikordsel kokkupuutumisel huvituseta lahku mindud, äkki minu vastu tähelepanelikuks muutuvad.

Tuli politseimeister oma abikaasaga.

«Vabandage,» ütleb ta, «me ehk tülitame, aga lõbus on mõnikord nii-öelda oma inimestega kokku saada: Läänin rääkis, teie olevat Baltimaalt pärit.»

«Ei, Soomest,» vastan ma rõõmustades, et ennast soomlasena olin tutvustanud.

«Aga see on ju ükskõik, kaugel see Soomegi sealt on,» naerab proua murtud vene keeles, mis tema plikalisele, naivale tegumoele teatud uuduspitseri vajutab. «Ma olen Helsingis käinud,» lisab ta juurde ja hakkab kergelt ning lõbusalt lobisema Tallinnast, Helsingist, Tartust ja Riias, nagu mõistetakse seal igal pool ühetasa tema murtud vene keelt ja sellesse segatud saksa sõnu.

«Tallinnas on kõige ilusamad naised,» tähendab politseimeister asjatundvalt abikaasa sõnade vahele ja suudleb minu poole vaadates maialt oma sõrmeotsi.

«Madam, teie olete Tallinnast pärit?» küsin mina meelitades.

«Ma olen seal sündinud,» vastab see.

«Tallinnas sündinud, Tartus kasvanud ja Riias elanud,» aitab politseimeister.

«Ning Helsingis käinud,» lisan mina omalt poolt juurde.

Nad naeravad.

«Kuidas ma seda maad armastan!» ohkab proua Baltimaad tähendades ja ilusaid, luulelikke silmi tehes.

«Aga ei ole seal niisuguseid hobuseid nagu Siberis,» vastab politseimeister. «Mäletad seda musta mära, kõverkaela?» pöördub ta naise poole.

Ja ühel nõul tõttavad nad mulle seletama, missugune imeloom nende must mära olnud, kes aga kuidagi oma paarilise, musta ruuna vastu pole saanud. Siis räägivad nad mulle veel raudjast ja kõrvist, seletavad nende tõugu ja viisisid ning naine lõpetab küsides mehelt, kas nad vast üle Riia ja Tallinna Piiteri kaudu kaugele ilasse ei sõida. Mina kuulan ega saa kuidagi aru, mis puutuvad need asjad minusse, ning äkki vabandun väsimusega, põgenedes nende juurest kuhugi pingi

poole. Aga vaevalt istuda jõudes näen Anton Petrovitši, noore helilooja, lähenevat. Ma põgeneksin ka tema eest, aga juba on ta liig ligi jõudnud.

«Mis teie süda teeb?» küsib ta minult.

«Ikka pumpab veel,» vastan lühidalt.

«Mina olen kolm naela raskemaks läinud, käisin arsti juures.»

Oma haigusest pikalt ja laialt seletades satub ta muusikasse ja hakkab arvustama vene heliloojaid. Ta nimetab Glinkat, ta imestab Tšaikovskit, ta kahtleb ja otsib Skrjabinis, aga kuskilt ei leia ta seda põhjatust, seda patoloogilist vaimutiirasuse religiositeeti, mida ta aimab Dostojevskis ja mis olevat omane ainult venelasele, sellele logedale lagendikulapsele. Sellest uuest, kättesaamatust unistab tema, aga haigus on valvajakaks keerubimiks selle avamata evangeeliumi ees. Ta räägib niisuguse lapseliku vaimustuse ja võltsimatusega, et mina ühes temaga soenen ja temale kaasa hakkan tundma lepitatult. Aga nagu ta ootamata hüppas haigusest muusikani, niisama lipsab ta muude asjade juurde, otsides uut objekti, millega vaimustuda ja joovastuda. Ja kohtlasena ütleb ta viimaseks:

«Mul on üks palve.»

«See oleks?» küsin mina.

«Kas te võiks mulle pisut raha laenata?»

«Mitte punast krossigi pole praegu taskus,» vastan mina otsekoheselt ja olen valmis seletama, kuidas ma täna sain korteriperemehe võlgnikuks, et põhja poole telegrafeerida — raha saamiseks; aga sõnad tarduvad mul keelele, sest ma näen tema mahalöödud silmi, kust huljub nukker uskmatuse. Nukraks saan ka mina ja ma tahaksin põgeneda puestikust, kus liiguvad inimesed, tahaksin teiste salaja ronida mäele või pugeda oma tuppa. Minnes tabab mind Lanin, kes on, nagu ikka, rahulik ja rõõmus.

«Teie olite meil eile öhtul üldiseks kõneaineks,» ütleb ta varsti.

«Mispärast?»

«Teie olevat põhjatu rikas.»

«Soo, või nõnda.»

«Eile annud te jalutule kümme rubla, M-lle Piratova näinud seda möödasõidul.»

Silmi maha lüües tundsin, kuidas veri mul näkku valgus, nagu oleks mind mõnelt häbiteolt tabatud.

«Ah nii,» sõnasin ma osavõtmatult ja lisasin juurde: «Mul on Soomes mõis.» Miks ma ennast laeval Laninile soomlasena tutvustasin, ei tea ma veel praegugi; küll aga mõistaksin seletada, miks ma enese korraga mõisnikuks luuletasin. Ja küsimata hakkasin jutustama, kui palju mu mõisal on põldu, heina- ja karjamaad ning mis peasi — metsa, põlist männikut.

«See ei aita midagi,» tähendas Lanin naerdes, kes minu erutust näis märkavat, «kahtluse all olete siiski.»

«Kuidas nii?»

«Politseimeister vangutab umbusklikult pead ja tahaks teid kas või valerahategijaks pidada.»

«Tööpoolest?»

«Ilma naljata. Ja Nadežda Pavlovna, mäletate, see ilusate jalgadega kaupmeheproua, peab teid tundlikuks lollikeseks...»

«Taga paremaks!»

«Ning Anton Petrovitš loodab teilt raha laenata.»

«On tal nii puudus?» küsisin mina, ilma et oleksin seletanud oma tänaseid juhtumisi.

«Vististi küll. Minu käest võttis ta paari nädala eest kolmkümmend, aga ma olen selle juba korstnasse kirjutanud.»

«Nii oleksid mu päkad õige palavaks köetud,» püüan naljatada ja uuesti tunnen tarvidust üksinduse järele. Naljakate varjundite peale vaatamata põimleb asjas mingisugune kiuline tõeniidike, mida tahaksin harutada otsani... Ja kui ma korterini jõuan, lähen temast mööda, nagu oleks siin mõni võhivõõras maja, ja tähtsan tasahilju siiraviirastel mäeteedel kõrgemale, kenadest villadest mööda, ümarikule mäenukile, kus on laste mänguplats ja avaneb vaba vaade merele ning kitsas pilk lumisele mäetipule. Aga mina istun kõrvalisse nurka, põõsaste vahele, kuhu ei paista ei merd ega mäetippu, vaid kuhu välgatavad ainult muretult kisatavad lapsed. Lootuseta sõnan endamisi:

«Niisulis nägi ta... ja rääkis teistele.»

Ja mul on, nagu oleks meie ainuke ühine saladus laia üksikõiksesse ilma kantud.

Aga kui kauem mõtlen, hakkan ennast teadmisega troostima, et ükski millestki aru ei saa, ka tema mitte; nõnda olen alles üksi oma saladusega, teised kõik on pimedad pealtvaatajad. Ja nõutult annan temale ta mõt-

lemata teo andeks, tundes, et ma teisiti ei või, ning veel enam saan ärevaks, sest ma olen ju oma esimese õrnuspandi kannud armualtarile ja teda pole miksiki pandud.

27. apr.

Need päevad püsisin mereäärsest puiestikust eemal — nagu kellegi kiuste tegin seda. Aga täna ei suutnud ma enam, pidin jällegi nägema seda kõrget rannanurka lõhnavate roosipuudega, pidin minema alla kivisõmerale, kuhu kannavad loksuvad lained merevee jahedat hõõgust.

Kõige enne tabasin teda rooside lähedal, suure sinaari all pingil vilus joonistamas. Mu süda hakkas hirmunult peksma ja segaselt seisatasin lähema roosikobara juures, et tema lõhna haistmisel aega oleks aru pidada, kas edasi minna, temast mööda, või tagasi pöörduda tulnud teed.

Läksin tagasi.

Ja nagu rahustamiseks laskusin kõrgel rannaserval pingile, kuhu paistis läbi lehestiku ja poolpuhkenud roosinuppude tsipake valget kübarat ja käsi, mis liikus vaevalt arusaadavalt.

Natukese aja pärast kostis sealtpoolt järgmine kahekõne, mis mu kõrvu kikki ajades südame jällegi valjemalt peksma pani:

«Tohin ma teie kunsti vaadata, M-lle Piratova?»

«Ei, Anton Petrovitš.»

«On see siis mõni saladus?»

«Kes teab.»

«Te olete naljakas.»

«Seda olete mulle juba ammugi öelnud.»

Vaikus.

«Tohin ma muidu siia istuda või ehk segan?»

«Olete jällegi õnnetus meeleolus?»

«Vabandage, ma lähen.»

Ja liivasel kõnniteel kuulsin krägisemas kaugenevaid samme.

Nähtavasti oli Anton Petrovitšil üks neist viletsuspäevadest, kus ta paigast paika põgenedes varju otsis iseenese eest ja kus ta sai tüütavaks kõigile oma nukra rahuldamatusega. Ei leidunud ühtegi, kes temale oleks kaasa tunnud, teda haletsenud, tema närvlikku kaebamistki kuulnud, sest kõik olid ise haiged ja pidasid oma

hüda tähtsamaks, huvitavamaks. Nad kõik rääkisid oma haigusist, nagu oleksid need ainukesed selletaolised ilmas ja nagu oleks jumal või loodus mõnesugusel armunõul neid valinud kandma seda eraldavat, peenendavat, suursugustavat tunnust. Haigused on saanud edvistamiseks, uhkustamiseks, haigused on saanud avatelevaks mõjundiks armatsemises; haigused on kui õrnalt krabisev leinaloor, mida kannab nii mõnigi mehi võrgutav naine; haigused on süvenemise sümboliks ja nagu olemasolemise tõestuseks. Ja tervena hakkad hābenema, et sul puuduvad inimese ainukesed tõsised tunnused — haigused, ja meelil heldununa jääd kuulutama, kui mõni valituist hakkab sulle jutustama kas või paljastaval intiimsusel oma hädast.

Tõusin pingilt, et Anton Petrovitšit otsima minna. Samal silmapilgul lahkus ka M-lle Piratova omalt paigalt, mulle vastu tulles. Püüdsin talle otsa vaadata päris rahulikult pilgul, aga tema ei pöörnud kordagi silmi minu poole, vaid vahtis tardunult otse oma ette. Pärast ei mällanud ma tagasi vaatamata edasi minna: ta seisis kõrgel rannaserval, silmad mere poole, pea pikal, lillevarrena murdlikul kaelal pisut ettepoole, teravate huulte joon katkestatuna, avatuna. Ka mina jäin peatama, et sündsamat võimalust luua tema vaatlemiseks; aga nagu oleksin seega teda seganud, hakkas ta pikka-misi edasi astuma nõtkel jalul, parema käega tehes liigutusi, mis tuletasid meelde midagi ammu ununenud armast.

Anton Petrovitši leidsin puiestikust üksi, pingil kõsilvajununa ja kustunud silmil.

«Vabandage, et tülitän,» ütlesin ma, «aga ehk tohiksin teie mõne päeva eest avaldatud soovi nüüd täita? Praegu oleks mul võimalik.»

Ta vaatab mulle esiteks arusaamatuses pärani silmil otsa, taipab siis korraga kõik ega leia vastamiseks kohaseid sõnu. Nõutult teeb ta ärevaid liigutusi ja lööb siis aukuvajunud silmad häbelikult maha, sest need hakkavad niiskelt kilama ja neisse kipuvad valguma pisarad. Tema meeleliigutus hakkab ka minusse ja ainult jõu pinguldamisel suudan end talitseda, et ma ei pistaks temale pihku kogu oma raha, sest ma tunnen valdamata tungi andmiseks, maitset andes mingisugust kehaklikku magusust ja joovastust, mis hukutab mõttetusteni.

Viimaks ometi leiab Anton Petrovitši keel erutusest

nõretavaid sõnu, mis abitult karglevad asjast asja, kuni nad peatlevad, nagu ikka, tiisikudel ja muusikal. Ühte neab, teist jumaldab ta; üks on kurjuse ja pettuste urgas, teine ainuke headus ja tõde ilmas; aga haigused on nad tal mõlemad ja mõni teab, kumb rohkem kurnab tema nõrka keha ja tundlikku hinge.

Mäletan, et ta juba esimesel kokkupuutumisel paar siledat rannarihva-kivi taskust võttis ja nendega mängida lõgistas. See oli tal lõbusaks ajaviiteks. Lähemal tutvusel ütlin kord:

«Te armastate kive?»

«Jah, nad vaikivad, ei tee halba muusikat,» vastas tema.

Mõne aja pärast kuulsin teda kivide tekkimise üle pead murdvat ja nüüd hakkas ta juba sihikindlalt neid korjama ja valima, hoolega vaatlema, uurima; mõned viis ta peagi tuppa lauale, teisi kandis ta kauemat aega taskus. Ta otsis uusi mõtteid, uusi huviseid, et muusikast pääseda. Aga kuhu põgened armastatu eest ja kes mõistab jumaldatu küüsis teed leida!

Ka täna olid tal kivid taskus ja neid välja võttes hakkas ta oma uut leidust, uut teooriat seletama — segaselt, kuid tuliselt ja vaimustatult. Ta rääkis muusika imelisest mõjust haigete ja tervete, kahe- ja neljajalgiste peale. Isegi roomajad ei suuda temale vastu panna: maod tõusevad vilemängul püsti ja tantsivad kui joobnud. Aga ka puu ja metall lasevad helisid oma peale mõjuda, muidu ei saaks ju viiulile häält sisse mängida ja pasunat häälest ära puhuda. Kes võib öelda, mis sündis võdisedes heliseva viiulikaanega, kui Paganini poognaga keeli puutus! Või arvate, et kiviriik on muusika vastu kurt? Riputage liiv õhukesele platile ja mängige poognaga plati serval, küllap siis näete, mis liivaga sünnib. Missuguses imelises rütmis ta liikuma hakkab, nagu seaksid üksikud terakesed end mõneks keeruliseks ringtantsuks ritta! Aga mis on meie maakera ilmaseas, kui mitte pisitilluke poripiisake — liivaterake, mis muusikahelidel tantsima tõttab? Või mis on ruumi otsatuses päike, põhjanael, sõel, vanker, valendav linnutee, kui mitte samasugune liivakübemeke või tolmuterakeste kogu? Miks ei peaks siis nemadki helidele alluma, kui aga nende sinfoonia, nende muusika — kosmiline muusika kõlab, mis paneb rütmilisse, arvupärasesse võdinasse kogu taeva laotuse ja kõik, mis

temas leida: palavad ja külmad kehad, eluta ja elulise alluse, hingelised ja hingetud, vaimud ja vaimutud. Ei ole maapinnal ainustki vingerdajat, ainustki taimelaju ega vähematki kivikest ookeani rannal, mis ei tunne kosmilise muusika igaviku helisid. Ainult muusikaga, tema peenuse ja vaheldusrikkusega, tema arvamata varjunditega seletub nähtava looduse lõpmata mitmekesisus, kordumata kirevus minu peol olevates kivideski. Muusika helises ilmaruumis juba siis, kui meie maakera oli alles sündimata, ja ta heliseb veel mõõtmata aja pärast seda, kus inimene ühes oma eluasemega juba ammugi ilmaruumist hävinenud, päike jahtunud ja põhjanael paigast nihutatud...

Nõnda oli ta muusika eest kiviriigis varju otsides kosmilise muusikani jõudnud, mis igast kivikesestki talle vastu helises. Vaimustushoog ajas ta viimaks väsinult kõhima, ja kõhas näis ta hariliku meeoleolu tagasi võitvat. Piineldes lausus ta:

«Vabandage, et teid oma rumalustega tülitän. Olen juba kõik ära tüüdanud, ükski ei või mind kannatada. Kõige hullem, et ma mõnikord ühtki inimest ei usu. Mitte et ma otse valet aimaksin, vaid ma nagu laseksin sõnad kõrvust mööda, kuulates ainult häälevarjundeid, mis ikka räägivad mingisugusest hingelisest pettemängust ja põiklemisest, mingisugusest tagamõttest, mis mind tingimata sälvab ja silmi iseäralise helgi süütab. Andke andeks, aga ma tunnistan otsekoheselt, ka teid ei uskunud ma, kui te siis ütlesite, et teil punast krossi taskus pole. Aga nüüd usun. Русский человек задумал умом крепко. Just see uskumus teebki mu võimatuks, tahab ju isegi Nadežda Pavlovna, et tema sõnu tõeks peetaks. Alles hiljuti ajas M-lle Piratova mu enese juurest ära: teda haavasid varemalt uskumata näoilme. Aga tema oli ainuke, kellega läbi sain.»

«Ka tema on ju haige,» tähendasin mina.

«Väga.»

«Ikka on ta ükski.»

«Ta ei salli teiste flirti.»

«Joonistab teine.»

«Aga ükski ei tea, mis või kuidas.»

«On ta juba ammu siin?»

«Terve talv.»

«Soo.»

«Sõidab vist Šveitsi, arstid soovivad.»

Ma nõksatasin küsides:

«Millal?»

«Ei tea, nii — paari nädala pärast.»

Ja kui mul sõnad keelele tardusid, küsis Anton Petrovitš:

«Olete temaga tuttav?»

«Ei.»

«Aga ta räägib sagedasti teist.»

«Või nõnda.»

«Ta tahtnud teid kord joonistada, aga te läinud eest ära.»

«Millal see oli?»

«Ei tea, mõne päeva eest rääkis ta.»

«Pole aimugi.»

4. mail.

Need päevad olen elanud nagu kuskil muinasjutulises uduriigis, kus on sumpas ja soe ja kus ei paista heledat valgust ega tundu ükski asi selgejoonelisena, vaid määramatuna, ebakindlana, varjukujuna, mis muutub tuulepuhangul või lahtub veeauruna päiksepaistel. Saad uskmatuks oma meelte vastu, aga ulatad siiski millegi kättesaamatu järele, sest unistustes põimleb alaline aimdus, nagu peaks kuhugi tõttama või midagi tegema, muidu kartes hiljaksjäämist.

Ja ma tammun väsimuseni lainete naabruses rannarihval, puiestikus või siiraviirastel mäeteele, kuni tundmus hakkab, et ma just nõnda selle eest põgenen, mida otsin ja millele ma kuidagi järele ei jõua. Nüüd ruttan ranna nurgale, kus on lõhnavad roositeed palmide, plataanide ja kuhiliste elupuupõõsaste vahel, et vaibuda rauguse uinakusse, tundes kogu kehas surisevat, kihisevat voolu. Lõhn on kui suigutav muusika, mis sinna juhatab, kuhu varemalt rada ei leidnud. Aga ei viitsi oimugi liigutada, ei tihka silmigi pilgutada, kartes kedagi peletada. Ja siis kaoks nagu äkki udu ja kõik hakkab paistma päevaselgena, nii et sõnadega tahaksin nimetada nägemusi. Aga meeldetuletatud sõnad vilksatavad nägemusist mööda või muudavad nad endiselt tumedaks, uduseks, ebakindlaks; õiged sõnad kibelevad rinnas, koputlevad meelekohtades või piirlevad pakitsedes kurgulaes, ajades pääsetee ummistunud jälgi. Ilm omandab uue kuju, uued värvid ja viimaks kuuleks nagu eluta asjade väljendeid, mida esiteks otsinud

härda meelele: lained laovad sõnu voori ja õhuvirvendused heietavad viise.

Aga merelt näkku tsuskav tuuleil hirmutab nägemused liblikatena või hirveparvena ja nagu fatamorgaana kaovad nad sädelev-roheka mere taha. Virgunult lased silma ümber käia, nagu peaks mu läheduses olema keegi teine, kel on ühised nägemused minuga, ja ma ei imesta sugugi, kui teda näen esimesena.

Ikka veel pole me teineteisega sõnagi vahetanud, aga ometi oleksime nagu vanad tuttavad. Me aimame ühiseid huvisid, ühiseid tähelepanekuid; meil on ühised jalutuspaidad, puhkepingid, kõnniteed. Kuidas ja millal see hakkas, ei tea, aga ma tunnen, et me elame nagu kokkuräägitult.

Kord joonistas ta roosialleed, mis viib vastu hiiglasinaari; aga mina oleksin tahtnud näha teda joonistamas kõnniteed, mis lõpeb kõrgel rannaserval pikkade, pehmete okastega ja pisut lāngu vajunud männi juures, kust alla kivisõmerale viib looklev kitsas jalgte, ning endamisi sõnasin ma, nagu oleksime kahekesi: «Homme joonistame selle.» Ja ma pidasin iseenesestki mõistetavaks teda järgmisel päeval näha seda tegemas; aga rõõmus, lõpmata rõõmus olin ma! Teinekord istus ta raamatut lugedes, natuke maad eemal, silmad minu poole. Ma oleksin tahtnud teda profiilis vaadelda, mispärast ütlesin: «Pöördu pisut; sa võid ju, kui tahad, ja sa tahad, sest et mina tahan. Vaata, ma palun ja ootan ning sa täidad mu palve, mu esimese palve, sest sina oled hea.» Ja silmi raamatult tõstes nihutas ta ennast pingil, nagu ma teda palunud.

Hakkasin tundma, nagu peaks tema minu, õigemini — mina tema juurde minema, et rääkida millestki päris lihtsast ja igapäevasest. Nägin isegi unes, et me tuttavatena kõrvu istusime, aga millest meil jutt oli, seda hommikul enam ei mäletanud. Ja mõtted tammusid peaaegu ning otsisid temale öeldavaid esimesi sõnu, nagu oleks juba kindlaks tehtud, et temaga rääkima pean. Ja kui peas olin korraldanud kõik ilusasti ja lihtsalt, piilus silmapilku, kus midagi pidi sündima teiste salaja.

Täna olin puiestikus — lõunani. Tundsin iseäralist põnevat ärevust ja iga ootamatus pani mu närvlikult nõksatama, sünnitades seljal sibelevat võdinat. Kella poole kahe paiku, kui mereäärne haigutas juba lõunaeelsest tühjusest, istus tema alles sinaaride all pingil.

Ja nagu mingisuguse tundmata ülivõimu sunnil sammusin sinnapoole, mõttes hulk ilusasti korraldatud sõnu, kehas taltsutatud värin, rinnas peksev süda ja käes — poolpuhkenud punane roos. Ta ette seisma jäädes tahtsin oma suu avada rääkimiseks, aga peas ei leidunud taipu ega keelel sõnu, ainult silmad löid niiskelt virvendama. Tummalt, kohmetuna sirutasin väriseva käega pikal varrel kiikuvat roosi tema poole ja tummalt, nagu pakutudki, võttis ta roosi vastu, huulil nagu tardunud ehmushüüe või võdisev naerujoon. See viimane tuletas meelde hiljuti nähtud noore luuletaja, kes rahvale oma teoseid esitas, käega vibutades lõhnavat lille nõtkel varrel. Ja rahvas naeris pisarateni, krampideni, ehk küll luuletaja hääles voogas vaimustus ja huulilt voolasid igaviku sõnad. Mälestus tõstis mu nõutuse piinlikkuseni, otse hirmuni; ma pöördusin ümber ja oleksin tahtnud põgeneda, kas või maa alla vajuda, aga minuga sündis nagu unenäos: küll tõttad, küll hingeldad, aga edasi ei saa ja kohutavad tagaajajad on kannul. Peas sähvisid mõtted läbisegi, kõrvus kohises, süda põrutas vasarana ja kogu keha raputas lödin, nagu oleks mind äkki tabanud külmtõbi. Sääremarjad oleksid nagu logedalt luie ümbert lahti löönud ja nõtkuvad jalad tabasid tahtmata paika. Liikmeis surises valu, pistes üdini, nagu ärkaks liha liigutusel surnust.

5. mai homm.

Minevik on mõistatus ja tulevikust aiman ootamatusi. Mul on õudne ja häbi. Eile õhtupoolikul ei läinud ma randa, vaid kumerale mäenukile, kus lapsed, poisid ja tüdrukud, pidasid rõõmupidu. Nende kilkamine immutas minusse iseäralise õrnuse, ühendades mind nende huvide ja naljadega. Nagu oleksin ise mingisuguse ime läbi uuesti lapseks saanud ja katmata peal jooksmata hakanud ühes omasugustega: päike kõrvetab roosaid pondunud jalakesi ja käekesi, nagu õhetab ja kõrvad punetavad helendavalt, aga ei malda paigal püsida, ei läbe varju otsida, sest maa on täis rõõmu ja õhus hõljub muretus...

Täna kui ka lähemal päivil hoidun temaga kokku puutumast; varsti sõidab ta ju ära, siis on kõik möödas ja ma olen vaba.

5. mai õhtul.

Ma ei pidanud oma sõna — läksin pärast lõunat randa. «Keda ma kardan, kes võib mind keelda,» sõnasin minnes, ja nagu ammu, ammu poleks ma enam tundnud rooside lõhna, mida hooglik meretuul kannab kõrgele mäenõlvakule, teelegi. «Ma tahan ja ma lähen,» lisasin juurde. Aga ma kartsin siiski, nagu võidaks mind keelda, ja mu kartus tõusis hirmuks, kui mulle vastu tulid Lanin ja M-lle Piratova. Ümber pöördada? Kõrvale põigata? Ei, ma läksin neile vastu.

«Tohin ehk tutvustada,» ütles Lanin, kui ta mulle kätt oli annud: «M-lle Piratova, herra Thomander.»

Me kummardasime vaikides.

Ja jõudes lähema pingini, kaebas M-lle Piratova väsimust ning istus hingeldades. Ka meie Laniniga võtsime istet. Tema rääkis, aga ma ei mäleta millest: kõrvus undas ja huuled kippusid kohtlasele naeratusele. Alles siis, kui Lanin natukese aja pärast ütles, et tema peab minema, ja M-lle Piratovat kaasa kutsudes sai eitava vastuse — tema tahtis veel istuda, aga tädi ei pidavat muretseda, ta tuleb varsti —, hakkasin tundma meelteuima kahanemist.

Jäime kahekesi.

See oli silmapilk, millest ma mitmes teisendis unistanud, aimates vähemategi peenusteni meie seisakut, liigutusi ja sõnu. Lootsin seda selget, heledat rahuldustunnet, mis vangistab kõik meeled ja saab tasuks kauastele ootustele, kangekaelsetele püüetele. Olgugi üürikeseks, aga ometi pääsed sa nõnda igapäevsusest, aimad avaramaid võimaluspiire ja hõljud mingisuguses eeterlikus fluidi vallas, kus ei rõhu sind maised tinglikkused. Aga ei sündinud midagi sellesarnast. Kui ma lähedalt vaatasin ta kõhnu, kahvatuid palgeid, tema nagu liig lühikest ja lõtva alumist ning ettetükkivat, teravat pealmist huult ja kramplikult tõmblevaid suunurki, nagu uidaks seal tumm nuutsumine; kui ma nägin ta musti loogas kulme ja pikki, tihedaid ripsmeid laugudel, mis nagu liig sügavalt katavad terashalle silmi; kui kiindus mu pilk hõrenevaise, metalliselt läikivaise, plaat lokiidesse tõmbunud juustesse, mis vilaja palmikuna langesid ahtakeste, ettepoole surutud õlgade vahelt nääpsukesele, peaaegu muredale pihale; ja kui panin tähele ta marmorlikke luisseid käsi peente sinakate

soontega, ta pikki, nagu lõtvu sõrmi, mis lõpsid tibatil-lukeste, otstest allalaskunud küünekestega, — kui kõike seda nägin, oli mul äkki tundmus, nagu ei istuks me esimest korda kõrvuti, vaid nagu saaksime kaua aja tagant muutunud tingimustel uuesti kokku; nagu oleksime mil-lalgi teineteisest põgenenud, tõtates otsima õnne ja rahuldust mujalt, ja nüüd alistunult ja nukralt tulnud ütlema, et meil järele jäänud ainult pettumused.

Jahmatades nõksatasin, kuuldes madalal, hääbuval häälel öeldud sõnu:

«Täna roosi eest.»

Ma ainult naeratasin ja kummardasin pisut tema poole.

«Panin ta vette, seal elab ta kaua,» rääkis ta edasi, ja silmi minu poole tõstes lisas juurde: «Kõik imestasid, kuidas ma korraga roosi koju viisin: tänini pahandasin teistega, kui nemad neid mürdsid.»

«Andke andeks,» palusin ma, «see on ainuke roos, mille ma murdnud.»

«Te läksite nii ruttu ära, ma ei saanud sõnagi lau-suda.»

«Ma kartsin.»

«Mina ka,» lausub ta tasa ja naeratab piineldes. «Juba ammugi tundsin, et te tulete, ja kartsin, ootasin ja kart-sin. Kui te ära läksite, tahtsin teid kutsuda...»

«Ma poleks tulnud, ma arvan, ma poleks.»

«Ootasin teid juba sest ajast, kui te jalutule selle raha andsite.»

«Millest te kodus rääkisite.»

«See tuli rumalusest, te peate mind vabandama.»

«Pole põhjust.»

«Muidugi on! Alles pärast, kui juba hilja, märkas-in, mis ma teinud.»

Jutulõng rebenes. Sõnad nagu puutuksid haigeid, helli kohti, kuhu nad langevad vaikselt helinal.

«Pean koju minema, päike on madalas, tädi ootab,» ütles ta vabandaval toonil.

«Tohin ehk teid saata?»

«Täna.»

Nähes ta nõtkuvate jalgade astumist, tahaksin talle kätt pakkuda toetuseks, aga ei tihka, ei sõanda, nagu kardaksin ta lõtvade liikmete puutumist.

Liikumisel lahtub endine surutud, kinnine meeleolu ja ma saan öelda:

«Teie olete ikka üksi!»

«Ma ei kannata teisi, olen tige.»

«Raske uskuda näo järele.»

Ta naeratab, kui minu poole vaatab rääkides:

«Küll te pärast näete isegi,» ja lisab tõsiselt: «Haigus on mu tigidaks teinud, ta on mu silmigi muutnud; kõik lähevad haigusega tigidaks. Ja kadedaks, jonnakaks. Nagu saaks enneaegu vanaks. Nad tüütavad mind oma silmakirjaliku haletsemisega. Neil on ju ükskõik, mis minust saab, aga ikka teevad nad näo, nagu oleksid val-mis mind kätel kandma. Ma olevat lootusetu, päästmata. Nagu ma ise seda ei teaks! Tean väga hästi. Ja kui nad nõnda silmakirjalikult viireldes mu eest hoolitsevad, saan kangekaelseks ja tujukaks ning teen kõik vastu-oks, teen iseenese ja teiste kiuste, tulgu mis tuleb. Nad ütlevad, ma olevat isemeelik ja hellitatud. Aga miks Lanin seda ei ütle? Miks ma tema sõna kuulan? Ta ei saa suudki paotada, kui juba ta tahtmist täidan. Ka isal ja tädil pole niisugust mõju. Aga üks ei jäta minu pärast ühtki vana dokumenti tolmust pühkimata ja teine ainult liblikat püüdmat. Ema suri noorelt, teda mäle-tan ainult nagu läbi udu.»

«Vendi-õdesid pole?»

«Kaks venda, aga neil on omad asjad.»

Jumalagajätmisel kutsub ta mind sisse, seletades:

«Tädi armastab noori, ta on valmis nendega päevad otsa ümber tellerdama, ronides kas või mägedele. Ja igal pool püüab ta liblikaid, toob nad koju ja tipib nõel-tega lauale kuivama. Suur kirju kari teisel juba. Teie ehk olete ka loodusteadlane?»

«Minul on ametiks haigused ja elukutseks laiskus,» püüan naljatada.

«Siin jäävad kõik laisaks,» vastab tema tõsiselt.

Ja juba hakkame arutama selle üldise soojamaalise laiskuse põhjusi, liikudes vaatlemisel Gangese kallaste nirvaanani, kus puudub tahtmine ja liikumine ja kus leida ainult olemine. Jahmatades palun viimaks vaban-dust, et teda nii kaua kinni pidanud, sest varsti hakkab puhuma jahe mägede tuul, ja me lahkume pisut häbe-likul tundmusel, nagu jätaksime midagi ütlema, mida täna tingimata pidime ütlema. Üksi jäädes tunnen ime-likku kergust rinnas, mis hõiskel pakatamas. Hakkan kiiresti käima, nagu peaksin kuhugi tõttama, ega mär-

kagi, et randa pöördun, kus loojenev päike värvimas vaikist vett.

«See on sündinud,» sõnan endamisi ja kogu keha täidab sisemine õnnenaeratus. «Aga ta pole sugugi niisugune, mitte sugugi,» räägin edasi ja mul on, nagu tunneksin tõepoolest alles nüüd tema lähedust. «Homme saan temaga jälle kokku; nüüd ma teda enam ei karda, ei, nüüd mitte.»

Ja istun pingile rahulikult süvenedes iseendasse ja maitstes verevalt punetavate kiirte mängu mereveel.

Otse vastu päikest, kalda lähedal, nagu sinakas kiilajää metalliläikes, kaugemal piirlev joon ja joone taga kollakas krobeline pind, mis särgab silmaringini. Eemal hommiku pool saab kollasest violett, mis omandab peagi sinihalli varjundi, ja see kaob tema kohal hõljuvasse, mänglevate valguskiirte sünnitatud tumedasse uttu. Sealt tulevad purjed mustadena, tontlikkudena, nagu muljuks neid mure tuule pärast ja teda oodates pilluvad sõudvad mõlad kerkimisel elektrisädemeid, kirgavasse vette pillates surtsatavaid tilku, ning pingutavad kollasel ja violetisel pinnal sädelevaid kardkiukesi, mille otsad köidetud päiksesse. Vaadeldes löövad silmad virvendama, sünnitades ikka uusi ja uusi võdisevaid pettevärve, ja sulgemisel teevad nad palavat valu, nagu poleks ikkagi veel kustunud värvide heitlev mäng. Loodus on muheldes tukastama jäänud, nõjatades millegi lähedase vastu ja oodates lumemägede peatset, virgutavat puhangut: see segab värvid, katkestab päikse kuldlõngad ja heidutab aerude süüdatud karglevad sädemed. Aga varsti vaibub tuuleil ja üksikud värvid teisenevad varjunditesse, millele pole antud nime. Ainult meeled uimlevad joobunult ja süda hakkab valjemini peksma, nagu aimaks ta lähenemas midagi suurt ja kallist.

Üksik pilverank on hõõgumas päikse ruttukahanevast kuumendusest. Palmioksad sipsatavad pehmel kahinal tukkumas roose ja lauluräästas rõkkab puuladval lugude lõppu.

Vaiki, mu armas, on lähenemas õndsuse viiv!

11. mail.

Neil on õigus, kes räägivad kahesugusest ajast: üht näitab kell, öö ja päev, aastaajad, teist ei saa millegagi

mõõta, see on määramata. Mõned tunnid, isegi silmapilgud võivad igavikuna tunduda ja aastakümned kaovad lühikese uinakuna. Aga mis elades näib lõpmata pikk, paistab tagasi vaadates kaugel unenäona, peaaegu ei tahaks uskudagi, et ta kunagi olnud.

Kuhu on viimased päevad saanud? Olid nad nii lühikesed, et ma neid tähelegi ei pannud? Et ma aega ei saanud sõnagi kirjutada? Oh ei! Kes suudaks mõõta selle ainukesegi silmapilgu pikkust, kus ta esimest korda puutus mu käevart toetust otsides. Ehk kuidas peaksin kirjeldama kõigi nende päevade vältust kuni eile õhtuni, kus kuulsin, et ta täna-homme sõidab? Või millega võrdleksin läinud uneta ööd ja tänast päeva, kus pean koju jääma palaviku pärast? Tema sõidab täna-homme, aga mina pean olema siin, nelja seina vahel, võib olla, ka siis, kui ta asetatakse lootsikusse, mida türklased, manades väsimata keelil, hakkavad aerutama merel ootava auruka poole.

Istun uimasel peal ja lõdvul liikmeil laua ääres, vedades krabisevale paberile karglevaid tähti. Meelteuimas tundub, nagu ei krabistaks minu oma käsi paberit, vaid nagu teeks seda keegi teine — nagu istuks tema minu kõrval, mäletades üürikest minevikku, mis on tiine lunastamata pantidest tulevikuks.

*

Pilestiku kaugemast otsast ringkäigul tagasi jõudes istus tema juba sinaarialusel pingil, sealsamas, kus ta minult vastu oli võtnud mu häbeliku ja meeletu roosi. Meeltes tundsin iseäralist kihvatust ja olin valmis temast mööda astuma, aga tema pilk otsustas teisiti. Ehk miks pidingi mööda minema, olin ju tema pärast siin! Või ei saanud tema möödupuuks kõigele mu tegevusele? Ohtuti uinusin lapsena, kes palli pildudes või kepiga ratsutades päeva otsa paljajalu ümber kilganud, ja hommikuti virgusin imestanult, et öö nii ruttu mööda läinud. «Tema tahab, et ma hästi magaksin,» kordasin voodi heites, «tema ootab mind ja armastab, et ma värake ja rõõmus oleksin,» ütlesin hommikuti ärgates.

Täna, sel esimesel päeval, oli ta valges riides — hariplikult kandis ta halli ülikonda — ja nüüd paistis ta veel õnnemana, muredamana: see on nääpsuke liilia, mille

elumahla imenud mingisugused kurjad vampiirid, ja nõnda on saanud tast lajuke, mida ei tihka puutudagi, sest vaata — juba lööb ta värisema ja närtsima hoolimata pilgustki.

Avatud raamat lamas tal põlvedel, aga ta ei lugenud, nagu sellepärast, et käed olid oimetunud selle hoidmisest.

«Täna olen varane,» ütles ta mulle, kui ma tema kõrval aset võtnud.

«Loete?»

«Ah ei, muidu niisama; hakkasin, aga ei jaksa.»

«Midagi rasket?»

««Униженные и оскорбленные». Tunnete seda?»

Jaatan küsimise ja vististi pidi minu pilgust midagi lugeda olema, sest ta tõttab seletama:

«Tean, et ma sõrnaseid asju praegu ei peaks lugema, aga — ma tahan,» lisab ta tujukalt juurde, «see äiutab mind. Mõni lehekülg kuskilt — ma olen teda enne lugenud — ja juba istun joobnuna. Väsitab hirmus ruttu, varemalt ei märganud ma seda. Ehk on teil midagi muud, kohasemat?»

«Vaevalt,» vastan ma meelde tuletades ja lisan siis juurde: «Aga ehk soovite Kiplingi «Jungle Book'i?»

«Ah seda! Olen sellest kuulnud, aga ise pole lugenud. Tooge pealegi.»

Ja takistamata, otsimata libiseb jutt ühest asjast teise, kuni pingilt tõuseme ja sinneri poole sammume, kust urnidega kivitrepp viib alla rannarihvale. Teel tabame Anna Ivanovnat, kes kahele poisile midagi lilledest seletab, ja tutvust tehes ütleb ta:

«Ega te alla lähe?»

«Mõtlesime minna,» vastab Sonja.

«Vaadake ette, merelt puhub tuul.»

«Me tuleme kohe tagasi.»

Enne lahkumist pöördub Anna Ivanovna minu poole ja ütleb:

«Eks astuge mõnikord meile sisse; ta on mul ju niisugune tõre, ei seltsi kellegiga, ehk oskate teie temaga läbi saada.»

Ma tänan ja meie läheme oma teed.

«Mitte nii ruttu,» keelab Sonja, nõjatades trepi käsi puule.

All seisatame otse lainete ulatuse piiril; vaht puutub tema pruunikaid kingi.

«Kastab jalad,» hoiatan.

«Nõnda on hea! Mul on, nagu tunneksingi juba jaheda vee karget puutumist, ja judin jookseb üle keha — mööda selga peanahani.»

Märkangi ta liikmeis kergelt värinat, näen ninasõõrmete tiivad laienevat ja võdisema löövat, nagu liigutaks neid meretuul; huuli mängatab teadvusetu naeratus ja raske on aimata, kas saab see osaks liival lohisevalle laineile, tuulepuhanguile või mõnele muule asjale.

Aga korraga oleksid nagu kõik ta soovid täidetud ja ta lausub rahuldunult:

«Lähme nüüd.»

Esimesel trepiastmel võtab ta sõnalausumata mu käe alt kinni, ja nagu oleks mulle morfiumi käevarde pritsitud, tungib sumestav vool kehasse; isegi põlvis ja all pahkludes lööb miski surisema, ulatades varvasteni. Silmis väriseks nagu kauge sinine õhk, mis hõljub aedade vahel õilmitseva rukkipõllu kohal. Aiman mingisugust sisemist helinat, mis laguneb piirita kaugusse: heliseb tuulepuhang, helisevad lokslevad lained, heliseb rannarihv jalge all. Nõrk käsi otsib minu käelt tuge ja kerged riided, mis katavad kõrendlikku keha, kahisevad mind puutudes, kui suu sosistab nagu õhatud sõnu:

«Tasa, tasa, ma ei jaksa.»

Oh taevast! Kui tohiksin, kui söandaksin sind sülle võtta ja kanda kätel, mu vaev oleks ju nii väike ja mu koorem nii kebja. Aga meid on valvamas ilma silmad ja seal sähvataks kuri pilge ning huulil laieneks kaval mulgamine.

«Täna,» sõnab ta üles jõudes ja vabastab mu käe, nagu mulle näib — viivitades, kõheldes. Tahaksin teda vastu tänada, tahaksin öelda, et ta mulle sugugi raskuseks polnud, vaid et kahekesi palju hoogsam on astuda, aga keel ei paindu sõnadeks ja valusatena neelan nad kurgust alla.

«Istume,» ütleb ta pingini jõudes ja laskub rammestunult puhkama, hinge tagasi tõmbama. Ka mina istun ja me mõlemad jääme sõnatuks tükiks ajaks. Aga ma ei tunne seda sõnavaesuse piina, mis mind mõnikord kahekesi olles piitsutanud ja sundinud rääkima, kuigi peaksin avaldama oma kallimad saladused.

«Nüüd saadate mu koju,» ütleb ta pingilt tõustes ja me hakkame läbi pargi minema, kus Laniniga kokku juhtume.

«Aleksander Ivanovitš,» ütleb Sonja, «ma käisin täna all.»

«Aga teie ei lubanud ju minna.»

«Andke andeks...» tahab Sonja vastama hakata, aga mina räägin kärmesti vahele:

«See on minu süü, mina avatelin.»

«Seda poleks ma uskunud,» vastab Lanin.

«Mina ise ka mitte.»

«Olge ettevaatlikud. Ja nüüd saatke M-lle Piratova ilusasti koju, see parandab pisut pattu.»

«Mina tahtsin ju alla minna, mitte teie,» seletab Sonja, kui me kahekesi jäänud.

«Just nii,» vastan mina, «teie tahtsite minna, aga mina olin süüdi.»

Me hakkame naerma, aimates süüta sõnades mingisugust salajast mõtet.

Läbi rõdu minnes, mida ümbritsevad ikkarohelised väätkasvud, jõuame esisesse, kus ta mulle nagu vabandades ütleb, et ta teisel korral elab. Ja jälle puutub ta käsi minu oma, jälle tõendab kergete riiete kahisemine ta lähedust ja ma tunnen jalges sama lõtvust, mida aiman kogu ta olevuses. Toas palub ta mind istet võtta ja heidab ise nõjatoolile, silmad avatud klaasukse poole, mis juhatab rõdule, siniste glütsiinide elavate vanikute keskele.

Natukese aja pärast ütleb ta:

«Ehk võiksite mind pisut aidata.»

«Kui oskan.»

«Tõstke mu jalad kesk tooli ja katke nad vaibaga.»

Lähenen pisut kõheldes, tundes erutust teadmisesest, et teda pean puutama. Aga kui tunnen nende nääpsukeste jalgade ootamata raskust, tahaksin imestust avaldada, saan aga vaevalt öeldud: «nõnda?» mille peale tema vastab:

«Täna, nüüd võtke toolilt vaip ja pange neile peale, nad külmetavad mul alati.»

Olen kõik teinud, siis küsin:

«Ons teil nüüd hea?»

«Väga,» vastab ta ja tema põsenukkidesse hakkab valguma petlikku puna.

«Tahate ehk uinuda? Ma segan?»

«Ei, istuge.»

Ja tasakesti, nagu kardaksime kuuljaid, hakkame rääkima — kes jõuab mäletada, millest! — kuni lõuna lähe-

mas, tädi koju tuleb, oma liblikalaua välja toob ja aurnud loomakeste ilu imestades mind püüab kaasa kiskuda.

Lahkumisel ütleb Sonja:

«Pärast lõunat toote «Jungle Book'i»?»

«Jah,» vastan ja tunnen üllatavat magusust sellest, kuidas tema seda võõrakeelist sõna hääldab.

«Kui mind puiestikus ei ole, siis astuge siia sisse, ma ootan.»

«Hea küll.»

Lõunal ei taha toit maitsta ja pärast ei tea ma, kuidas mõni tund viita, et temale puhkamiseks aega anda. Katsun kirjutada, aga sulg on nüri; hakkan lugema, aga silm ei seleta.

Ja viivitades arvan lõpmata minuteid, mis langevad nagu veetilgad täie ämbri uurdest.

Kella viie paiku ma teda rannast ei leia ja nõnda lähen teda kodust otsima, kus ta endiselt lamab nõjatoolil ja värskenenud naeratusel mulle ütleb:

«Laisk olin, ei viitsinud puiestikku tulla. Istuge siia... lähedale... Raamatu tõite?»

«Olge head.»

Ta paneb selle lauale, tähendades:

«Pärast loen, kui üksi olen. Nüüd lobiseme.»

Ja lõbusalt ning rõõmsalt, nagu vidistaks linnuke, hakkab ta rääkima, kuhu tädi läinud ja kelle ta kaasa võtnud. Sõna veab sõna ja mõte tuikab mõtte järele, kuni ta jõuab kodukoha legendikkudeni, kus tukkumas harvad hiied, lokkamas piirita viljapõllud, ägamas saakikandvad viljapuud ja roomamas verstased külad kuivanud jõesängide kallastel. Ta jutustab kevadöödest, kui hakkavad häälitsema suured ja väiksed loomad.

«Kas või nuta, aga und ei ole,» lõpetab ta, «nagu nüüd, haiguse ajal. Siiski — täna pärast lõunat magasin terve tunni, tädi imestas aina.»

«Aga öösel?»

«Eks näe.»

«Öösel peate niisama magama.»

«Ja teie?»

«День да ночь, сутки прочь,» naljatan.

«Magame võidu!»

«Magame.»

Ja nagu oleksime mõni teab missuguse lepingu teinud, naeratame rahuldunult mõnusal tundel.

«Nõnda hakkaksin varsti kohenema,» ütleb ta oma käsi vaadates ja lisab siis juurde: «Näete, kui kondised nad on, katsuge.» Ta ulatab oma sõrmevibalikud mulle pihku. «Aga enne olid käeseljal nukkide kohal lohukesed, kui sõrmed sirgu ajasin. Käevõru ulatas parajasti randme ümber, aga nüüd logiseb.»

«Külmad,» tähendan, tasakesi ta sõrmi muljudes ja nagu kerget rudinat tundes, mis niristab liikmeisse hellastava surina ja liigub kehapinnal vaevalt märgatava virvendusena vaikselt veel. On tundmus, nagu püüaks ta oma sõrmi vabastada, aga arusaamatul viisil nihkuvad nad mulle ikka sügavamalt pihku.

«Nõnda on nad ikka, jalad niisama,» vastab ta minu tähendusele.

Kui õhtu eel minekut teen, ütleb ta:

«Homme tulete? eks? jah?»

«Tulen.»

Oli see tööpoolest kõik esimesel päeval? Kes teab! Ehk olen nii mõndagi unustanud, ehk olen päevad seganud, kuigi need sündmused paistavad selgetena, nagu oleks neile vajutatud aastasadade reljeeflik pitser. Aga eks ole ükskõik, kas see sündis päev hiljem või varem, peasi, et see nõnda oli ega mitte teisiti.

Aeg kadus vahuna, mida merre taganev laine jätnud rannarihvale. Meil oli ikka tegemist, ikka käimist, vaatlemist ja arutamist, seisatades tundmata puude, põõsaste ja lillede ees või mäletades mõnd meeltesse kiindunud vaadet merele, mägedele või helerohelisele aasale metsaga varjatud orukallakul.

Ühel karastaval hommikul, pärast öösist vihma, mis oli siledalt kiviteelt uhtunud tolmu, sõitsime kümme-kond versta välja kuhugi mõisa parki, mis mere ääres mäenõlvakul. Tee viis järskude kaljude alt läbi, mille irdakil rahnude vahelt jasmiin oma kollakasvalged õied oli sirutanud, nagu pakuks neid möödasõitjatele või meretormidele, kui need tulevad vahutavalt laineil kihutades.

«Näete!» karjatas Sonja kätt sirutades lõhnavate õite poole, nagu ulataks ta nende järele.

Lasksin voorimehe ümber pöörda, et kaljude alla tagasi sõita, ja pukile püsti tõustes küündisin kikiarvil õisi murdma.

«Jätke muist järele,» palus Sonja, «see on nii tore siin kõrgel kaljulõhes.»

Aga mina murdsin nad kõik, murdsin palvest hoolimata, ega jätnud ainustki õilmitsejat ootama uusi möödasõitjaid ega tujukaid meretorme.

«Ah teid ka!» hüüdis neiu lilli vastu võttes ja ta hääles ning pilgus tundus etteheide, et ma ta palvet polnud miksiki pannud, aga seal huljus ka rõõmulik andeksandmine, sest tema pärast olin ju kaljupraolt rõõvinud viimased õied.

Pargis istusime kaktuste perekonna ette, kust avanes pikk merivaatega puiestee hõbedaste kuuskede, kulaste kadakate, plataanide, palmide, roosipuude, eukalüptuste ja araukaaridega. Me ei lausunud sõnagi, vaatlesime ainult. Tasakesi liigutas ta oma käes jasmiini oksa ja lähendas aeg-ajalt lõhnavad õied silmnäole, nagu tahaks ta kerget häbipuna varjata. Tähelepanemata võtsin ühest õiekobarast, ei, ühest ainsast õrnakesest õielehest kinni ja kohe peatasid oksad liikumises, nagu kartes, et muidu võib õieleht rebeneda. Kui ma natukeseks aja pärast pilgu tema poole heitsin, oli tal pea pisut viltu vajunud, õhukesed huuled avanesid ärevale hingusele ja paksud ripsmed varjasid pooleldi suletud silmi, kuhu kippus valguma häduspisarate niiskus. Unustasin iseenese, unustasin, et õielehekest sõrmede vahel hoidsin, ega märganud, millal juba terve õie, õiekobara ühes oksaga pihku olin võtnud, sest minusse hakkas valguma sama unelev elevus, mida aimasin temagi seisakus ja silmis...

Mõnikord tuli meie juurde istuma Anton Petrovitš, aga kunagi ei püsinud ta kauemaks ajaks, tundes ennast võõrana meie seltsis. Vaevalt sai ta mõne ahtra sõna lausuda, kui meie juba lobisesime oma asjust; olid ju meil ühised elamused, ühised mälestused.

«Ta vaeneke kannatab,» ütles Sonja kord Anton Petrovitši äraminekul.

«Muusika ei anna rahu,» vastasin mina.

«Mitte seda ei mõelnud ma, vaid Lucie'd,» ütles ta nime prantsuskeelselt hääldades. Ja kui küsida tahtsin, kes see Lucie on, tõttas ta seletama: «Politseimeistrinna, teie tunnete teda? Meil hüüavad teda kõik Lucie'ks.»

«Ah see on tema kannatus!» imestasin mina.

«Ta kaevanud Anton Petrovitšile, et ta abielu olevat eksitus ja ta elu õnnetus. «Ja ma tunnen enese alles nii noorena,» öelnud ta. Nüüd on Anton Petrovitšil Lucie saatust südamel ja ta murrab pead, kuidas teda päästa.»

Aga Cerberus — sellega tähendas ta politseimeistrit ega nimetanud teda mitte lõõtsmoorikuks — on valvamas, et need kaks kokku ei saaks.»

«Lucie Filippovna õnnetu,» imestasin uskmatult.

«Vähe tõenäoline, eks?»

«Neil on ju Siberis head hobused.»

«Teile on nad ka neist rääkinud?»

«Kuidas muidu; ühine kodumaa lähendab siin kaugel.»

«Teil on ju Soomes mõis, Lucie on aga Baltimaalt pärit, sakslane.»

«Mul pole mingisugust mõisa.»

«Aga kõik räägivad, et on.»

«Mu isal on väike talu ja seegi võlgu.»

«Issand, kuidas kõik segi aetakse!»

«See on mu enese süü.»

«Mõistan: teie ei tahtnud uudishimulistele otsekohe-
selt vastata.»

«Võib olla.»

«Vahest ei ole te soomlanegi?»

«Muidugi mitte.»

«Kui kahju! Ma olen Ahot lugenud, ta meeldib mulle väga. Aga mis te siis õieti olete?»

«Tõtt öelda, ma pole midagi,» lausun vastusest kõrvale põigeldes. «Häbi on tunnistada, aga isa on mu peale terve oma varanatukese kulutanud, ilma et ta sellest kunagi rõõmu oleks tunnud. Ma ei kõlba millekski.»

Ja nüüd hakkasin jutustama oma koolipõlvest, koolivendadest, suvivaheaegadest, emast, isast, õest. Üllatavalt märkasini peagi, et tõtt ebatõega põimin. Ma rääkisin, et mu isa tudike ja et tal talu minu pärast võlgu, aga tõepoolest olen pea ainuüksi poissmehest onu kopikaid pillanud ja isa on alles õige tünnakas vanamees (hiljuti võttis ta noore naise); rääkisin, et mu ema elab ja õde surnud, aga ometi on lugu otse ümberpööratud: õde elab ja tal on kaks mudilast; seletasin, kuidas kõigil minu koolivendadel teatud terake, üdinatuke oli, mis pärastis-
ses elus neile kindluse ja julguse andis, kuna mina enes-
ses mingisugust peatust ei leidnud; aga ma pole kedagi enesest paremaks pidanud.

Veel palju muid vipatusi tabasin oma sõnades.

Ka varemalt olen eneses midagi sarnast tähele pannud, isegi siis, kui mul kindel tahtmine oli otsekoheseks ja avalikuks jääda nagu praeguselgi silmapilgul. Seda

tõelastja meelde tuletades ei saa küsimusest lahti: miks ma küll nõnda talitan? Rahuldab mind tõeline, reaalne elu oma kirevusega nii vähe, et ikka pean ettekujutusele meelevaldalla andma, et pean luuletama? On siis meeltemängu fantoomid mulle midagi olulisemat kui igapäevased lihtsad tõsiasjad? Aga ometi olen ikka neile teadustele eesõiguse annud, mis küsimusi vastavad mõõdu ja kaaluga. Või on teadusel ja elul teineteisega nii vähe tegemist?

Rääkides aimasin ta silmis, huultes ja ninasõõrmete võdisevas laienemises haletsevat hellust. Viimaks pani ta käe minu käele ja ütles julgustades:

«Peab enese kokku võtma; inimene võib kõik, kui ta aga tõsiselt tahab.»

Nõiakellukesena helisesid need ja teised tõsised, elutargad sõnad ta lapselikel huulil. Tundus nagu üksikute häälikute veerlemine, kuni nad viimaks sulle kõrvu puserduvad kõlavamal küljel. Ja uskuma hakkasin teda, uskuma hakkasin iseennastki, kuigi oma sõnades leidsin vääртеateid.

Ta rääkis püüete ilust ja paleuslikust vaimustusest ning sellest, mis tema küll teeks ja kuhu tema küll läheks, kui ta oma haigusest võitu saaks. Ja mulle selgus, et ta oma lootusetu, pääsmata seisukorda sugugi ei uskunud, ehk ta küll mõnikord seda sõnadega näis tõendavat: olevuskiukestes hingitses unistusist pakitsev elu ja sepiitses plaane, millest üks kaasakiskuvam kui teine.

Veel järgmistelgi päevadel kaldusime sellele kõne-
ainele tagasi ja ma aimasin, et tema seda meelega püüdis. Teda vaevas mu räägitud saamatus; ta oleks tahtnud mind tõsta, mulle usku anda oma võimisesse, mind teiseks, paremaks teha, magusust imedes teadmisest, et teda kellelgi eluliselt tarvis läheb, et tema veel kedagi suudab aidata. Aimasin teda sama ainumõtte paelus, milles Anton Petrovitški siples, haududes mõtteta plaane Lucie päästmiseks. Mul turgatas meelde ka see puhas, rõõsk üliõpilane, keda Nadežda Pavlovnaga sagedasti näinud: kas temagi ei tee lunastustööd, lootes elus-
tulpinud naist pöördma karskele teele, kuni liha ideaalid hävitab ja lunastaja langeb kavala võrgutaja kenaduste silmusesse. Kõik tahaksid olla teiste lunastajad, iseäranis siis kui nad oimetuks saanud enese lunastamiseks. Nagu läheneva hukatuse unustamiseks mõeldakse aina teiste peale, püütakse ainult ilma lunastada. Aga ilma

lunastajaid on juba palju olnud, kui keegi ometi iseenda lunastaks!

Need mõtted tulid mul veel pärast ki meelde, kui ükskord palaval päeval roosidevarjulisel pingil istusime, kus kuumendatud lõhn valdas meid imeliku raugusega. Meil oli «Jungle Book» kaasas ja juhtumisi avasin peatüki loomade jooksust. Sonja nihkus mulle pisut lähemale, heitis pilgu raamatusse ja lausus:

«Ah see! Lugege, ma kuulan, see on imeline.»

Ma hakkasin vaikselt häälel pikkamisi lugema. Aga juba mõne lehekülje järel sibeles ta kehas kerge värin ja ta suu seadis nagu külma pärast võdisemisele: veel pisut ja kuula, juba lõgisevad hambad.

«Küll, jätke järele, ma ei või enam, see erutab. Tahaks ühes, tahaks lennata iga nelja tuule poole.»

«Küllap tuleb koord aeg!»

«Ärge rääkige! Lähme siit ära.» Ja kramplikult minu käest kinni haarates lisab ta juurde: «Lõhn hakkab pähe... ja lugemine... hää... aga neist asjust peab vaikima.»

Mis oleksin küll sel silmapilgul annud, et teda uskuma panna kord tõesti tulevat aega!

Vaikides läksime kodu poole ja ta harilikust kärmem samm tundus põgenemisena millegi kohutava eest. Aga kus on peidu-urgas uskmata ja kes annab varjupaika abitule?

Viimaseil päivil hakkas ta kalduma mingisuguse mõistatuslikkuse poole. Silmad tahtsid nagu midagi iseäralist usaldada, aga huulilt heljusid harilikud sõnad, mis sagedasti hääbusid nukraste vaikimisse. Ma ei tihanud põhjust küsida, ei sõندانud seal rääkida, kus oli tärkamas, võib olla, ootamatuse idu. Aga kui üles tõusin, et minna, haaras ta ajuti lapseliku abitusega kas või mu kuuehõlmast kinni, rabades sõnade järele:

«Teie ei lähe veel... ei, ei, istuge... siia... lähemale... nõnda.» Ja jälle tuksatas huulte ümber võruna salalik mõte, kui ta vaikis mulle silma vaadates.

Eile õhtul ta juurest välja astudes tabasin Lanini ja Anna Ivanovna rõdul.

«Millal te sõidate?» küsis Lanin juttu jätkates.

«Homme või tunahomme õhtul, nagu telegramm käsib,» vastas Anna Ivanovna.

Äkki tundsin meelegahtades valjenevat tuikamist, jätsin jumalaga ja põgenesin puiestikku.

«Või nõnda!» hüüdsin seal endamisi. «Ilma et minule sõnagi lausuks! Tähendab — kõik on eksitus... pettus!»

Ja liiv ragises mu kiirenevate sammude all, kui hakkasin mõtlema, mis on eksitus ja pettus.

12. mai homm. kl. 2.

Ei ole und.

Käin mööda tuba või istun rõdul vaadates, kuidas kärbsed oma laternad vanuval videvikul süütavad ja kesköö lähenemisel kustutavad, vilksatades nõiatuledena, mis hukutamas hiljaksjäänud rändajat rabaaukudesse või kaljukuristikesse. Merel sõidab mööda tuledes valuv aurulaev; ta puhub vilet undavalt, aga ei peata, sest lainetus on vali. Konnad krooksuvad, nagu viidaks hulk poisse oma aega käristitega. Üle oru tejselt mäenõlvakult vilgub üksik leegitsev tuluke ja sealt kannab tuulehoog ajuti metsikut, sõjakisalist või jahisarvelist laulu meeste suust, kes on öökorteris põlise sinaari all. Kuu oleks nagu pistetud kauge mäe tippu, kust ta rõõsa unistustliniku ilma üle laotab.

Vahin pimedasse orgu, nagu püüaksin seletada midagi nägematut; kuulatan kohisevaid puid ja ajan kõrvad kümnekordselt kikki, lootes tabada midagi iseäralist ja tähtist.

Oleks nagu kõik üle pea kasvanud. Mõtted tormavad niisugusel hulgal ja kiirusel, et vaevalt suudan mõnda neist üürikeseks peatada. Aga juba on uus asemel, põgenedes oma järeltulija eest. Ajuti pöördub üks või teine mõte muudetud kujul uuesti peaaegu tagasi, nagu oleks ta mõni taevakeha, mis liigub kindlal teel. Ja ikka keerlevad nad ainukese keskkoha ümber, nagu kisuks neid sinna mingisugune tõmbejõud...

Istusin alles laua ääres, kuivanud sulg käes, kui tema aiasse astus — tasa, vaikselt, nagu tahaks ta kuulmata minu kõrvale istuda ja lugeda, mis ma kirjutanud. Olin toakinges ja punastes sukkades — miks just sukkade värvi nii selgesti mäletan, ei tea — ja üllatatult temale vastu tõtates lipsas esimest korda mu huulilt tema kuuldes:

«Sonja!»

Tundus, nagu mõistaksin alles nüüd selle sõna tähendust õieti.

Me mõlemad häbenesime, võib olla, selle nimetuse,

võib olla, uue ümbruse pärast, kus teineteise ees seisime. Huuled värisesid tal ja ta hingas raskesti.

«Ära väsitas,» ütles ta.

«Ehk heidaksite nõjatoolile või...»

Ma ei sõandanud lauset lõpetada, aga tema oli pilgust mu mõtte lugenud ja ütles naeratades, nagu teeksid talle ta oma sõnad nalja:

«Kui lubate, siis asemele.»

«Ega te ometi jalgsi tulnud?» küsisin ma, kui ta juba lamas.

«Ei, sõitsin.»

«Imelik, et mina tähele ei pannud.»

«Ma sõitsin teiselt poolt, ringi, meie omade pärast... Kas te ei kohendaks pisut mu jalgu... nõnda... ja nüüd riidet peale ka, ikka kipuvad nad külmetama.»

«Ehk on peaalune madal?»

«Ei, nüüd on väga hea, tunnen terves kehas... näe, kui läheb... soo, juba on jalus... hakkas rinnast... Sõitsin pisut mere ääres, tädi ja Laninid läksid välja, koskedele, tädi kutsus... viimist korda... homme sõidame...»

Soo, nüüd oli see saladus väljas, aga ma tegin, nagu ei paneks ma seda tähelegi, nagu poleks ma räägitud sõnu kuulnudki; tegin asja paari sammu astumiseks ja tõin endale tooli.

«Ei, ei, istuge siia,» patsutas ta käega voodiservale, «tahan seda... nõnda on hea... ah, mul on nii hea!» Istusin sinna.

Vaikisime.

«Ka kodus on mul parem, kui teie sinna tulete,» sosistas ta pilusilmil.

Ja kui mina ikka alles vaikisin mingisuguse sisemise tõreduse sunnil, mille tekitanud teenimata nukrus, kordab tema:

«Homme sõidame. Tahtsin enne veel teie juures olla, mere ääres sõites tundsin seda, tahtsin teie ootamata tulla ja teiste teadmata minna.»

Tunnen, kuidas endine tõredus hääbuma hakkab, aga ometi hõljub veel hinge ümber vinged vine.

«Ikka Šveitsi?» püüan rahulikult ja tagasihoidlikult küsida, aga oma hääles aiman varjatud värinat.

«Esiti Krimmi, seal saan isa ja vendadega kokku, ning siis edasi — Šveitsi.»

Ma vaatan aknast välja ja lausun:

«Nii siis homme.»

«Homme.»

See sõna heliseb meie huulil nagu kuskil võlvialuses. Tahaksime rääkida, nagu seda varemalt teinud, aga ei leia ütlusi ega mõtteid. Ikka kipub korduma üks ja sama sõna: homme homme...

«Teie olete täna iseäraline... võõras...» lausub ta vaiksest, areldi.

«Kuidas nii?»

«Ei tea, aga ma kardan, nagu oleksite pahane.»

«Kurb olen.»

«Et ma sõidan?»

«Ka see ja...»

«Ja veel midagi muud... Eks? Aimasin kohe.»

«Oleksite võinud varemini öelda.»

«Ah sellepärast! Äрге olge pahane, ma tahtsin ju öelda, aga ei saanud, ei osanud. Te nägite isegi, et tahtsin... Aga iga kord tuli härdus... olen kord juba nii-sugune. Olge täna hea! Tulingi sellepärast, et te ikka minu vastu hea olete olnud. Andke andeks...» Ja ta sirutas mulle oma käed virvendavil silmil, mille pilgust aimasin, et kogu ta olevus oli ainult palve ja ta raskendatud hingamine tagasisurutud ohkamine.

«Te kirjutate mulle?» ütlen hellemalt ja hakkamängima ta pikkade, nõtkete sõrmedega, mis tunduvad nii painduvatena, et neid võiks palmida vinnutatud paju-vitana.

Ta ei vasta mu küsimusele, vaatab ainult raugel, joobnud pilgul mulle otsa, nii et mu silmis virvendama lööb, ja vaikides surun ta sõrmed huulile. Aga tema kätes tunnen vaevalt märgatavat tõmmet, mis nagu kutsuks, meelitaks. Suudlustega katan ta käsi, randmeid, käevarsi, ta hõredaid riideid, mis varjavad tuksatavaid õlgu, tema raugesti avanevaid huuli, kuni ta hingeldades meelitalv etteheitel kurjustama hakkab ja ennast vabastada püüab.

«Te lähmatate ju mu ära,» saab ta hõõgvel sosistatud.

Tundes otse kehalist valu ta sõnadest, hakkab teda suudlema, vaevalt puudutades ta paotatud huuli, petlikke roosipalgeid, silmi, ainult ripsmeid. Tunnen teda õnnest naeratavat kogu olevusega ja aiman, et ta on mulle lõpmata hea. Enesele ootamata hakkavad mu huuled sosistama mingisuguseid joobnud sõnu, mis esiteks

mu enesegi kõrvust kerge kohinaga mööda vilksatavad, kuni viimaks märkan ütlusi:

«Tahaksin sind näha... nagu sa oled. Sa sõidad ju homme... alatiseks... me ei saa enam kunagi kokku... tahaksin sind mäletada... kõike... tervelt... Seda ometi võib? kas? eks? lubad? jah?»

Aga ta ainult hingab raskelt, ta vaene rind võitleb õhupuudusega ja avatud huuled ei saa ainustki sõna räägitud. Kui ta silmad üürikeseks paotab, tunnen seal häbelikku naeratust ja mu käsi hakkab ta liikmeid vabastama kattedest.

«Ma ei tohi ju ennast ärritada,» kuulen nüüd lihtsat vabandust, aga see ei pista mulle aru pähe ega lahuta meeleuima, sest ikka alles katan teda suudlustega ja sosistan õrnu, kurbusest vettinud palvesõnu, kuni temas vähemgi vastupuiklemine raugneb.

Kui mu käsi nõutuses peatama jääb, kurdan nagu andeks paludes:

«Ma ei mõista ju... ei tea, kuidas see käib.»

Pisut märgatavalt tuksatab ta näos naeratus ja ta tõtab mind hädast päästma, jättes mind pärast jällegi enese hoolde, sest minu puutumisest tunneb ta iseäralist magusust, joovastavat õrnust. Mitu korda peab ta mulle appi tulema ja iga kord, kui mu suu abipalvet sosistab, tuksatab kogu ta keha, nagu mõistaks ta, mis see tähendab, et ma ta kehakatte saladusi ei tunne.

Ei tea mispärast, aga kurvaks sain, väga kurvaks, kui vaatlesin neid suletud silmi, värisevaid huuli, petlikult hõõgavaid palgeid ja ihuliikmeid, mis kui elevandiluust voolitud saledaks, nõtkeks. Härduses langesin aseme ette põlvili, sõandades ainult huultega puutuda tema võdisevaid jalgu.

«Sul on külm,» lausun nagu vaikust kartes.

«Ei,» vastab ta suletud silmil.

Nagu ringutama valmistades tõstab ta käsi, aga ainult minu järel ulatavad nad, kuni võivad end mäsida mu kaela ümber.

«Tõsta mind,» sosistab ta siis.

Aga kui ma ta sülle võtnud, sirutab ta liikmeid lapsena, kes ema põlvil istumisest tüdinud ja põrandale kibeleb roomama ja katsuma, kas jalad juba kuulavad sõna. Ettevaatlikult lasen ta jalule ja langen nagu imestuses või aukartuses ta ette maha, tihates ta poole vaevalt tõsta silmi. Ta aimab mu vallatud vaimu ja

rõõmustades selle üle astub ta mõne painduva sammu, nagu tõuseks tal korraga tuju mu ümber tantsima hakata, et näidata mulle oma raugenud lihaste liikumist. Aga ta samm läheneb minule ja ta kummardab, mind suudeldes otsaette, kuna ma ta huuli kuulen lausuvat:

«Mu hea, mu armas.»

Ja ma tunnen ta sõnadesosinat kui tuleleeki ning ta puutuvaid sõrmeotsi pildumas sädemeid. Joovastav aurin voolab läbi keha ja meelteuim tõuseb segaduseni. Sirutan käsivarred, et nendega ahmida ta niudeid, ulatan huuled ta nagu arenemises peatanud rinnamukside poole. Aga ta kehas vilksatab kartlik tuksatus ja pisut eemale nihkudes kummardab ta veel kord minu otsaesiseni, seda suudlusega puutudes, kuna ta suuril, targul silmil ütleb:

«Kunagi ei tohi need imetada.»

Ja ma kuulen ta häält, mis oleks nagu tuulehoo kantud eksija hüüe või uppuja viimne kaebus — inimeste, jumalate, kogu ilma poole. Ma näen suu ümber nukrusvõru, mis mangumas minus mälestusi. Isegi siis, kui ta oma alabasterliikmeid hakkab katma hiljuti võetud riidetega ja naeratust ei saa tagasi suruda minu oskamata aitamise üle, arvan ta huulil nägevat mingisugust tuttavat nukrusviiru...

Viimaks lamas ta endiselt kaetud jalul mu asemel, silmis nagu küsimine ja palve. Aga ma ei osanud muud teha kui ta külmi sõrmi suudlustega soendada. Tundus, nagu oleks ta silmadelt tõmmatud hiljutine loor, nagu oleks ta imelisest unistusilmast äkitselt sattunud igapäevsusse, kus on kidurdajad haigused ja laiad mered ning kauged mäed, kuhu ta peab sõitma. Näib, nagu mõistaks ta korraga seda kohutavat, meelisegavat birmust, seda looduse mõtteta, hullustavat mängu, mis paneb võdisema vähemagi kehakiukese unistuses ja igatsema kedagi teist lunastusena ka siis, kui sult võetud rahulduse lootus ja kui sulle kaasa antud ka pühamatele, unustavamatele elu silmapilkudele varitsev teadmine, et ei või, ei tohi olla igatsetu, ihaldatu oma vaht kunagi. Huultes tõmbleb, nagu tahaksid nad avaldada pilguvirvenduse salavalu, aga ei — nad ainult tuksatavad suudlusel, nagu oleks neil juba nutt varaks.

Ah, kuidas suudleksin kohutavad valeroosid su palgilt ja kuidas teeksin, et ikka juua su silmade vaadet!

Su silmade pruunikast viirust ei jaksa oma pilku lahti kiskuda ja su hinguse puutumine niriseb mul läbi keha.

Sa silitad mu pead ja su nääpsukesel suul mängib unistav naeratus, mida himustan kui viina, mis tuleb kaugete mägede orgudest.

Oi seda hääle sulavust, oi seda pilkude nõidlikkust, mis mind ära teevad kauaks ajaks!

Oi seda õndsuse valu, oi seda kenaduste magusust, mis hingele haigust annavad mitmeks päevaks.

Tead sa, et su rinnal on ihumärk, mille suudlemiseks himu ei lõpe ega lõpe?

Tead sa, et su rindade pead on kui koidikul päikse karratud lumised mäetipud, kuhu tõttavad mu igatsused?

Ja ometi — nägid sa, et mu meel sinu läheduses hädaks läks ja hinges pakitsesid pisarad?

Mõistsid sa, et sind kui tedrepojukest tahtsin huulile tõsta ja palaval hingusel sussutada? ...

Uuesti joovastume teineteise lähedusest, aga sellest joovastusest nõrgub seletamata nukrust, mida tunneks nagu kogu keha, ja tummaks jääme oma hädas meelteuimas, kuni ta mingisuguse mõtteassotsiatsiooni kaudu jõuab sõnadeni:

«Nüüd hakkad sa uut elu, võtad jõu kokku; sinust peab midagi saama, pea meeles — mina tahan seda. Lubad sa?»

Esiteks ei mõista ma teda, aga siis turgatab mulle meelde mu luuletatud saamatus, mis oleks nagu muutunud tõsiseks, ja ma tõttan talle töötama uut elu, uut jõudu, püüdmist.

«Ma tõotan, ma vannun..., kõik, kõik... mu tibatilluke... mu...»

Ei mäleta, mis rääkisin, aga ma tean, et rääkisin, nagu ripuks selle küljes kellegi elu, hingeõnnistus. Tema aga tahtis naeratada ja ta käte puutumine muutus emalik-hellaks, kui ta nad mu meelekohtadele pani, et lähendada mu huuli suudlemiseks.

Lahkudes laseb ta silmad toas ringi käia, nagu tahaks ta iga asjakese jäädavalt meelde panna, ja lausub:

«Siin on ilus.»

«Rõdul on veel ilusam,» vastan ma ja viin ta sinna.

«Ai, kui lähedal!» imestab ta, nähes lumemägesid piki küpressialleed.

«Mine või praegu liugu laskma,» vastan talle, ja korraga tundub, nagu mõistaksin, miks ma laste mängu üleval mäenukil nii heal meelel vaadelnud.

«Jah, mine või liugu laskma,» kordab ta vaikselt ja kurvalt ning lahkub rõdult, nagu pelgaks ta siin midagi.

Tahaksin teda koju saatma minna, aga tema hoiab mind tagasi, nagu sooviks ta täna mind näha ainult siin toas, selles ümbruses. Jumalagajätmisel toetab ta enda tapuvarrena minu najale, peites oma pea mu hõlma ja jättes juuste lõhna mu riitele. Rammestuna, raugena andub ta minu viimistele õrnustele, aga ta õndsallikul naeratusel arvan nägevat ta suu ümber hiljutist nukrusviiru, mida ei saa ega saa unustada.

«Homme siis... ma ootan,» lausub ta ennast minu kätest vabastades.

«Homme,» vastan talle suudlusega.

Aga kui ta oli ära läinud ja kui kogu tuba, ka mina ise, näis lõhnavat ainult temast, seisin keset põrandat ja tammusin, urgitsesin peaaegu ta huulte nukrusvina järele, meelde tuletades, kus küll enne olin näinud seda õrnusvalust nõretavat kurba joont. Ja äkki seletasin vaevast ja kannatusest kortsunud nägu, aukuvajunud nukraid silmi ja kuivanud, kahvatanud huuli, mille ümber piirles täna nähtud viir. Aga see oli juba ammu, aastate eest, teistel tingimustel, teises ümbruses...

Olin paha teinud ja isa tuli mind vitsaga karistama — triibulisi tegema, nagu ta ise ütles, sest muid pükse ma veel ei kannud, nii väike pidin alles olema. Ema sundis mind andeks paluma, «pai isa» ütleva, aga ma ei võinud, ei saanud, kui isa käes nägin vitsa ja silmis tõrkavat kalki helki. Pugesin ainult ema ligi, peites end ta riietesse, ja ta võttis mu sülle, püüdis mind katta oma paljaste käsivartega (ta oli käised kõrgele üles käärinud ja käed sooja vee ja seebiga pesnud leiva sõtkumiseks), kui isa vitsa tõstes käskis mind maha panna. Aga kui ema mu katmata jalgu veel paremini püüdis varjata, vingus vits ja rapsas paljaid käsi ning jalgu — üks, kaks, ah, ma ei mäleta mitu korda! Mäletan ainult, et karjusin ja et ema mind vaigistas, näidates oma käsi- varsi, mida katsid punased, verevad vöödid.

«Miks sa ei palu, sa näed, isa on kuri,» rääkis ta,

«nüüd ei saa ma enam ise leiva sisse minna, pean tüdruku ajama, jätab jällegi jahutükid taignasse.»

Ja ta huultes tõmbles midagi, mis tahtis saada naeruks või nutuks...

Seda mäletades langes mu pea longu ja nii paljugi hakkas paistma uues valguses. Aga neid kustunud silmi ja tuttavat joont kandvaid kahvatanud huuli ei olnud enam; juba ammugi olin nad maha matnud, nagu õnnelikuna, et nad eluvaevast pääsnud. Nüüd seisis jälle kõik elavalt silme ees, aga ma ei saanud aru, kas nägin ema või kedagi teist; tundsin ainult, et midagi armast ja õrna igaveseks kaduma on läinud. Keha hakkasid kiskuma kramplikud tõmbed ja käsi ringutades puhkesin nutma. Aseme ette langedes, kus ma suudelnud ta värisevaid jalgu ja kus ikka veel tundus tema ihu puutumine, nuuksusin jõuetuna, murtuna. Oli see mõni eelaimdus või rahuldumata joovastus? Või leidsin alles nüüd ema kurtmiseks pisaraid? Ma ei tea, tean ainult, et nutsin, nuutsusin ja aseme eest alles siis tõusin, kui teenija einet tuues ukse taga koputas.

«Issand halasta!» hüüdis ta sisse astudes.

«Ema surnud,» vastasin talle, langesin asemele kummulile ja uued krambid vapustasid keha.

12. mai lõunal.

Enne päikesetõusu valdas mind raske uneleitsak: ärgates tundsin rinnas rõhumist, nagu oleksin luupainaja tallermaaks, ja keha oli üleni märg. Riietusin ruttu, kärsitult, ülepeakaela ja tõttasin randa, kus Lanini tabasin.

«Kas te M-lle Piratovat vaatama ei lähe,» ütles ta, «tal oli öösel verejooks.»

«Kopsust?»

«Kopsust.»

Rinnas tundsin tarretust, mis valgus kogu kehasse, hangutades ja kangestades liikmeid. Puud oleksid nagu valjemini kohisema hakanud, nii valjusti, et ma Lanini sõnadest aru ei saanud, kui ta rääkis tõsisest hädaohust, telegrafeerimisest ja rahust, segamata rahust.

Varjuna, nagu unenäos kobasin mööda laia kivitreppi teisele korrale ja koputasin seal tuttavale uksele — tasa, tasa. Avama tuli Anna Ivanovna nutetud silmil.

«Te teate juba?» küsis ta vaevalt kuuldavalt, kuna ta

läe kikkivarvul koridori astus ja ukse oma järel sulgus.

«Lanin rääkis,» vastasin.

«Ta küsis teid mitu korda. Nüüd uinus teine silmapilguks, uni ehk kosutab... Issand, et ma just eila pidin välja sõitma!» hakkas ta hädaldama. «Minu äraolekul oli ta ju mere ääres käinud; vististi külmetas ta seal, tuul tõmbas läbi...»

Ja ta kahetses ning haletses iseennast, hädaldades, mis küll Sonja omaksed nüüd ütlevad. Et aga verejooks raske olnud ja haigel elulootust vähe, see näis kõrvaline asi olevat. Sonja surm oli loomulik, iseenesest mõistetav, looduse õigustatud tõsiasi, aga miks pidi ta nõnda tulema, et Anna Ivanovna südametunnistuse piina kannatab ja et ta lähedate silmist loeb ehk tumma etteheidet? Sure, aga ära riisu teiste, eriti vanade rahu, sest neil on vähe aega üle jäänud, mispärast iga silmapilk kalliks... Ah! Iga ta sosistatud sõna kõhises mao susinana mu kõrvus ja paisutas minus sappi ning viha. Kui ometi kellegi nägematu käed ta oleks lämmatanud, et ta oleks pääsenud kurdetud hädast, vaevavast südametunnistusest...

Tahtsin tuppä, haige juurde, aga Anna Ivanovna ajas nagu loomusunnil hirmunult käed ukse ees laiali, et minu eest teed sulguda.

«Arst ei luba, kardab erutamist, mitte kedagi ei luba ta. Peab mõni aeg ootama, kuni näeb, missuguse pöörde haigus võtab. Homme, võib olla, tulge homme, tulge ka täna õhtupoolikul, tulge ikka meid vaatama...»

Pöördusin ümber, et minna, sest ma tahtsin kas temaga või üksi olla, teiste lähedus, nende hääl, sõnad, pilgud, hinguski tegi mulle otse kehalist valu. Aga Anna Ivanovna tuli minuga mööda koridori kaasa ja ikka jutustas, seletas, hädaldas ta saladuslikult vaikselt häälel, nagu tahaks ta midagi varjata või nagu pelgaks ta kedagi. Ma ei kuulnud ta sõnu, liig palju oli mul oma sisemusega tegemist.

Trepil kohtasime kedagi vana härrat, keda Anna Ivanovna mulle kui arsti tutvustas, kes paari päeva eest Moskvast siia puhkusele sõitnud ja nüüd M-lle Piratova ravitsemise eest hoolitses.

«Kuidas on?» küsis ta Anna Ivanovnalt.

«Magab,» vastas see.

«Väga hea, siis astun natukese aja pärast uuesti sisse,» lausus arst.

«Jah, paluksin väga,» rääkis Anna Ivanovna ja hakkas hädaldades kurtma: «Mis see ometi on, et see häda just noori võtab! Ja andekaid! Nägite seda noortmeest, Anton Petrovitši, ka temal pole ju lõpp kaugel.»

Vanahärra kehitab õlgu ja lausub siis alistunult ja elutargalt:

«Mis parata, ikka on see nii: vaimukad, võiks öelda paremad, peenemad, õrnemad, suursugusemad jäävad võitluses elu eest alla. Nad tahavad liig palju ja neilt nõutakse veel rohkem, nõuavad just need, kes neid armastavad...»

Viimaseid sõnu kuuldes otsisin trepi käsipuelt tuge, sest süda tegi äkki haiget ja jalus tundsin nõrkust. Vanahärra rääkis veel edasi, aga seda tabasid mu kuulmed enam mehaaniliselt kui teadlikult.

«Erk hobune jookseb jalad vigaseks,» jätkas ta, «laisk aga viib oma tõmbikud tervelt mulda. Just neid paremaid, suursugusemaid peaks kaitsma, just nende vastu peaks vähenõudlik ja hell olema, aga loomakaitsjadki näevad ikka kõigepealt laisku, sest neid piitsutatakse.»

Rohkem ei ulatanud mulle vanahärra sõnadest kõrvu, sest tummalt, endale aru andmatagi tuigerdasin mööda treppi alla ja läksin puiestikku. Kuulmeis ja keelekoikudis tammusid mul muljuvad sõnad: «... nõuavad just need, kes armastavad». Arvan, et ma neid sõnu endale valjusti kordasin, sagedasti kordasin, kui kõndisin tundide kaupa rannal, roosipuuteil, mäenõlvakuil, rannarihval, isegi ei tea, kus just, aga ikka nõnda hiilides ja vaarudes, et paistaks puie vahelt tuntud maja nurk, katus, tuntud aken, glütsiinidega varjatud rõdu või midagi muud, mis kõneleks igatsevale pilgule ainsama lähedusest.

Valgusest sai pimedus, pimedusest uuesti valgus, aga minu silmalaud ei leidnud puhkust, ikka olin jalul, ikka soigusin piinavais mõtteis ja vaevavais elamuis.

Vahetevahel kobasin mööda tuttavat ja armast treppi üles, aga seal tõrjuti mind ukse alt tagasi, soovitades tulla pärast.

Vaevalt andsin endale aru, kui kaua see nõnda kestis või missuguses järjekorras kõik sündis, aga ometi näib mulle, nagu oleksid minu tolleaegsed mõtted ja elamused ajahambale vastupidavasse metalli raiutud, nii selgeina seisavad nad ikka veel minu ees.

Kogu kehas tundsin tumedat soiguvat valu, nagu oleksin seest kui ka väljaspoolt kaetud ponduvate paise-tega. Alguses oleks nagu ainult veidi soe, aga soojus muutub kuumuseks, sähvatades ajuti tsuskava tuksatuseks, mille paika ei saa kindlaks määrata. Vahetevahel niisutan külma veega huuli, lootes sellest karastust ja lahutust, aga ikkagi pakitseb endine valu ja paisuvast soojusest saab piinav kõrvetus, mis näib täitvat õhugi, kogu ümbruse. Aineti vahtivad silmad tunneksid nagu raskete tursunud laugude leeki ja virvendavas pilgus lööb võdisema kauguste sinetav kuma.

On mul kahju? Nagu poleks. Olen ma kurb? Nagu mitte. Südametunnistusepiin? Ei tea! Ainult haruldane tühjus on rinnas ja see rõhub tinaraskelt; rinnas on ükskõiksus ja see teeb oimetuks; seal on külm lootusetus, mis hukutab hulludele mõtetele, sest hing on välja pigistatud, ainult peaaegu on omal paigal, töötades suuremas rahu.

Ah seda peaaegu, ah seda halastamata mõistust! Harutihti olen sinust kui uppuja õlekõrrest kinni haaranud, aga paljude oled mind aidanud elu raskematel silmapilkudel? Eks ei ole sa nüüdki väeramata tõestusega juba nii mitu ja mitugi korda väitnud, et südame-
tunnistusepiin on põhjendamata ja kurbus asjata, sest mis tähendab ilmalaotuses üksiku inimese elu? Eks ei pea kõige tervemadki päev hiljem või varem surema ja mis maksavad igaviku ees mõned päevad, aastad, aastatuhandedki? Absoluudi ja igaviku ees on ilm ja inimene naeruväärt tühised asjakesed.

Aga ometi — miks ei oska sa rinna tühjust millegagi täita, miks ei oska sa sinna midagi asetada, mis avaldaks elumärki? Võimetu mõistus! Iga elustuskatse lõpeb nurjaminekuga ja tühjuse surnud vald kipub võtma ikka laiemad piirid. Esteks tahtsin randa minna, aga hirmunult pöörsin teerajalt tagasi: rooside närvas-
tanud lõhn näis rippuvat õhus ja tuulepuhang ei leidnud puulehist pääseteed.

Pärast läksin uuesti — aga ikka sama. Ei tukkunud ainult lõhnatiine õhustik, vaid ka kõik muu mu ümbruses ja minus eneses. Kõik soib. Mul hakkas tundmus, et asjata jala jala ette tõstan — ei saa ega saa edasi, tammun paigal. Ja endamisi arutan: mis on edasi-

jõudmine ja mis paigalpüsimine, mis tähendab, et sammu sammu järele mõõdan tolmusel teel? Kas tahan kuhugi jõuda, kas oodatakse mind kuskil või otsin kedagi? Ei, mind ei oota keegi ja mul pole keegi vajaka. Aga kuhu siis nõnda jõuan? Kas jõuan üldse kuhugi? Kas võib edasijõudmist olla, kui puudub eesmärk? Kas on liikumisel väärtust, kui pole sihti? Kuigi välguna ümber maakera vilksataksin, aga kui teeksin seda otstarbeta, kas oleks sel siis tähendust? Maakera on ju ilmade laotuses pisitilluke suurus. Isegi kui ühes mõttega võiksin sähvatada mööda virvendavaid valguskiiri kuuni, päikseni, kaugemate tähtedeni, mis oleksin sellega võitnud? Oleksin lõpust niisama kaugel nagu siin maakeralgi, kus tuimalt surisevat jalga tõstan jala ette. Olen roomav maoke, — olen siledaks ihutud kivike rannarihval, mida liigutavad lokslevad lained või rudjub käija jalg; olen kahisevais lehis nuttev tuuleke, mis ei tea, kust tuleb või kuhu läheb või miks ta peab püsimatult tõttama kord merelt mägedele, kord mägedelt läbi orgude merele. Mõtteta on teadvusega liikuda, kui on kadunud eesmärk.

Aga mis ajab mu siis välja, mis tekitab tundmuse, nagu jõuaksin liikumisega kuhugi, mis immutab petteaimduse peaajju, nagu läheneksin mingisugusele otsitud või otsimata lõpule? Ma ei leidnud vastust ja nõutult seisatasin kõrgel rannaserval. All sädeles, kiirgas meri. Pikas reas lendasid pardid veepinnal läänest idasse, laskusid ajuti merre, nagu tahaksid jahedas vees oma sulgi niisutada, tõusid siis uuesti õhku ja kadusid viimaks silmapiirilt. Aga endistele järgnesid teised ja minejail ning tulijail ei näinud lõppu. Hakkasin neid lugema ja lugesin kuni saja neljakümne seitsmeni, aga läänest tulev mustendav rida saatis ikka uusi ja uusi lendajaid silme ette. «Millal lõpeb küll rodu?» küsisin iseendalt ja jätsin lugemise. Ja siis turgatas meelde, et Must meri on ju ümmargune ning pardid võivad mööda kalda äärt ringi lennata ja mina, kes ma ainult ringi üht külge näen, ei jõuaks kunagi lõppu oodata ega lendlevate partide arvu üles lugeda. Ja ometi oleksin tahtnud lõppu näha, sest lõpu olematus ähvardas peaaju sama eluta seisakuga, mida tundsin rinnas ja aimasin ümbruses. Nõutult istusin pingile ja jäin tuimalt enese ette vahtima, unustades ruumi ja partide lennu. Kui aga mõne aja pärast sil-

mad uuesti merele heitsin, oli pardirida kadunud ja säravat pinda ei seganud ainuski vari. Eemal paistsid küll mõned purjed, aga need olid valged ja õhksed nagu ingliitib ning nendes mängisid võidu lainete sädelus ja päiksekiirte kiirg. Ja ma tundsin rinnas ootamata kergendust, meeltes ihatud rahuldust ning peaaugus välga- tas selitav mõte: mõistsin, miks eesmärgita paigast paika liigun ja miks nii tungivalt ootasin pardirea lõppu.

Samm sammu järele astudes ei tahtnud ma tõepoolest kuhugi jõuda, vaid tahtsin ainult aega võita, tahtsin hommikust lõuna ja lõunast õhtu teha, tahtsin lühendada päikse tõusu ja loode vahet. Ka ei lugenud ma merel selleks parte, et teada saada nende arvu — mis puutub minusse merepartide lugu? —, vaid iga linnuga säraval veepinnal ühendasin pimeduse ja valguse vahelduse, päeva ja öö, muutliku, kuid siiski samaks jääva aja, millest iga loetud pardiga tibatillu- kese osa hävitasin. Isegi nüüd, kus neid ridu paberile krabistan, tundub, nagu poleks mul tungi oma mõtteist mõnele teisele aimu anda, nagu poleks mul püüet neid jäädavamaks teha kui kõndija jälg tuiskavas lumes või laeva sõidujuga vahutavais laineis. Mul pole kedagi, kelle kaasteadmise mind huvitaks, mul pole ka midagi tähtsat, mis alalhoidmise väärt, kirjutan ainult seks, et aega viita, aega võita.

Ruumilt ajani jõudes oli mul alguses hea meel; oleksin nagu mõnesugusele tüütavale ja tuikavale küsimu- sele vastuse leidnud. Aga varsti avan ka siin lõpmatuse ja hakkas pead murdma piiride üle, arvates ainult pii- rides leidvat elumõtte. Piiride leidmatus teeb mu uuesti kurvameelseks ja rinna tühjuses tunnen pitsitust, mis mu nagu kitsukesse aukku libistab, kus vähemgi liigutus võimatu. Sirutan lõtvu käsi, tahtes nagu oma asukohta avaramaks suruda või sõrmeotstega küündida rõhuva lõpmatuse piirideni. Naeruväärsena tunduvad ajavõit- mise katsed, lapselikult kergemeelsed on peaaju tarku- sed, kui soiguv õhetus piinab keha. Mis annab kella tiksumine, mis toob päikse tõus ja loode, kui on ikka sama hõõgus, ikka sama tukslev valu, olgu aledes uneta memel või sealt tõustes kibedail, pondunud silmil? Ehk lendavad pardid ometi ringiratast ümmargusel merel ja asjata loodan mustendava rea kadu? Ehk peatavad nad praegu ainult üürikeseks ja algavad siis uuesti ring- lendu, lennates kevadest sügiseni ja sügisest kevadeni?

Võib-olla lendasid nad nõnda mullu, tunamullu, saja aasta eest, püramiidide ehitamisel, templite raiumisel India kaljudesse, pimedal esiajal? Ja nõnda poleks algust ega lõppu. Ehk mis tähendab algus, kui puudub lõpp? ... Alguses lõi jumal taeva ja maa ... Aga kes lõi alguse? Mis oli enne seda? Ei, ei! Alguks pidi enne kõike olema, algus pidi juba siis olema, kui polnud inimest ega jumalaid; siis pidi ajarüpp raskejalgseks jääma ja maha saama ilmadega ja kõigega, mis roomab ja siblib, lendab ja ujub. Aeg on sünnitajate sünnitaja, aeg on loojate looja ja ta kulumata hammas pureb viimsed luud. Hoidke endid, püramiidid, värisege kivised jumalad kaljustes templites, kõikuge graniitsed mäed, sest aeg astub vääramata sammul! Mina aga, inimene, kui ma enam kuskilt pidet ei leia, kui saab pilkeks igasugune trööstisõna, kui vintsutab mind tundmata jõud, nagu oleksin laastuke voogaval veel või kaeralibleke tuulisel rehealusel, tõttan sinult abi otsima, sa kaastundeta, tüütav, nukker aeg!

Rannaservalt läksin sügavamale puiestikku, et ehk seal «surnuks lüüa» peatanud aega; otsisin mulle üksikõikseks jäänud inimeste seltsi, et nõnda liikuma nihutada viivude rattaide. Aga kui Lanin hakkab rääkima oma naisest, kes käib tema salaja usutamas arsti elujõulise sigivuse pärast ja kes ei tihka oma saladust varjata, kui ta kuuleb lootustandvaid teateid, vaid tõttab hingeldades, häbipuna palgel, kuulutama mehele rõõmustavat uudist, — tunnen ma veel piinavamalt mind ümbritsevat seisakut: kõik liigub, ainult mina tammun paigal. Ja ma põgenen Laninist, nagu oleks ta mu kuri südametunnistus või siunatud võitmata pahede meelde-tuletus.

Anton Petrovitšiga kokku puutudes ja ta hõõgel kilavaid silmi nähes loodan sealt lausumisi, mis rebestaksid nõiaringi ja vapustaksid pea soiguvast tuikamisest; aga tema hakkab kaudseil sõnul rääkima Lucie Filippov-nast, sellest arvatavast kurduvast hingest, kel pole päästjat. Tunnen, kuidas ükski kannatus minus vastukõla ei leia, kuidas mingisugune kaastunde-laju minu hingeni ei küüni, ja mul tõuseb tahtmine teda riivata, talle haiget teha.

«On teil ta aitamiseks küllalt raha?» küsin.

«Me teeksime tööd,» vastab tema.

«Olete teie nii terve?»

«Küll paranen.»

«Aga kui ei?»

«Paranen tingimata ja minu varal saab ta hakkama; esimesed sammud on rasked, kuid siis ... siis mäletab ja tänab ta mind kogu eluaja.»

«On see nii tähtis?»

«Kuidas nii?» küsib ta arusaamatuses vastu.

«On see nii tähtis, et ta teid mäletab?» kordan küsimist. «Kuigi ta terve eluea teid mäletaks, kas on see siis nii pikk aeg, et sellepärast midagi teha, liiatigi veel riiskeerida maksab? Eks ole need mõned viletsad aastad naeruväärt väike silmapilk igavikus? Ühes ainukeses teie loodud akordis aga peitub ehk igavik?»

Ta vaikib ja mõtleb; ta ei mõista hästi, mis ütelda tahan, aga ta rinnas idaneb juba kahtlus ja ta peaaegu tuikab tegevuse tühjuse aimdus. Ja nagu poleks mul sellest veel küll, ütlen talle:

«Ehk võin teid aidata?»

«Millega?»

«Rahaga,» vastan otsekoheselt, aga tunnen, et mu häälekõlas midagi vaevalt märgatavalt heliseb, mis tahaks nagu meelde tuletada vana võlga. Anton Petrovitš silmis surtsatab ja tema suunurkades tõmbleb valus joon ning juba lähemal silmapilgul lahkume võhivõõrastena, kuna tema mulle jahmatanud pilgu mälestuseks jätab ...

Lähen lõhnavatele roosipuuteedele, istun varjuliste pinkidele, aga seal sosistab minevikust ja mälestustest iga asjake, mida puutunud loiud liikmed või vaadanud kustunud silmadki, ja tardunud rinnal põgenen paikadest, mis kõnelevad temast.

Püüan oma silmalaud ja kõrvaluugid mätta kõige elutseva eest, sest see tuletab meelde liikumise ja aja; aga siis lööb pealuus helisema mingisugune hää: see on midagi tolletaolist, nagu tuletukid teevad, kui nad tsuskavad sinaka, harakasule karva leegi vingudes eemale õhku. Algvingumine laieneb, omandab maisema, tabatavama varjundi, meelde tuletades juba üksikult helisevat kandlekeelt, mida kogemata puutunud lenday kärbes. Aga kuula, esimesele keelele hakkab vastama teine, vaikselt, vaikselt ja tumedalt, mitu oktaavi kõrgemalt, kostes nagu pealae kummilt. Hääled teisevad ja paisuvad, kuni nad kokku sulavad ühiseks heliks. Nüüd märkan, et nendest mingisugune viis hak-

kab harguma, lihtne, tuntud viis, mida ma juba ammu kuulnud ja mil peaksid olema vastavad sõnad: ja ma püüan neid sõnu meelde tuletada, ajades mälestuste ummistunud radu. Mul on aimdus, nagu oleksin neid sõnu millalgi ammu kuulnud, vististi varases lapsepõlves. Võib-olla laulis neid ema, võib-olla ka õde enne meheleminemist, kui tal vaheldusid vallatuse ja nukruse hood. Siblin ja otsin mineviku korratus virnas, püüan järjekindlalt kõiki elusündmusi hoolega silmitseda, aga varsti märkan, et mälestused tammuvad mingisuguses nõiaringis, pöördudes ikka algpaika tagasi, nagu leegitseks nende ees rabas uitlev pettetuluke, mis neid eksitee-urgastel ümber talutab. Lõpuks puutuvad mu kuulmeid sõnad: «ei tohi ärritada», aga viimane sõna jääb i-s pooleli ja ainult mõttes teda täiendades mõistan, mida öelda tahetakse. Ja iga kord, kui seda pikka venitatud ja vinguvat i-d kuulen, ruttan poolitatud sõna täiendama, et sekski korraks lahti pääseda kõrvadesse tükkivast tüütavast häälikust. Nagu ütleks keegi vaga palvetaat laulusõna ette, mida ta lõpetada ei malda, kartes, et keegi teine enne teda laulma võiks hakata.

Aga ei poolitata ainult sõnu, vaid ka arenev ja paisuv viis katkestatakse. Helisevad keeled pöörduvad ikka ja jälle hakatud algusele tagasi, nagu piinaks mind mõni tõnts õppija, kes ei saa ega saa edasi paarist esimesest noodist. Kärstuse närituna tahaksin põgeneda selle helina eest, aga siis kuulen resigneeritud häält rääkivat:

«Jah, nii see on: mängime mis mängime, laulame mis laulame, rahul pole sa ikkagi.»

Ja nad ütlevad sõna ning plõnnitavad, plõnnitavad ning ütlevad sõna — hakkavad, peatavad ja hakkavad uuesti ning ikka jääb viimane sõna pooleli ja i venib lõikavaks vingumiseks. Ainult õhtul, kui tule süütan ja asemele heidan väsinud, roidunud liikmeid sirutama, tundes peapatja alles lõhnavat ta juuste puutumisest, ja kui võtan väikselt laualt ainukese raamatu, «Jungle Book'i», kust mu silm otsib nõrga küüne vajutusi, — vaikib üürikeseks pealuust tüütav undamine. Aga juba varsti kuulen uuesti esimesi tõmbeid, mis valjenevad, kuni kõlamas endine viis ja endised poolitatud sõnad, mil pole lõppu. Nagu sepietakse mingisugust helide mosaiiki, mille iga jaoke langeb peajumerre vaikse sulpsatusega, laiali pildudes silisevaid

piisku. Ja helisedes näivad kuumenevat keeled ning nende palavad võdinad nirisevad rinnakoopasse, mis kutab lõomavaks kogu keha — läbi öö, läbi päeva, vahetpidamata, ikka ja alati. Ja ma kargan asemelt ning põgenen toast, et otsida jahutust kuumendavale kehale.

Ma ei tea, mis teha või kuhu minna või kuidas tühjusest ja ükskõiksusest lahti saada, ja nõnda sattusin mägedele. Pöörsin siiraviiraselt teerajalt kõrvale ja ronisin hingeldades puude ja põõsaste varal mööda järsku mäekülge üles, kuni kaelas hakkasin tundma valusaid südamelööke, pea segaseks läks ja silmad kirjuka löid, nii et jõuetult puujuurele langesin.

Toibudes nägin üle laia oru midagi valendamas. Ah jaa! See seal on ju kosk: kõrgelt kaljuservalt langevad rasked veehulgad kõrvulukustaval mürinal alla nurgetele kivirahnudele ja pisarduvad uduseks auruks, paisates sinitaevasse vikerkaarekangaid. Kosele viib ilus kivitee ja seda mööda sõitsime kord — Laninid, mina ja Sonja. Millest rääkisime sel korral? Kas rääkisime üldse midagi? Ei mäleta, aga niipalju tean: Sonja istus sammaldanud kivil ja joonistas, meie Laniniga lamasime põõsa vilus. Vesi mühises ja vahutas; rääkides pidi huulte liikumist tähele panema, muidu ei saanud sõnadest aru.

Täna panin käed kõrvade äärde ja peatasin hingamist, et ehk tabab nõnda kuulmeid miski, mis annaks aimu paistvast veemängust, aga ma ei märganud muud kui aga südame löökide tujukast hoogu. Ometi ei muutunud ma seisakut ja viimaks näis, nagu kuuleksin üksikute veepiiskade langemist, mitte kobrutavasse ja heitlevasse voogesse, vaid kuhugi tühja tammisesse tünni, mis lööb kõlisema. Aga varsti tundub, nagu poleks mingisuguseid veepiisku, selle asemel sulistavad tünni põhjas, paaris ämbris soojas vees, mänglevad lapsed ja mina ise olen nende seas — rõõmus, vallatu, muretu. Me ootame ema, kes tuleb, pehme villase riide lapp käes, meid küürima, sundides silmi kõvasti, kõvasti kinni pitsitama kibeda seebi eest. Aga kui lapsed siiski läbematult silmad avavad, tunnevad nad kipitust ja nutavad ning karjuvad, kuni ema seebi välja luutsutab ja ütleb: «Nüüd on valu läind.» Siis hakkab uus rõõmukilkamine, roosad käekesed läigutavad loksle-

vat vett ning tünn heliseb ja kõmiseb kandlekeelena, mis huugab veel praegu, paljude aastate pärast, kõrvus, pealuus. Ma ei taha seda helinat kuulda, mind piinab undav kõma, sest ta kipub kalduma kuuldu vingu-misele, ja sellepärast hakkab nagu loomusunnilise hirmu ajal uuesti ronima mäetipu poole, kuni süda kaotab jõu ja pea meelemärkuse. Mõne silmapilgu laman arutult, aga siis virgun ja kohe tõttab peaju targutama: üle oru ei valendagi kosk, vaid seal istub väsinult tukkuma jäänud vanaeit, kes koonla tegemisel kaljule laotanud pehmeks soetud ja peos krussitud linapeod, mis valge kahlakana kaljuservalt alla ripnevad. Oota veidi, peagi ärkab eit uinakust ja keerutab koonla valmis ning siis ei seleta silm enam muud kui kõrget kaljuseina ja pikki, kondiseid sõrmi, mis heietavad peent lõnga. Aga kui linad on halvad või halvasti soetud, takistab mõni takutomp lõnga peeneks venitamist ning siis katkeb ta ja vurav värten jääb seisma.

Kitsik ja umbne hakkas lamades; keha kattis hooti väljatungiv higi. Oimetud liikmed ihkasid kevadepäikse kõrvetavaid kiiri ja paitavat lõunatuult ning nagu teadvuseta püüdsid lödvad käed paljastada uniselt surisevat ihu, et niiske nahk võiks imeda uimastavat valgust. Iga liige, mille jõuan vabastada kattest, lööb muhelema ja helendavad päiksenooled süstavad luuni. Nagu läbi une, läbi äiutava, sumeda udu kuulen lehestiku kohisemist, näen lindude lendlemist ja nende kevadmängu. Panen tähele mulluste lehtede krabisemist — seal toimetab mõni putukas, valmistades armupesa või pojukestele aset! Vaatan liblikaid — nad liuglevad puude vahel teineteise kaenlas! Aga alles mõne päeva eest nägin üht neist langevat armujoovastuses teele, ainult pisut suutis ta veel oma nõrku liikmeid sirutada. Ettevaatlikult korjasin ta käijate jalust ja paigutasin varjulisse kohta laiale lehele, et tal aega oleks uimastusest toibuda ja siis uuesti lendama minna õnne- ja elutaevaste poole. Käisin teda pärast vaatamas, kuid ta jäi hingetuks; puutusin tema õrnu katsesarvi, aga ta ei liigutanud oimugi, ning viimaks olid temast järele jäänud ainult tiivad, mille imeilusad värvid pleegitab kevadine päike, uhub kõuevihm...

Imeline päike! Sinu helendusel valjeneb mu ajudes tuikamine ja metsakohinast tekib huugav ajmdus, et

unistatud tammine tünn pole midagi muud kui minu oma rinnakamber, mille seinu vasardamas vaene, õnnetu süda. Tulist ja tulist tippab ta, üürikeseks peatub, oimetub, nagu kikkis kõrvul kuulates, et pärast veel tujukalt virutama hakata, sundides mind valuoigel roomama põõsa varju. Ei ma kuule enam laste muretut kisatsemist tammises tünnis ega oota ema, kes suudleks silmist kipituse, vaid pealuus hakkab tüütav undamine, nagu tõmbaks seal mõni vallatu poiss vurri: uu-uu, uu-uu... Ajan kärmesti riided selga ja põgenen mägedelt randa, kus sooja merevanni lähen.

Pilusilmil vaatlesin rohekas vees oma kõhnenud lõtvu jalgu. Aga kui vesi hingates virvendama lõi, näis, nagu roniksid ihuliikmed vonklevate ussidena mööda helevalget vannipõhja ja nagu tunneksin seda roomavat liikumist säärtes, puusades, selgroos, rinnaluudes, kaenlas, isegi peas: kogu keha muutub vilajaks mäoks ja mind valdab õudne hirm. Ajan silmad pärani ja katsun jalga tõsta, et peletada pealetükkivat meelteuima, aga vee-pinnale kerkides muutub jalg korruga tinaseks ja tuletab meelde kellegi teise peened, painduvad jalad, mis olid tõstes ootamata rasked. Ja ma mäletan neid varbaid, põlveketru, niuete nõtkust, puusade vooljaid jooni ning rindade häbenemata neitsilikkust ja kuulen hõõgavat sosinat kõrva ääres; aga sosin muutub vihisemiseks ja vihin kaldub sinakalt leegitseva tuletuki vingumiseks. Raputan pead ja vehklen käega, nagu tõrjuksin enesest tüütavat kärbest, ning korruga tabab pillk valgel seinal liivakella, mis varsti maha käib: liiv on juba kõik allapoole toruotsa sirisenud. Kella küljest tulevad nõõrid vannislama ja juurde ja nõnda võib kella uuesti üles tõmmata, ilma et seks muud vaja oleks kui aga väikse sõrme liigutus. Seda teengi ja sõnan endamisi: «Aga nõnda võib see ju lõpmata, igavesti kesta,» ning siis turgatavad meelde endised piinavad mõtted ruumist, ajast, merel lendlevast pardireast...

Jätsin liivakella ta lõpmata pöördkäiguga ja põgenesin vannist.

Nüüd tunnen enese lödvana, loiuna ja ikka rahutumaks läheb süda, ikka hoogliikumaks muutuvad higistused. Vähemastki liigutusest, pisemastki jõupingutusest on seks küll, et kogu kehale ilmuks hernesvesi. Ja kõrvus huugab ning huugab! Nagu oleks mu pealuu kummitud metall ja nagu pinnitaks teda sitkemaks,

painduvamaks. Isegi sulevarre käeshoidmine läheb raskeks ja kirjatähtede silmitsemine hakkab väsitama.

Laninid on ikka kahekesi, nagu peaksid nad mingisugust salanõu. Et nende jutt ükskord otsa ei lõpe, on nad ju kümmekond aastat vestnud! Tahaksin teada, millest nad eneste keskel räägivad, aga kokku puutudes katkestavad nad viimase ütluse ja Marja Aleksandrovna pöördub minu poole küsimisega:

«Teie olete kõhnaks jäänud, olete haige?»

Ja ta püüab näo teha, nagu võtaks ta mu saatusest osa, aga ta hääletoon on pealiskaudselt libisev, nagu mõtleks ta ajaviiteks, ainult suusoojaks öelda: meri on täna vaiksem kui eila või, — näe, alles tunaeila puhkes see roos, aga juba täna hakkab ta pudenema.

«Süda,» vastan talle nagu möödaminnes ja püüan teist juttu teha.

«Pole teid ammugi näinud,» tähendab Lanin.

«Käisin mägedel, rand on juba villand.»

«Süda haige ja käite mägedel,» imestab Lanin.

«Mis teha, tahan.»

«Minu mees on hästi kohenenud, eks,» pöördub Marja Aleksandrovna minu poole, «tervelt kolmkümmend seitse naela on ta raskemaks läinud. Kopsud paranevad jõudsasti.»

Ja naine mõõdab oma meest õrnal pilgul, nagu nõutaks ta enesele kindlustust, et räägitud sõnad tuulest pole võetud.

«Häda on riietega, ei lähe selga, nõöbid ei anna kinni,» räägib Lanin ise ja hakkab üksikasjalisel intiimsusel seletama, missugused riided kitsaks on jäänud, missugused on juba lõhki kärisenud ja missugused nõöbid pakatanud, nii et naine nad serva poole pidanud õmblema. Marja Aleksandrovna muheleb häbi-punas ja puutub mehe kätt, nagu tahaks ta teda takistada, öeldes, et sarnaseist asjust rääkida ei kõlba, aga tõepoolest tundub ometi, et ta kõrvalestad rõõmust helendavad ja et ta meest ainult sellepärast puutub, et ta teda puutuda tahab.

Seda nähes lausun iseeneses: «ehee!» nagu oleksin mõni teab missuguse tähtsa asja jälile saanud, aga «ehee» muutub peagi «ihii'ks», mis meelde tuletab

sõnad: «ei tohi ärrida —»... Ja nüüd ei mõista ma enam, mis on minul tegemist kärisenud riietega, pakatanud nõöpidega või punetavate kõrvalestadega.

Istusin pingil, kui kergeid samme liivasel kõnniteel kuulsin. Silmi pöördes näen Lucie Filippovnat. Liikmeks tundus tal tume loidus, vinnutatud pajuviitsa nõtkus ja näoilme avaldab mõnusat rahuldustunnet, nagu oleks ta hiljuti midagi suupärast maitanud. Vaatlen ta pisut nagu puhkenud huuli ja ootan ta väikese suu liikumist, selle järele aimata tahtes, mis ta igemeid kõditanud. Me teretame ja tema hakkab saksa keeli rääkima, kuna mina vene keeles vastan, sest mulle meeldib see viis, kuidas tema seda keelt hääldab: nagu oleks tal suus sulamas šokolaadipala, mida väle keel maialt paigast paika liigutab, lastes ainult vahetalitusena libiseda võõralt kõlavaid sõnu üle huulte.

«Ega te minu meest ega Anton Petrovitši pole näinud?» küsib Lucie Filippovna näol, nagu oleks tal asjaga tõsi taga. Tõepoolest aga küsib ta ainult seks, et põhjust leida rääkima hakata.

«Ei, madam,» vastan mina.

«Siis on nad supelusmajas.»

«Ka Anton Petrovitš?»

«Jah. Meil on merevannid moodis. Teil mitte?»

«Süda ei luba.»

«Vaesed südamed! Kõik noormehed on südamega hädas.»

«Ilutundlus,» lausun.

«Seesama, mis Anton Petrovitški: tema ei saavat kunagi terveks, ilmas olevat liig palju ilusat.»

«Iseäranis naistes.»

«Ma palun...»

«Ei, ei, juuresolijad on ikka välja arvatud.»

Lucie Filippovna hakkas naerma ja näitas, et ta põskedel ikka veel plikaliste lohukeste asemel leiduvad. Nõnda vaatan teda heal meelel, sest on naisi, kes ainult seni meeldivad, kuni neis midagi plikalikku leidub.

«Olen teid ikka väga tõsiselt pidanud,» ütles ta siis.

«Oo, seda ma olengi! Kergemeelsed ei heida kunagi nalja.»

«Tulge vahel meid vaatama, aitate ehk Anton Petro-

vitši meelt lahutada, meie oleme temaga püsti hädas, ta on otse arust ära. Nüüd komponeerib ta ja teate, kellele?»

«Teile muidugi.»

«Mispärast muidugi minule?»

«Kellele siis? Ega ometi M-lle Piratovale?»

«Kas ta siis nii väga selle ümber lipitseb?»

«Madam, praegu on ju maikuu,» põiklen vastusest kõrvale, «ja Anton Petrovitš on noor. Mäletate neid päivi kodumaal?»

Lucie Filippovna tegi ilusad silmad.

«Millal te oma mõisa tagasi pöörate?» küsis ta siis.

«Minu naisel on mõis, minul pole midagi.»

«Olete teie siis abielus?»

«Iseenesestki mõista, või õigust öelda — mitte enam: minu naine leidis omale parema.»

«Issand, kui lihtsalt teie seda ütlete!»

«Ja ometi pole see sugugi nii lihtne. Kui sellest teada sain, andsin kohe sandile kümnerublalise kulla.»

«Siis on see ikkagi õige! Tänini ei uskunud ma... Teie ei armastanud oma naist?»

«Otse vastuoksa: tema ei armastanud mind.»

«Siiski andsite sandile kuldtüki?»

«Naised kõlbavad ainult emaks ja armukeseks: meil ei olnud lapsi.»

«Kui hirmus! Anton Petrovitš on ka naistepõlgaja.»

«Aga kellele ta siis komponeerib?»

«Ah see on muidu, niisamuti, ajaviiteks. Ma palusin, et ta niisuguse tüki teeks, mida minu mees pilliga võiks mängida, siis oleks tutvuse mälestuseks.»

«Mina sepiatsesin kord salmikuid mälestuseks.»

«Teie olete luuletaja?»

«Mitte enam, aga kui ma armastan, siis võin ma luuletada.»

«Kui kena! Minul on ka albumis palju luuletusi.»

«Mõttes austan teid põlvitades.»

«Ah ei! Teie mõistate mind võõriti: luuletused on ju teiste kirjutatud, mälestuseks minule, mõttesalmikud.»

«Minu austus on seda suurem... Salmid on muidugi enne meheleminemist kirjutatud?»

«Fui, kuidas te küsite!»

«Vabandage, aga eks ole imelik: ma arvan, teie härra abikaas pole teile ainustki salmi luuletanud.»

«Tõepoolest ei ole. Ta naerab alati, kui talle teiste salme ette loen.»

«Olen viibinud, pean minema,» — ütlesin jutulõnga katkestades ja põgenesin. Ei jõudnud kauemini kannatada pealesunnitud lobisemist. Puiestikust tee saades võtsin lähema voorimehe ja käskisin teda võimalikult ruttu linna kihutada, nagu oleks mul seal kibedaid toimetusi. Sinna jõudes maksan voorimehele sõiduraha, ruttan mitmest põikuulitsast läbi, teen käigul mitu haaki, nagu tahaksin kellegi eest oma jälgi kaotada, istun siis uuele vankrile ja sõidan oma asukohta tagasi, voorimeest ikka suuremale kiirusele sundides. Teel tolmukeerus hakkab vilistama, pärast laulma, nii et inimesed kõnniteel seisatama jäävad ja imestanud näol mind vahivad. Aga mina ei pane seda tähele, näen kõik nagu läbi sumeda auru, ainult nüüd, kodu toolil istudes mõistan, mis ma teinud, ja meeltes tärkab tülgaistus — iseenese, oma lobisemise, sõitmise, vilistamise ja laulmise vastu. Vastiku tundmusega mõtlen ka voorimeeste peale, kes mõne kopika eest oma väsinud loomi peksid, ja äkki tulevad meelde sõnad: «nõuavad just need, kes armastavad». Seljal sibeled joosta külm judin ja suhu tekib lääge maik, mida alguses ainult hommikuti tähele panin.

Närvides sähvatavad pisted, silmad löövad virvendama, kõrvad hakkavad kohisema ja loomusunnil teen mõtteta tegusid, millest ainult tagantjärele aru saan. Inimeste silmis aiman küsivaid, uurivaid pilkusi, ja nagu oleks mul mõni teab mis nende eest varjata, põgenen kostvate sammude lähenemisel. Kui ometi niisama võiksin maha jätta iseenese, oma tüütavad mõtted, soiguvad meeled ja pinnitava pealae-kummi. Kui võiksin tunnikski uinuda nõnda, et mu jalg libiseks sinna poole teadvusläve! Aga ei! Mida rohkem teistest eemale hoidun, seda enam lähenen iseendale ja ikka sügavamale puurib peaaegu oma tumedas töös; ta on kui uudishimuline laps, kes ei saa ega saa enne rahu, kui ta oma silmaga näinud, mis peitub kõriõeva mängukanni sisemuses.

«Härra, kas tohin rääkida,» küsis teenija, emalikult jutukas väikevenelane, keda mõne päeva eest olin palunud talitusel vaikida.

«Mis on?» küsisin vastu.
 «Mul hakkab hale meel.»
 «Mispärast?»

«Nõnda surete ju nälga, härra. Ja öösel ei maga teie ka. Vaadake ometi kord peeglisse, missugune nägu teil on. Issand halasta! Ka minul suri ema ära ja ma nutsin kas või silmad peast, aga kes siis nõnda... Ei söö, ei maga. Ja linad on hommikuti higist ligedad. Läheksite arstigi juurde, ehk annab tema midagi. Teie olete hea härra, mul on kahju, hukcate enese ära, teete pattu.»

«Kes siis siin ilmas patuta läbi saab,» vastan talle.

«Just nagu minu kadunud vanamees — issand halastagu ta patuse hinge peale! Tema ütles ka nõnda. Kuldaväärt mees oli ta, ah, missugune mees ta oli! Tark ja hea, aga jõi, jõi kõik ära, minu viimse särgi ja seeliku laskis kurgust alla. Esmalt riidlesin, pahandasin, võmisingi teist, aga tema kannatas kõik ilusasti ära ja ütles: sa oled kuri nagu mõni jumalakartlik.»

«Nojah, nõnda see on: jumalakartus on kurjuse haka-tus.»

«Härra, ärge rääkige nõnda, mõtelge oma hingeõnnis-tuse peale. Issand, miks on kõik head mehed niisugused! Nagu minugi oma, kullake, kui hea ta oli! Aga mis mina vaene tema pärast kannatasin! Härra, ka teie teete oma naise tingimata õnnetuks, nii hea olete teie.»

«Seda ütles mu mõrsja ka ja nüüd ei võtagi ma naist.»

«Armas aeg, kuidas siis muidu saab. Terve eluaeg siis üksi. Aga kuhu tema jääb?»

«Tema sureb ära.»

«Siis ei surnudki ema?» küsis teenija huvitatult, ilma et ta mu sõnade mõtet õieti oleks mõistnud.

«Ikka ema, aga mõrsja...»

«Mõlemad korraga?» päris teenija kärsitult.

«Ei, ema mõni aasta varem, mõrsja aga, õigust öelda, oleks võinud elada, kui mitte mina poleks...» Jätsin lause pooleli, sest ma ei teadnud, millega teda jätkata, aga mu näoilme ja kõnetoonist pidi võima midagi hirmsat aimata.

«Armuline jumal, missugust koledust te räägite!» hüüdis teenija ja taganes kohkunult ukse poole, kus ta pärani silmil jäi mulle otsa vahtima. Vaatasin talle kohtlaselt naeratades vastu.

«Jällegi heidate minuga paha nalja,» ütles ta julge-maks minnes ja uuesti lähenedes.

«Ja teie juba uskusite?» vastasin endiselt naeratades.

«Kes võib härraste asju teada. Kudrutavad, kudruta-vad, siis korraga himu täis või armukadedus lahti — ning pimm, põmm. Eks meil olnud mõisas...»

«Ega mina siis armukadedusest. Ei, vaid puhtast armastusest. Me olime nagu linnukesed taeva all — ei kadedust ega viha, ei pattu ega paha!»

«Tema oli noor?»

«Kas ta noor oli! Nii noor oli ta! Ja ilus!»

«Ja armastas?»

«Ja armastas... Õigust öelda, ma ei tea, me ei rää-kinud sellest kunagi, unustasime. Siiski — armastusest ta surebki, puhtast armastusest, kui ta sureb. Ta armas-tas nii, et ta surema peab.»

«Siis ta polegi veel surnud?»

«Võib-olla polegi veel, kes teab,» laususin ma nuk-ralt.

«Härra, te pilkate mind. Ma tulen lihtsalt, aga teie pole venelane, räägite jumal teab mis.»

Ta arvas, et temast tahan lahti saada, ja haavatult lahkus ta toast. Ma ei keelnud teda, ei lausunud sõnagi. Aga hea on ta ja head soovib ta minulegi. Mul on valus, nii valus on mul, aga tema ei näe seda, ei saa sellest aru, nagu ta ka seda ei mõista, miks ma teda keelasin padja-püüri vahetamast, ehk küll seks juba aeg oleks olnud. Ta mureseb mu tervise eest ja arvab sellega midagi tähtsat tegevast, aga ta pole kunagi märganud, et terve tuba temast lõhnab ja et mul peaaegu mingisugune soiguv mõte asub, mille hävitamiseks ma ei otsigi arsti. Ainult mu plõnnitajad, mu ihiitajad, millal väsite küll teie ja millal vabastate mu piinavast kõmast?

Käisin arsti juures. Ta oli ükskõikne ja rahulik ning see haavas mind. Ütlesin, et end hästi tunnen ja et kõik on korras, ainult ajuti tulnud ennast näitama. Aga tema uskus mind niisama vähe, nagu mina teda sallisin, ja ta mõötis mind küsiva pilguga, kui ta kaaludes nägi, et ma aliatulekust saadik kolmkümmend üks naela kergemaks jäänud.

«Kuidas söögiisu on?» küsis ta.

«Pole viga,» vastan lausa valetades.

«Ja öörahu?»

«Niisama.»

«Imelik!» lausub ta endamisi.

«Mereõhk,» tähendan, et tema kahtlust vähendada.

«Ja süda?» küsib ta tuiksoont katsudes.

«Nagu näete.»

«Nõrk ja korratu.»

«Läheb üle.»

«Ega te mägedele roni?»

«Ei.»

Ja ta soovitas mulle rahu, keelis mägedele minemast ja sooje merevanne võtmast. Aga nagu kiuste käin ma ainult mägedel ja kannan ikka revolvrit kaasas, seda pisitillukest musta riista. Kella unustan sagedasti koju, aga revolvrit mitte kunagi; nähtavasti olen araks läinud ja kardan kutsumata tulitajaid. Kuid tänini pole mul teda tarvis olnud. Selgesti mäletan veel, kuidas esimest korda teda tasku pistes endamisi laususin: «Kes teab» ja vene keeli juurde lisasin: «Неповный час.» Mulle valmistab iseäralist kõledat, judistavat lõbu seda külma terast oma taskus katsuda, teda tunda oma ihu ligi, ja istudes võtan ta mõnikord päiksepaistel välja, vaatlen ta kalki läiget ja näitaksin nagu teda kellelegi teisele, tähendades: «Näete, pidage meeles.» Nõnda on mul ajuti päris hea, sest hakkab eneses tundma teatud kindlust, vääramatust, nagu oleksin igasuguste juhtumiste vastu ette valmistatud. Ainult — kui võiks millegagi vaigistada kõrvade huugamist, kui saaks seisu panna pealuu pinnimist, kui võiks vähendada kasvavat hirmu, mida tekitab tibatillukeselt kahanev meloodia algus!

Nägin imelikku und.

Oli kottpime. Ja soe, sumpjas ja soe, ei paistnud kuud ega tähti. Ettevaatlikult liikusin käsikaudu koblates mööda kitsast, kitsast kaljuserva põhjatu kuristikku kaldal. Ja keegi tuli mulle vastu, keegi suur, piiritu, määratu. Katsusin teda kätega, aga ei oska sõnadega seletada, missugune ta oli. Tahtsin tast mööda minna, aga ei pääsnud, püüdsin ümber pöörda, tema oli ees.

«Kust sa tuled?» küsis ta minult.

Ma ei teadnud vastust.

«Kuhu lähed?» küsis ta siis.

Olin keeletu.

Nüüd võttis ta rahulikult, nagu nopiks ta marju, mu

pea ja heitis selle alla kuristikku. Aga kukkumise mütsakat ei kuulnud ja sellepärast mõtlesin: on's pea nii kerge või kuristik nii sügav?

«Aga mis sa nüüd teed?» küsis määratu kolmat puhku.

Vastamata hüppasin kaljuservalt alla, et otsima minna oma pead, aga enne kui põhjani jõudsin, ärkasin unest, sest langedes ei tundnud ma õhu vuhinat, mida aga oma arvates tingimata tundma pidin.

Mind hüüdis Lanin, aga ma kiirendasin sammu ja tegin, nagu ei kuuleks teda. Kuid ta ei jätnud mind, tõttas mulle järele ja puudus vähe, siis oleksin ta eest pakku põgenenud.

«Teate, Anton Petrovitš on kadunud,» ütles ta.

«Kadunud?» küsisin mina vastu.

«Juba kolmat päeva.»

«Üksi?»

«Kes siis veel?»

«Ma mõtlesin Lucie Filippovnat.»

«Minge ikka! See pidi juba mõne päeva eest oma «löötsmoorikuga» ära sõitma, aga meile tuli uus pansionär, keegi ratsaväe ohvitser, ja teda nähes jäi Lucie kohe haigeks, nii et ärasõidu pidi edasi lükkama. Ah jaa! Veel midagi. Sel päeval, kui Anton Petrovitš ära kadus, löigati politseimeistri pillil lööts katki. Tahtis teine õhtul mängima hakata, aga ainult vuhka, vuhka! Oh seda naeru! Naised käisid kõveras ja kiilusid.»

Vaikisin ja püüdsin mõtteid kuhugi ühisesse punkti koondada.

«Ja mis kõige huvitavam,» rääkis Lanin edasi: «Politseimeister otsib või aimab pilli löötsa lõikamises ja Anton Petrovitši kadumises salasidet!»

«Ehk on tal õigus.»

«Mitte märkigi. Lõikaja on üliõpilane, teate, see noor piimahabe, keda Nadežda Pavlovna jalad elektriseerivad. Muidugi ei teinud vaene poiss seda oma peast — mis puutub temasse löötsmooriku pilli! — vaid kõik on selle naise töö. Sel on ju politseimeistriga midagi krõbedat juhtunud.»

Ja Lanin hakkas jutustama seda keelepeksmise lugu.

«Anton Petrovitš on leitud,» peatas teda jutus vana arst, kes M-lle Piratovat ravitseb.

«Kus ta on?» küsis Lanin.

«Meres. Tunaieila läinud ta paadiga sõitma.»

«Kes seda ütleb? Anton Petrovitš kartis ju vett kui marukoer.»

«Aga ometi on ta sõitnud. Üürinud türklastelt paadi ja vana türklane ühes poisiga läinud teda sõidutama. Ikka kaugemale ja kaugemale sundinud ta mehi aerutama, ja kui pimedikus tagasi pidi pööрма, hüpanud ta paadipäralt vette ja kadunud. Türklased arvavad, et tal paati minnes kivid või midagi muud rasket taskus olnud.»

«Tähendab?» küsis Lanin järel dust oodates.

«Tähendab — uppumine,» vastas vana härra lihtsalt.

«Meelega?»

«Mis siis muud.»

Lanin vilistas ainult.

Seisime kesk teerada ja ükski ei tahtnud enam rääkida, nagu oleksid kõik jutud lõpetatud.

«Kaldale ei ole ta veel tulnud?» küsis Lanin natukese aja pärast.

«Ei tulegi vist, ehk olgu siis Väike-Aasias, lainetus uhub ta sinna poole,» vastas arst.

«Õige,» oli ka Lanin nüüd nõus, «eile ja täna puhub tuul merele.»

See oli hommikul, kui seda kuulsin, ja nüüd on juba südaöö ligi, aga ikka veel ei pääse ma mõtetest Anton Petrovitši peale. Näen ta kilavaid silmi, kuulen ta rinnahaiget häält, mäletan üksikuid liigutusi ja sõnu, kui ta rääkis muusikast, oma armastatust, jumaldatust. Aga kuhu on see armastus lõpuks ta viinud? Kuhu kisub armastus selle rõõsa üliõpilasegi, keda Nadežda Pavlovna kenadused unistavate ihade keerdlabürindis ümber talutavad? Nägin teda alles täna ega kahtle, et ta sammub kõige maise saatuslikul rajal, et ta on teel sinnasamasse, kuhu see liblikki läks, kes armujoovastuse kõrgemas uimas langes sinisest õhuriigist tolmusele tee le. Ta armastab, kuni ta sureb; ta armastab, et surra; ta sureb, sest et ta on julenud kõige hingega armastada. Armastus ei tähendagi muud kui surma, armastajad kannavad ikka surmamõtet kaasas. Üks tapab enese, teine oma armastatu; üks tapab ise, teine laseb ennast tappa, sest surm on magus; üks ihkab surma ennast, teine surmaga ilma lunastada.

Eks tea lillenoppija, et ta surma külvab, aga ta ei

hooli sellest, öeldes: ma armastan lillesid. Või ei teadnud mina, et teda võib ainult vaadata, eemalt imetleda, ainult joobnud pilkudega ta kurduvaid kenadusi puutuda? Eks tunnud ja aimanud ma, et lähedane palav hinguski ta elukardetavalt värisema paneb ja et maiste kirgede vapustus võib saada viimseks sammuks hauda?... Ja nüüd käib kiusaja mu kannul, astub kitsal metsateel mu ees, nagu oleks ta mu juhti ja, põikab lipsatades vargsi üle ummistanud jalgraja ja kükitab paksude põõsaste taga. Tunnen sind, mõistan su sajad vigurid, tuhanded tembud, ainult su nägu pole ma veel näinud. Aga miks talitad kui häbelik koer ja miks on sul ara verejanulise murdja eluviisid? Tule ja astu kui mees mulle vastu, paneme rinnad kokku, eks näe, kes on isand ja kes ori, kes peab elama ja kes surema, kellele helistatakse kumemat matusekella ja kes kuulab võidupüha pidulikku muusikat!

Ah, muusika, muusika! Kus on nüüd Anton Petrovitši jumaldatult unistatud muusika, kus on see uus evangeelium, mida ta tahtis ilmutada maailmale? Lained õõtsutavad pondunud ja kolletanud surnukeha ning mereloomad ümbritsevad vaimutempli lahtuvat jäänust kihiseva hulgana — see on maailma evangeelium! Lucie Filippovna on haige ratsaväe ohvitseri pärast, Nadežda Pavlovna näitab endiselt oma ilusaid jalgu ja politseimeister laseb kahtlemata pilli lõõtsa ära parandada, et mängida oma ainukest lugu — see on muusika maailmale! Aga Anton Petrovitši ei ole enam ja keegi ei tunne tõsisemalt ta kadu, varsti ei tuletata teda enam meeldegi.

Kuidas ütles Lanin? «Anton Petrovitš kartis vett kui marukoer.» Jah, just neid sõnu tarvitas ta, mäletan seda nii selgesti. Siiski sõitis ta merele ja pani enne kivid (vast ehk needsamad kivid, mis teda kosmilise muusikani avatelid) või midagi muud omale tasku, nagu seda türklased seletavad, kes olid ainukesed tunnistajad tema viimastel elusilmapilkudel, kui ta viis merele oma muusika, oma maailmaevangeeliumi ja unistatud vaimutiirasuse religioositeedi.

Sul oli siiski julgust, sul leidis mehisust, Anton Petrovitš, sa veearg marukoer!

Kord mängisid sa klaveril iseendale — maja oli ju tühi, ainult eemalt seinte tagant kostis köögiriistade kolin ja tüdrukute vada —, kui ma tasakesi sisse astu-

sin, ilma et sa seda oleksid tähele pannud. Sinu alustatud meloodia eksis kisendavatesse akordidesse, mis ei leidnud ega leidnud pääseteed ihatud vabadusvalda. Leidsid sa nüüd merel otsitud lunastuse, päästsid sa akordid dissonantside survest või kestab sealgi sama rahuldumata tung, valdamata kirk millegi küündimatu järele? Kui võiksin su vastust kuulda, kui saaksin mahti kordki sinu suletud silmi näha, ehk aimaksin siis midagi! Aga ei, lained kannavad sind Väike-Aasia poole ja seal võtavad sind ehk samuti türklased vastu, nagu nad siingi olid sinu viimased saatjad. Armsad türklased, te olete minust õnnelikumad! Te ei kuule ka seda inetut pirisemist ega korduvat vingumist, mis piinab minu kuulmeid ja paneb pakitsema pealuu — te ei kuule minu muusikat! Oo, mis aitab see, et üliõpilane «lõõtsmooriku» lõõtsa läbi lõikas, minu pill üürgab edasi, ikka rohkem häälest ära minnes ja ikka valjemat müra tehes.

Mu pill, mu tüütav pill!

Aeg on minu ümber seisma pandud, igavikule on lahti kangutatud väravad; maa on saanud jalge all kuumaks rauaks, ja taevas muutunud pinnitunud vaseks. Õhtuti ei keera ma enam kella üles ega kannu teda enesega kaasas, sest mis mõte oleks minutitel ja tundidel, mis mõte oleks üldse mõõtmisel, kui huugab kõrvus ikka sama veniv i ja kui kuulmeid piinab keelte helinast arenenud undav plärin, nagu peksetaks lõhkist pada või löödaks kellelegi pilkavaks saate-muusikaks roostetanud panni. Aga ka selles põrgumüra aiman endise viisi algust, mis lüheneb ja lüheneb. Ja ma kardan, nagu võiks silmapilk tulla, kus kaob igasugune viis ja kus hakatakse raske vasaraga tampima ainukesse paika, kuni midagi murdub ja vasar lööja käest sulpsatab mõõtmata sügavusse. Siis jääb kõik vaiki ja seda eelaimdust tunnen muljuva pitsitusena, suruva ahastusena. Ja et kardetud vaikuse algusest üle saada — hädaohtlik on just see algus, kus enam midagi ei ole ja kus vasar langes kõlata ruumi —, hakkan valjul häälel karjuma, püüdes jälgendada tüütavat viisi; aga tunnen, et mu häälel temani ei paindu, ja uuesti jään kuulama seda igavest plärinat, mis huugab juba lihas, luies, üdis.

Mõnikord südaööl, kui vali meretuul liigutab lubatud toaseinal tuletorni valguses puude varjusid ja kui merekohin kostab sügava ohkamisena, ajan ülepea-kaela riided selga ja ruttan alla randa, otsides lainete mürinast kõrvadele vaigistust. Aga ragiseval liivateel astudes tundub, nagu põgeneks keegi mu eest topsakate elupuupõõsaste alla pakku, kuhu ta maha lömitab ja suuril, hirmunud silmil vahib. Ja ta teeb oma suu lahti, ajab ta pärani, venitab teistpidi pikaks, kitsaks praoks ning ma hakkan kuulma samasugust kitsast kaeblikku häält, mis oleks nagu väikse põdravasika oma, kelle nörka jalga sälvunud jahikõera terav hammas. Jään põõsaste alla vahtima, jään ootama, nagu peaks keegi hädakisa vaigistama tulema. Aga kui kedagi ei ilmu, kui puiestik jääb endiselt tühjaks ja temas mühis-seb ainult hooglik meretuul, hakkab mul õudne hirm, sest mulle näib, nagu muutuksid kõik puulehed kitsaks, kiiluvaks suuks. Hullumeelsena jooksen mööda kivitreppi alla rannarihvale ja kükitan lainete lähedusse, kus karjuda tahaksin, nagu puiestikus kõik lehedki karjuvad. Aga korraga seletan õõtsuval merepinnal ööpimeduses väledaid, luiseid käsi, mis kannaksid nagu tuntud armsaid jooni ja mis harutavad vär-vita, lõpmata rulli, ning endist kaeblikku suud kuulen rääkivat asjalikke sõnu:

«Niisugune on aeg.»

Hakkan ma lähemalt silmitsema, siis heidavad käed selle rulli kõrvale ja haaravad teise, mis esimese sarnane, ning jällegi töötavad nobedad näpud endiselt.

«Näete, ikka sama,» räägib ükskõikne suu ja luised sõrmevibalikud tõttavad harutama ikka uusi ja uusi rulle, nagu oleksid nad riidepakid kaubaletil ja nagu oleksin mina mõni rikas ostja.

«Valige, igaühes on igavik, vähemat ei ole,» seletab arglik hääle ja ta sõnu hakkab saatma valjenev plärin, nagu oleks mu kuulmeis mürategijate võistlus.

Ja korraga avaneks nagu elumõte ning ma hakkan aimama tumedalt, uduselt: viis ja plärin, mida kuulen, on ajarullide sarnased ja need pole midagi muud kui ringlev pardirida ümmargusel merel või kahe poolega liivakell vannitoa valgel seinal. Olen alles noor, ometi on nii palju tunde ja päivi vanaks saanud, maha jät-tes lugemata hulga mälestusi. Aga nüüd ei muutu enam

miski, ei lähe midagi mööda, ei ole ka midagi enam tulemas, kui aga huugav, üdipurev müra ja vereta värisevad huuled, kust kostab ainult täht i.

Inimesed sünnivad ja sünnitavad, inimesed sigivad ja sigitavad, inimesed kasvavad, õpivad ja uurivad, aga ikka ootab kõiki sama saatuse — surm. Aga milleks siis sigitada ja sünnitada, milleks õppida ja uurida, kui pole midagi muud loota! Ei ole kasu ilust ega tarkusest, ei leita tulu hingepeenusest ega vaimusügavusest, sest ikkagi varitseb iga hingepeenuse taga meelehaigus või hullumeelsus ja iga sügavamgi mõte jõuab paratamata tottra mõttetuseni, lüües varinuprina virru, või iga ulatavamagi mõtte tipul seisab lõpmatus, kus juhtijaks ja trööstijaks ainult usk — meie elutühjuse kõmisev tõrs. Lõpmatus piirab meid armutu müürina ja jõuetud on tema vastu meie hing ja vaim oma unistuste sinilenuski. Kuulmed tabavad helideilmast pisitillukese osa, silm seletab naeruväärt vähe arvatavast värvide mängust ja teised meeled talutavad meid aina pettusur-gastes ringi. Aga just siin ongi meie vaimu lennukoht, siin ongi ta jõudude salaargas, ja kui ta enam kuskil peatust ega pidet ei leia, kui haigutab ümberringi otsatu tühjus, siis pöördub ta siia pettuste sadamasse alistunult tagasi ja vingub, ulub.

Ah sind jõuetut, ah sind virisejat, ah sind parandamata raudpead kurdumata piinaga luie-üdis!

Ema, mu ema, kuhu pean küll põgenema iseenda eest ja kust leian, kes tõmbaks lõpmatusele piirid?! Kui võiksin mõttena vilksatada kaugematele tähtedele, mis oleksin sellegagi võitnud? Sealgi näeksin armsate huulte nukrusviiru ja aimaksin suletud silmade seletamata salavalu.

Ema, armas ema!

Kui ma koju läksin, istus Lanin trepil ja ootas mind. «M-lle Piratova laseb teid kutsuda,» ütles ta. «Olen teid tundi kolm otsinud ja oodanud.»

«Kuidas ta on?» küsisin.

«Parem, arvab arst,» vastas Lanin.

Kui oskaksin kirjeldada, mis tähendas mulle prae-

gusel silmapilgul Lanini räägitud sõna «parem». See oli peaaegu armukuulutus sellele, kelle peale juba sihitakse või kellele pannakse juba silmust kaela. Tundsin, et olin juba oma saatuse otsustanud, ootasin ainult veel pooluimasena, pooloimetuna viimast märguannet — Sonja elutulukese kustumist. Ja nüüd äkki — parem! Kõrvust kadus kõma, peaaigus piinav huugamine, silmist palavikuline virvendus, laugudest kuumus; kogu kehast oleks nagu elektrivool läbi jooksnud ja ma tundsin, et olen nõrk, väsinud, roidunud ning näljane. Istusin trepile, kust Lanin oli tõusnud, toetasin küünarnukid põlvile ja surusin käed silme ette.

«Te olete haige?» küsis Lanin.

«Ei, ei, mitte,» vastasin ruttu ja tõusin püsti. «Lähme.»

Kaua aja tagant panin jälle kord tähele, kui hea see oli, et tuul puhus, et ta mööda rutates mind nii paitavalt puutus, kandes mu kõrvu vankrimürinat, lindude häälitust, mesilase suminat, kellegi lauluhääle — noore, värske ja mahlase. Tundsin rooside, üksikute puude, põõsaste, lillede ja kraavis lokkava rohu lõhna. Nägin vastutulijaid inimesi, mehi ja naisi, vanu ja noori, nägin ka veohärgi, kes teeserval kraavis lihavat rohtu ahmisid või juba täissöönult magasid ja mäletse-sid, puhudes meile vastu oma rahulikku hingeauru, mis lõhnas ammututtavalt.

«Ega te teda peale verejooksu pole näinud?» küsis Lanin.

«Ei, mind ei lastud,» vastasin.

«Arst oli nüüdki vastu, aga Sonja ei annud järele,» seletas Lanin.

«On omaksetest keegi tulnud?» küsisin.

«Ei keegi.»

Uksele vastu ilmus mulle Anna Ivanovna.

«Ometi viimaks!» lausus ta mind nähes. «Ta ootab.»

Ja ta astus voodi juurde mind teatama.

«Miks ta siis ei tule... lähemale... et näeksin?» kuulsin tuttavat nõrka häält.

Lähenesin asemele. Ainult sõrmi liigutas ta, neid tere-tamiseks pakkudes, kuna huuled püüdsid nukrale naer-ratusele tõmbuda. Raskete, nagu liig pikkade laugude ja ripsmete alt vaatasid väsinud, rahulikud, endasse sui-kunud silmad.

Istusin aseme ette toolile. Ta tegi näo, nagu tahaks ta

midagi öelda, aga temast ette jõudes tõttas Anna Ivanovna seletama, et rääkimine halvasti mõjub ja et arst selle ära keelanud. Kui tädi sõnad juba varemalt palju polnud maksnud, siis olid nad nüüd nähtavasti oma mõju täiesti kaotanud: nad vilksatasid nagu haigest mööda, sest miski seletamatu oli selle käskudest vabastanud ja suureks ning iseseisvaks tunnistanud.

«Siin ma nüüd olen,» liikusid vereta huuled.

Ma ei saanud sõnagi suust, aga ma tundsin, et meid hakkas piirama mingisugune nõiarõng, lahutades meid ümbritsevast ilmast. Mis puutus meisse praegu teiste olemasolu!

Seda näis ka Anna Ivanovna aimavat, sest nõutult astus ta voodist eemale, midagi kohendades, toimetades, ja läks pärast uksest välja.

«Kõik on minu süü,» olid mu esimesed sõnad, kui kahekesi jäime.

«Mina tahtsin, aga sina oled süüdi,» vastas ta millalgi puiestikus öeldud naljatust korrates. Aga kui mul uued sõnad keelel pakitsesid, ütles tema tagasitõrjuvalt, hingeldades:

«Vaiki, sellest ei pea rääkima.»

Ma ei sõandanud silmi tõsta tema näole, mida ümbritsevast valgest pesust eraldas ainult vaevalt märgatav värvivarjund. Aga ma mäletan, et see pruunikas vari, mis piiras ta silmi, neile andes iseäralise unistavuse, oli omandanud sinaka väina. Suu oli nagu suurenenud ja ninaots tõmbunud teravamaks.

«Jutustage midagi, ma kardan vaikimist,» lugesin ta liikuvailt huulilt.

Issand, mis pidin küll jutustama! Kui ometi ainukegi mõttelaju mu ajudes oleks liikunud! Aga sinna oli nagu paigutatud vana surnuaed, kuhu talvel pole juhatamas ükski jälg. Siiski — ma pidin rääkima, ma ei tohtinud vaikida, ja nõnda ütlesin esimese sõna, esimese juhuslike ja tähtsusetu sõna, mis sai teenäitajaks teistele.

Rääkisin esimesest uneta ööst ja nagu halvast eelaimdusest, rääkisin kõigist piinavaist öist ja päivist, mida ma meeletuna kulutanud, rääkisin kuuvalgest ja kaugetest mägedest, mida võib märgata põhja pool. Rääkisin vaikselt ja rahulikult, ehk küll kehas värises vähemgi koekiuke. Ja äkki tekkis tundmus, nagu oleks ta juba lahkunud, nagu oleks elu temast lilledõhnana õhku värisenud, maad andes nägemata vaimuna alla-

laskuvale surmale; mina aga viibin viimist korda tema läheduses, vaatlen jooni ja liikmeid, milles peidetuna tunduvad ilmavarandused. Ja uneldes unustab keel sõnad.

«Räägi veel,» liiguvad ta huuled.

Jahmatades tunnen, nagu peaks nüüd vaim mu peale tulema ja mulle sõnad suhu panema, milles kihiseks jumalate surematuks tegev jook: see annaks talle usu ja lootuse elu sisse tagasi...

Hakkan talle kodust rääkima — imelik, ikka armastame kahekesi kodust rääkida! Räägin mändidest ja kuuskedest, kus all kasvavad maasikad; räägin kaskedest, niidiliste, leinaliste okstega nõres kaskedest, mille ümber kevadel lendlevad põrnikad ja mida me ööseks toome peatsisse, et joovastuda nende värskete lehtede lõhnast; räägin pärgadest ja vanikutest, mida kevadeti punuvad ainult noored; räägin suurtest rabadest, mille servadel elavad inimesed; räägin «viinamarjadest» — mitte neist, mida tema tunneb, vaid teistest, — mis kasvavad sooäärsetel põndakutel jussrohu seas või randemaalistes sanglepapõõsastes tibatillukestena, roosakaspunastena ja magusatena, maigult meelde tuleta-des mingisugust viina, mille nime ei tea: räägin valgeist kevadõist ja unelevast nukrusest, mille eest uni põgeneb pakku, — aga ikka kordab ta:

«Räägi veel, räägi veel!»

Ja ma jutustan talle väiksest jõest, madalatest kallastest, luhast ja pehmest siidisamblast, mis niisutab paljaid jalgu, karastades kogu keha. Jutustan varasest hommikust, helendavast, särgavast pärlkastest, heinaniitmisest särgiväel ja lõpmata hulgast sinililledest, mis kannavad värisevates sinikarikates niisama värisevaid kasteterakesi. Räägin, kuidas ma ühtki neist lilledest ei talle, vaid vikatit kõhutan ja kõhutan, et neid niita hulgana, arvamata, ja et pärast neid koguda suureks kimbuks. Aga kui ma neid juba küllalt korjanud, kui mõlemad peod on täis sinililli, tuleb meelde, et mul kedagi ei ole, kellele neid anda. Kõigil on see ainuke keegi, aga minul ei ole. Aga need teised ei korja lilli, nad ei näegi neid, mõtlevad nad ju niites ainuüksi selle «kellegi» peale. Ja sinililli korjates tahaksin, et mul keegi oleks, kellele neid annaksin teiste teadmata, salaja vargsi, südaööl, kui magab kõik. Ainult tema üksi peab valvama ja mitte und leidma, tema peab mind ootama,

sest ta aimab, et tulen sinililledega, mis närtsima õrnakesed ja mida päeva palavuse eest varjasin põõsa all jahedas jõevees...

Kui nõnda räägin, huljub ta huulil naeruvina ja hingamisse hakkab hiilima raugus. Uneldes paotab ta silmad ja suu sosistab vaevalt kuuldavalt:

«Mul on hea... räägi veel.»

Ja ma tunnen südamesse langevat suure rõõmu, mis nagu hõõgamas toaseintest, õhust, võrena rõdu ümbritsevaist glütsiinest. Räägin ikka ja jälle, tundes, et rääkida võin, sest see on ju temale hea. Leian vanades tuttavates lugudes uusi mõttelõimi ja põimin neisse tundejoakesi, mis ühendavad erinevaid asju. Aga kui viimaks hakkab jutustama Koidust ja Hämarikust, siis märkan, et ta on magama uinunud: kõhnad palged on kokku vajunud, nukker suu pisut avatud, silmad pealuusse tikkunud ja otsaesisele langeb loka musti juukseid, mis tumedas toas kaotanud oma metalliläike.

Suur rahuldus ja rõõm langeb teda uinumas nähes minu südamesse ja üksisilmi vahin tema nukrat palet, nagu tahaksin sellest vähemagi joonekese meelde panna igaveseks ajaks. Kogu keha valdab mul roiutav joobumus ja pool teadmata langevad mu silmad rammestunult kinni. Maitsen mingisuguseid õndsalikke elamusid, mõtlen suuri, ergutavaid ja eredaid mõtteid, mis on otseteed vastandid viimaste päevade meelte- ja mõtteuimale. Viibiksin nagu omataolisel muinasmaal, kus valitsevad ebamaised võimalused. Loss kerkib seal lossi kõrval, ilusad aiad piirduvad veel ilusamate puiesikkudega, kus paistavad heledad päiksepaistelised teed kõndimiseks inimestele ja sõitmiseks hobustele. Rinnas on selge ja kerge; igavik on kadunud, valitseb ainult silmapilk, valitseb ruttav viiv, mis kiirustab laulma linnukese, siristama rohutirtsu, lendlema liblika, sumisema mesilase, igatsema ja elama inimesegi. Elu on kui sädelev jumalate jook, elu on õndsus, nagu seda ainult mõnes raamatus kirjeldatakse, ja ei ole ilmas suuremat ega ülevamat, kui on elu.

Sündis see unes või ilmsi, kestis see kaua või ainult silmapilgu, seda ei või ma praegugi öelda, tean ainult, et ma äkki kuulsin mingisugust korinat, mis lõi kas mul luusse ja lihasse. Ajasin silmad pärani lahti ja kargasin toolilt püsti: magaja oli näo padjal minu poole viltu pööranud ja sinakate, nääpsukeste huulte nurgast purs-

kas helepunane, minu silmis peaaegu roosakas veri. Minu äkilisest tõusmisest sündinud toolimürinal paotas ta väsinult oma rasked ja roidunud laud ning heitis minule nagu kisendava pilgu, kuid juba järgmisel momendil kustus pilgu karjatus ja paakil silmad said külma, ükskõikse ja eluta ilme. Ainult elav veri voolas ikka veel.

Tormasin toast, ilma et isegi oleksin teadnud, kuhu või milleks. Koridoris tabasin Anna Ivanovna ja tahtsin talle vastu karjuda: «Veri, veri!» kuid ma ei kuulnud oma häält. Ometi pidi Anna Ivanovna mind mõistma, sest ta jooksis jalamaid haige toa poole. Mina ei saanud enam edasi ega tagasi, seisin kui meeletu keset koridori ja vahtisin oma ette. Alles siis, kui ärevus kogu maja liikuma pani ja kõik erutatult Sonja toa poole tõttasid, tuigerdasin ka mina sinna tagasi.

Nüüd oli juba kõik möödas: lahkunu silmad ja suukene olid suletud ja rahulikuna, rahulikuna lamas ta — kunagi varem poleks ma arvata osanud, et tema võiks nii rahulikult lamada, kui seisab niipalju inimesi tema ümber.

— — — — —
— — — — —
— — — — —

2. augustil.

Juba teist päeva olin täna mere ääres rannarihval.

Imelik hüplev kergus täidab mu keha ja õndsalikul hellusel vääratab astumisel jalga, kartes rõhuda ussikest või rutjuda rohulajukestki, nagu liiguksin omasuguste seas. Heidan päiksepaistel laialilaotatud ülikuuele, mille all rudisevad lainete siledaks ihutud kivikesed, ja hinges voogab vaikne õnn, tundes, et elan, et — olen.

Ja tema? Miks ei ole teda? Jajah, miks? Aga miks on täna see lilleke närtsinud, mis alles eile õilmitses? Kas astusin mina temale peale, tallas keegi teine tema või närtsis ta ainult sellepärast, et ta tekkis, kasvas, õitsis, oli ja — närtsis? Ei ma tea midagi ega tahagi teada. Ehk miks peaksingi midagi teadma, kui mul on hea, kui kilkaksin rõõmu pärast ja kui kogu kehas väriseb õnnetundmus, et olen päästetud, lunastatud. Nagu palvetades surun käed risti, neid tõstes üle pea, ja huuled kordavad teadvuseta sosinal:

«Issand, mis eest see rõõm! Mis eest küll see rõõm!»

Aga miks tuletan meelde Issandat? Olen ehk usklikuks saanud, nagu see patustega ja kannatajatega sagedasti sünnib? Ei ma tea! Issanda asemel võiksin ka loodust nimetada, võiksin puhtel kummardada pakatava roosi ees, võiksin käed sirutada roosaka koidu poole, võiksin härduses seista tähtise teava all, võiksin pöörduda päiksekiirges sädelevate lainete poole ja vaadelda kaugeid purjesid, lendlevaid linde. Liblik hõljub hilise lille varrel ja mu rõõm hõljub temaga kaasa; merepääsuke kastab tiivad vette, aga minule tundub, nagu niisutaks keegi mu huuli; tuul kannab rooside lõhna merele — oo, meri on nüüd muidugi lõhnav, lained on muidugi roosilised! Ilmaruumi täidab vaikne helin, nagu oleks Anton Petrovitši kosmilisel muusikal ometi tõi taga...

Lamades pööran ennast ja nõnda näen suurt sinaari, kus all tean olevat varjulise pingi: kord seisin seal ja hoidsin värisevas käes vaevalt puhkenud roosi. Näen ka kõrget randa, mille serval tema kord seisatas — õrnana, murdlikuna, pea nagu lillevarrel pisut ettepoole õiendatud ja õhukeste huulte joon avatud. Aga see oli ammu, see oli siis, kui... jajah — see oli...

Nüüd laman siin ja olen rõõmus, et päiksepaistel merevee jaheda hõõguse läheduses lamada võin ning et ise oma lamamist tean, et päiksesoojust tunnen, kiirtemängu näen. Ja ma mõtlen, et põhja pool on silmi, kus ikkagi veel leidub headust ja õrnust minule, ja et kõrgeil põndakuil ja sanglepapõõsastes kasvavad viinamarjad ning niiskel, pehmel samblal sinililled.

Silmi sulgedes tundub, nagu ei kohisekski lained, vaid vaigused pedakad, ja ninasõõrmed aimavad nende magusat lõhna. Paistaksid nagu jämedad, kollased tüved ja nende vahelt lage, kõrge raba üksikute männijändrikkudega. Kui sagedasti olen pidanud teid meelde tuletama, kohtusse minnes inimeste, jumalate ja saatusega! Kui meeleheide nõoris kõri, lootusetus pures rinda ja ükskõiksus tõusis läiluseni; kui kaotasin usu voorustesse ja pühadustesse ja kui polnud enam midagi, mille pärast maksis elada; kui kiusaja ja hukutaja hiilis kassi sammul iga nurga taga, siis mõtlesin teie peale, mu igavesed jändrikud. Te kasvate ometigi!

Rinnas tekib ainuke igatsus — igatsus kodu järele, ja mulle näib, nagu rõõmustaksingi ainult sellepärast,

et varsti koju saan: arst loeb päevi, mina ise tunde, kus teekonna väsimuse kannatamiseks küllalt tugev oleksin.

Kaugeina paistavad hiljutised päevad, nii kaugeina, nagu oleks see sündinud enne minu praegust ajalikku elu.

Näen meelteuima, südametunnistusepiina ja kuumendavat valu, näen kidevat, hääbuvat keha, tinarasket rinnatühjust ja võitlust aja vastu.

Näen välgatavat väikest musta terasriista, mis muutumas mingisuguseks lunastuseembleemiks. Seletan ta hiilgavat, kalki rauaotsa, mis läigib maosilmana, kuhu vahtides laulja linnuke unustab viidistuse, unustab pojakesed pesas ja kiindub nõiutatud pilgul ainult avatavas laikesse, kuni varbad loobuvad puuksast, tiivad saavad halvatult lõdvaks ja lõõritaja langeb avatud lõugadesse, kust pole pääsmist.

Näen end rõdul seismas, kui mööda liigub matusrong, millega ma kaasa ei läinud, nagu kartes, et kaotan enesevalitsuse või saan haavatud peieliste leinast: nad püüavad uhkustada oma tundlusega, edvistada härdameelusega; nad otsivad ümbritsejate heakskiitmist ohete ja pisarate rohkusega, nagu nutunaisedki leinatunnete avaldamise eest ootavad tänu. Nad saadavad ta hauani, heidavad värsked, lõhnavaid roose talle mullapõue järele, pühivad siis silmad kuivaks ja pöörduvad koju tagasi, et anduda oma igapäistele askeldustele, nagu oleks kõik endiselt korras. Nad käivad harjunud viisil jalutamas, istuvad õigel ajal lauda sööma ja lähevad määratud ajal õhtuti magama ning kergendatud meelel, et see ootamata tülitus mööda, võtab politseimeister asemel lamades oma parandatud lõõtsaga kaherealise kõhule ja mängib oma ainukest lugu...

Seisin seni, kui leinarong kadus siiraviirasel teel mäeharja varju, kust ikka veel tuulepuhangul kõrvu kostsid pühaliku meloodia helid, mida laulda rõkkasid heledad, nagu hellunud poisikeste hõbekurgud. Kõrvus helises nende lauluhääl veel siis, kui lahkusin rõdult ja läksin tuppa voodi äärde, kus endiselt arvasin tundvat tema puutumise lõhna, mis uimastas meeled ja ajas katkestama viimase elukiukese. Ma ei mäletagi sellest viimasest silmapilgust muud kui aga seda poisikeste lauluhelinat ja mingisugust närvastunud lõhna, mis ajas mind sisse mürda igaviku väravaist.

Aeg-ajalt panen käe rinnale ja otsin sealt väikest roo-

sakat laiku, mis teeb puutudes nagu sisemist kōdi ja ajab ikka ja jälle naeratama. Seljal on mul mõne tolli pikkune roosakas vōöt — olen teda kahe peegli vahel vaadelnud —, selle on lõikenuga teinud. Need kaks märki jäävad olnud sündmuste tõenduseks ja ainsaks mälestuseks, et teda, mu head, mu unustamatut enam ei ole. Ah ei, veel on midagi! Mul on raamat ja seal leidub nõrga küüne vajutusi, mida sügavamaks tahaksin muljuda, kartes muidu nende kustumist; ja raamatu vahel on kuivanud jasmiini õiekobar, aga ei mäleta, kas olen ise ta sinna pannud või on tema seda teinud. Iga kord, kui selle üle pead murrar, kipub käsi roosakale rinnalaigule ja naeruvinalisil huulil tõttan kinnitama: ikka tema, mitte mina, ehk kuigi mina, siis ometi tema...

«Hästi lastud,» naljatas kord noor arst, kui mu elu oli juba hädahust väljas. «Pool sentimeetrit ja...»

«Veel paremini arstitud,» vastasin mina meelitavalt.

«Surmaga on huvitav võidelda.»

«Võiduks soovin õnne ja tasuks saate tuhat tänu, muud ei ole mul.»

Mu sõnad pidid südamest tulema, sest arsti silmis lõi virvendama ja meeleliigutust varjates pööris ta näo toimetades kõrvale.

«Täitsin oma kohust,» vastas ta tagasihoidlikult ja lisas juurde: «Südant kartsin, see tahtis üles öelda!»

«Aga pidas vastu?»

«Vastu pidas, otse imestama pani.»

«Tema on varemaltki mul imet teinud.»

«Soo, või nii?» muigas arst.

«Kus on meie vastane?» küsisin naeratades.

«Vastane?» kordas arst esiti arusaamatuses ja ütles siis: «Kurjategija on luku taga.»

«Karistate teda vangistusega? Võiksin ehk teda näha?»

«Kas te ei müüks teda mulle?»

«Teda müüa? Ei, seda mitte, aga kui lubate, siis annan ta kingitusena — armsaks mälestuseks,» püüdsin naljatada.

Aga arsti nägu jäi tõsiseks, kui ta ütles:

«Täna.»

11. aug.

Laeval... sõidan... sõidan koju poole!

Paistab viimane rannale lähenev lootsik ja temas valendab ainuke kübar (teised peakatted on punased turbanid): see on noore arsti oma, kes oli mu ainuke saatja ja kes ei lahkunud laevalt enne, kui toru oli juba üüranud kolmat puhku.

«Head teed!» hüüab ta lootsikust, kui töötav kruvi sünnitab juba raudses kehas võdisevaid tuksatusi.

«Tänu, veel kord tänu!» hüüan talle vastu.

«Rõõmustaksin teilt teateid saades.»

«Ma ei usuks isegi, kui praegu midagi lubaksin: kõik on nii uus. Nagu oleksin alles täna mähkmeist pääsnud ja käte-jalgega vähkrema hakanud.»

«Uut elu siis!» kuulen ta viimseid sõnu, pärast näen ainult lehvitatud valget kübarat.

«Uut elu,» kordan vastukajana ja meelde tulevad samad sõnad varemalt teisilt huulilt kuulduina. Aga nüüd peitub neis uus mõte, uus tähendus.

Ja meeli valdab see paratamata nukrus, mis on saatjaks ka ammuigatsetud lahkumisel, kui jäävad maha armsad paigad, kallid mälestused. Tõstan silmad kaugeneva ranna poole, otsides sealt tuttavaid paiku. Näen mäenõlvakut saledate sinaaride ja nõtkete küpressidega, kuhu paistavad põhja poolt valendavad mäed ja lõuna poolt, üle aedade ja majade, meri, kord sinendades, siis rohekashallilt või roosakalt sätendavana. Tean, sinna viisid nad tema, kui seisin viimati rõdul ja kõrvu jäi helisema poisikeste laul. Ja ma sosistan nagu rõõmulikul härdusel:

«Rahu, rahu!»

Kaua, kaua saadavad mind lumised mäetipud, mille värvivarjundeid ma puhtel ja loodel nii sagedasti silmitsenud, ja meelde tulevad hommikumaa targad, kes vaikselt istudes maise elu tühjuse vaatlusse süvenenud ja ümbruse unustanud.

Istuge, mu taadikesed, veel pole kõik mõtted mõeldud, kõik arud peetud!

Aga miks sõidab laev nii pikkamisi? Miks ei aja ta mänglevaist delfiinest mööda ja miks ei jäta ta lendlevaid kajakaid kaugemale maha?

Tahaksin astraalse keha, mis läheks mõttega, igatsusega kaasa!

*

Videvik tihenes, aga ikka veel lõõmas loodetaevas. Metsamännid tõmbusid lumelahmakate all kõssi, meelde tuletades viljapuid, mis töötavad rikkalikku saaki; lagendikukuused oma vibutavate, maani paindunud okstega seisid valgete tornidena. Puude vahelt metsasügavusest mustas juba ööpimedus, tundudes aknana valgustamata nõialossis, kus pidutsevad päkapikulased ja komberdavad küürakad eided, kes manavad sonivaid sõnu. Põllu ääres, läänetuule raputusel, oli puist lumi varisenud ja siin helkis tume haljus, särgasid kuuskede kullakiirges käbid ja kumasid mändide mesikollased tüved.

Jäin vaadeldes seisatama karges õhus ja meelis löi lahtuma unelev uim.

Kärbes

1

«On keegi siin?» küsis Lutvei, kui ta kella üheteistkümmne paiku esimest korda asemel virgus. Et vastust ei tulnud, siis naeratas üliõpilane oma küsimise üle, pööras teise külje ja mõtles uuesti uinuda. Aga ta ei saanud ega saanud tundmusest lahti, et keegi peab toas olema, ja ta kordas endist küsimist, juurde lisades:

«Oled ehk sina, Tiksi?»

Nüüd kostis tasane naerukõhin.

«Ah sind võrukaela! Mina tunnen, et õhk pole puhas, aga vastust ei tule.»

«Mina tunnen ka, et õhk pole puhas,» vastas naisterahva hääl. «Kus sa jälle oled olnud? Tuba nagu õllekeller.»

«Kas tõesti? Ei ma ise tunne midagi, pea ainult on plaut haige.»

«Lähed raisku.»

«Arvad sa?»

«Muidugi arvan.»

«Eksid... ma polnud ju sugugi nii purjus.»

«Kust see õllehais siis tuppa on saanud?»

«Ei tea... vist riietest... istusime ju kaua.»

«Jälle Kulnoga?»

«Oli ka teisi, aga mina jäin muidugi tema pärast, ei saa tast lahti. Räägib teine vähe, heidab tühja nalja, aga ikka on tundmus, nagu peaks midagi tulema.»

«Oli tema ka purjus?»

«Tema ei joo end kunagi purju... Ma teen ju nii-sama: istun ja vaatan, kuidas teised joovad, kuulan nende rumalusi...»

«Ja rüüpad ise kaasa, eks?»

«Ainult veidi.»
 «Soo, või veidi. Aga ukse olid jällegi lahti jätnud.»
 «Pärani?»
 «Ainult lukust.»
 «Siis pidin ma küll päris kaine olema.»
 «Vargad võivad sisse tulla.»
 «Võivad küll, kui nad nii lollid on: siit pole ju midagi võtta.»
 «Varastavad su enese.»
 «Mind valvavad kaitseinglid. Pealegi, ma pole ju kolme kopikatki väärt... Aga tule õige siia.»
 «Pole aega.»
 «Tule nüüd.»
 «Ütlesin, pole aega.»
 «Mis sa teed?»
 «Parandan su...»
 «Tean, tean,» rääkis Lutvei vahele, «nad olid harude vahelt lõhki.»
 «Ka kuub närutab.»
 «Soo! Vaata kurja!... Oled juba ammugi siin?»
 «Umbes tund.»
 «Ja aina nõelud?»
 «Aina.»
 «Kust sa lappi said?»
 «Lõhkusin kõige vanemad ära.»
 «Aga need ei hakka ju uute vanadega kokku.»
 «Mitte hästi, aga küllap käib, lapp ei paista kuue alt välja.»
 «Oled sina küll kuldne hing! Tule siia, ma suudlen sind selle eest.»
 «Ära sega.»
 «Ulata ainult käsi.»
 «Jäta mind rahule.»
 «Sõrmeotsadki.»
 «Võiksid veel uinaku magada.»
 «Väikesõrmgi, suudlen teda, tema küün õitseb, õis on valge, valge nagu lumelill, eile nägin seda.»
 Neiu vaikib.
 «Tule, ma palun,» mangub noormees.
 «Palud ja ise selili.»
 «Ei, küljeli.»
 Tiksi naerab.
 «Sa ei tule?» küsis Lutvei otsustavalt.
 «Ei,» vastas neiu niisama.

«Ausõna?»
 «Ausõna.»
 «Siis tulen mina sinu juurde.»
 «Oled sa hull!»
 «Kuidas nii?»
 «Sa oled ju... sul pole...»
 «Mis mul pole?... Võtan vaiba ümber ja tulen.»
 «Aga uks on lukust lahti.»
 «Olgu.»
 «Mõni juhtub tulema.»
 «Mis võib inimene juhtumiste vastu.»
 «Kui tuled, jooksen ära, jätan riided parandamata.»
 «Riided võid parandamata jätta, seda usun, aga ära ei jookse sa mitte, ei raatsi.»
 «Häbemata.»
 Lühike vaikus. Siis hakkab noormees uuesti.
 «Tule istu voodiservale ja õmble siin, ma tahan sind näha, tahan sind enese läheduses tunda. Kogu kehas on vastik tundmus, suus lääge maik...»
 «Paras, joo rohkem.»
 «Nagu oleksin midagi reostavat teind... Sinu lähedus peletab selle tundmuse.»
 Tiksi naeris südamepõhjast.
 «Sa naerad. Kas sa pole kunagi tähele pannud, et ma mõnikord sinu lähedust ihkan?»
 «Mitte kunagi.»
 «Valetad! Tule siia... palun, ole hea... Või oled pahane, et eile jälle jõin?»
 «Muidugi olen.»
 «Anna andeks! See on Kulno süü.»
 «Või Kulno süü.»
 «Kui teinekord end hoian, kas siis tuled?»
 «Ei tule.»
 «Sa oled halb.»
 «Üks tingimus.»
 «Hea küll.»
 «Sa ei tohi mu tööd segada.»
 «Ei sega.»
 «Mässid enese ilusasti vaipa ja tõstad jalad vastu seinale.»
 «Olen nõus.»
 «Käed paned ka vaiba alla.»
 «Olgu nõnda.»
 «Ainult pea on vaiba alt väljas.»

«Ainult pea.»
 «Oota, ma keeran ukse lukku, pärast mõni tuleb.»
 «Tiksi, sa oled hea.»
 «Üks tingimus veel.»
 «On üks juba lukus?»
 «Lukus.»
 «Siis pole enam mingisuguseid tingimusi.»
 «Olgu pealegi, aga ma keeran ukse lukust lahti.»
 «Hea küll! Siis keelan mina sind oma riideid parandamast.»
 «Arvad, et ma sinu keeldu kuulan,» ütles Tiksi, kes juba voodisirmi avausel seisis.
 «Või veel!»
 «Teine jalg on vaiba alt väljas, peida see kohe ära.»
 Noormees kuulas käsku. Neiu astus paar sammu edasi.
 «Vaip kõrgemale kurgu alla, käed ära.»
 «Kas ma teistki ei tohi välja jätta?»
 «Ei, nõnda mitte. Pane vähemalt särgikäis kinni, vaata, missugune su käevars on.»
 «Missugune ta siis on! Pisut villane.»
 «Või pisut! Ahvipoeg!»
 Neiu istus süngijalutsile ja seadis end tööd jätkama.
 «Istu siia poole... lähemale.»
 «Olen küll lähedal.»
 «Veel lähemale.»
 «See polnud kauba sees.»
 «Igal kaubal on oma pealis. Näed, ma ei ulata sind sõrmeotsagagi puutama.»
 «Nõnda on hea,» vastab neiu ja õmbleb edasi.
 «Ei ole ju.»
 «On küll.»
 «Kus ta siis on, kui ei ole... Istu lähemale, tahan sulle midagi rääkida.»
 «Kuulen siamaalegi.»
 «Tahan tasakesti rääkida.»
 «Räägi aga pealegi.»
 «Nihku natukenegi peatsi poole... siis jalutsis... sa tead ju, missugused mu jalad on... hullemad kui käed.»
 «Ma ei tea midagi.»
 «Pane tähele, pööran selja, kui sa lähemale ei istu.»
 «Ükskõik.»
 Noormees pöördubki asemel ja neiu istub samal ajal suure tüki peatsi poole, öeldes: «Head und!»

Teisel silmapilgul pöördub noormees uuesti asemel ringi ja tõmbab istuja ümber kõverasse kokku, teda oma keha poolringi asetades.

«Mis tingimus sul veel oli?» küsib ta siis.

«Ütle enne, mis sa tahtsid rääkida.»

«Ei, enne sinu tingimus.»

«Sina pead enne rääkima.»

«Ei mõtlegi.»

«Mina ka mitte.»

«Missugune kiusupunn sa oled,» ütles noormees häälel, milles tundus võdisevat tõearvamist nagu rukkiõietolmu sinetavas õhus.

«Tahaksin sind torgata,» vastas neiu. Plikaliselt mänglevas toonis kuuldus nagu kevadise jääkirmetise murdeklirin ehmunud hirve jala all: üksikud kõlisevad pinnud pistid, aga valu tegemata, ainult pisut erutades.

«Tiksi, mu Tiksi,» lausus noormees andekspaluvalt ja koomale tõmbus keha poolring. Parem käsi tuli vaiba alt välja ja ulatas ümber peene plikalise piha. Pea kerksis padjalt ja huuled lähenesid töötavale käele. Aga enne sinnajõudmist seisis nõel neil otsapidi ees — sootuks väike, terav, haljas nõel. Huuled peatusid — seda võis ainult aimata, mitte näha, nii silmapilkne oli peatus — ja siis vajusid nad käevarrele.

«Issand, kuidas ma ehmusin!» karjatas neiu. «Said sa haiget? Puutusid huuled nõela? Näita siia!»

Ja ta haaras kärsitult noormehe pea ja surus mõlema põidlaga alumist huult, kus väike verepisar nähtavale tuli.

«Eks olegi,» lausus neiu. «Paras sulle, paras! Hästi, hästi! Kes käseb puutada! Seisa rahu, ütlen ma, aga kas kuulab. Hästi paras, hästi paras!»

Nõnda rääkides suudles neiu ikka ja ikka noormehe huuli, kuhu iga silmapilk uus verepisar ilmus roosaka vistrikuna.

2

«Su ninaots on külm,» naeratas Lutvei viimaks suudluste vahel.

«Ole vait,» vastas neiu ja laskis noormehe pea padjale langeda.

«Tead mis? Topi õige mu pikavarrega täis.»

«Seda ma just tahtsingi veel ära tingida.»

«Ah nii! Ei, see ei lähe. Kõik muu, seda mitte. Sa tead ju, sina ei saa suudluseta, mina piibuta elada. Suudlused teevad suu vesiseks ja...»

«Ma torkan veel.»

«...piip tahedaks. Ja mõtle, kui kena see on: sina istud ja õmbled, mina pikutan ja popsutan, piibuvars kõveras rinnal, nagu mõnes perekonnaromaanis.»

«Tuba suitsu täis, suitsus mõnus õllelehk, sume nagu mõnes trahteris,» jätkas neiu jäljendatud toonil.

«Ole hea, too tubakat, ise ulatan piibu seinalt, siis räägin, mis lubasin.»

«Sa tarvitad mu uudishimu kurjasti.»

«See on ka ainuke kuritarvitus sinu vastu,» ütles noormees, kui neiu talle tubakakarbi rinnale pani ja ise voodiservale istus.

«Noh, kas saad juba hakkama?» küsis Tiksi, kui Lutveil piip suus tossas.

«Varsti. Kui mõnusasti ta popsub!... Mõtlen nimelt oma piipude peale.»

«Heameelega peksaksin nad kõik puruks.»

«Mine ikka, ää räägi hullu juttu. Vaata, kui ilusasti nad seinal ripuvad. Ja kui palju neis on mälestusi!»

«Ja luulet ning unistusi!» osatas neiu.

«Päris tõsi — luulet ning unistusi...»

«Aga seda oled sa juba mitu korda mulle rääkinud.»

«Mis sest! Näed sa seda lepapuust totaga, vaarmarjapuust varrega? Vaata ometi!»

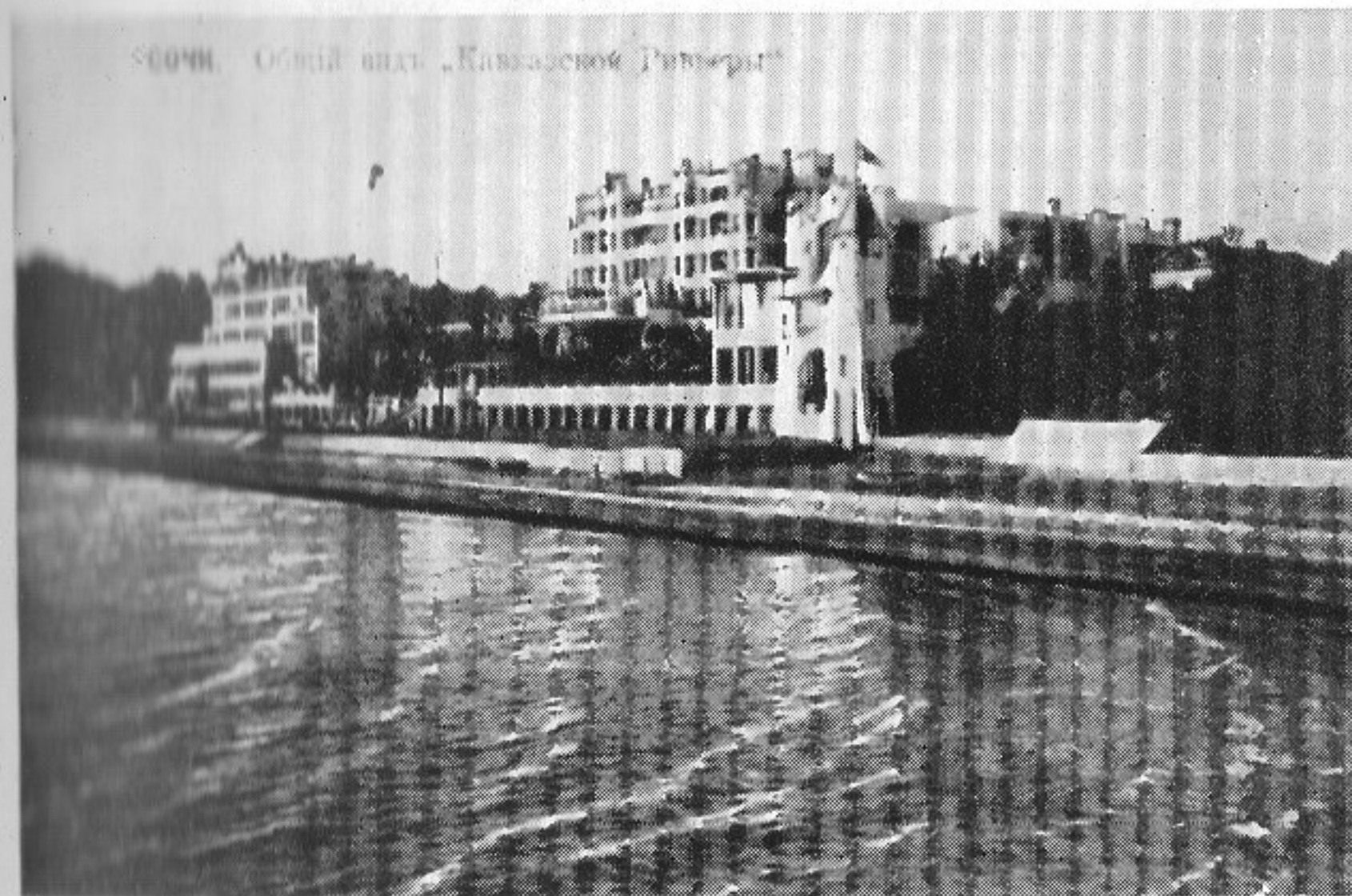
«Ma olen teda juba mitu korda vaadanud.»

«Vaata veel kord! See on minu esimene piip, moorkopp on ta nimi, temaga suitsetasin lepalehti ja sammalt. Kõige etem on põdrasammal... Aga selle teisega, millel külg läbi põlenud, sellega vedasin juba varastatud tubakat. Naabri karjane tegi selle, tema oli suur piibumeister, päris treial kohe...»

«Oli ta ka suur tubakavaras?»

«Ei, mina lõin tubakavarguses tema üle. Tema ostis tubaka, andis vahel minulegi, tema polnud ju karjapoiss, vaid karjamees, viiskümmend aastat vana, kõvurate jalgadega, lööpas kui vedrudel teine. Aga palju lapsi oli tal. Ma imestasin siis, kuidas küll vedrujalgsel niipalju lapsi võib olla.»

«Enam ei imesta?»

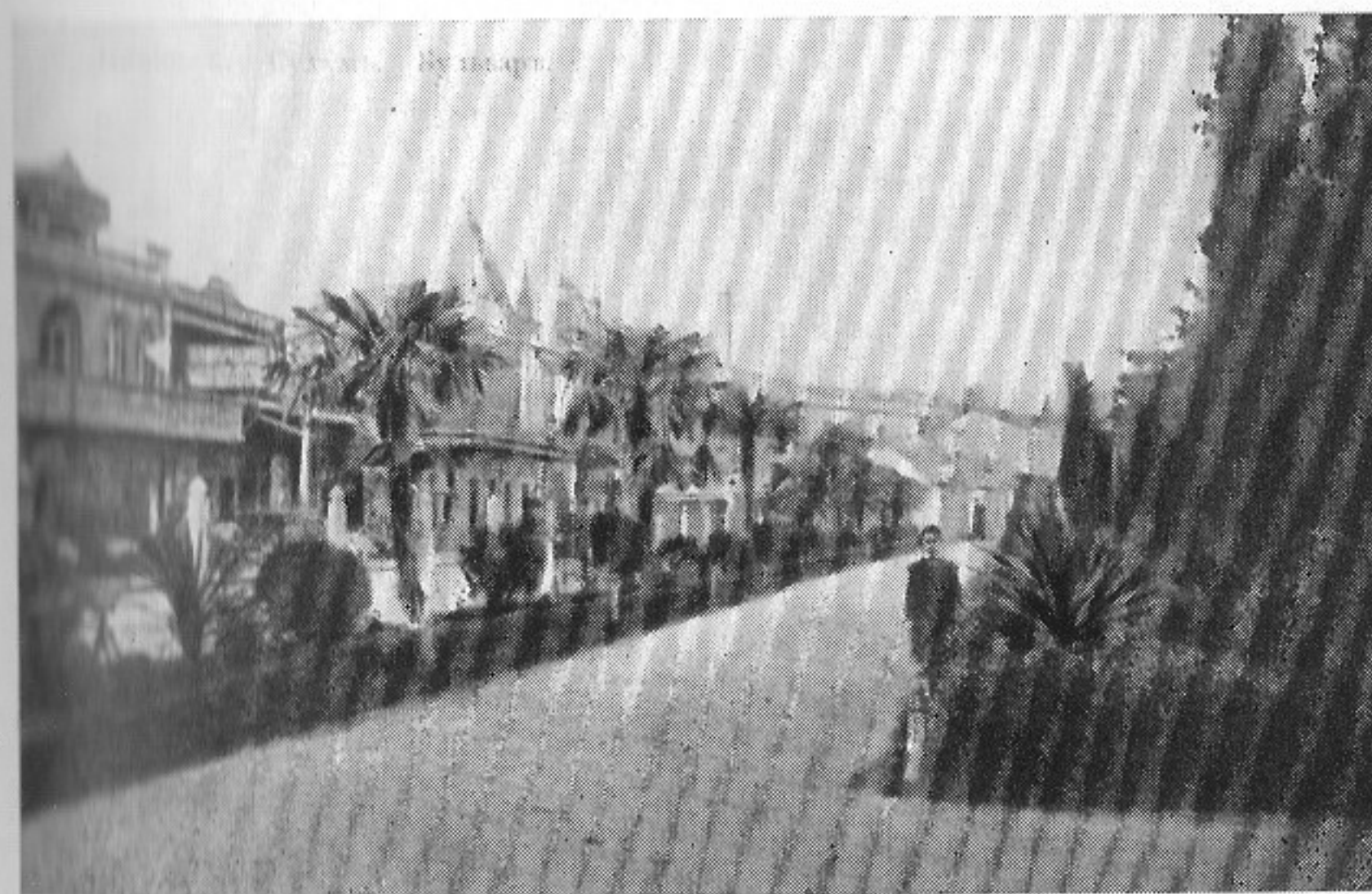
A. H. Tammsaare saadetud piltpostkaart Sotši vaatega.

A. H. Tammsaare Vaarmannide maja röödul Punase Lageda eesti külas 1912. a. suvel. Keskel Miina Härma, paremal Amalie ja Johannes Kirkmann (hiljem Juhan Murumets), Punase Lageda kooliõpetaja.

Vaarmannide maja Punasel Lagedal, kus A. H. Tammsaare elas 1912. a. suvel (rõdu oli tollal lahtine).

A. H. Tammsaare mälestustahvli avamisel Punasel Lagedal 18. X 1977 (vasakult: G. Tšihkvišvili, E. Nirk, N. Velengurin, A. Lõhmus, H. Puhvel ja A. Pristavkin).

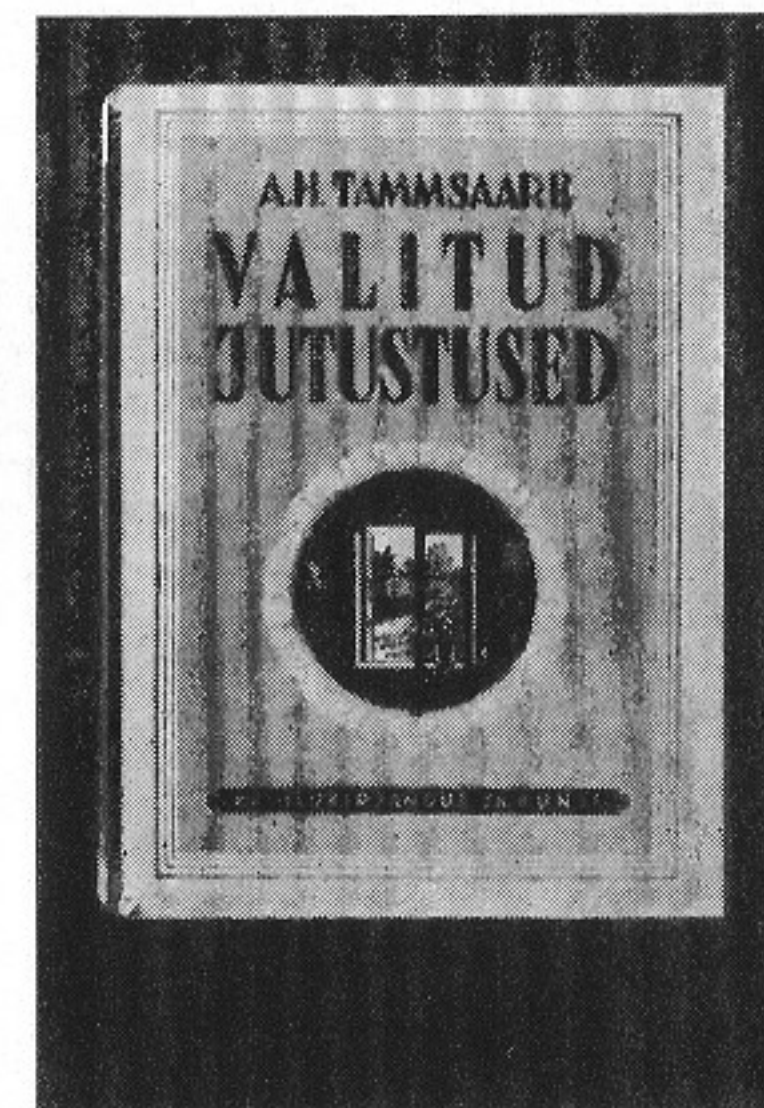
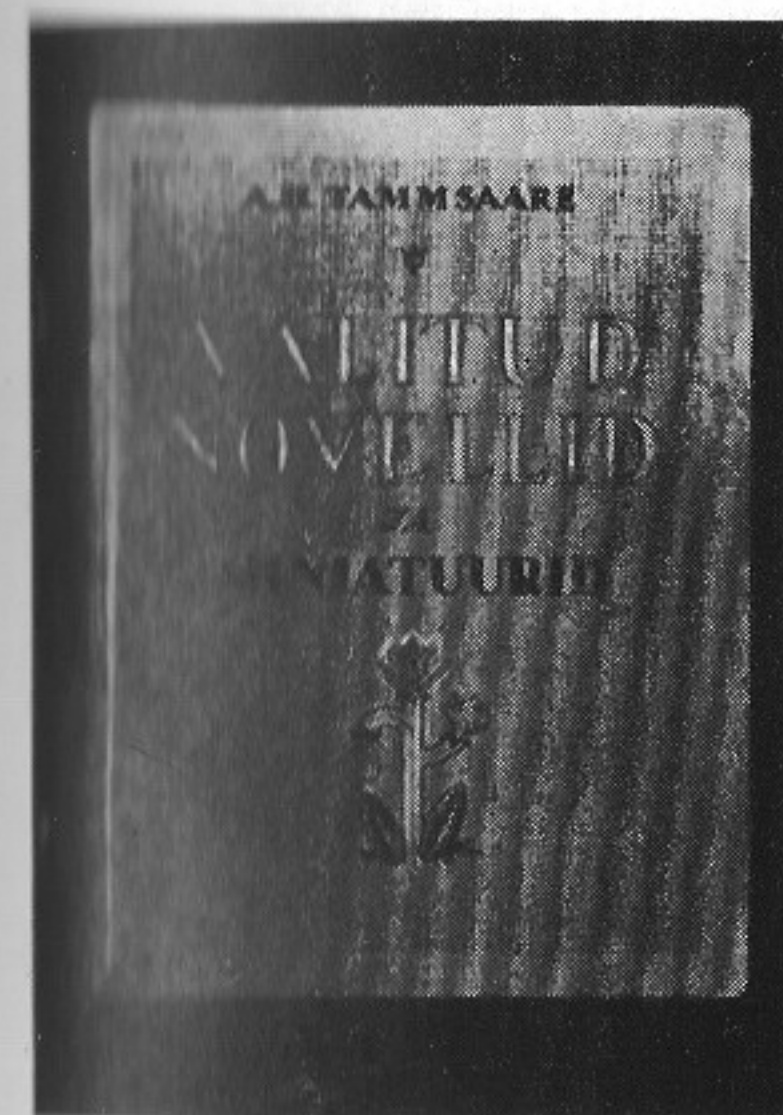
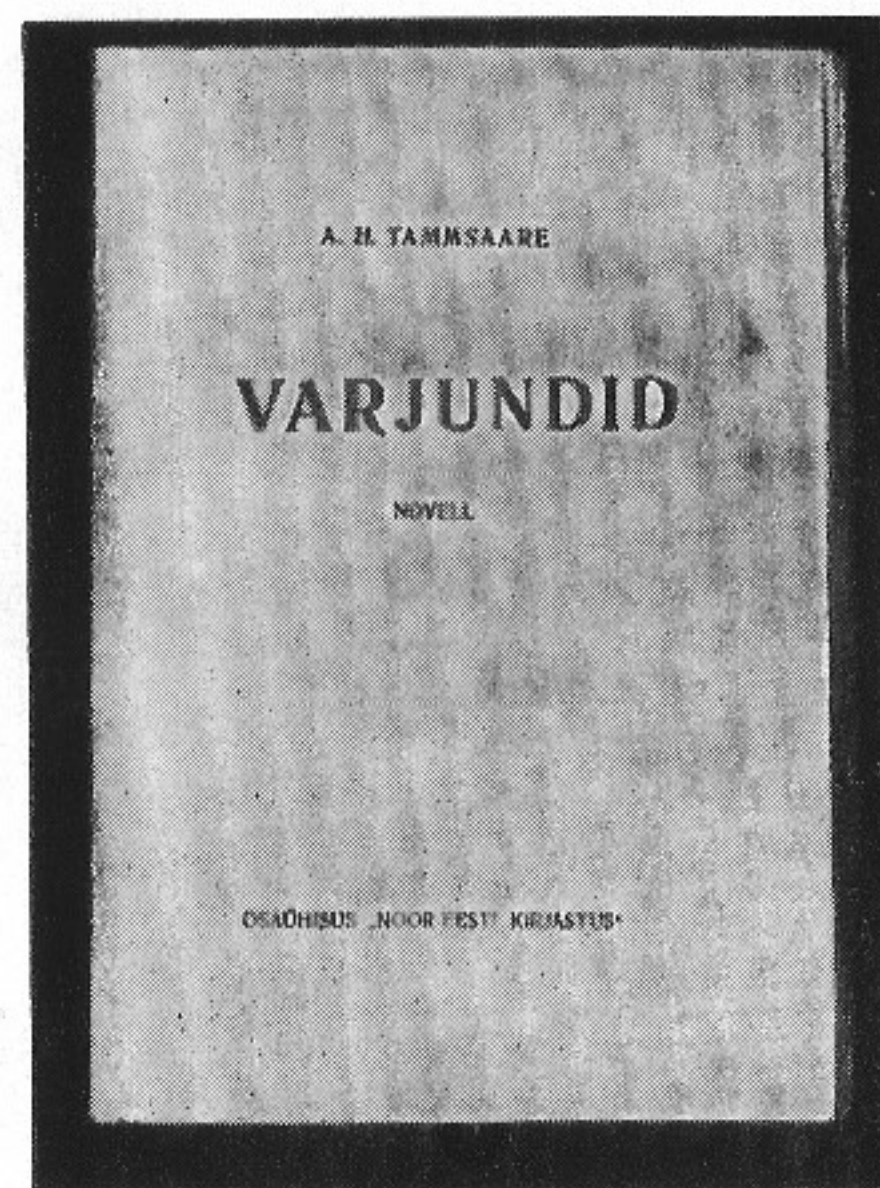
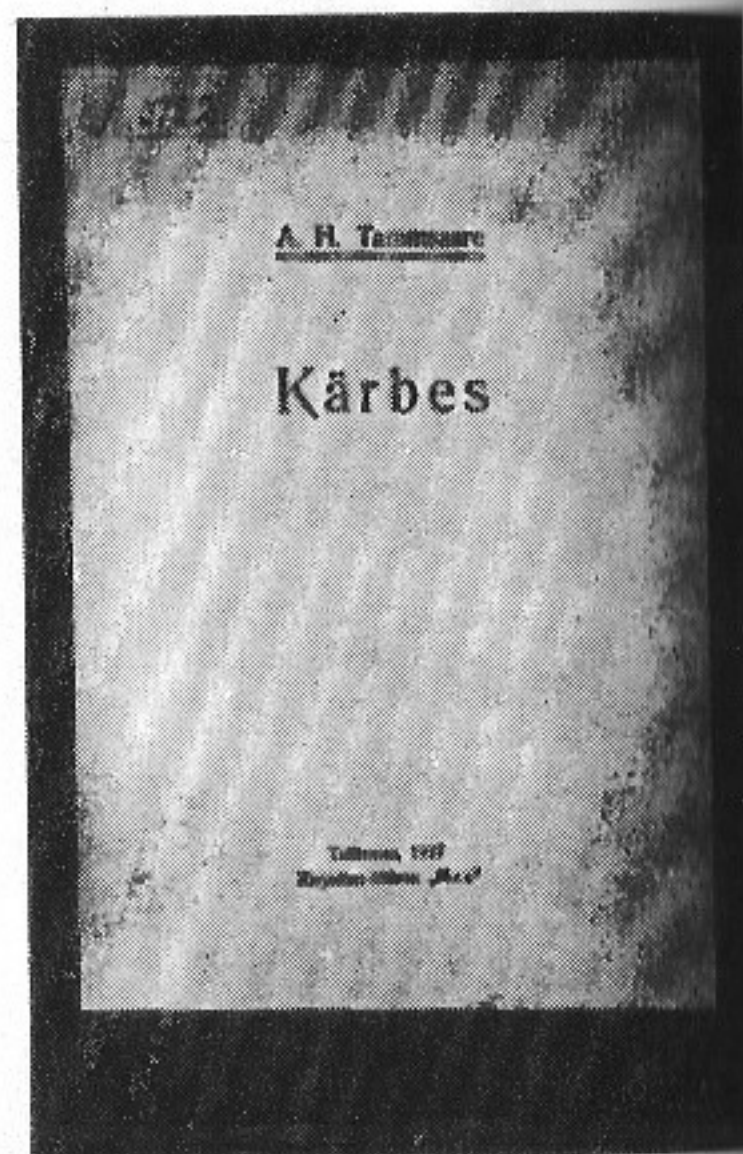
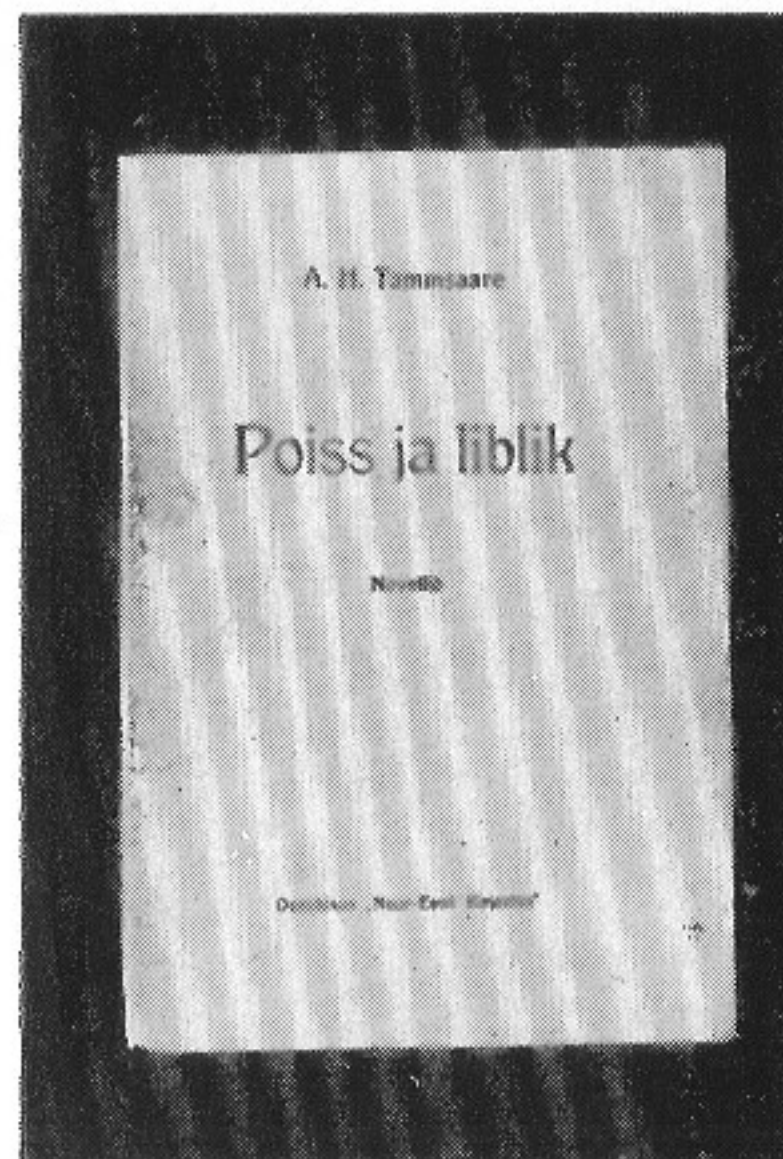
A. H. Tammsaare piltpostkaart Suhumist Jaak Pehapile (2. III 1913).

Küest võtta pole Sellepärast ole hea ja teata mulle võimalikult
 pea, kas me võime? Sina küest tänava kevade aprillil või mai-
 kuul kas juba rüha faada? Kui jah, pean ma Sulle siis teatama
 või on Sul võimalik telegrammi peale võtja faata? Ma maksaksin
 Sulle misamaajaks proffendid kui sa mujaltki faad ja taksim
 Sulle võla kõige hiljem aasta jooksvatähta (tavaliselt korral ka kuul
 kui pärast). Seda lüüdan ma sellepärast teha nõma, et ma oma
 laigupilt võimaks ameti võtta olen faanud. Küüpn paari päeva
 eest arsti juures ja see ütles mulle: ommykaro Saer kanni syopota-
 re, see uueame graame, imo lornume, meidake ne nroemykai-
 mees, a me uueame noyume Riensoklag. Kü fuis - lootufid on
 siig hea. Juba olen töök lakanud, kolgin tõlkida, teinin ambs
 loort. Kuul. Et aga ni kaua ilma tööst on logetatud, fuis on ju
 raha, milist muidu pihnaturepelt faaks, nagu tük ämbri uurdet.
 Ole hea, vasta mulle, kas sa mu fuisi tähta võid, fuis vastajel
 korral pean ma aeglasti kedagi teist oinast (pardon!) otfi ma
 hakkama, keda mita võiks. Kähjaks on neid aga vähe järele jään-
 nud, fuis kõigust ajal olen kõik pidanud norda mõõda lohi
 pügama. Kui sa rahpeal oma aadressi pean fuis muutma, fuis
 teata. Minu faadlan Sulle oma aadressi igal edasprändamisel.

Katkend A. H. Tammsaare kirjast John Mannile (6. II 1913).

L. Oskari maal «Oru talu».
 Kadakaallee Koitjärvel. Tagaplaanil Oru metsavahitalu,
 A. H. Tammsaare Koitjärve perioodi elukoht.

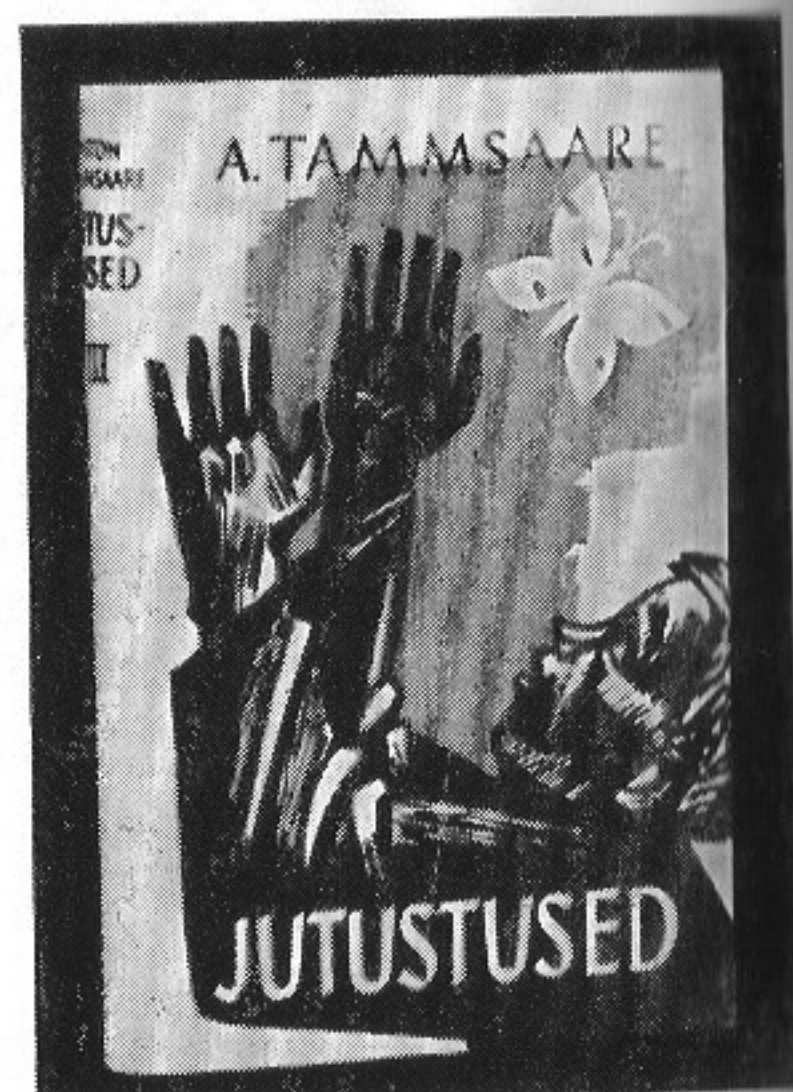

A. H. Tammsaare teoste «Poiss ja liblik» (1915), «Kärbes» (1917) ja «Varjundid» (1917) esitrükkide kaaned.

A. H. Tammsaare (vasakult teine) Koitjärvel Ploompuude ja Suside seltsis.

P. Luhteini kaas teosele «Valitud novellid ja miniatuurid» (1945)

G. Reindorffi kaas teosele «Valitud jutustused» (1947).

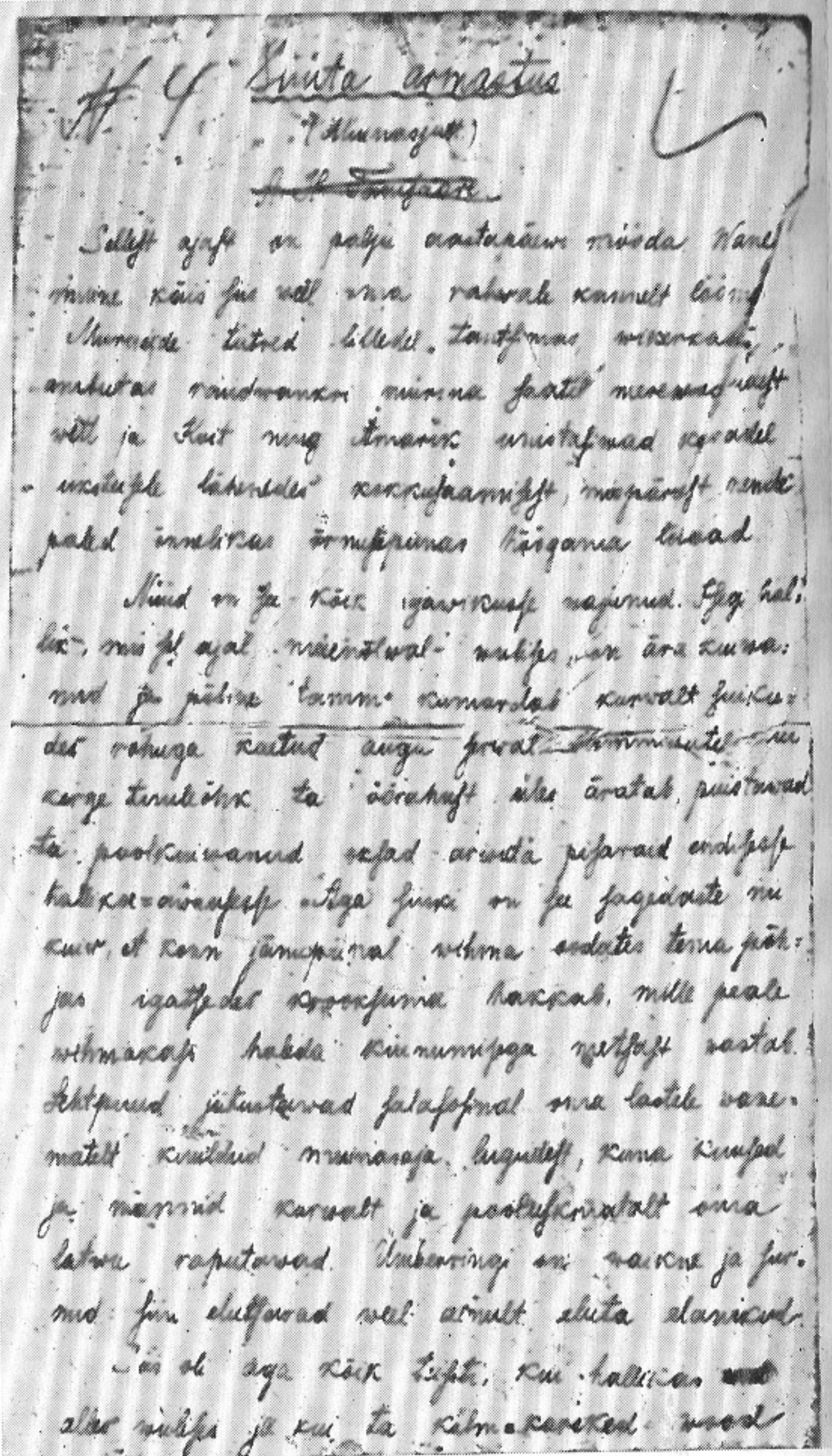
A. Venderi kaas valimikule «Neli miniatuuri» (1972).

H. Eelma kaas valimikule «Jutustused» III (1962).

A. Venderi illustratsioon miniatuurile «Kaaren ja pojad» raamatust «Neli miniatuuri» (1972).

V. Tolli illustratsioon sarjast «Kuningas ja ööbik» (söövitus, 1977).

Miniatuuri «Süütu armastus» käsikiri.

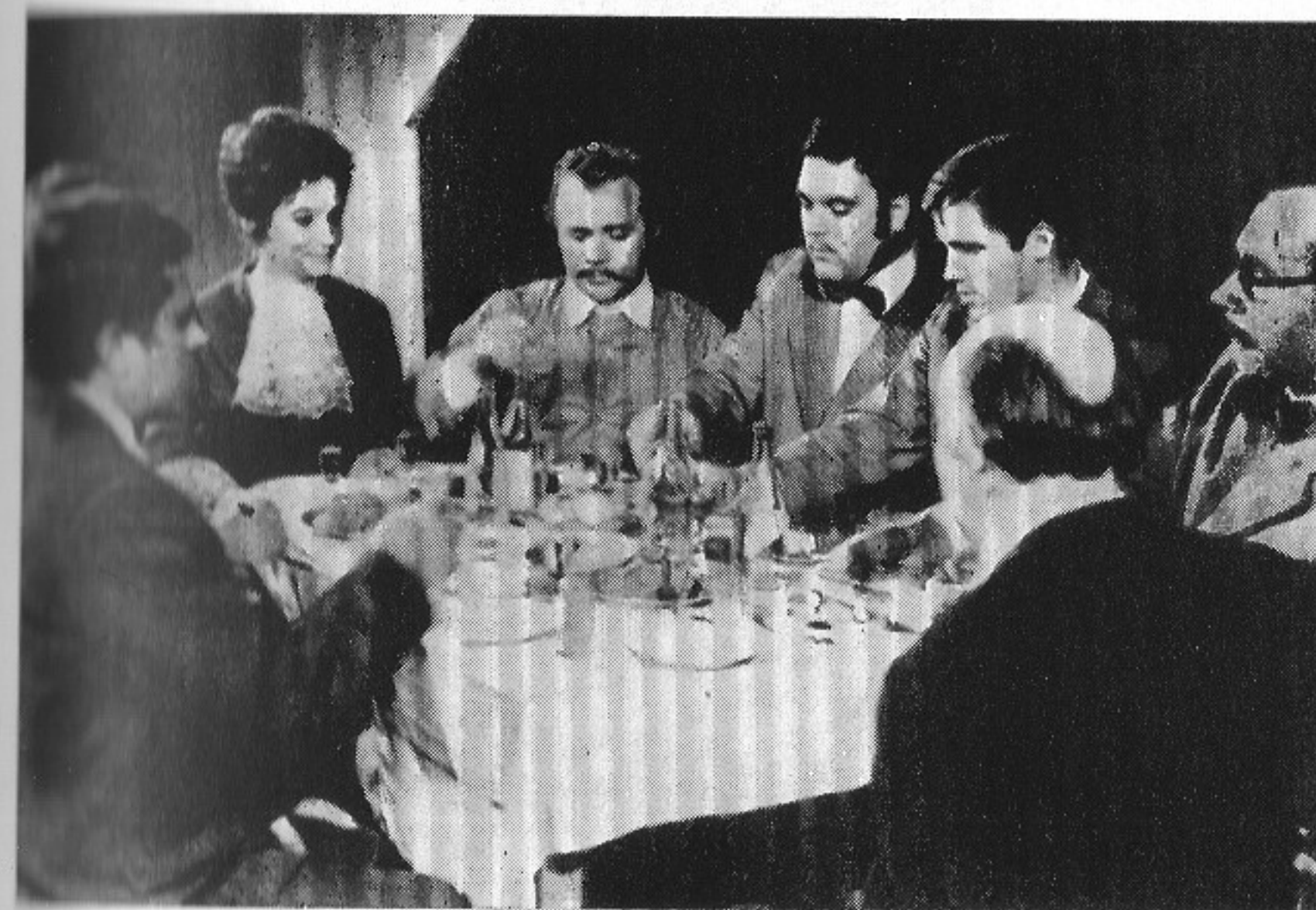
Aga neiu täitis
õdna lausumata
oma veekruusi
ja kadus kergel
sammul jalgteed
mööda õitsvate
toomingate varju.
Noormees vaatas
talle tardunud
pilgul järele ja
läks siis norus
päi koju.

P. Luhtelini illustratsioon ja šrift miniatuurile «Süütu armastus» (1978).

H. Raudsepa illustratsioonid miniatuuridele «Kuningas ja ööbik» ning «Poiss ja liblikas» valimikust «Miniatuure» (1977).
E. Ootsingu kaas miniatuurile «Poiss ja liblikas» (1977).

Ettevalmistused A. H. Tammsaare «Kärkse» dramatiseeringust (K. Süvalep)
«Vanemuise» teatris 1959. a.

J. Zvirbulise illustratsioon miniatuurile «Kandlemängija» teosest «Miniatüras» (Rīgā, 1978).

J. Šestopalovi kaas A. H. Tammsaare kasahhikeelsele novelli- ja miniatuurivalimikule «Novellalar» (Alma-Ata, 1971).

«Ei, enam mitte, Kulno seletas asja ära.»
 «Soo, või seletas ära.»
 «Mehel olid viletsad jalad, ei pääsnud naiste eest putku, nii ütles ta.»
 «Ja sina usud seda?»
 «Miks mitte. Aga lugu pole selles.»
 «Milles siis?»
 «Vististi pean oma piipudest lahkuma, see paneb mõtlema. Isegi neid ei tohi enesele jätta, mis Nižnis laada ajal kalmüüklaselt ja Batumis türklaselt ostsin. Kõik pean ära andma, vähemalt kuhugi kasti laduma, silmade eest kõrvale, toast välja.»
 «Sa vaenekene küll! Missugune südametü seda nõuab?»
 Noormees ei vastanud küsimisele, vaid ütles nagu edasi rääkides:
 «Ja ühes piipudega lähed ka sina.»
 «Mina?» küsis neiu, jättis õmblemise ja pöördus noormehe poole.
 «Sina, just sina. Sina oled veel suurem kurjus kui piibud. Aga need kaks kurjust on pea terve mu elu.»
 «Räägi mõistlikult, sul on midagi südame peal, räägi.»
 «Ütlesin juba kõik: sina ja piibud olgu läind, muidu pole mu riidetest varsti närusidki järel!»
 «Sa teed nalja.»
 «Ei, ma räägin tõsiselt. Neli aastat olen ümber logelend, veel laenata oleks raske. Sa tead ju, kust ma viimase ajani raha sain.»
 Tiksi nokutas pead.
 «Aga nüüd pani Helene ultimaatumi ette: piibud ja sina või tema ja raha. Ei usu enam sõnagi, ei lase rääkidagi.»
 «Sina valisid muidugi raha ja tema?»
 «Mõtlen alles, täna lõpeb tähtaeg, kõik on kindel ja korralik nagu veksel. Sellepärast see eilne õhtu nõnda läkski.»
 «Või nii.»
 «Pagan võtku, et ma niisugune vedelvorst olen, muidu saaksime hakkama. Raha ja mureta elu on ju hea asi, aga sina ja piibud.»
 «Peaasi piibud.»
 «Nanaa! Nõnda ma'i mõtle ju. Piibud on nali, aga sina, jah, mõni seda teab, mis sina oled. Kabe lugu, tahaksin veel logeleda, ükski aasta, viimane aasta, pärast on muidugi kõik otsas.»

«Võta raha ja Helene, siis võid eluaeg lulli lüüa,» ütles neiu toonil, milles helises murelik varjund.

«Eksid! Eksid raskesti! Niipea kui tema küüsis olen, algab töö. Ja mind tööle sundides mõtleb ta aina enese peale.»

«Nagu sinagi.»

«Jah, nagu minagi. Tema tahaks minu kaudu millekski saada, nüüd tähendab ta ju vähe või mitte midagi. Mis annavad need majaloksud? Nendega ei lenda ükski vanatüdruk kuigi kõrgele. Võiks ehk ainult pisut laulma õppida või klaverit soristama hakata.»

«Ega sina ilmas ainuke mees ole.»

«Ainuke küll mitte, aga minust kohasemat leida oleks raske. Mina olen otse kuldaväärt mees. Olen laisk, olen vaene, olen mõnusa elu armastaja, olen pehme ja järel-andlik, olen eesmärgita, olen iseloomutu, isegi liiga tark ei ole ma.»

«Ja armastad trahteris istuda.»

«Ka seda, aga see pole viga, see annaks naisele õigust ainult paar silma ette. Helene sellevastu on hakkaja, tegev, auahne, püüdja. Ja kindel on ta kui raudnael, veel kindlam, see roostetabki, aga Helene ei roosteta, ei, seda pole loota. Meist saaks imeline paar. Jumala eest! Ta teeks minust, mis heaks arvab. Paneb ta mu advokaadiks, hakkab advokaadiks, teeb mu doktoriks, hakkab selleks, tõmbab mulle pastorikuue selga, ütlen jutlust. Sa ei usu? Tunned mind vähe. Kindel on, õppima paneb ta mu, ülikooli pean lõpetama, sildi üles seadma: advokaat või doktor nii ja nii, pastoriäär seal või seal kihelkonnas.»

«Naljakas.»

«Ära arva, nagu oleksin nii rumal, et ülikooli ei oska lõpetada. Nii rumalat inimest pole olemaski.»

«Ajad naerma.»

«Naerma ajab jah. Ja nüüd mõtlen: mis must õige peab saama. Küsisin Kulnolt nõu, aga tema vastus oli juba ette teada: loe piibel kolm korda läbi, siis tead kõik.»

«Aga sa ei viitsi lugeda?»

«Muidugi mitte, ennem jäägu kõik teadmata.»

«Aga mina ütlen: küsi Helenelt, temal on raha, tema teab.»

«Kulno ütles jälle, et kui ma piibelt ei viitsi lugeda, siis sinult peaksin küsima.»

«Ütles ta seda?»

«Ütles: räägi Tiksiga.»

«Näed, tema peab minust rohkem lugu kui sina.»

«Jah, aga mina armastan sind,» vastas noormees lihtsameelselt.

Neiu väike, õhedahuuline suu naeratas ja naeratus heitis imelise valguse tema kõhnapoolsele tõmmukale näole. Nagu oleks pilvisest taevast korraga päiksekiir tuppä vilksatanud, kaasa kandes armsust ja sooja.

«Küll oled sa alles laps,» ütles Tiksi kergelt ohates, «sa räägid armastusest, nagu oleks see lõbus ajaviide.»

«Seda on mulle vist naised õpetanud.»

«On siis nii paljud sind juba armastanud?»

«Ma arvan, mitte ainuski.»

«Kuidas nad siis õpetasid?»

«Mittearmastamisega. Esimene oli minust vanem ja targem, naeris palju, valged hambad, päris hiire hambad, lohukesed palgil, armastas lobiseda ja maiustada. Ma olin meeletu: ta sõi minu kompvekki ja šokolaadi ainult sellepärast, et talle tema sõbrannat meelde tuletasin, kes temalt peigmehe meelitanud. Aga seda sain liig hilja teada... kui kompvekid ja šokolaad juba söödud. Käisin siis kui märg kana...»

«Kaua?»

«Mitte väga kaua, sest varsti tuli teine. See oli minu-vanune, ei ilus ega inetu, pisut kohmakas, värvita silmadega; nende pilkused mäletan veel praegu... õhtuti, videvikul juhtus see... sa oleksid pidanud nägema... päris kollased olid nad mõnikord, nagu mustal kassil, kiiskavkollased. Püüdsin ta soove silmist lugeda ja unistasin kuuvalgel, aga pärast selgus: ma olnud tema peigmehe nägu... peigmees jätnud ta maha — värvita silmade pärast. Esimest korda märkasin siis, et peigmehe on mõnikord pimedad ja rumalad.»

«Ja millega lõppes?»

«Põlvitasin tema ees, avaldasin armastust. Siis ta ütleski: mul olevat tema endise peigmehe nina, seesama suu, naer, kõnnak, aga ometi ei olevat ma seesama. Oi seda tundmust, mis siis oli, oi seda alandusahastust!»

«Ja jällegi läks varsti üle?»

«Vististi, ei mäleta hästi. Aga pükse häbenesin peale seda, oleksin tahtnud nad jalast heita ja kõndida nagu lapsepõlves — pikas särgis, paljareisi, paljajalu... Ja nüüd on Helene. Ka tema ei armasta mind, ta mõtleb

ainult meheleminemise peale, kardab vanapiiga põlve, himustab akadeemia kodaniku naiseks saada, sest meil on need kodanikud alles moodis. Aga Helenega on kergem kui teistega: ta on mulle peaaegu ükskõik.»

«Ainult kolm?» küsis Tiksi.

«Kas vähe?» küsis Lutvei vastu.

«Nagu oleks... sinusugusele mehele.»

«Ongi rohkem olnd, need kolm on tähtsamad, need on jälgi jätnud.»

«Ka Helene?»

«See jätab, ma kardan, kõige sügavamad jäljed, see võtab mu hinge.»

«Soo, nüüd on kõik korras,» ütles Tiksi, tõusis voodiservalt ja pani riided toolile. «Aga kas sa üles tõusta ei tahagi?»

«Nii hea on pikutada ja mõtelda. Tule veel siia.»

Neiu läks ja seisis voodi ees.

«Istu veel,» ütles Lutvei neiu käest kinni hakates.

«Ei, ei, sa pead üles tõusma. Pea meeles: piibud ja mina või raha ja Helene ning riided närustavad sul... kõik, kõik.»

«Ja sina?»

«Mis minust nüüd.»

«Oled pahane?»

«Miks?»

«Kurb?»

«Ei tea. Ehk ongi nõnda parem.»

«Sa olid mulle hea.»

«Ma andsin, mis mul oli...»

«See'p see ongi, see ajabki pea kirjuks... Sa oled hull tüdruk, kui tahad — rumal tüdruk...»

«Jätame seda... tõuse üles.»

Ja kui noormees tema ümbert püüdis kinni võtta, tõrjus ta selle käed tagasi ja libises sirmini tagant välja.

3

Lutvei tõusis voodist. Seni kui ta end pesi ja rii-
desse pani, istus Tiksi laua äärde, avas esimese juhtuva raamatu ja tegi, nagu loeks ta.

Aga Tiksi ei lugenud, ta tegi raamatusse vahtides oma eluarvet ja ei pannud ainustki tähte tähele. Arve oli väike ja kehv, aga see oli ometi tema eluarve.

Ka temal oli oma lapsepõlv, kuigi linnaservas, kus umbsed toakesed, haisevad koridorid, tolmused või porised uulitsad, räpased mänguseltsilised, joobnud mehed, liiderlikud naised, pisielukad ja taudid, ka temal olid oma mälestused, unistused, paleused, püüdmised ja õnneviirastused; ka teda ümbritses kirev elu oma meel-
tuste ja hukutustega.

Ah jaa! Esimene suur komistuskivi visati talle teele juba siis, kui ta alles naiseks oli saamas. Veel praegu jooksevad kehal värinad selle peale tagasi mõeldes, õudne on seda mõtteski uuesti läbi elada. Pärast seda kartis ta mehi kaua aega.

Aga ta kasvas, nägi ilma ja inimesi, õppis sõbrannasid lähemalt tundma, sai teada, kuidas nad ühe või teise ehteasja omandanud, kes ostnud, kes kinkinud, leidis paremaid tutvusi, kuulis ilusamaid sõnu, nägi viisakamaid kummardusi, kübarakergitusi.

Himu tuli elurõõmude järele, avatlus tekkis pilkudest, käepigistustest. Võib olla, mõnest algmängust oleks võinud abielugi sigida, aga sel ajal sai ta üliõpilase Lutveiga tuttavaks... varsti aastat poolteist tagasi... ja see tutvus tõmbas kõigest olnust ja olevast kriipsu läbi. Siit vast elu alles algaski...

Meeldis talle Lutvei? Tema juures oli hea olla. Himustas ta teda? Võimata oli talle keelda, kui ta midagi palus. Ja kui poiss viimaks ütles, et ta temale midagi ei või lubada, temalt ainult kõike tahab, siis, jah siis oli Tiksi pea raskeis mõtteis nii mõnigi jumala päev ja silmad ei leidnud öösiti und.

Poiss tundus nii imelisena, võib-olla sellepärast, et üliõpilane ja et sõbrannad kadedusega Tiksi järel luurasid. Ehk oli kõiges pisut auahnust, uhkustamist, uudishimu, kiusakat jonni nende ees, kes Tiksi peale kõrgelt alla vaatasid. Kes teab. Aga siiski, kui poiss ise poleks nii olnud, kui ta poleks rääkinud, nagu Tiksiga seni keegi ei osanud rääkida, võib-olla Tiksi oleks nüüd juba mehel, sel suurel lukusepal, kes veelgi talle rahu ei anna, ja ta oleks ehk juba lapse ema.

Poiss rääkis ainult armastusest... armastuse pärast tulgu Tiksi. Nad olgu kui linnukesed oksal; lõõritavad, kui kõhud täis, istuvad nukralt, kui nälga.

Ja Tiksi läks kui linnuke, laulis kui linnuke, lõõritas ja keksis.

Kahetseb ta seda aega? Ei, aga ta on nukker. Ta on

poisi riideid parandanud, särke lappinud, sukki nõelunud ja ühes sellega on ta iseennast sidunud... sidunud seal, kus ta vahetpidamata pidi kordama: ära looda, ära mõtle rumalusi.

Nagu oleks iga nõelapiste kahte elavat kehakude puutunud, nagu oleks iga silmatäis niiti siduvasse kõiide põimitud.

Ja nüüd... nüüd räägib poiss niisama lihtsalt nagu alguseski, räägib salgamata, varjamata, oletamatagi, et see neidu võiks valusalt tabada. Nagu poleks teda, Tiksit, kunagi olnud, nagu ei võidaks teda sugugi arvesse võtta, kui on tõsisemaist asjust juttu.

Ühele oli poiss sõbranna meeldetuletuseks, teisele peigmehe vahendiks, kolmandale parajaks mehekandidaadiks, ja see kõik on tõsine asi. Tiksi tuli ainult armastusega, rääkis armastusest, laulis armastusest, naeris armastusest, mõtles ainult tema ja iseenese peale, aga see oleks kui lõbus nali, kui möödaminev ajaviide.

Tiksi ei süüdista, ei tee etteheiteid, oo, Tiksi on Ludule isegi tänulik, sest ainult tema kaudu pääsis ta õmblustoast kontori kirjutusmasinaga lõgistama, aga Tiksi seisab ammuli suul, pärani silmil ja imestab kui laps. Nõnda on ta ilus: suuke kui puhkenud roos, silmad kui metskitse silmad. Need tumenevad, lähevad niiskeks, midagi veereb palgile, sealt alla.

Ah, ta on ikka alles nii väike, oskamata ja usaldaja; iga vastutuleja võib temale liiga teha, üks armastuse, teine jõu nimel. Tiksi kannatab mõlema käes.

«Mis sa siis nüüd loed siin?» küsis Lutvei sirni tagant välja astudes. Aga silmi lauale heites imestas ta: «Sul ju raamat tagurpidi ees! Tüdruk, mis see siis tähendab? Su silmad märjad!»

«Juba on üle. Näed, naeran,» vastas neiu toolilt tõustes. Aga pisarad ei peatanud.

«Tule siia,» lausus noormees neidu kaenlasse tõmmates. «Ära nuta! Mis parata, mis teha.»

«Jah, mis parata,» oli ka Tiksi nõus, kui silmad kiu- vaks jäid.

Sel silmapilgul koputati uksele.

«Kes seal on?» küsis Lutvei.

«Majaperenaine,» kostis vastu.

«Silmapilk,» vastas üliõpilane, tõstis sõrme põiki huulile ja lükkas Tiksi ühes üliriietega sirni taha voodiservale.

Siia läks ja avas ukse.

Proua Maasepp oli täna sõnakehv ja viisakalt pahane. Ta teatas, herra studioosus pidavat omale uue korteri otsima, sest tema ei võivat enam seda ilusat, sõbralikku tuba võlgu välja üürida. Vana üüriga, mis paari aasta eest saada, ei olevat kibedat, niikuinii, üliõpilane on üliõpilane, aga enam ei olevat võimalik.

«Ehk kannataksite vähemalt algava poolaasta, proua.»

«Ei, seda ei või ma enam kuidagi. Üüriga, noh, sellega saaksime ju toime, aga on muud põhjused. Mul on laps majas ja teie eluviisid võivad halvasti mõjuda, oleme ju tuttavad. Teil käivad võõrsiks kõiksugu naisterahvad. Vabandage, ma ei taha teile etteheiteid teha, mul pole selleks õigustki, aga, nagu juba ütlesin, mul on laps ja tema vastu on mul kohused... ma olen ema... Tema on noor, elus vilumata ja niisugused naisterahvad...»

Mõni seda teab, mis Tiksit liigutama ajas, aga voodi nagises pisut sirni taga.

«Teie ei ole ükski?» küsis proua Maasepp. Ja kui üliõpilane kõheldes vastust otsis, tõttas majaproua temale appi, öeldes: «See on ju teie asi... Nii siis, ehk leiate omale kustki teise toa.»

«Kui pea?»

«Mida rütem, seda parem, semestri algus on ju ukse ees.»

Proua Maasepp lahkus, ilma et ta head päevagi oleks jättnud, sest voodi nagises veel kord.

Tiksi tuli naerusuul ja kikiarvul sirni tagant välja ja vaatles Lutveid, kes keset põrandat seisis, selg tema poole.

«Ludu,» sosistas neiu ja noormees pöördus ümber. Silmapilgu vaatasid nad tõsiselt teineteisele otsa, puhkesid siis naerma, kükitasid nagu ühise käsu järel maha ja hüppasid rohutirtsudena teineteise poole, kuni käed vastast ulatasid puutama, kargasid siis püsti ja löid käed kehade ümber, pigistades, muljudes. Tiksi jalad tõusid tuulde ja tegid toas paar lendavat virru.

«Tiksi ja piibud on võitnud!» hüüdis noormees viimaks. «Selle võidu mälestuseks ostan tingimata ühe uue piibu.»

«Ja mina seon varre külge lindi kuldtikandusega: Tiksi ja Ludu.»

Jällegi haarasid nad teineteise ümbert kinni ja keerutasid toas ringi.

«Ma võiksin kihla vedada, et nad sinu siiatulekut nägid,» ütles üliõpilane.

«Majaproua ise tuli mulle ju trepil vastu.»

«Sellepärast!»

«Ja mis nüüd saab?»

«Asjad paneme kohe kokku.»

«See käib üks, kaks, kolm.»

«Näed, mis hea, et mul midagi ei ole.»

«Väga hea,» naeris Tiksi ja asus tööle.

«Kui tuba ei leia, viin asjad võõrastemajja ja õhtul ise teatrisse. Tuled ka?»

«Mis seal täna mängitakse?»

«Ei mängita midagi. Seal on täna koosolek.»

«Ah, koosolekud on igavad!»

«Aga see on tähtis koosolek: arupidamine, kuidas Andres Meriheina austada, tema sünnipäeva pühitseda, viiekümnnendat sünnipäeva.»

«On ta seesama, kes «Armuvõre» on kirjutanud?»

«Seesama. Tal on ju veel hulk teisi raamatuid.»

«Tuleb ta ise ka koosolekule?»

«Ei vist, mis tema seal peaks tegema.»

«Ma jään parem koju, teen tööd.»

«Pühapäeval?»

«Näed, olen patune.»

Tiksi ümises laulda, kui ta Lutvei asju kokku pani. Ta oli rõõmus, nii rõõmus!

4

Rahvast oli ohtrasti kokku tulnud. Kui Meriheina ise seda hulka oleks näinud, vististi oleks ta vähemalt sise- miselt muhelema pakatanud: need kõik olid tema pärast koos, need kõik mõtlesid täna aina tema peale. Siin olid ajakirjanduse esitajad, asutuste saadikud, seltside asemikud, siin olid vanad ja noored, mehed ja naised; isegi väljaspoolt olid mitmed tähtsad seltskonnategelased päralt jõudnud ja ainult selleks, et arutada, kuidas meie kirjanikku ja luuletajat Andres Meriheina austada, tema mälestust jäädvustada.

Läbirääkimised kippusid pikale venima: liig palju oli ilusaid mõtteid ja ettepanekuid, liig palju ladusaid kõnelejaid, liig palju sõnakaid mehi, isegi naisi, keda taheti kuulda, ja raske oli valida, missugused sõnad

teostada, missugune ettepanek tegevusega kehastada. Nii mõnelegi kõnelejale pidi koosoleku juhataja südamele panema, et ainet püütaks käsitada kitsamates piirides. Tõsi, koosolijaid huvitab küll vähemgi asjake, mis kaudselt lugupeetud juubilar puutub, kuid õhtu on lühike, küsimusi palju, arvamised niikuinii lahkuminevad. Igaüks tahaks oma ettepaneku teostamist näha, arvab ju igaüks — selleks on muidugi loomulik õigus —, et tema kõige põhjalikumalt austatava looja elutöösse on süvenenud, tema vaimuga läbi imbunud.

Tööpöolest ulatasidki mõtteavaldused, soovid ja oletused nii eriavarusteni ja põhjendused tundusid ikka nii põhjendatuina, et kuldse kesktee leidmine ähvardas liulelda sinnapoole võimalikkuse piiri. Kui üks soovitas kirjanikuga läbirääkimisse astuda, et temalt kuulata, kas ta ehk nõus ei oleks oma teoste kirjastamise eesõigust võimalikult odavalt müüma rahvaraamatute väljaandmiseks, siis pani teine selle asemel ette Andres Meriheina nimelisi abirahasid asutada, niipalju kui meie väikse ja kehva rahva majanduslised võimed selleks vähegi küünivad. Varsti leidis neid, kes esimest ettepanekut täiendasid: määratagu kindlaks, milleks rahvaraamatute müügist saadud puhast kasu peab tarvitama. Leidis ka neid, kes teist ettepanekut püüdsid piirata: tähendatagu üksikasjalisemalt, kuhu, missuguste asutuste juurde Andres Meriheina nimelised abirahad asetatakse, kes nende üle valitseb, neid välja jagab ja missugustes maistes piirides — Liivimaal, Baltimaal, kogu määratusuurel isamaal või veel laiemal pinnal. Keegi oleks tahtnud mõlemaid ettepanekuid ühendatuna näha: kindel olevat, et rahvaraamatute müümine võivat suuremat puhast kasu tuua — muidugi mõista niisugusel korral, kui lugupeetud juubilar kirjastamise õiguse eeldatud sündsate tingimistega võõrandab, milles vaevalt julets kahelda, — sellepärast oleks huvitav austatud koosoleku arvamist kuulda, kas ehk just seda rahvaraamatute müügist saadud puhast kasu ei peaks abirahade asutamiseks tarvitama. Aga ei, niihästi ettepanekud ise kui ka esimese ettepaneku täiendus ja teise ettepaneku piiramine ning kahe ettepaneku liitmine ei leidnud kokkukõlalist poolehoidu. Muidugi — soovide, ettepanekute, arvamiste ja nende lisanduste, paranduste, täienduste, piiramiste ja liitmiste saatus kujunes võõramaliseks. Juba virvendas paljude näol, kes alguses nii

sooje sõnu leidnud, tahtmata avalikkuse ette tükki-
tüdimus.

Uut elavust tõi koosolekule pelglik ja ootamata näpu-
näide, et austatud kõnelejad oma soovides ja ettepane-
kuis paljuid meeles on pidanud: õppivat noorsugu, hak-
kajaid kirjanikke, puudustkannavataid noori kunst-
nikke, lasteaedu, heategevaid asutusi, eesti rahvast, eesti
noorsugu jne. jne., ainult Andres Meriheina, kelle
pärast täna siia kokku tulnud, jätnud nad nagu silma-
paari vahele. Mõni teinegi kaldus, esimesest julgust võt-
tes, arvamisele, et esitatud mõtetes tõetera ei puudu ja
et juubilaril enese peale tänini tõepoolest kõige vähem
mõeldud. Need mõtted leidsid küll kohe asjakohase sel-
gituse ja õienduse, mis arusaadavaks pidi tegema, et
kõik, mis täna räägitud, aina juubilaril puutub ja et kõik
avaldatud mõtted nii või teisiti juubilariga ühenduses
seisavad, kuna ju ettepanekud ja soovid tema olemuse
püsivamat osa püüavad jäädvustada, aga ometi hõõgus
algatatud uus mõte kui süsi lees tuha all ja nii mõnigi
sõnadepuhang ajas ta uuele lõkkele. Mõtte poolehoid-
jate vähemuse peale vaatamata kippus õhkkond tek-
kima, nagu peaksid siin alal kõigi soovid ühinema. Aga
enamus oli kangekaelne ja seisukord ähvardas juba
piinlikuks muutuda. Esialgsest ilusast üksmeelest ja lep-
likust vaimust pugus jonnijuga läbi. Ühelmeelel valitud
juhataja manitses kõnelejaid asja juurde jääma ja tegi
kaudse tähenduse — siiski küllalt arusaadava ja läbi-
paistva, — et otse häbistav oleks meie väiksele ja keh-
vale rahvale, kui niisuguses tähtsas asjas ei suudetaks
vennalikult kokku leppida.

Juba puudutati küsimust, kas poleks otstarbekohane
asja kõigekülgselt läbiarutamiseks erikomisjoni hoolde
usaldada, kellele muidugi õigus jäetaks asjaomaseid ini-
mesi heaksarvamise järel nõupidamisele kutsuda. Sel-
lega olekski ehk tänane koosolek lõppenud, aga esitatud
küsimus tekitas silmapilk teise küsimuse, nimelt: kas
peab komisjoni kutsutud asjaomastel inimestel otsus-
tav või ainult nõuandev hääleõigus olema ja kas tohivad
nende seas esineda ka naisterahvad?

Siin oligi silmapilk, kus Kulno sõna palus. Seni oli ta
stoilise rahuga lahkuminevaid arvamisi kuulanud.

«Ma imestan,» algas ta. («Imesta aga pealegi,» vastas
talle keegi üliõpilane tasa, aga küllalt valjult, et paljud
seda kuulsid ja muigasid.) «Ma imestan iseäranis nende

üle, kes arvamist avaldasid, nagu oleks lugupeetud juu-
bilari täna õhtul kõige vähem meeles peetud. («Ohoo!»
kuuldus kustki.) Ma imestan («Kui pagana kaua sa õieti
imestad,» sähvas endine üliõpilane, aga nüüd vastati
talle sisistamisega) selle mõtte algatajate ajaloolise
mälestuse lühidust, ringvaate kitsust.»

Ja nüüd heitis ta linnulendilise pilgu india pagoodi-
desse, mis kaljusse raiutud; vaatles Assüüria ja Babü-
loni kiilkirjalisi varemeid; esitas Egiptuse hieroglüüfi-
lised püramiidid, kus ees keegi yäejuhataja soldatitele
hüüdnud: «nelikümmend tuhat aastat vaatavad meie
peale alla», viis kuulajad pimedatesse, labürintlistesse
katakombidesse, kus valgust kallab ainult juhatava
munga värisev tuluke; näitas obeliske, kloostreid, kiri-
kuid, mošeesid, vaatles kõike, mis ilmas püsivamat, jää-
davamat, meeliülendavamat, vaimustustandvamat, usu-
äratavamat. Ta rääkis ka korallidest ja maapinnakihti-
dest, mis esitavad elusate kehade varemeid, ta kõneles
sipelgatest ja mesilastest, puudutades nende tööd ja toi-
metust, ta kõneles huvitavalt ja kaasakiskuvalt, sest ta
kõneles ju soojast südamest ja vaimustusega. Silmis süt-
tis ere tuleloide, suunurki piiras tagasisurutud võdin, mis
rääkis sisemisest taltsutatud ärevusest, kui ta lõpetas:

«Mis räägivad meile kõik need pagoodid, kiilkirjad,
püramiidid, katakombid, obeliskid, kloostrid ja kirikud?
Mis õpetust jagavad meile ja tulevatele põlvedele maa-
pinnakihid, korallid, mesilased, sipelgad? Kas ei esine
igal pool sama maailma valitsev, tahaks öelda, maailma
loov kogumline seadus, mille ees nõtkutavad põlvi jumalad
ja inimesed, elevandid ja eeslid, taimed ja kivid?
Üksik kaob, hulk jääb; üksik hävineb, tema töö püsib;
elav vaim taganeb, põrm võtab võimust. Inimene kui
indiviid närtsib, kuigi ta lõhnaks Saaroni lillena; ini-
mene tuleb põrmust ja läheb põrmu, aga tema mäles-
tus jääb, lehvides meile ammugi kustunud aegade
rüpest; kunstnik unub, aga tema tööd jäävad meile raud-
varana, võiks isegi öelda, vanavarana, mis on kõige kal-
lim vara; mõtleja peaaegu kustub, langeb olematuse pii-
ridesse tagasi, aga mõte jääb, pannes liikuma uusi mõt-
teid. Kas hoolitsesid vanad kreeklased väga oma mõtte-
tarkade eest? Eks ei pidanud kõige suurem neist kihvti-
karika tühjendama. Ja eks ei olnud just jumala valitud
rahvas see, kes oma prohveteid taga kiusas, neid vangit-
orni heitis, ja ehk ei surnud kõige suurem ristisam-

bas kahe röövli vahel, kuna tema teetasandajal naine tantsis pea otsast. Niisugune on ilmaseadus, niisugune on see keerdtrepp, mis juhatab igaviku regioonide poole. Sellepärast — unustagem maine põrm, mis olemuse püsivamale osale on sagedasti linnupaelaks, varitsevaks silmuseks; unustagem, mis kardab päikesepleeeki ja tuleleeki, ja andugem ühelmeel selle jäädvustamisele, mis inimese õigustab nõudma igavikku: muretsegem mälestuse eest. Vaaraodele ehitati juba nende elupäivil hauakambrid, mida nüüdsed põlved küllalt ei jaksa imetleda; Rooma keisrid panid juba troonile astudes oma mälestussammastele aluse ja meie esiisad istutasid poja sündimisel tamme, nagu valmistaksid nad juba mähkmeis surma vastu, aga meil ei juleta sellest niitsatadagi, mis tulema peab ja mis on iga elava organismi maine osa. Üürike on inimene, kaduv tema ihu, möödaminev liha ja veri, nukralt juhuslik tema ergukava, kus heliseb mänglev vaim ja peab küllastavalt sädelevat rõõmupidu surematu hing. Muretsegem siis hinge eest, päästkem unustushölmast igavene vaim. Kui soovitakse odavate rahvaraamatutena juubilari töid välja anda, siis on see ilus, aga oleks veel ilusam, kui rahvaraamatutest saadud puhas kasu millekski niisuguseks otstarbeks määrataks, mis otseteed ja võltsimata igaühele meie Andres Meriheina meelde tuletaks. Mitmesugused abirahad on väga kiiduväärt, aga kas poleks veel kohasem nende asemel Rahvusliku Kultuuri Liidu juurde ühist kapitali asutada, mida enne lugupeetud juubilari surma tarvitada ei tohiks. Loodetavasti kogub selleks kurvaks, kuid paratamata silmapilguks üsna kenake ümarik summa, mis kadunu mälestuse jäädvustamise palju otstarbelisemalt võimaldaks kui ükskõik missugune või ükskõik kui suur abiraha.»

Enamus hõõrus healmeel jalgu, sest kõikiühendav sõna oli nooremehe huulilt libisenud, ettepanek oli nagu koosolijate südamest räägitud. Vähemus sisistas ja palus sõna, et omakorda imestada eelkõneleja ettepaneku üle, mis vähem ega rohkem ei sisaldavat kui soovitus, et juba nüüd, lugupeetud kirjaniku eluajal, tema hauasamba heaks hakataks raha korjama. See olevat enam kui pentsik, see olevat otse ennekuulmata. Kui aga see ettepanek siiski enamuse poolehoidu võitvat, jääks ainult veel üks soov üle: võetagu ka puusärgi lauad arvesse, sest ka need on paratamata.

Kulno palus uuesti sõna, tähendades, et hauasammas ja puusärgilauad olevat vastuvaidleja leidus. Tema ettepanek puudutab ainult kapitali asutamist, mille otstarbe Rahvusliku Kultuuri Liidu peakoosolek Andres Meriheina surma puhul kindlaks määrab. Pentsikuna võivat see mõte ainult neile tunduda, kes peale tänase päeva ainustki päeva ei tunne ja kes üksikute indiviidide ning sugupõlvade kaduvuse üle kunagi pole järele mõelnud, rahuldust leides ainult silmapilksest ainelisest igapäevsusest. Kui aga arvatakse, et tema ettepanek ainult hauasamba peale sihtivat, siis olgu tähendatud, et kogutud kapitali, näiteks, väga hästi võidaks kirjaniku üksikute teoste kokkukorjamiseks, väljaandmiseks ja nende ilustamiseks tarvitada. Niisamuti võidaks selle kapitali abil kõik suusõnalised teated kokku koguda, mis lugupeetud luuletaja ja kirjaniku kohta rahva seas liiguvad. Korjandus peaks saama põhjalik ja kõigekülgne, ta peaks lugupeetud autori iga vähemagi iseloomujoonekese kokku kandma, olgugi mõni neist ei tea kui uskumata. Uskumata joonekesed põimivad kogukujusse muinasjutulõimi, aga missugune mälestus oleks jäädav, kui ta ei muutu muinasjutuliseks? Kõneleja arvab, Andres Meriheina sarnaste rahvapoegade elu valgustamiseks ei suudeta kunagi liig agarad, liig varmad ja liig usinad olla.

Vähemuse mehed vaatasid küsivalt üksteisele otsa, kehtitasid õlgu ja ei mõistnud muud paremat teha, kui saalist lahkuma hakata: nende pind oli täiesti kõikuma löönud. Juhataja küsis, kas keegi veel sõna soovib, ja kui koosolek vaikis, treis ta Kulno ettepaneku pisut ümarikumaks, siledamaks, kenamaks ja pani ta siis hääletusele, paludes neid püsti tõusta, kes vastu on. Kõik jäid istuma, ainult üks tõusis püsti ja see ainuke oli kõigi imestuseks — Kulno ise.

Saalis tundus kõhelemine.

Naljalehe «Viripill» toimetaja palus juhatajat härra Kulnolt küsida, miks ta ise oma ettepaneku vastu hääletab.

«Ma tegin ju nalja,» vastas Kulno sellekohasele küsimusele.

Saalis kuuldus toolide nagin.

«Kumb oli nali, ettepanek või tema vastu hääletamine?»

«Ettepanek muidugi.»

Toolid nihkusid kolinal paigast. Kogu saal oli ühine «mh».

«Palun austatud koosolekut vabandada,» rääkis Kulno edasi, «mu nali läks täiesti luhta, temast ei saadud aru. See oli halb nali.»

Üldine nõutu ärevus, naer, välkuvad silmad.

«Kas see noorhärja ei ütleks ometi, keda tahab ta naeruvääriliseks teha, kas iseennast, lugupeetud kirjanikku, auväärt juhatajat või eesti rahvast, kelle asemikudena siin koos oleme?» küsis keegi soliidne noorepoolne vanahärja lõkendaval näol.

«Lugege piibel kolm korda läbi, siis teate kõik,» vastas Kulno ja sammus ukse poole.

Need sõnad rabasid viimased pidemed, röövisid saalilt aru. Toolid mürisid, inimesed kargasid püsti, vehklesid kätega, karjusid läbisegi, tahtsid nagu kuhugi minna või midagi teha, aga ometi jäid nad paigale, kuna sel silmapilgul, kus Kulno ukse avas, hüüded kajasid:

«Välja! Häbemata! Jõmpsikas! Lurjus!»

Kui Kulno puhvetisse jõudes üksiku laua äärde istus, värisesid tal käed ja meelegahtades tuikas uimlevalt. Ta istus, küünarnukid laual, pea käte vahel, ja ei pannud tähelegi, et vähemuse mehed temale muigavaid, nõokavaid pilkusi saatsid.

«Olid sa arust ära?» küsis keegi tuttav.

«Vististi,» vastas Kulno, ilma et pead oleks käte vahelt vabastanud.

Aga enne kui nad rohkem jõudsid rääkida, tormas Lutvei sisse, vaatas puhvetis ringi ja Kulnot nähes ruttas ta tema juurde ning karjus:

«Sa oled siin! Mõtlesin, ega sa terve nahaga ei pääse. Sa oleksid pidanud nägema!» Ja tuttavate poole pöördudes ütles ta:

«Vara tulite alla, kõige paremast jäite ilma!»

Küsimisi sadas kui vihma, satuti ärevusse, hakati liikuma; lauad kolisesid, klaasid kõlisesid, räägiti läbisegi, naerdi, räägiti jälle ja noormeeste summ piiras Kulnot, kes jäi endiselt sõnakehvaks, nagu kardaks ja häbeneks ta häälekõla, häälevärina kaudu seda paljastada, mis tema siseilmas ikka alles möllas. Ta pidi kõik oma jõu kokku võtma, et enese üle valitseda ja rahulikuks jääda. Nagu tammi taha oli kõnesid kuulates naeru ja pilget, ennatut mõnitust, isegi kirglist viha kogunud, aga ikka hoidis teda mingisugune hukutav iha

tagasi, kuni viimaks plaan valmis, mille lõppu ta alguses isegi ei osanud ette aimata. Ta tahtis ainult rääkida, ta pidi südant kergitama, aga iga öeldud sõna sai nagu seemneks, millest tõusis uus mõte, kujunes see ootamata asjaks, mis sõpru ajas pead raputama ja vaenlasi käsi hõõruma, kuni lõpupööre kõik uperkuuti paiskas. Sünnimused kasvasid tal üle pea ja ta ei osanud muud teha, kui aga koosolekult lahkuda.

Kui ta rahulikumaks saades selle peale tagasi mõtles, mis saalis oli räägitud, siis ei tulnud tal tõepoolest midagi iseäralikku meelde, mis tema tegu oleks õigustanud. Esitati päris harilikke ettepanekuid ja soove, tehti sedasama, mis niisugustel koosolekutel ikka tehakse: räägitakse ja vaieldakse, vaieldakse ja räägitakse. Aga rääkimise viisist, sõnade toonitamisest ja kauguleulatavatest mõttelendudest imbus aimdus, et ükski ei räägi autori pärast, keda mõeldud austada, vaid kõik mõtleavad aina iseenese peale, tahavad ettepanekute ja soovide aupaiistel iseennast valgustada. Siiski, selletaolist oli ta varemgi märganud, ometi polnud ta oma suud paotanud. Miks tegi ta seda siis täna? Miks laskis ta enda tühise sõnakõlinaga erevile ajada, miks tekkis just täna temas see pilkevimm, millest ta pidi vabanema maksu mis maksab? Oli ehk põhjuseks liigne raamatute taga istumine viimastel päevadel ja puuriv mõtletöö, mis riisus ööselgi rahu, või andis hoogu ammune tutvus Meriheinega? Aga mis siis, kui ka tema enda teo osalisekski kihutajaks oli sama isiklik edevuskirg, milles ta teisi süüdistas?

Kulno tuju hakkas langema. Kõik kippus paistma tõepoolest halva naljana, seda halvemana, mida enam endine ärritus sumbus. Ta oleks ehk lobisejad seltsimehed sinnapaika jätnud ja tähelepanemata välja pugenud, et koju minna, aga takistusena astus Meriheine sisse. Temale vastu tõtates ja teda oma lauda kutsudes liias ta juurde:

«Sain jälle kord seatemuga maha.»

«Täheleandab, olid inimlik,» muigas Meriheine.

«Väga! Ainult sinu nahal.»

Mõne sõnaga seletati asi.

«Kahju, et ma ise ei võinud pealt kuulata,» ütles Meriheine.

«Ta rääkis hästi,» kiitis Lutvei, «mina ei saanud midagi aru.»

«Arvad, et ise sain,» ütles Kulno. «Paiskasin ju kõik segi ja alguses oli mul lõpust niisama vähe aimu kui teistelgi. Kõik valmis kõnelemisega.»

«Ja kõik unus kõnelemisega,» ütles Merihein.

«Nagu õnnestanud armastuskiri,» vastas Kulno, kelle meeoleu juba tõusma hakkas.

Saalist tuli uusi nägusid puhvetisse ja ikka veel korrutati olnud vahejuhtumist. Kulnot ja Meriheina ühes nähes arvas nii mõnigi, et nad ühe mütsi all mängivad.

Meeleolu täielikuks rahustamiseks söödi ja joodi. Jutt kaldus muude asjade peale ja Lutvei sai mahti Kulnole teatada:

«Täna viskas Helene mu uulitsale.»

«Ometi viimaks. Käis ta isiklikult?»

«Ei, ema.»

«Tähendab, kaotas lootuse ja kannatuse.»

«Tähendab.»

«Millal kolid?»

«Juba viisingi asjad võõrastemajja.»

«Ohoo! Asi oli palav?»

«Tiksi aitas jahutada.»

«Oli tema seal?»

«Lappis parajasti mu pükse.»

Kulno naeris.

«Su asjad on halvad, veered mäest alla.»

«Pole viga. Tiksi rõõmustab.»

«Ära ehita midagi naiste rõõmu peale.»

Nad vaikisid. Siis küsis Kulno:

«Kust sa kolimisraha said, sul polnud ju kopikatki?»

«Tiksi andis.»

«Ja sina tihkasid võtta? Häbi ei olnud?»

«Mitte põrmugi.»

«Sa tead ju, kui palju ta teenib, tead ka, et ta rahal paremaid kohti on kui sinu taskus.»

«Ei tulnd meeldegi.»

«Näed, kus õnnelik iseloom,» ütles Kulno nüüd Meriheinale Lutveid tähendades.

«Olete ehk luuletaja?» küsis Merihein noormehelt.

«Pole tänini selleks aega saanud,» kõlas vastus.

«Tema on ikka rõõmus, ikka rahul, miks peaks ta luuletama,» ütles Kulno. «Tal on kindel usk, et ta ka punase krossita ikka ulualuse ja ninaesise leiab.»

«Teie usk on palju väärt, härra Lutvei, ja et ta praegusel raskel silmapilgul kõikuma ei lööks, teen teile

ettepaneku: tulge minu juurde. Mul on küll üksainus tuba, aga temal on kolm soppi ja nõnda on mul kokku neli tuba, kõik tühjad, peaaegu päris tühjad. Kõige suu-remasse soppi võiksite teie asuda, mina ise olen väiksemas, päristuba jääb ühiseks saaliks. Üüri ma ei taha, üüri asemel toote oma mureta meele.»

«Arvad, et veel midagi teha saad, kui temaga ühes elad,» ütles Kulno.

«See'p see ongi, et ma mitte midagi ei tee,» vastas Merihein.

«Olen nõus,» ütles Lutvei. «Millal võin kolida?»

«Veel täna öösel, kui soovite.»

«Tore! Kulno, on sul raha, peame uue korteri ristsed ära.»

«Peame need parem uues korteris,» arvas Merihein.

«Kutsuge veel mõned seltsimehed.»

«Tohib ka naisi olla?» küsis Lutvei.

«Ainult noori,» vastas Merihein. «Mida kergemeelsemad, seda paremad.»

«Siis tuleb Tiksi ka,» ütles Lutvei.

«Kes on Tiksi?» küsis Merihein.

«Saladus,» vastas Kulno. «Suur saladus! Kui näed, siis usud.»

«Mis sa vanainimesega veel mängid,» muigas Merihein.

«Kes luuletajaid teab,» naeris Kulno vastu.

6

Järgmisel hommikul krägiseval sohval virgudes kuulis Lutvei, et Merihein kellelegi ütles:

«Jääte ehk täna pisut kauemaks, noorhärja tõuseb, tahab süüa.»

Ja siis kostis, et keegi uksest välja läks.

Lutvei sirutas käe, mõtles vestitaskust kella võtta, et vaadata, mis aeg on, aga tal tuli meelde, et kell on pandimajas.

Tuba oli õige jahe. Aga külma oli Merihein juba magama heites ette kuulutanud, kui ta kõik, mis tal soemat käepärast, Lutvei juurde toolile ladus. Helene majas oli soem.

Noormees katsus uuesti uinuda, aga uni ei tulnud. Üles tõustes küsis ta talitajalt:

«Mis kell on?»

«Ei tea, härra viis kella kaasa.»

«Minul on seisma jäänud.»

«Eks ta üheksa peal pea olema, härra läheb ju kell kaheksa ametisse.»

«Mis ta teeb?»

«Ta on ju kirjutajahärra.»

Viimast sõna ütles naisterahvas teatud lugupidamisega ja lisas juurde:

«Ega härra enne õhtut tule, lõunat sööb ta väljas. Vahel ei tule ta õhtulgi, alles öösel. Kella kaheksaks ajan priimuse keema... see jahtub niisama.»

«On härra rikas?»

«Eks härrad tea ise paremini,» naeratas naine.

«Ah siis härra tuleb alles õhtul kell kaheksa?»

«Jah, kella kaheksaks panen priimuse üles.»

Ka Lutvei otsustas mitte enne tulla kui alles õhtuks. Aga läks teisiti. Kella kahe paiku tabas ta Tiksi uulitsal ja sellele tahtis ta oma uut korterit näidata. Ehk küll neiu vastu punnis, vabandades ajapuudusega, ronisid nad ometi üles katuse alla, et silmapilgukski sisse astuda.

«Mis! Sa ei ela ju üksi!» karjus Tiksi üle ukse tuppa astudes, kuna näol kerge pettumus lehvib.

«Ei, keegi teine on ka.»

«Kes?»

«Arva.»

«Kulno.»

«Mine ikka, sa tead ju, kus Kulno korter.»

«Aga kes siis? Ütle!»

«Kuula ja imesta: Andres Merihein.»

«Mis? Merihein?»

Tiksi kargas noormehe külge kinni.

«Tema ise,» vastas see.

«Kulno olnd ju eila tema vastu häbemata.»

«Kes seda rääkis?»

«Linnas räägitakse.»

«Soo, siis oled ka sina juba seda lugu kuulnud, ainult pisut vöörati.»

«Ja kuidas sina siia said?»

«Seda tahaksin isegi teada. Vististi mõjus selleks Kulno kaasa, tema on Meriheinaga hea tuttav.»

Tiksi käis ja nuris nurki ja urkaid. Viimaks ütles ta:

«Teil on neljatoaline korter.»

«Merihein ütles, temal olevat ühetoaline korter.»

«Kuidas nii?»

«Tal olevat üks tuba, mida nimetab saaliks, ja sel toal on kolm soppi. Vaata isegi, et lugu nii on. Mina elan ühes sopis ja see on aupärast köök, pliitki sees. Kui köögis keedame, haistame keedise magusat lõhna saalis ja kõigis soppides, ja kui Merihein oma sopis magab, siis kuulen mina tema luulelist norskamist.»

«Noriseb ta valjusti?»

Beda Lutvei ei teadnud ja sellepärast jätkas ta endist seletust:

«Tuleb aga keegi õueuksest, siis toob ta saali kahmaka värsket keerdtrepi aroomat. Ma arvan, lust on siin elada, lust süüa, lust juua, lust magada, kõige suurem lust vööraid vastu võtta.»

«Sinu toal on ju oma väljakäik,» rääkis Tiksi nagu tähendusrikkalt rõõmustades, kui nad sinna saalisoppi jõudsid, kus Lutvei ööd oli maganud. Krägiseva sohva asemel seisis nüüd juba raudvoodi madratsiga, mille nähtavasti passinaine Meriheina käsul oli muretsenud. Noormees tundis kirjaniku vastu korraga iseäralikku õrnushoogu, aga kui ta siinsamas Tiksile lähenes, siis ei mõistnud ta enam, kuulus see ootamata tundmustevaling tõesti Meriheinale või Tiksi.

«Ära puutu,» kurjustas neiu, ehk ta küll ise sedasama tundis, mida ta noormehegi pilgust ja liigutust aimas. «Ma pean kohe tööle minema, sased mu juuksed ära.»

«Tead, Tiksi, meil tuleb varsti pidu.»

«Mis pidu?»

«Ristsed.»

«Siin?»

«Just siin, uue korteri ristsed. Sina tuled ka.»

«Ei mina tule.»

«Muidugi tuled. Merihein ütles: naisi võib kutsuda, aga ainult noori ja mida kergemeelsemad, seda paremad.»

«Ja mina olen selleks paras?»

«Üsna paras. Tead, pane oma need pruunikad riided selga.»

«Need on ju vanad.»

«Ei tee viga, aga need hakkavad. Ma armastan neid riideid, nendes on midagi sinust enesest, sinu liigutustest, sinu lõhnast. Oled neis nii naljakas, kerge ja karmas. Tahaksin sind peopesal tantsitada. Mõnikord tuleb

niisugune imelik tundmus, hakkaks kas või kuu ja päiksega ratast viskama.»

«Mu kuu, mu päikene,» naeratas neiu noormeheligi niiskudes. Aga siis küsis ta järsku teisel toonil: «Millal pidu on?»

«Pole veel kindel, aga varsti, neil päevil.»

«Kes pidule tulevad?»

«Meie omad, mehed, võib-olla ka naised.»

«Kulno ka?»

«Muidugi.»

«Teda ma'i taha.»

«Mis sul tema vastu on?»

«Kardan teda.»

«Ta on ju hea poiss.»

«Aga mina kardan. Mitte just, et kardan, aga siiski. Mäletad, kui ta meile esimest korda metsa ääres vastu tuli, me läksime, tead, sinna, see oli algusel.»

«Mäletan... noh?»

«Juba siis pelgasin teda. Tal on niisugused silmad.»

«Või silmad?» naeris Lutvei. «Vaata ette, tal on silmad.»

Trepist alla minnes oli Tiksi ütlemata rõõmus, jalad aina tantsisid tal. Tema pidi pidule minema Meriheina juurde. Kahju ainult, et Ludu seda pruunikat kleiti armastab, tema ise paneks enesele kõige paremad, kõige uuemad riided selga, kas või atlass-siidi leerikleidi.

7

Kui Lutvei poole üheksa paiku oma uude korterisse läks, istus Merihein õhtulauas, aurav teeklaas, paar pudelit ja paar väikest klaasi ees.

«Ootas ja mõtlesin, ega te tulegi,» ütles Merihein ja lisas juurde: «Asuge aga lauda.»

Üliõpilane täitis käsku ja lahke peremees küsis kätt pudelite poole ulatades:

«Punast või valget?»

Lutvei viivitas vastusega.

«Soovitan punast, eht prantsuse oma, otse aamist lastud, tempimata, solkimata, tutvuskaup, vabrikuhind kuus rubla pudel.»

Klaasid kallati sätendavat punast täis. Kui mehed nad laualt tõstsid, et huulte lähendada, hüüdis Merihein:

«Stopp! Näete!»

Kärbes istus viinaklaasi serval.

«Vaata kurja,» ütles üliõpilane, «jaanuar, aga tema elab.»

«Elab! Näete, kuidas maitseb ja pead silitab! Hea, väga hea! Kus mehel nina! Niipea kui pudeli avad, kohe platsis. Aga muidu ei tee asjagi, istub ahjusimsil või laas.»

Kärbes jõi ja Merihein ei seganud teda, vaatles ainult.

«Ehk aitab juba,» ütles ta viimaks, «teiselt klaasilt võid jällegi matti võtta.»

Ta puhus, aga kärbes ei hoolinud: tudises, aga jalga-dega klaasiservast lahti ei lasknud, lendu ei tõusnud.

«Näete, kus julgus, vahvus, karakter! Nii on ta igakord, kui pudeli avan. Siit võite õppida, missugune võim on alkoholil. Pimestav võim! Tuhat silma, aga ükski ei näe, kuus jalga, ükski ei jookse. Minu kõrval on ta joodikuks õppinud.»

Merihein tõstis klaasi huulile, aga kärbes ei peljanud.

«Päris purjus teine,» ütles Merihein natukese aja pärast kärbest vaadeldes, kui see tema käele lendas ja pead ning keha jalgadega triikis.

Juba üle kuu oli Merihein kärbest vaadelnud. Alguses tegi loomake vanapoisile ainult nalja, aga varsti hakkas ta tema vastu huvi tundma, tema järel igatsemagi. Kärbes oli üks nagu temagi. Väljas raksus pakane, tuiskas lumi ja tuul vuhises saalisoppides, aga kärbes elas ja lendas. Õhtuti harjunud viisil lauda istudes ja pudelilt korki võttes vaatas Merihein ikka ringi, kas ehk kärbes ei ilmu. Ja kui loomake kohe ei tulnud, võttis Merihein ka teisel pudelil korgi pealt, katsudes, kas ehk uus lõhn kärbe peiduurkast välja meelitab.

Oli kordi, kus Merihein harilikust rohkem juues kärbesega kui arusaajaga juttu hakkas ajama. «Vaata maiasmokka,» ütles ta, kui kärbes klaasiservale lendas. «Siiski, mu armas, see on puhas kaup, suurtsugu märjake, raudteel ja aurulaeval sõitnud, Champagne's tapitud, hinge all hoitud, sisiseb ja susiseb, kui kraani avad. Näed, mis kultuur tähendab: sinagi, kärbes, võid eht prantsuse veini juua. Ja kus? Kas mõne miljonäri, vürsti või hertsogi palees? Vale! Andres Meriheina juures, kolmandal korral, puust majalagus, katuse all, kus vingub tuul. Tead sa, kes on Andres Merihein? Kahju, et sa meie lehti ei loe, seal on kõik olevad ja olemata asjad sees, loe kui piiblit.»

Mõnikord sai ta üksi lauas istudes oma vaikes igatsuses imelikult nukraks ja siis rääkis ta kärbsele nõnda: «Joo, mu armas, et ööselgi rahu saaksid, homme on uus päev, uued mured. Või tahad, et sa ka päeval joobnud oleksid, et kogu elu poleks muud kui õnnis uni? Hea küll, võin sulle viinaklaasi ahju äärde panna. Sinu, mu kärbes, võin ma alati täis pidada, teenin ju ligi sada rubla kuus. On sul sugulasi või tuttavaid, siis too nad siia, ka need panen täis.»

Ajuti unustab Merihein, et talitaja alles siin, ja hakkab selle kuuldes kärbsega juttu vestma. Alguses pelgas naine seda juttu, aga nüüd ainult naeratab ta kuulata-des. Tal on hea meel, et ta kärbest esimesel parajal juhusel maha ei löönud, sest nüüd on vanapoisil ometi keegi, kellega ta räägib. Aga imestama peab ta, kui ruttu kirjutajahärä «täis jääb» ja kui imelikud tujud tal siis peal käivad. Merihein ise arvab, et ta enam ammu, ammu pole purjus olnud, ainult enam-vähem rõõmsasse tujju satub ta ajuti. Ta nimetab end mõõdukaks karsklaseks ja kipub arvamisele kalduma, et temast lõpuks päriskarsklanegi võiks saada, kui aga olud sobivad oleksid, mäletab ta ju õllet ja viinal aastate eest palju avatlevama lõhna ja palju maitsvama maigu olevat kui tänapäev. Seda meelde tuletades lausub ta endamisi:

«Olen hellitatud. Hellitamine sünnitab kõiksugu hullud pahed. Küll oleks temp, kui karskuskirg minusse hakkaks. See oleks väga halb pahe, see oleks vooruslik pahe.»

Ja kärbse poole pöördudes küsib ta:

«Saad sa sellest aru? Sa triigid ainult pead ja selga, nühi vahel ka kõhtu, küllap siis märkad, kus varnas ilm nabapidi ripub, kus elu roomab. Elumadu on naba ümber keerus. Igal mehel oma madu, mõnel mehel tervelt seitse, aga ikka kõik naba ümber. Küsi naistelt, nemad teavad seda. Vaata, ninaalune alles liimendab, aga juba aimab... Aa! Ometi kord võtad kõhu käsile. Nõnn, nõnn! Tubli! Sinust saab asja. Soo, nüüd mine ilusasti magama, ahi on soe, põõna hommikuni... Jajah, mõnel mehel on tervelt seitse elumadu naba ümber ja niisugune läheb ikka taeva... ühes madudega. Seal toovad nad pojad, igaüks seitse poega ja need mässitakse jällegi mõnele õnnelikule naba ümber, kuni ta taeva jõuab. Ainult luuletajatel on ikka üks madu, suurtel

luuletajatel üsna väikene, päris suurtel pisitillukene, na kapaussi suurune, geeniuustel polegi. Nemad ei saa kunagi taeva, neil puudub taevamadu...»

Kord nägi Merihein kärbest uneski. Ta vilas mööda nagu, puged harvadesse habemekarvadesse, sealt vuntsidesse, ninaalust sedavõrd kõdistades, et Merihein aevastama hakates unest virgus ja muiates teisele küljele pöördus. «Kärbseniru,» lausus ta, «ei anna ööselgi rahu,» ja uinus uuesti.

Aga unekärbes ilmus jällegi, silades nüüd peas ringi. Ta algas oma jooksu keset paljast pealage, aga kordkorralt venis jooksurings suuremaks ja ühes sellega suurenes ka paljas pealagi: kärbes jooksis juuksed peast, ainult kõrvajuurikatel leidus veel harvu udemeid. Kübara pidi väga sügavale pähe vajutama, et paljast nahka varjata. Aga kärbes vilas ja vilas, nagu tahaks ta vilmased karvad kärpida. Merihein äigas käega üle pea ja ärkas uuesti, aga enam ei naeratanud ta.

Niisuguseid ja muid lugusid mäletas Merihein enesest ja kärbest noilt päevilt, kus nad alles kahekesi elasid. Tulevikus oli neid kolm: tema, kärbes ja üliõpilane. Pisut kahju oli Meriheinal läinud päevadest, pisut nagu muret tulevaste pärast. Ehk ei saa enam endiselt omaette suikuda, vaadeldes ilma ja inimesi, mäletades kirevaid ja halle päevi. Väljas vingub tuul, tuiskab lumi, aga pole kedagi, kes sõna lausuks, kes eksitaks mõtteid isegi meeletuult radult. Aga mis teha, mis parata. Ajuti tekkis igatsusvimm noorte muretuse järel, tahtmine ümbritseda end nägudega, kus puuduvad alles hieroglüüfilised elukirjamärgid, kuulda mahlaseid häälehelisid, tunda lõkendava liha, hõõgava vere tukslevat mängu. Noored teevad ju nooreks, muretud muretuks.

Niisugusel igatsuse silmapilgul oli Merihein Lutveid oma juurde kutsunud. Tema kaudu pidid ka teised noored tulema. Aga esimesed päevad uue kaaslasega töid Meriheina ellu vähe muutust. Hommikul kodust minnes jäi noormees alles magama ja öhtusöögiiks ilmus ta harva. Ehk kuigi ta tuli, siis oli ta sõnakehv, unistades oma asjust, millest ta Meriheinaga ei tihanud rääkida. Ainult üks oli kindel: kui Merihein varemalt kaks klaasi jõi, ühe enese, teise kärbse terviseks, siis joodi nüüd ikka vähemalt kolm, sest jookaid oli ju kolm: üliõpilane, kirjanik ja kärbes. Aga Lutvei ei saanud nähtavasti sellest naljast aru, mis peitus Meriheinal kärbsega jutua-

mises. Sellepärast polnud neil kunagi kärbsest pikemat juttu kui järgmine:

«Kuidas teda küll kevadel tunda, kui teised tulevad,» lausus kord Merihein kärbse kohta.

«Kas ta kevadeni elab, sureb ehk enne viina,» vastas Lutvei.

«Aga kui elab...»

«Siis punane lõng kaela.»

«Kärbes võiks arvata, et teda tahetakse võlla tõmata.»

«Noh, siis värvime ta ära.»

«Ehk viskab vedru...»

«Meil on ju loodusteadlased, nemad määraku värv ja värvimisviis.»

«Õige, õige! Ja põhimõttelikult ei võiks teadusel kärbse värvimise vastu midagi olla.»

«Mitte midagi.»

«Puudlid ja eeslid pritsitakse lõhnaveega, miks siis kärbest ei või teaduslikul alusel värvida.»

«Aga värv peab eht olema, see on ainuke ehtsus kahe- ja mitmejalgestes.»

Ja kui Merihein sai klaasid täidetud — täna juba viiendat või kuuendat korda —, tühjendati nad värvitud kärbse, või nagu joojad ütlesid, kultuurkärbse, tulevikukärbse terviseks.

8

Lutvei oli paar korda uue korteri ristseid Meriheinale meelde tuletanud, aga ikka põikleva, ootava vastuse saanud. Nähtavasti seisis tal pisut südamel viiekümnes sünnipäev, mida seltskond tahtis austava meeldetuletusega pühitseda. Laiemate ringkondade tähelepanelikkus kõditas veidi auahnust, äratas isegi lootust mõnesugusteks kõrvalisteks sissetulekuteks.

Selle peale vaatamata ei saanud Merihein tumedalt aimatud tundmusest lahti, mis lausuma ajas: «Tehku mis tahes, kui nad vähemalt mu enese rahule jätaksid.» Mitte et tal õnnesoovid ja käepigistused vastumeelt oleksid, et ta rõõmu ei tunneks sätendavaist silmest, liigutatud meeltest, sisemiselt õigustatud ilusatest sõnadest. Ei, seda mitte! Aga ta teadis, kui temale avalikkuse ees peaks lähenetama, siis teevad seda need, kes teda ja keda tema vast kunagi pole huvitanud, liiguta-

nud ega mõistnud, mõista tahtnudki. Õlitatud nägudega, salv sõnad keelele, tulevad need, kelle osavõtmine saab piinaks, austamine mõnituseks, kiitus pilkamiseks, meelitussõnad nukraks irooniaks ja kelle kruvitud õnnesoovidele pead vastuseks otsima piinava häbitundega sepi-
setud tühje sõnu, kui ei taha talitada viisakuseta. Nad tulevad ehk mustis ülikonnis, sabakuubedeski, torukübarad käes, nad tulevad seltskonnapärase kummar-
duste ja kõnekäändudega, nagu ainult selleks, et veel kord toonitada, kes on nemad ja kes on tema, Andres Merihein. On nad kunagi teda omavääriliseks pidanud või on nad kunagi temas seda sädet oletanudki — arvamistest või usust rääkimata, — mida nad nüüd näivad austavat? Kui ta teaks, kui ta mäletaks. Nüüd tulevad need, kellele tema ise ja tema tööd ükskõik on olnud, tööd, millede eest veel praegugi ajuti peab noori ja vanu hoiatama. Eks ei ole pidanud ta ikka kõrval seisma, nurka surutud nende iseteadlikust ettetükkivusest, kel eestkostjaks koolitunnistus või ainult suurem sissetulekki! Ta tegi tööd, ta kannatas puudust, ta rändas nukrusradu, ta rääkis inimestele igatsustest ja ideaalidest, aga see ei õigustanud teda millekski. Seltskond, kes teda nüüd mõtleb austada, seisis temast kaugel ja kõrgel. Ainult nagu mõnesugusel kohusetundel, naiselikkus uudishimus või kirjanduslik-kunstilises edvistamises läheneti mõnikord temale. Leidus neidki, kes pidasid end sedavõrd huvitavaks ja isiklikult erakorraliseks, et arvasid võivat kirjanikule ainet pakkuda, juba ette rõõmustades, kuidas Meriheina uuem töö aina nendest räägib ja kuidas tuttavad vahetavad pilkusi, lausuvad tähendusrikkaid sõnu.

Nõnda mõtiskles Merihein oma sünnipäeva eelõhtul, kui trepil korraga sammude summ müdisema hakkas. Ukse avamisel tulid sisse noormehed — üks, kaks, kolm... seitse, kaheksa, luges Merihein — ja üksainus naisterahvas, seegi väike.

«Tutvustage endid ise,» ütles Kulno kaaslastele, «ainult pidage meeles: pidukuningannal on eesõigus.»

Nende sõnadega võttis ta Tiksi käest kinni ja viis ta Meriheina ette.

«Siin on Tiksi,» ütles ta ja neiu poole pöördudes lisas ta juurde: «See on nüüd see Andres Merihein.»

«Ah see ongi see suur saladus?» imestas kirjanik.

«Seesama.»

«Kui väike on teie suur saladus!»

«Oo, see väike on suur,» kiitis Kulno, «peab õige vaatlemispunkti valima. Aga häbenes, ei tahtnud teine tulla.»

«Soo? Häbelik saladus,» ütles Merihein, kellele neidu nähes nagu midagi ammu-ununut ja ammu-olnut meelde tuli. «Ja rohkem polegi? Tema on ainuke meeste seas?»

«Meil pole rohkem saladusi,» naljatas Kulno, ilma et seletama oleks hakanud, miks rohkem naisi ei tulnud.

Kui kõik külalised Meriheinaga juba tuttavad olid, ütles Kulno:

«Tulime Lutvei uue korteri ristseid pidama. Või on ehk sinul midagi selle vastu?»

«Mine ikka! Aga miks ette ei teatanud, nüüd on hilja, kauplused pannakse kinni.»

«Kauplusi pole tarvis, meil on juba kõik käes,» vastas Lutvei.

Ja nüüd otsiti eesruumist kaasatoodud pakid välja. Leidus võid ja leiba, juustu ja sinki, saia ja vorsti, keelt ja angerjast, sprutte ja sardiine, mitmet tõugu pudeleid, isegi nuge ja kahvleid, klaase ja teelusikaid — terve rändav puhvet. Pärast avati õueuks ja sealt tagant tõmmati paar korvi sisse, mis pudeleid täis.

Meriheina raskemeelne tuju hakkas hoopis päiksepaistelisemale maad andma.

«Ja nüüd, mu härrad, tööle!» hüüdis Kulno. «Aga kui tahate, et kõik hästi läheks, siis võtke õpetust ja kuulake Tiksi sõna.»

Priimus pandi uuesti susisema, ämbriga kolistades mindi hoovi pealt kaevust vett tooma, kapist otsiti taldrikuid, lõigati sinki, viiliti leiba, määrati võid, lobiseti, naerdi, vaieldi, heideti mõtteta nalja. Paar noormeest olid kuued seljast heitnud ja särgikäised üles käärinud, nagu ootaks neid mõni teab missugune köögitöö, aga tööpoolest seisid nad kõrval ja ajasid tasakesti juttu. Lutvei tuba muudeti puhvetitoaks. Pliidile, mida Merihein kunagi ei kütnud ja mille õõnsust talitaja prügikastina tarvitas, laotati hea kord paberit ja nõnda sai temast puhvetilaud, kuhu sööginõud, juustutükid, vorstiveerukad, leivakannikad ja sardiinikarbid läbisegi laoti.

Ruumi täitis priimuse, toiduainete ja seinal rippuvate piipude lõhn, sest juba oli Lutvei oma kalli varanduse ilusasse korda asetanud. Piipusid oli mitmet tõugu ja,

mitmest kaliibrist ja igal piibul pidi Lutvei enese tõendust mööda oma lõhn olema. Iga piip pidi elama oma isiklikku elu, mis on täis kogemusi, mälestusi, isegi unistusi. Igal piibul olid oma erinevad välimised tunnused ja sisemised, või nagu Kulno ütles, hingelised omadused, mis võimaldasid tema tundmise kas või tuhandete oma-auguste seast.

Merihein vaatles noorte tegevust ja toimetust, kuulas nende naeru, kisatsemist, lobisemist, vahetas ühe või teisega mõne sõna. Ristsete algus meeldis talle.

Varsti võidi einelauda asuda. Lutvei püüdis teenija ning kättekandja kohuseid täita, oli ta ju oma inimene. Tiksi toetas teda, ehk küll ühiskonnas arvamine valitses, et kuningannalikkus, s. t. majesteetlikkus enam maitsemises kui alamate või kodanikkude orjarmises peitub. Hakkas tundmus, nagu peaksid need kaks noort mingi-august rõõmupidu intiimse elu tähendamiseks, nii kodused ja nõukad olid nad üheskoos.

Söömisega tuli ruumidesse iseäralik vaikus.

«Küll musivad, küll jahvatavad,» ütles Kulno tasakesti Meriheinale, «kuuled, kui sõnakehavad.»

«Söömine toob ikka tõsised elumõtted,» vastas kirjanik.

«Jah, söömine, iseäranis aga joomine on püha talitus.»

«Päris palvetamine. Oled ehk tähele pannud, kuidas kassipoeg hiire kallal hakkab urisema ja vasikas joogi-ämbris sarvita peaga mükslema? See tuleb autundmusest, vagaduse valingust.»

«Vist küll. Inimene on sellest tundmusest iilist, sellest esialgsest vagadusest kultuuri tõttu nii mõndagi kaotanud: tema ei hakka söögilaul igakord mükslema ja urisevast palvest ei pea ta enam kuigi suurt lugu.»

«Ilm läheb päev-päevalt kurjemaks,» arvas Merihein.

9

Pärast einet hakkasid tühise lobisemise hulka kostma elukained ja tõsised hääled. Alguses satuti vaidlusse usu ja teaduse vahepiiride ning nende ulatavuse üle. Siin-samas riivati ka surematuse küsimust, sest täis kõht hakkab ikka igaviku peale mõtlema. Küsimus oli kusa-gil seltsis kõneaineks olnud ja seal teravaid arvamiste lahkuminekuid sünnitanud, iseäranis nooremate seas. Nooremad need nüüdki olid, kes nokkapidi kokku läksid.

«Kui ma klaasiga vastu lauda löön, siis ei tarvitse mul seda uskuda, vaid ma tean seda,» rääkis Mänd ägedusega ja kolistas klaasipõhjaga laual.

«Mitte midagi ei tea sa,» karjus Säga vastu, kes kaldus metafüüsika poole.

«Kuidas ei tea?»

«Muidugi ei tea. Meeli ei või usaldada, nad veavad ka kainemat ninapidi. Kindel on ainult mõte, aga just seda kindlat ei saa tõestada, kõige kindlamat ei saa kunagi tõestada. Mõte on vaimu laps, aga kes võib öelda, mis on vaim või kas teda üldse on. Seda võib ainult uskuda.»

«Kui sa ei tea, kas see klaas on olemas või mitte, siis luba, ma löön temaga sulle pähe, nõnda saad teada ja päris kindlasti.»

«Pähelöömine ei tõesta midagi. Klaas kui ka pea, isegi minu valutunne võivad olla meeltepettus. Nõnda lööksime ainult kaks pettust, kaks eksitust vastastikku, millest tekib kolmas.»

«Eksid oma seletusega,» segas Kulno vahele. «Kui me klaasi olemasolemist ei tea, siis tähendab — meie usume. Niisama: kui ei tea, kas on pea või mitte, siis vähemalt usume, oleme harjunud uskuma, et igal inimesel on harilikult ikka pea. Kui nüüd klaas ja pea kokku lüüa, siis lööme kaks usku kokku. Huvitav, kumb usk oleks kõvem, kas pea või klaasi usk.»

«See tuleb sellest, missugust pead ja missugust klaasi ustakse,» arvas Merihein.

Aga niisugune mõttepöore ei rahuldanud kumbagi poolt ja vaidlus kestis edasi, ilma et oleks võidud selgusele jõuda, kuhu välja püüti. Ei rahuldanud see mõttepöore ka Kobrut, nõndanimetatud mõttetarka või Kõva P-d, pisut vimmas, lüheldast, laia suuga, iseteadlikku üliõpilast, kelle veidi hiinlaselikuist silmist paistis ikka põlgus, kuna huuled halvaks panevat naeratust vingutasid. Ta jõi klaasi tühjaks, pani selle valjult lauale ja kis-kus vaikselt ja venitavalt, nagu endamisi läbi hammaste:

«Pörsad niisugused!»

Need olid Kõva P harilikud sõnad, kui ta juba «käest oli saanud». Enam purju jäädes tuli paar teist p-ga sõna juurde, mis olid esimesest veel rasvasemad ja pehmemad. Need sõnad tõidki talle nimeks Kõva P. Alguses avaldasid mõned imestust, et Kobru ainult kõva-p-lisi sõnu tarvitab, leiduvat ju eesti keeles pisut pehmemaidki väljendusvahendeid, aga need kuulsid järgmise

seletuse: «Peaasi on sõnade toon, modulatsioon, muusika, mitte tähendus. Tähendus on juhuslik ja võib mõnikord ropukski saada, muusika pole aga kunagi ropp, halvemal korral ainult pikant. Mis puutub mõtlejasse asjade juhuslikkuses? Tema nõuab jäädavat. Muusika on sõnas jäädav, igavesti helisev ja voolav. Sellepärast jätke tähendus, kuulake muusikat.» Ei tea, mis mõjus, kas Kobru sõnade muusika või mõtteteaduslik jäädavus, aga nüüd ei pandud tema kõvu p-sid enam millekski, ka kõige pehmemaid mitte.

Kobru lahutamata kaaslasena oli pikk, sihvakas noormees, tagasihoidlik, pelglik ja häbelik nagu mõni metsataluplika. Vähemgi asi võis ta kõrvuni punastama panna ja vaevalt sai ta siis mõne segase sõna küsijale vastatud. Mõlemad, Kobru ja Taavet, olid «metsikud», elasid ühes, käisid teistega vähe läbi, piirasid end mingisuguse saladuslikkusega ja kandsid stoilise ükskõiksusega oma ühist nimetust Säts ja Tuss, ilma et oleks püüdnud teada saada, mis kumbki on. Varemalt oli katseid tehtud neid seltsidesse meelitada, aga ükski meelitatus polnud avatlevaks saanud. Ainult põhjust andis ta Kobrule veel kord läbi hammaste võristada: «Pörsad niisugused!» Üks ja teine kord kisti nad ometi kaasa, nagu ainult selleks, et Kobru kõvu p-sid kuulda ja Taaveti häbelikku naeratust näha.

Noorte vaidlusi kuulates tulid Meriheinale noorepõlvepäevad meelde. Mis teadis tema nende aastais? Mis oli ta lugenud, õppinud, kuulnud, näinud? Seal vehkleb kätega poisikeseohtu noormees, pealmisel huulel vaevalt tärkav karvaude, aga juba räägib ta kõik-sugu teooriatest, õpetustest ja arvamistest niisuguse kindluse ja vaimustusega, nagu oleks ta kõige selle üle aastad otsa pead murdnud, juurelnud, uneta öid kannatanud. Mõttes vaidleb ta ilma suuremate vaimudega, paiskab nende vaated uperkuuti, pilkab, naerab. Võib olla, mõne aasta pärast ironiseerib ta oma tarkuse üle, aga mis sest. Ometi on ta inimsoo mõtete ja paleuste ümber lennanud, ta on ideaalide ja unistuste kõrguselt vaadelnud ilma ja inimesi juba iseteadliku elu lävel.

Nagu oleks Kulno Meriheina mõtteid aimanud, ütles ta:

«Kuuled, üliõpilane teab kõik. Mida noorem, seda targem, seda vähem mõistatusi. Aga oota, las läheb ellu, siis tunneb ainult ussirohtu ja issameiet.»

Vaidlejad olid juba marksismi ja kodanluseni jõudnud, aga ikka ei pääsnud nad usust ja teadusest, nagu sulaksid need küsimused kõik üheks.

«See pole kellegi marksism!» karjus Mänd Sägale.

«See on kõige puhtam marksism,» vastas Säge, «sest marksism on lõpuks niisama õnnis usk nagu usk Buddhasse, Kristusesse või Muhamedissegi.»

«Lollus!»

«Usu, siis pole lollus.»

«Uskumine ise oleks siin lollus.»

«Siis on ilmas ainult lollid elanud.»

«Marx ei uskunud ja Darwin ei uskunud, nemad teadsid, püüdsid teada.»

«Marx ja Darwin olid kõige õigeusklikumad inimesed ilmas.»

«On siis nii tähtis, kas keegi usub või mitte või kuidas ta usub?» küsis Merihein vahele. «Eks ole ükskõik, kas Marx ja Darwin usus või usuta töötasid, peaasi et nad töötasid.»

Aga noormehed olid teises arvamises; neil olid tähtsad just põhimõtted, piirid.

Merihein jättis nad nende põhimõtete juurde ja läks laua äärde, kus Kulno istus. See ei armastanud enam vaielda nagu varemalt, aastate eest. Siis oli ka tema seletanud, oli püüdnud oma mõtteid, arvamisi ja vaateid maksma panna, aga ta oli aja jooksul iseeneses ja teistes märganud, et põhimõte on ainult mõte, et mõte on ainult sõna, et sõna tuleb aimest, et aime tekib muljest, tundmusest ja et tundmuse vastu on iga sõna, iga mõte, iga põhimõtegi võimetu, olgu ta avaldatud vaidluses või jutluses. Ta oli näinud, et vaidlus midagi ei seleta, lepita ega liida, vaid ennem segab, lõhub, veel enam nokkapidi kokku ajab. Kõige paremal korral oli ta vaidlusega ikka ainult tundmusi äratanud, lõbu valmistanud või haiget teinud, mis on mõnikord kõige veetlevam lõbu. Pole ainust mõtlejat ega mõtet, pole ainustki õpetajat ega õpetust, mida kaksiki mõistaksid täiesti ühte moodi, sest inimeste tunded ja tundmused erinevad nagu nende näod, hääled, sõrmeotsadki. Iga räägitud või kirjutatud sõna on ainult võõritimõistmiseks kõige parajam. Vaielda võiks ehk matemaatika vormelitega, sest need on tähenduses kindlamad kui lihtsamgi sõna.

Laua ääres, kus istusid ka Kobru ja Taavet, kaldus jutt loomise ja luule poole. Ajuti näis, nagu avaks Taavet,

just praegu oma neitsiliku suu ja ütleks midagi, räägiks kaua ja vaimustusega, pildudes hingeerutuse, vaimujoovastuse sõnu, aga ei, ta ainult naeratas häbelikult ja palgile tekkis mänglev puna. Kobru võttis klaasi, ulatas selle kokkulöömiseks tema poole ja vaikides jõid mõlemad.

Lutvei ja Tiksi olid istmete puudusel puhvetituppa läinud ja sinna voodiservale istunud. Nagu kuldnokad kevadel, kui isa kasti suu ees ema kõrvale puuksale istub, et vilistada ja säristada, nihkusid ka noormees ja neli teineteisele lähemale ja nende pead kippusid kokku.

«Ta on hoopis teistsugune, kui arvasin,» rääkis Tiksi Meriheina mõeldes.

«Missugune ta siis pidi olema?»

«Ei tea missugune, mitte aga niisugune.»

«Sööb ja joob nagu muudki inimesed,» naeris Lutvei.

«Hoia aga sina ennast täna,» kurjustas Tiksi.

«Miks? Olen ju kodus, kui küll saab, poen magama.»

«Ja mina? Minu peale sa ei mõtlegi, kui jooma hakkad?»

«Joo kaasa. Tõepoolest, teeme täna lõbusa õhtu. Oled sa kunagi purjus olnud?»

«Ei.»

«Siis katsu täna. Võta meestest eeskuj. Meriheinal on head, mis sinule maitseb. Mul on tundmus, nagu peaks midagi hullu tegema.»

«Mina ka tahaksin, et midagi muud tehtaks. Aina vaidlevad, nagu oleks selleks kokku tulnud. Igav hakkab.»

Nõnda rääkides tõusid nad voodiservalt ja läksid teiste juurde ja loomise ning luule vaidlust segas Lutvei hüüe:

«Selle peale jõid vanad roomlased!»

Tõsisest jutuainest sai tühine naljatamine, sõnadega pallimäng, teravmeelsuse ja vaimukuse võistlus. Ainult need, kes revolutsioonist ja evolutsioonist naisküsimeseni olid jõudnud, rääkisid alles tõsistel ja kõrgendatud hääli.

«Kuulete,» ütles Merihein, «niipea kui jutt naisi puu-

tub, saadakse kohe ägedaks. Isegi naistepõlgajad kaotavad nende pärast rahuliku meele.»

«Naine on ilma piripott!» hüüti valjult, nii et vaidlus nurgas soiku jäi.

«Naiste huulil ripub ilm!» vastati niisama.

«Ilm ripub nabapidi metskuldi kihva otsas,» arvas Merihein, kuid nii tasa, et seda keegi ei kuulnud.

«Naine on kõige ilusam!»

«Naine on kõige vägevam!»

«Naine on hipopootamuse kõrval Looja suurem ime-töö,» kiitis ka Kulno, «sest mõlemate ramm puhkab nende lõugades ja hirmus jõud peitub nende niuetes. Aga ma arvan, ennem taltsutab mees hipopootamuse kui naise.»

«Elagu naised!»

Klaasid kõlihesid kokku. Tiksi ja Taavet punastasid, Kobru kiskus läbi hammaste: «Pörsad niisugused!»

Sagedamaks läksid korgipaugud, karjuvamaks hääled, valjemaks naer. Räägiti läbisegi, üks ei kuulnud ühte ega teine teist, ei räägitudki selleks, et keegi kuuleks, vaid ainult, et aga rääkida, sõnu teha, häälitseada. Juba kostis esimene laul, pisut argelt, pisut katselikult ja otsivalt. Aga sellest oli küll, et kõigile meelde tuletada: oleme laulja rahvas. Oleme väike ja vilets rahvas, aga oleme laulja rahvas, nagu ajaks just viletsus laulma, sest kui muud enam midagi üle ei jää, siis laulda võib ometi. Ja hõõgivate kehadega palavaks köetud ruum põrises karedatest häälest, lauljate häälest.

«Kus lauldakse, sinna istu maha,» ütles Lutvei. Aga enne kui ta oma ütlust sai lõpetada, sähvas Kulno vahele:

«Sest seal on rahumaa.»

«Just minu arvamine,» jätkas Lutvei. «Sellepärast, igaüks, kes rahu armastab, võtku seinalt piip ja tõendagu oma armastust teoga. Ainult — kõige pikema varrega saab Tiksi, see on kõige lähedam, ei aja läksatama.»

«Ei sega rahu,» lisas Kulno juurde.

Ettepanek võeti tormiliselt vastu. Piibud kisuti seinalt ja topiti tubakat täis. Toolid ja lauad lükati müri- nal nurka ja suitsetajad istusid ringis põrandale. Tiksi asetati ringi keskele, Merihein pani tema piibule tule ja sellest pühitsetud tulest pidid kõik teised piibud osa saama: ilmas tõhtis ainult üks algtuli olla ja see oli

rahutuli. See tuli ei põleta, kõrveta ega hävita, vaid ainult soendab, sigitab, tekitab ja annab magusat lõhna — rahupiibu lõhna. Tema loova tagajärjena ilmub ilus must pigi, mis on püha, sest ta tapab kihvtisemagi mao, parandab haudunumagi varbavahe.

Kõik popsisid tões ja vaimus. Rahusuits tõusis taeva poole, peatudes valgeksvärvitud lae all.

«Sülitama ajab,» kaebas Tiksi tasa ja see katkestas rahumängu. Unustati rahu ja rahutuli, naer ja sõnad läksid parvedena lendu.

«Jah, rahu on üks kallis asi, aga sülitama ajab,» öeldi.

«Mitte rahu ei aja sülitama, vaid rahupiip,» täiendati.

«Rahupiibu suitsetamine ajab sülitama,» seletati.

«Kõiki arvamisi kokku võttes võib ainult ühte kinnitada,» ütles Kulno, «nimelt: sülitatakse. Mispärast? See on hoopis iseküsimus, see tekitab arvamiste lahkumineku. Üks ütleb, rahu ajab sülitama, teine süüdistab rahupiipu, kolmas rahupiibu suitsetamist. Aga kas ei võiks oletada, et sama piipu keegi suitsetab, kes sugugi ei sülitaks, sest et tema suu aina tahedamaks läheb?»

«Minu suu läheb aina tahedamaks,» ütles Lutvei vahele.

«Näete. Niisiis: sülitama ei aja ka rahupiibu suitsetamine, nagu varemalt väideti, vaid sülitamine tuleb rahupiibu ja suu ühistegevusest. Seega ajab ühistegevus sülitama. Aga mu härrad ja preili, mis tähendab ühistegevus? Ühistegevus tähendab võitlust, mida nimetatakse sõjaks, kui ta juba küllalt suureks ja ägedaks areneb. Siit on aga igaühel arusaadav, et kui keegi on sõja vastu, siis peab ta ka rahupiibu suitsetamise vastu olema, sest rahulik suitsetamine tekitab viimaks ikkagi sõja. Ühesõnaga — sõja hävitamiseks peaks uut sõda algama, sõda rahupiibu suitsetamise vastu, mis oleks kõige kentsakam sõda, sest ta oleks ju rahusõda, või kui lubate, rahusuitsusõda. Et me aga rahupiipu armastame, siis kuulutame vaevalt temale sõda, sest kes peaks oma armastatuga muud sõda kui aga armusõda. Nõnda kestab rahupiibu ja meie suu sõda endiselt edasi ja selle tagajärjeks on päris loomulik sülitamine. On aga sülitamine loomulik, siis peab arvama, et ka tulevikus sülitame... Aga heldene taevast!» hüüdis kõneleja äkki hirmunult. «Armuline kuninganna, meie ainuke majesteet, teie kallis piip on kustunud, teie rahupiibul on toss väljas!»

Naerdi.

«Ehk ajab lõppude lõpuks rahupiibu kustumine sülitama?» küsiti.

«Lõppude lõppu ei tea keegi,» ütles Säga, «seda võib ainult uskuda.»

«Jah,» arvas Merihein, «rahupiipu võib ainult uskuda, sest tema riik pole siit ilmast.»

«Seega on ta inimese sarnane, kes sülitab rahupiipu suitsetades ja armastab sõda, sest sõda saadab inimese kõige rutem tema pärismaale, pärisriiki.»

«Õige, väga õige,» oli Lutvei nõus. «Piibu riik pole siit ilmast. Temas on nagu inimeseski midagi igavikutaolist. Temas on peale ajaliku vaimu veel pisut suremata hinge, mida ta omandanud ainult inimesega läbi käies.»

«Piip on igavene, sest tema lõhnab nagu piibusuitsetajagi,» kiideti.

«Piip on vaga, ta ei hakka kunagi ise suitsema,» lisati.

«Piip on magus, ta ajab sülitama,» tähendati.

«Piip on õnnis, sest ta ei mõtle ega tee midagi,» kinnitati.

«Seda tähele pannes jõid vanad roomlased!» karjuti.

Nõnda rääkisid noormehed ja rääkisid väga halvasti, nagu seda igaüks isegi võib lugeda. Nad tahtsid kuninganna piibu uuesti põlema süüdata, aga armuline majesteet ei läinud sellega lõime, sest tema nagu oli juba kurnatud nunna nagu ja tema suu kippus ikka sagedamini sülitama. Nõnda lõppes magus rahusuits suure müraga, mille kohta Kõva P, kes endiselt oma Sätsiga lauas istus, läbi hammaste tähendas:

«Pörsad niisugused!»

«Merihein elagu!» karjus Lutvei kella kolme paiku toolile püsti tõustes.

See tõi meestele meelde, et korteri peremehel on täna sünnipäev, ja nüüd hakkas õnnesoovide rodu. Igaüks tahtis kirjanikule südame pealt ära öelda, mis temas leidub väärtuslikku, jäädavat, huvitavat, elavat või surnud. Rääkis Kõva P-gi mõne sõna, milles polnud ainustki kõva P-d. Räägiti teineteise võidu. Kui üks kiitis «Rabamaad», siis tunnistas teine olevaks ainult «Ehavalgel». Kahetseti, et Merihein selle töö ilmumise

ei surnud. Kolmas naeris eelkõnelejate kunstilist ja kirjanduslist maitset ja ülistas «Armuverd», sest selles olivat inspiratsiooni, unistust, vaimustust, luulelendu ja veel palju muud head.

Kui Merihein mehi küllalt oli kuulanud, pöördus ta Tiksi poole ja küsis:

«Mis siis teie ütlete?»

Tiksi, kes Meriheina kõrval istus, pani käe kirjaniku kaele ja tal oli nagu, nagu tahaks ta tõepoolest midagi öelda, aga selle asemel vaatas ta ainult vanapoisile silma ja naeratas, nagu ainult vähelele omane: tõstetud lauade ja ripsmete, ninaotsa ja suunurkade ühenduseks oleks nagu joon tekkinud, milles tundus õndsuse aimu või nukruse vaikset piina.

«Te ei ütle midagi?» küsis Merihein uuesti.

Ei, Tiksi ei öelnud midagi, ainult Lutvei tähendas:

«Teie ei olevat niisugune.»

«Ludul!» palus neiu.

«Missugune?» küsis kirjanik.

«Keegi ei tea, missugune, Tiksi isegi ei tea,» seletas Lutvei edasi.

Kolm paari silmi saatsid ristamisi vilksatavaid pilkusi ja tundus, nagu annaksid silmad sädemeid, mida nad enne kunagi pole annud, ei täna ega varemaltki.

Aga suuremaks süvenemiseks polnud aega, sest Meriheina hakati uue hooga arvustama. Nii paljugi, mis kirjanik täna kuulis, oleks võinud haavav olla, kui seda poleks rääkinud ristseidpidavad üliõpilased. Lahkuminevate arvamiste peale vaatamata jõuti lõpuks ometi ühisele otsusele, Merihein olevat küllalt väärt kätele võtmiseks ja ülestõstmiseks. See oli ainuke arvamine, millele kirjanik tõsiselt vastu vaidles, aga ka selles ainukeses vastuvaidluses pidi ta märkama: arvustajal on ikka õigus. Nõnda võeti Merihein kinni, pilluti, karjuti ja lauleti ning pilluti siis veel kord. Kirjanik heitis oma saatusele alla ja arvustajad mängisid temaga palli.

Varsti arvati tarvilikuks ka Kulnot üles tõsta — koosolekul tehtud paha nalja eest, aga Kulno soovitas sedasama ka Lutveile rahupiibu kui üleilmse aate tasuks. Nüüd leidis mees, kes arvas, kui juba, siis juba: peab kõik kordamööda üles tõstma, sest nõnda olevat kord ja kohus.

Pidukuninganna jäeti lõpuks. Vastupuiklemisest hoo-

limata pidi Merihein «majesteedi» sülle võtma, toolile tõusma ja ta üle noormeeste pea, kes kahes reas vastastikku seisis, nende kokkupandud kätele asetama.

Ja siis kiigutati.

Tiksi vahtis pärani silmil lakke ja tal oli nägu, nagu ei kuuleks ega näeks ta midagi, nagu oleks ta siit kaugel. Ta naeratas ainult, nagu esiteks Meriheinale. Kui ta põrandale pandi ja ta oma jalgele pidi toetuma, ärkas ta kui uinakust.

Parajat silmapilku varudes lähenes talle Kulno ja küsis:

«Mis te mõtlesite?»

«Millal?»

«Kui teid kiigutati.»

«Ei tea, ei mõelnud midagi.»

«Aga teil oli imeline nägu.»

«Tõesti?»

«Kõik panid seda tähele, jäid äkki vaikseks, silmad löid helkima.»

«Mul oli hea.»

«Seda ma nägin.»

«Veel veidi ja vististi oleksin magama jäänud.»

«Lahtiste silmadega.»

«Võib olla... Tundsin, nagu oleksin püha.»

Kulno naeratas.

«Vaga ja püha. Kõik kummardavad mind... Teie, teised, palju teisi.»

«Lutveil olid silmad, nagu tahaks ta teie riidepalistusi suudelda.»

«Aga teised, teie?»

«Ma vaatasin teie suud.»

«Suud?»

Tiksi palged löid helendama.

«Ta oli väiksem kui kunagi enne.»

Tiksi palged helendasid veel rohkem.

«Ta oli kui lapse suu.»

Neid segati hullu mõttega: Meriheina taheti üles laulda ja selleks pidi ta magama heitma; veerand tundi lubati talle uinumiseks aega.

See mõte meeldis Meriheinale eneselegi. Ta pugest väiksesse katusealusesse kõrvalruumi voodi ja kõigi ootamatuseks kostis sealt varsti päris loomulik norskamine.

Mehed asusid laulurinda. Alati vaikselt, lisati siis

häält, lauldi päris valjult, hõisati täiest rinnast, karjuti kõigest kõrist, aga Merihein magas endiselt õndsas und: noorte rumalused ja alkohol olid oma töö teinud. Asemele minnes oli tal aimdus, nagu poleks ta ometi päris asjata elanud, nagu leiduks nüüd ja tulevikuski elavaid, kes teda tööpoolest meelde tuletavad, ja sellepärast võtta võimust nii mõnus ja suigutav uim.

Kaugelt, kaugelt kostis nagu inglitekoori laul.

Lauljad olid alguses nõutud. Mõeldi Meriheina maksku mis maksab äratada, sest mis pagana «täntjen» see on, kui magaja ei virgu. Aga Lutvei tuletas meelde rahupiipusid puhvetitoe seinal ja Kulno arvas, uni olevat eesti kirjaniku ainuke tõsine õnn. Kes veel täiest südamest norsata võib, selle ümber piirlevad alles head vaimud.

12

«Aga mis siis teha?» küsiti.

«Ristsed käivad edasi,» vastas Lutvei.

Ja endiselt löödi klaasid kokku, hõisati, naerdi ja lauldi, leiti üks rumalus teise järel. Aga ometi ei saadud enam endist meeoleolu tagasi, ei vabanetud tundmusest, et magaja rahulik vaim kõnnib käratsejate keskel. Viimaks kui üks revolutsiooni-evolutsioonimeestest rahupiipude alla söngi vaibus ja kui teine, kes teda äratama läks, ise ka päris vaikseks jäi, said kõik rahuaate poolehoidjateks.

«Armas kogudus, mul on mõte,» ütles Lutvei.

«Kui on, siis ütle,» vastati.

«Ainult magamisest tohib veel rääkida,» lisati juurde.

«Just sellest.»

«Siis lase kuulda.»

«Täna magame kõik seltsimehelikult koos.»

«Hea küll,» vastas Kulno ja vinnas enese sohvale pikali.

Laud nihutati ahjust kaugemale. Tiksi äigas toapõranda puhtamaks, palitud laotati põrandale.

«Aga mis paneme pea alla?» küsiti Lutveilt.

«Raamatud. Selleks ometi Meriheina biblioteeki jätkub.»

«Õigel!» karjuti vastu.

Võidu tormati väiksest, kehvalt riulilt kopsakamaid kõlpeid näppama.

«Mis said?» küsiti.

«Ja sina?» vastati küsimisega.

Vastustest selgus, et kolmel olid «Setu laulud», ühel kokkukõidetud «Maailm ja mõnda» ja ühel, nimelt Kõval P-l, suur puukaantega piibel.

«Kus sa, hull, piibliga lähed!» karjuti Kõvale P-le.

«Piibliga ei tohi!»

«Ei tohi, ei tohi,» oli ka Kulno nõus. «Piibel pole rahvuslik raamat, täna on aga rahvuslik tähtpäev, rahvuslik rahupäev, rahvuslik lõõskepäev.»

Lutvei tõmbas Kõvalt P-lt piibli, pani selle riiulile tagasi ja hakkas uut, kohasemat raamatut otsima.

«Kas Pavlovski kõlbab?» küsis ta Kulno poole pöördudes.

«Kõlbab, kõlbab,» ütles see, «Pavlovski on sõnaraamat, sõnaraamat pole aga muud kui aina keel ja keel on ikka rahvuslik asi.»

Nõnda sai Kõva P Pavlovski. Ja oma pehmemat kõva p-d öeldes pugest ta magama. Tema kõrvale heitis Taavet, naeratades, aga naeratusel puudus juba endine neitsilikkus.

«Saab üks õnnis magamine,» öeldi.

«Ühiskondlik magamine.»

«Rahvuslik magamine.»

«Isamaalik.»

«Kosmiline.»

Nõnda arutades pidid mehed kui pörsad põhku pugema, sootuks unustades, et neil on ju ka pidukuninganna. Teda tuletati meelde alles siis, kui ta juba eesruumi läks ülijakki võtma, et üksi lahkuda.

«Issand! Aga Tiksi! Kuhu paneme tema?» hüüdis Lutvei.

See oli raske küsimus peadele ja südametele, kes nii väga rahu ihkasid. Ühes asjas läksid aga kõigi arvamisest kokku: kuninganna ei tohi lahkuda. Mõeldi revolutsiooni-evolutsioonimehed Lutvei voodist välja ajada, mõeldi ka Kulnot soovilt lahkuma sundida ja mõni teab, missuguste sekeldustega kuninganna magamisküsimus oleks lõppenud, kui Kulno õnneliku mõtte peale poleks tulnud. Ta ütles:

«Majesteet läheb Meriheina juurde, sel on hea lai ase.»

Põhjendus oli nii selge ja lihtne, et ainult Tiksi sellele vastu vaidles. Teised kõik naersid ja avaldasid nõusolekut.

«Kui mägi ei tule Moosese juurde, siis läheb Mooses mäe juurde,» arvati.

Ja tehku kuninganna, mis tegi, aga alamad oma palavaast soovist ei lahkunud. Kindlad olid niihästi usu kui ka teaduse poolehoidjad, isegi kahtlejad. Taavetki naeratas heakskiitvalt, hooti punastades. Ainukeseks erapooleks jäi Kobru, nagu seda tema kõva p järele võis otsustada. Majesteedil oli peaaegu nutt varaks. Alamate südamlilik ja hooletu naer ei rõõmustanud teda kuigi palju. Kordus ilmariikide ajaloo nii tuttav kurbmäng.

«See on hirmus,» hädaldas Tiksi.

«On küll hirmus,» vastati talle, «aga mis parata, ametikohused nõuavad.»

«Laske ma lähen koju,» palus ta.

«Mitte milgil tingimusel!» hüüdis Kulno ja kargas soovilt üles, kartes, et teised neiuale järele annavad. «Tahab siis meie ainuke majesteet äraandjaks saada oma alamate rahvuslik-isamaalik-vanavaralik-kosmilisele magamisele?» Ja kui Tiksi nõutult vaikis, rääkis Kulno alandlikult ja lohutavalt edasi: «Armuline kuninganna, ära pelga, ära õhka, sest eesti üliõpilased ja auväärt kirjanikud on suguta olevused. Norskav eesti kirjanik on kui neitsilik naisingel. Tema rinnal võib rahulikult ja õndsalt magada, nagu oleks piibel või setu laulud pea all.»

Need südamlikud sõnad mõjusid, sest Tiksi hakkas juba kaasa naerma. Kui Kulno lõpuks rüütelliku aupakumisega tal käest kinni võttis, et kuningannat alamate ümbritsemisel puhkepaika saata, siis täitis majesteet üldist soovi, ühiskondlikku soovi päris vabatahtlikult ja nagu oodatavale õnnele vastu naeratades, missugune sündmus on esimene sellekohane ime ilmas.

Kell oli juba kuue peal, kui tuli kustutati.

*

Tundi kolm võisid ehk väsinud inimesed rahulikult uinuda, siis kostis trepilt jalgade müdin, nagu oleks veel hiljaksjäänud ristsepidulisi teel, ja natukese aja pärast algas laul — esimest, teist ja kolmat korda. Et toas kippu ega kõppu polnud kuulda, siis hakati uksele koputama, vaikselt, argelt, nagu sisselaskmist paludes.

Magajate uni suures toas oli magusam, kui et nad

niisugust äratamist oleksid miksiki pannud. Merihein ise ja Tiksi olid koputamisest liig kaugel, nõnda jäi ka nende uni segamata. Ukse taga saadi juba rahutuks, nõutuks. Õnneks tuli talitaja õigel ajal. Temal oli ainult Lutvei toa või köögi või puhvetitoa võti. Ust avades tundis emand Kooriku puhtustarmastav nina harilikust erinevat lõhna, ja kui ta käsikaudu kobades pliidiservalt teatud paigalt tikutoosi läks võtma, leidis ta ainult võileibu, vorstitükke, juustuviilakaid. Imestades läks talitaja välja tagasi ja palus härradel tuld. Toa valgustamisel emand Kooriku imestus aina kasvas ja kasvas: kaks võõrast magasid noorhärja voodis, suures toas lamasid viis noormeest siukudena põrandal ning härra Merihein ise... jajah, härra Merihein ise... Emand Koorik ei teadnud, mis öelda, mis arvata. Ta oli üllatatud, otse heidutatud. Ta ei tahtnud võõrastele sissepalujatele peaust avadagi, nii jahmatas ta ära; ta vabandas, härra Meriheinal olevat külalised. Aga emand Koorik pidi tahes või tahtmata järele andma, nii kindlad olid palved, muutudes lõpuks päris nõudmiseks: viiekümneaastase hällilapsega püüti maksku mis maksab kokku saada. Ukse avamisel astusid sisse seltskonna esitajad, muuseas Rahvusliku Kultuuri Liidu president, karskusseltsi ajutine president ja kaks alalist liiget. Nad tulid lugupeetud kirjanikku ja luuletajat Andres Meriheina tema viiekümnenadal sünnipäeval tervitama, temale seltskonna lugupidamist teatama ja soovima pikka iga ning õnne. Nad tulid tõsiste ja auväärt nägudega, mis vastaksid käesoleva silmapilgu pühalikkusele.

13

Sumedad päevad, helged päevad!

Kordus nende tutvuse alguse teisend, millest varsti kaks aastat möödas.

Siis oli Tiksi midagi lillelist: paistab päikene, paitab leige tuul, niisutab soe vihm, mis jääb siis muud üle, kui aga õilmitseda ja lõhnata, avateledes uimastava mürgiga oodatavaid mesilasi ja liblikaid.

Aja aime polnud veel sündinud, aeg oli tühipaljas sõna, ilma reaalse suuruseta, aeg oli kergemeelne pisar, mida võis suudlustega kustutada.

Aga see kuri pühapäevahommik, kus Tiksi Lutvei

voodi serval istudes tema riideid parandas! Need nagu hooletult ja kerges naljas pillatud sõnad: piibud ja Tiksi, Tiksi ja piibud ning teisel pool Helene!

Oo, nüüd sündis aeg! Nüüd vahtis ta korraga igalt poolt vastu. Iga suudlus, iga õrnus, iga kallistus, iga pilk ja sõnagi tähendas aega, ainult aega, tähendas midagi mõõdaminevat, kaduvat. Iga sõrmelöök kirjutusmasinalgi muutus nagu ajatilkaks, mis väriseb elutõrre uures.

Oi, oi, Tiksi oli olnud väga kergemeelne, kui ta unustas aja!

Aga ta oli noor, ta ihkas elu, ta armastas. Tiksi ei osanud veel armastades aega arvata, ta ei mõistnud veel armastust ja mõtlemist sõlmida. Nüüd õppis ta seda.

Kuidas oli ta unustanud noormehe otsekohesed sõnad: «Ära looda midagi.»

Kudrutamise aeg on lühike, lõpp tuleb üle öö, üle päeva.

Elu on imelik. Mõnikord näib, nagu oleks ta unistus, mõnikord nagu armastus, mõnikord võdiseb ta sinaka nukrusloorina läbi kõrvetavate hingepisarate, mõnikord näed teda kireva vaibana, mida tallavad hooletud jalad, aga lõpuks pole ta ometi ei niisugune ega niisugune.

Tiksi on rumal, ta ei mõista öelda, missugune on elu.

Aga tal on janu tema järele, iseäranis sest silmapilgust, kus ta armuune uimast virgudes aimama hakkas, et keegi ruttab, jookseb, põgeneb, kandes elu süles. Oota, peata, kannata silmapilgukski! Lutvei on alles siin, veel pole ta langenud Helene võrku, aga ta langeb, kui mitte täna, siis homme.

Ja Tiksi hoiab noormehest väriseval südamel kinni, mitte et teda minemises takistada, vaid et temalt kõike võtta.

Elu on voolav vesi, armastus kevadine pilv tuulises taevas, rõõmud uduks muutev vete aur, suudlused ja õrnused hoogline hingus. Kust leida pidet, kust ammutada, mis jääb?

Oi, oi, Tiksi! Kas ka sina ihkad püsivat, kas ka sina unistad igavikust? Eks sa ei tea, kui üürrike on silmade põhjatus, pilkude mõistatus, niuete nõtkus, liikmete voolsus, rindade kumerus?

Aga Tiksi elab, nagu poleks ta sellest kunagi kuulnud: ta on oher õrnustes, hukutav kallistustes ja küllastavat armu jagab ta pillaval käel.

Neiu kaduvuse aimdusega kuumutatud hingeline lõõsk lõõtsus ka noormehe armuääsil kustumalöönud söed uuele lõkkele.

Näib, nagu ei jõuaks nad niipea kirgede ulatavust tühjaks villida, nagu ei lõõmaks veel armupäike lõunataevas, nagu ei oleks veel lõõg täis!

Aga siiski rääkis Lutvei Helenest, tuletas teda meelde hoolimata sellest, et ta teadis, missugust valu see nimi Tiksiile sünnitab; mainis teda just sellepärast, et uniselt sädelevasse tundmuste karikasse tilgutada pindlikult pistvat sapivedelikku, mis paneb prigisema ergukiud.

Neiu ei kaeba, ei heida ette. Ainult hääletul nuuksumisel poeb ta noormehele lähemale ja nad anduvad teineteisele niisuguse läbematusega, nagu oleksid nad alatiseks kokku määratud. Neiu rinnas uimlevat valudevimma aimates hakkab noormees tundma, kuidas sünnitatud piin teda ennast ikka teravamalt ja teravamalt kipub puutuma.

Tiksi ei ole armukade, sest armukadedus tähendab vastases ikka midagi omaväärilist. Aga mis on Tiksi Helene kõrval, kes kannab siidisukki, siidi-aluskuube ja võib osta uusi, kalleid kübaraid niipalju kui süda kutsub? Mis on Tiksi oma väikse kambrikesega linnaservas Helene kõrval, kes elab vanemate suures majas, mitmetoalises korteris, mida täidab kallis mööbel? Helenet nimetas Lutvei sagedasti preiliks, aga Tiksi on temale ainult tüdruk, hea tüdruk.

Ometi hakkab neiu tundma, mitte ainult tema ei ripu noormehe küljes, vaid ka see kasvab tema külge, päev-päevalt ikka rohkem, ikka kindlamini, paratamata.

Oo, armastus pole ainult sõna ja armumäng on sagedasti kättemaksmine iseendale!

Neiul on sest heameel, ta ei tea miks, aga ta süda läheb kergemaks, nagu oleks midagi uut, ootamatut ees. Ta keel hakkab kergemalt lobisema, huuled kergemalt naeratama ja isegi Helene nimi ei too rinda valusaid pitisitust.

Kui Lutvei jälle kord teda meelde tuletas, lausus Tiksi:

«Ikka veel pole ta sind jätnud?»

«Ei jätagi. Naised on arutud.»

«Ehk armastab ta sind ometi tõsiselt?»

«Muidugi. Ta paneks mu kas või raudkammitssasse.»

«Aga ta ju teab, et sa minuga oled.»

«Mis sest, huvitavam olen. Mind ei süüdistata, ainult sind.»

«Seda niisugust...»

«Seda niisugust jah. Aga tead, sina pole sugugi niisugune.»

«Arvad sa?»

«Mõnikord jah.»

«Mõnikord... Vist siis, kui su sukki nõelun või pesu lapin.»

«Võib olla. Sa oled siis kangesti naise nägu. Ainult laps puudub.»

«Lapse võin ju saada, siis olen täielik.»

«Aa räägi rumalust.»

«Kuidas nii?»

«Mis sa lapsega teed?»

«Panen nimeks Ludvig. Isa on Lutvei, poeg Ludvig.»

«Siis oled sohinaine.»

«Ikkagi naine.»

«Seda küll.»

«Arvad, et ma siis mehele ei saa, kui mul laps on?»

«Kes lapsega tüdrukut tahab.»

«Ehk ometi mõni. Sinul on Helene tagavaraks, minul on ehk ka keegi; igaühel on keegi ikka tagavaraks.»

«See lukusepp või?»

«Ükskõik, kas või tema. Ka tema võib lapse isa olla.»

«Jätame seda, ma ei taha lapsest rääkida.»

«Aga mina tahan.»

«Aga mina ei taha, ei taha.»

«Miks?»

Lutvei ei vastanud ja nõnda katkeski jutt seks koraks.

Pärast seda ei saanud üks ega teine ajuti korduvast mõttest lahti, et neil ometi võiks laps olla, vastu tahtmistki, kogemata, nagu Tiksi arvas. Aga imelik, see mõte ei teinud neiule kuigi suurt muret, ainult noormehele tõi ta kaksipidi arvamisi ja oletusi. Ehk maksab tal ometi lastest rääkida, ehk võib ta ometi isaks saada? Ja tuikava uudishimu sunnil otsis noormees varemalt katkestatud jutu jätkamist. Kuid nüüd põikles neiu kõrvale, vastates:

«Mis sa naiste asjast pärid.»

Neid sõnu saatis iseäralik naeratus.

Ei aidanud meelitused, hirmutused ega palved, neiu

jäi vastuse võlgu, peites mingisugust salajast mõtet naeratuse varju. Lutveil oli esimene kord tundmus, et nende vahekord, et tasakaal nende vahekorras hakkab muutuma ja et neiu kipub tema võimupiiridest välja libisema. Vististi sedasama aimas ka neiu, sest tema kallistustesse ja andumustesse hakkas nõrguma nagu emalikku õrnust või haletsevat nukrust.

Kaua vaikisid nad sellest saladuslikust tundmusest isekeskis, aga viimaks ei jõudnud noormees end enam pidada. Jalutades veebruarikuu päikese paistel kirgavalt sädeleval lumeväljal lausus ta tasa:

«Sa oled muutunud, Tiksi.»

«Sina ka, Ludu.»

«See on sinu pärast.»

«Ja mina sinu pärast.»

«Sul on mingisugune saladus.»

«Sul ka.»

«Missugune?»

«Miks ei taha sa lapsest rääkida?»

«Lihtsalt muidu. See oleks praegu minule ja sinule halb, tülikas.»

Nad vaikisid. Aga mõlemad tundsid, et nad päris otsekohesed ei ole.

«Aga sinu saladus?» küsis noormees.

«Ei või öelda.»

«Siis ikka on sul?»

«On.»

«Ammugi?»

«Mitte väga ammu.»

«Tähendab: mu aimdus ei eksinud,» ütles noormees mõttes.

«Ei, vist mitte.»

«Miks sa ei räägi siis?»

«Ootan... ei tea isegi... aiman ainult.»

Noormees peatas. Ta ei sõandanud sõnadega sõnu välja kutsuda. Aga ometi kibeles hinges, pitsitas, muljus.

«Ehk võiksid ometi,» lausus ta viimaks.

«Oota.»

«Kui kaua? Olen juba oodanud.»

«Oota veel... varsti. Seni oleme rõõmsad... oleme õnnelikud... ilmad lähevad nüüd nii ilusaks. Mäletad, millal esimest korda siin kõndisime?»

«Mäletan.»

«Siis läksime metsani. Lähme ka täna. Näed, kuidas sinetab.»

«Lähme. Seal räägid?»

«Ära paina, Ludu. Teine kord.»

«Millal?»

«Ei tea, ei tea midagi, tahaksin mureta olla... Ära käi nõnda... pea norus.»

Nad läksid metsa, aga varemalt siit viidud meeleolu jäi täna leidmata. Puudel istus nagu mure ja kirgavalt lumehelbeilt hõõgus nukrus, mitte just nukrus, vaid midagi niisugust, mis pitsitab naerust, tumestab helki- vad pilgud, teeb südame tuikavalt valusaks.

14

Andres Meriheina viiekümnes sünnipäev oli mööda — ühes pidude ja õnnesoovidega. Pisut oli kurb, pisut naljakas; kurb aastate pärast, naljakas sündmuste pärast, mis veel nii hilised aastad võivad tuua. Võib olla, kui teised sellest päevast iseäralikku tähtpäeva poleks teinud, Meriheina oleks ta samuti tähelepanemata mööda lasknud nagu kõik teisedki sünnipäevad, aga nüüd kipusid äratatud mõtted ja unistused mõnesugust vahe- jaama tegema, püüdsid siiaaalsele elule kriipsu alla vedada.

Meriheinale tuli meelde, et ta viimastel aastatel enam midagi nimetamisväärilist pole kirjutanud. Läheneb vanadus nii varmalt, kustub ilutsemine nii vara? Ja nüüd mäletas ta noorte rumalusi oma sünnipäeva eel- ööl, mäletas nende huvisid, vaidlusi ja unistusi, mäletas ärkamistki sünnipäeva hommikul, kui tulid õnnesoovi- jad, mäletas Tiksit. Ajuti näis, nagu oleksid noored taht- nud tema aastate üle naerda, neidu tema kõrvale maga- ma pannes, aga seitsamast väitas ta otse selle vastu: kui noored minuga alles nalja heidavad, siis peab minus veel midagi noort olema.

Tiksi peale mõeldes kippus Meriheina ikka naeratama, miks, ei tea. Õiguse poolest polnudki see naeratamine, vaid omasugune sisemine, kogukehaline muhelemine, nagu siis sünnib, kui tullakse pakase käest koju sooja tupp. Ohtuti, kui neiu Lutveiga või Lutvei ja Kulnoga külaliseks tuli, oli Meriheinal heameel tema kergest kõnnakust, väiksest naerust, pisut trotslikust ja teadvuseta iseteadlikust kastanipeast ja silmadest, mis

kandsid rõõmu. Ei need olnud sinised, ei ka hallid, aga nad olid midagi, mis kauemal vaatlemisel ikka sinisemaks said, ikka tumesinisemaks, nagu mustemaks. Võis aeg tulla, kus Merihein paratamata uskuma hakkab, et Tiksi päris sinisilmne olnud. Võis aeg tulla, et Merihein uue jutu kirjutab neiust, kel süsimustad silmad, sest ta ei tihanud raamatuteski päris tõtt rääkida. Oo, veel oli Merihein küllalt noor, et saladusi varjata, tundmusi peita, tõtt häbeneda! Ta oli alles nii noor, et ta ei teadnud: raamatuid kirjutades peavad kõik vanad olema, nii vanad, et nad enam midagi inimlikku ei varja, ei peida, ei häbene. Aga Merihein oli noor. Ometi suudab ta oma uudishimu juha talitseda, muidu peaks ta palju sagedamini Tiksi rääkima, kui ta seda tööpoolest teeb. Üksipäinis õhtulauas istudes ja asjata üliõpilast oodates unustab ta ajuti täiskallatud viinaklaasi lauale, nagu tahaks ta kärbsese võimalust anda ennast kas või selili juua.

Mõnikord tunneb Merihein, et midagi puudub ja et igavus ligi tükitab. Siis joob ta veidi rohkem ja nõnda peab kärbes sagedamini tema targutusi kuulama.

«Tead sa, mis on noorus?» küsib ta kord ja mõtlemata kostab ta ise: «Noorus on armastus. Tahad nooreks jääda, siis armasta, armasta, armasta. Armasta ükskõik keda või mida, aga peaasi, armasta, armasta kõigest südamest.»

Teinekord küsib ta kärbselt: «Tead, mis on armastus?» ja jällegi kostab ta mõtlemata: «Armastus on noorus.» Alles nüüd tuleb talle varemalt esitatud ja vastatud küsimine meelde ja ta märkab, et mõtted ringi käivad nagu eksija metsas. Sellepärast lausub ta: «Kärbes, kärbes, me asjad pole korras. Lubasin su ära värvida, aga kärbse värv on alles leidmata, pole aega, pole mahti, on muid toimetusi. Värv end ise. Täni oled silmi ja jalgu kasvatanud, hakka nüüd arendama aju, küllap siis märkad, et ilm võib värvitagi värviline olla. Siis saad ka teada, noor võib olla üksigi, päris ihuüksi, aga armastus tuleb ikka kahekesi, armastus ja unistused. Noorus on vanade kaugem unistus. Tema'p see ongi parem värval ilmas.»

Merihein langeb vaiksesse nukrusse, mis ulatab aastakümned tagasi.

Ilm ja inimesed on muutunud, aga unistused on jäänud, nagu oleks alles kõik endine.

Aeg on viirastunud, elatud päevad unenäoks saanud, aga unistused kõnnivad reaalsena päise päeva ajal. Sellepärast ripubki Merihein nii väga unistuste küljes: kõik kaob, ainult unistused püsivad.

Ühte kahetseb ta: miks pole ta maksku mis maksab ainult unistustele elanud! Miks ei pannud ta visamalt vastu reaalse elu rõõmude kiusatustele! Miks ei rääkinud ta oma unistustest ikka ja alati ainult nõnda, nagu ta neid tundis ja nägi, ja miks võttis ta arvesse sõprade odava kiituse või vaenlaste kadedusest juhitud kurikavalad sapised sõnad!

Nii mõnigi kord elas ta kui edvištaja, talitas kui arg kõhkleja, pettes oma paremaid poolehoidjaid, ära andes oma unistusi. Ja mis sai ta tasuks? Paar sentimentaalset pisarat plikalisel palgel, mis nii imeruttu kuivavad; mõne varjatud ohke vanatüdruku närtsinud rinnas, kus polnud kunagi küllalt kirge ega julgust, et patustada; lamedad kiidusõnad ideaalsest nende huulil, kes upuvad maises mülkas; rahuldav tänutunne kõlbluskorrutajate näol ja luulelennu ning õrnuse ülistus inimestelt, kes pole kunagi aimanud, mis tähendavad unistused, mis tähendab hinge- ja vaimuilm.

Aga ikka veel polnud ta küllalt nõretav, küllalt paleusline, küllalt kohane perekonnas lugemiseks, küllalt kena ega luulelik.

Aah! kui ta veel kord elaks, kui ta veel kord võiks hakata otsast peale, tarvitades saavutatud elukogemusi! Pärani lahti paiskaks ta oma unistusvalla väravad, kütkest päästaks ta kõik armsuse ja ilguse elukad, mis kärsitult tammuvad valutavas hinges. Las nad häälitsevad, laulavad, hõiskavad, kisendavad, karjuvad, rõkavad, möirgavad, röögivad, las nad peavad oma kirgede ebamaist pillerkaari, pannes pead kõngutama sõpru ja sünnitades söimuvahtu silmakirjalikkude vagatsejate suunurkades! Siis ei kehitataks pärast õlgu, haletsevalt lausudes: ta ei armastanud küllalt oma unistusi, ta ei toonud küllalt ohvreid oma äravalitutele, ta ei teinud oma elu suuremaks ülesandeks loomist, vaid kahmis silmapilgu huvide järele, rahuldada püüdes inimeste väiklasi ja edevaid tujusid.

Las minna sõbrad, ka nüüd on nad läind! Las loobuda poolehoidjad, neid on ka nüüd vähe jäänud ja needki külmad või ainult leiged!

Las tuleb üksildus uksest ja aknast, ta kõnnib ka praegu igal tänaval, vilksatades lähema nurga varju, ta uida ka praegu igal metsateel, pugedes puude taha, roomates põõsa alla või lömitades õitsvasse kanarbikku ja õilmitsevatesse sinikavartesse!

Las istub nukrus minuga ühes lauda, ka praegu valvab ta öösiti mu peatsis...

Aga kärbes silab Meriheina käel või piriseb paar virru tal ümber pea, äratades teda unelemisest. Naerusuul sirutab ta käe sädeleva klaasi järel, korrates noorte mõtteta sõnu:

«Selle peale jõid vanad roomlased.»

Kärbes lahkub käelt ja istub klaasiservale.

«Alt ära!» hüüab talle kirjanik, «Andres Merihein tuleb.»

Ja klaas läheneb huultele.

On õhtuid, kus Merihein pliiatsi võtab, et oma unistusi paberile panna, aga paarist reast ei saa ta kaugemale. Ja kui ta nõnda istub, oodates sõnadevoolu, kõnnib kärbes valgel paberil ja tipib musti punkte. Seda nähes lausub Merihein:

«Ohoo! Sa oled ikkagi päris loomulik kärbes, aga puudus vähe, siis oleksin sind pidanud filosoofiliseks, müstiliseks või jumalikuks... Hakkab viin kõhu peale? Minul hakkab teine pähe. Peab vähem jooma ja rohkem unistama, peab jooma, kuid piiri pidama. Nii mõnigi eluvasikas kärwab liigjoomisse. Aga sinul pole unistamisest aimugi, aina põõnad, aina norskad nagu mõni ideaalne inimene.»

Oli ka neid õhtuid, kus Merihein kärbse hoopis unustas, ajades juttu ainult oma unistustega. Siis jooksis sulg närviliku kiirusega üle paberi ja punkte kulus rohkem, kui kärbes neid valmis valanud. Pudel oli lauale toodud, aga kork pealt võtmata; kork oli pealt võetud, aga klaas täitmata; oli juba kallama hakatud, aga unistused olid summas sisse tunginud külmast õuest, soojast ahjust, auravast teekannust ja Merihein oli kõik unustanud, andudes ainult oma unistustele. Kui ta viimaks sule käest pani, oli teekann jahtunud ja kärbes enese otsani täis kaaninud ning ahjuservale magama lennanud, sest unistajad on igavad.

Unistused tulid ka Lutveiga kahekesi olles: nad tulid noormehe mureta näoilme, sõnadest, naerust, nad sündisid nagu ei millestki ja lahtusid jälle nagu ei mil-

leksi. Nad tulid isegi siis, kui Lutveiga ühes olid teised noored ja noorte seas naeratas korallisuune Tiksi, kes unustas Meriheina näole oma ainetise pilgu.

«Mis te silmitsete?» küsis kord Merihein.

«Mis te mõtlesite?» küsis Tiksi vastu.

«Ei mäleta enam.»

«Ei tea enam,» ütles neiu pirtsakalt.

«Ma mõtlesin, oleksin veel noor.»

«Seda te küll ei mõelnud.»

«Miks mitte?»

«Te olete ju.»

«Ah seda te silmitsesitegi?»

Tiksi naeratas ainult.

«Ära sa Tiksit usu,» pöördus Kulno nüüd Meriheina poole, «tema on suur meelitaja.»

«Tõendatakse, naised olevat üldse suured võrgutajad,» vastas Merihein.

«Kas ise pole seda tähele pannud?»

«Ei, selleks pole aega jätkunud.»

«Siis pole teile üksi naisterahvas meeldinud?» küsis Tiksi.

«Oo, väga paljud!» vastas Merihein.

«Miks teil siis aega ei olnud?»

«Nad meeldisid ikka liiga: ma ei näinud ega kuulnud midagi.»

«Ja ikkagi üksi?»

«Just sellepärast,» rääkis Kulno vahele, «härä Merihein armastas rohkem kui abieluks vaja.»

«Jah, isegi neid, kes mind petsid, ei...»

«On siis teid petetud?» sähvas Tiksi kirjaniku sõnade vahele.

«Toredasti!»

«Merihein, sul jäi lause pooleli, tahtsid midagi petistest naistest öelda,» tähendas Kulno.

«Tahtsin öelda: isegi neid, kes mind petsid, ei vihanud ma nõnda, et neid oleksin võinud naiseks võtta.»

Naerdi.

«Mis te tühja lobisete,» ütles Tiksi hellalt ja lisas uudishimulikult juurde: «Olite siis õnnetu?»

«Ei olnud,» vastas Merihein lihtsalt. «Õnnetu armastus on ainuke õnnelik armastus.»

«Nõnda räägivad ainult naiste jumaldajad,» ütles Kulno, «sest kes sõandaks meie päevil veel mõne jumalannaga abiellu astuda.»

«Jah, jumalannad on krutskeid täis,» oli ka Merihein nõus.

«Kust teie seda teate?» küsis Tiksi.

«Mul oli kord hea sõber,» vastas Merihein, «see võttis omale jumalanna naiseks, aga paari aasta pärast oli jumalanna juba teisel mehel ja hea sõber puhkas mul-
las. Jumalik armastus lõpeb ikka surmaga.»

«Mina arvan,» ütles Kulno, «sinu sõber leidis ühes vanade kreeklastega, et jumalannad on väga tüsedad eided, ja sellepärast pidigi ta surema.»

«Saad aru, Tiksi,» ütles nüüd Lutvei, «vanadpoisid lihtsalt kardavad naisi.»

«Armastus on ikka kartuse hakatus,» vastas Kulno. «Siit tulevadki sõnad: pead kartma ja armastama.»

«Õige, õige,» imestas Merihein, nagu oleks ta elu-
mõtte avanud, «mida suurem armastus, seda suurem kartus.»

«Selle peale jõid vanad eestlased,» ütles Kulno ja tõs-
tis teeklaasi.

Tiksi ei võtnud meeste targutusest osa, aga juba oli ta harjunud huvitusega kuulama. Nii mõnigi sõnade tiri-
tamm ja mõtete kukerpall pani ta naeratama ja naera-
tus sünnitas meeste peas uusi mõttesädemeid. Igakord
kui Merihein mõne õnnestanud nalja või sõnamängu üle
naeris, pidi Tiksi ikka pilgu tema poole pöörama: nii
täiest südamest ja kaasakiskuvalt võis see mees alles
naerda, ehk küll juuksed kõrva äärest hallid ja pea-
laelt harvad.

Ajuti tõusis Tiksil tundmus, et tema on alles laps
ja Merihein on kena mängukann, mida tahaks uudis-
himus lahti teha, ära lõhkuda, et näha, mis seal sees
häälitseb.

Merihein oli meeldiv, kui ta naeris, ta võis kaasakis-
kuvaks saada, kui ta rääkis, aga kui ta mõnikord ise-
endasse süvenes, ajades unistuste veetlevaid radu, siis
ilmusid näole vanaduse- ja murejooned, mida Tiksi
oleks tahtnud olematuks teha.

«Te peaksite ikka naerma, ikka rääkima,» lausus kord
neiu.

«Ja mitte unistama, eks?» vastas Merihein.

«Kust te seda teate?»

«Unistused teevad mu inetuks, seda öeldi mulle juba
ammugi.»

«Murelikuks.»

«Ja mure teeb vanaks.»

Tiksi ei vastanud.

Nii mõnigi kord oli ta märganud, et Merihein nagu
mõtteid loeks, ja sellepärast ei tahtnud neiu rääkida.
Aga Merihein ootas, et Tiksi räägiks, ükskõik mida, et ta
aga häälitseks. Ikka oskas ta põhjust leida, et neiut sun-
dida jutuaajamisest osa võtma, ja naiselikus uudishimus
ootas see silmapilku, kus nad Meriheinaga kahekesi
oleksid, nelja silma all räägiksid. Missugune oleks ta
küll siis? «Armuverd» lugedes võitles Tiksi paiguti
pisaratega, aga Meriheinalt eneselt polnud ta tänini veel
midagi südamlikku kuulnud — peale naeru mitte midagi
südamlikku.

15

«Kas härra Lutvei on kodus?» küsis Tiksi ukse käe-
rauaat kinni hoides. Tal oli nii kiire, et teretamisegi
unustas.

«Ootan teda,» vastas Merihein.

«Ta pidi minu poole tulema, aga ei tulnud. Kus ta
peaks olema?»

«Ei tea, aga ehk ootaksite pisut.»

«Ma tülitän teid.»

«Minge ikka.»

«Kirjutate ehk.»

«Ainult kärbsesega vestan ajaviiteks juttu,» naeratas
Merihein.

Ka Tiksi hakkas naerma, teadmata miks.

«Ehk võtaksite ülijaki ära.»

«Mul on vähe aega.»

«Silmapilgukski.»

Neiu kahkles.

«Siis näitaksin teile oma luulekärbest. Tohin ehk
aidata?»

Jah, Merihein tohtis juba aidata.

Varsti lobisesid ja naersid nad nagu vanad tuttavad,
ja kumbki ei tuletanud enam meelde, et oodatav ei
ilmunud. Nagu poleks Tiksi tema pärast tulnudki ja
nagu oleks tühi jutt, et Tiksil aega vähe. Viinapudelid
olid lauale ilmunud ja klaase täites rääkis Merihein
sõnu, mis kärbsese korratuid meelde tuletasid:

«Maitske, siin pudelis on veel parem. See on puhas,
tempimata, otseteed. Prantsusmaalt saadud, mu oma

silma all aamist lastud. Ega ta pähe ei hakka, ainult jalad teeb nõtkemaks, paled paneb lõkendama.»

«Tunnen, nagu hõõgaksid nad juba,» vastas Tiksi.

«Pole midagi, mõtlete tühja.»

Vähehaaval muutub jutt elavamaks, hääled lähevad soemaks, silmad säravamaks. Tiksi ei vali enam mõtteid ja sõnu, ta vadistab juba kõigest, mis meelde tuleb. Ja naerab. Merihein ei saa kuidagi muidu, kui peab kaasa naerma. Juba ammugi pole ta nii palju naernud ja kõik-sugu tühja-tähja rääkinud.

«Mis te nüüd kirjutate?» sõandab Tiksi viimaks küsida.

«Huvitab see teid?»

«Tahaksin juures istuda, kui te kirjutate.»

«Miks?»

«Tahaksin näha, kas teil kirjutades ka nii murelik nagu on nagu muidu mõnikord.»

«Veel murelikum.»

«Kas kõik on murelikud, kui nad kirjutavad?»

Merihein naeratab.

«Loojad on nukrad ja sünnitajad kannatavad valu, ütles ta.

«Ei mina kirjutaks, kui valus oleks.»

«Muidu on veel valusam: riimid ripuvad õhus, unistused ei anna ööselgi rahu, istuvad peatsis, liigutavad jalutsis, tulevad voodi alt, seinaprao vaheltki. Aga pane paberile, kohe vaiksed kui utekesed, magavad kui siugud. Luuletamine on päris mõrtsukatöö, unistuste tapmine. On mul mõni ilus ja suur unistus, siis kannan teda võimalikult kaua peas, hinges, ei pane teda sõnadesse. Alles siis, kui ma teda küllalt imetlenud, armastanud, kummardanud, isegi jumaldanud, alles siis tõmban ta sõnavõllasse. Kõlgu ilmarahva naeruks, lõbusta hoolimata meeli, tee nalja edevatele, kõdita väsinud erkusid oma neitsilikkusega, selleks oled sa ikka veel hea küll, sina, mu hingepisar! Aga mõnikord on aimdus, et kui mitte täna, siis homme tuleb see kõige suurem unistus, unistuste unistus, ja seda ei ütle ma kellelegi, teda ei rüveta ma sõnadega, ehk olgu siis, et leiduks keegi, kes niisama suur ja kallis kui mu unistuste unistus. Temale ehk räägiksin, temale ehk jutustaksin. Kord oli mul midagi selletaolist, juba paljude aastate eest. Kandsin suurt ja ilusat, kandsin kaua. Raske oli kanda, väsisin, närbisin, ei maganud nädalate kaupa, lõppesin, kurdus-

sin. Nõbrad naersid, heitsid nalja: ma armastavat õnnelt. Aga ma olin õnnelikum kui kunagi enne või pärast. Kuid siis sündis midagi hirmsat...»

Merihein peatas nagu jõudu kogudes.

«Mida siis? Rääkige, ma palun.»

«Ma lugesin ühte itaalia kirjanikku ja temalt leidsin oma suure unistuse, mida sõnadesse ei raatsinud panna,» rääkis Merihein nagu kergema südamega edasi. «Ma armastasin oma unistust liiga, sellepärast põgenes ta minu juurest. Aga unistusi ei tohi liiga armastada, neid peab nõnda armastama, et nende vastu võiks olla kare, südamega, armutu, halastamata. Jah, aga siis ei teadnud ma seda, olin rumal, ei aimanud ka, et unistusi võib varastada. Ma kandsin ja varjasin, mässisin end nukrusmantlisse. Teate, preili, nõnda teevad tüdrukud, kui issand neid õnnistab: mässivad end suurrätikusse. Aga eittede silmi ei peta, need tunnevad jalaastumisest, kõnakust kaevuteel, tunnevad seisakust kiriku paplite all, näevad näokarvast, kuulevad häälest, aimavad pilgust. Mina olin õnnetus kui õnnistatud tüdrukud suurrätikus: arvasin end käima peal olevat raske asjaga, aga ilmale polnud midagi kanda; keegi teine oli minu unistusega maha saanud, võib olla juba enne, kui ta minu hinges tekkiski.»

Harva, väga harva rääkis Merihein nõnda oma asjust, viimasel ajal mitte kunagi. Isegi ei teadnud ta, mis täna keelekõidikud vallali päästis, oli see kiidetud prantsuse viin, mis pähe ei pidanud hakkama, või oli see neiu, kes lapselikus uudishimulikkuses kuulates oma suugi praokile unustas, nagu kartes, et kõrvadest ehk mõni sõna võiks mööda lipsata.

«Ah niisugune on ta!» imestas Tiksi endamisi, kui Merihein lõpetas, «aga mina pidasin teda hoopis teist-suguseks.»

Ja teda valdas imelik sõnadega avaldamata tundmus, näidates, missugune on Merihein. Kui aga see natukese aja pärast nagu uinakust ärgates märkas, et jutt tahtmata liig tõsise, liig luulelise varjundi omandanud, liigutades teda ennastki, naeratas ta nagu kohtlaselt, ulatas käe viinaklaasi järel ja ütles:

«Selle peale löid vanad roomlased klaasid kokku.»

Ka Tiksi naeratas, sest tal oli nii hea ja mõnus, tal oli nii imeline tundmus, nagu mitte kunagi varemalt. Aga öeldud sõnad tegid talle haiget, pühkides nagu pilkaval

naeratusel seda, mis temas hiljuti virgunud. Tahtmata pidi ta mõtlema:

«Ta pole sugugi niisugune.»

Aga Merihein langes endisse meeleollu tagasi, sest oli ju silmapilk, kus unistused tulid uksest ja aknast, sädelevast klaasist, silmadest, naeratusest, kähardunud lokkidestki. Nad tulid ja tulid ning nende rodul ei näinud lõppu. Nüüd tundus Tiksile uuesti, et Merihein on ometi «niisugune».

16

Meriheina korter hakkas kurikuulsaks saama. Iseäralikku lõbu see kirjanikule ei valmistanud. Nagu iga kuulsusega, nõnda oli lugu ka siin: tõelikkust värviti, tõelikkus tõsteti nii-öelda ideaalsesse valgusse. Ideaalne valgus loob ikka luulevarjundid. Luulet oli ka Meriheina korteri kurikuulsuses.

Kulnoga sellest kord rääkides ütles kirjanik:

«Kui petlik ja muutlik on kõik ilmas! Aevastad, aga räägitakse, et oled nina nuusanud, pealegi veel näpuga.»

«See tuleb sellest, et meil on kole suur huvi teiste asjade vastu,» arvas Kulno. «Oleme kangesti ühiskondlikud.»

«Ja luuletajad.»

«Seda küll. Oleme aeva luule uppumas. Kõik meie teadlasedki on päris luuletajad. Neis on ikka rohkem luulet, kui et olla ainult teadlased, ja rohkem teadust, kui et jääda ainult luuletajateks. Moodne teadlane on ikka pisut luuletaja ja luuletaja pisut teadlane. Seega oleks tööjaotuse edenemine vaimuvallas teistsugune kui tehnikas.»

«Aga imelik, luulerohkuse peale vaatamata, otse tema kiuste puuduvad meil ometi luuletajad.»

«Ka seda paneksin ühiskondlikkuse arvesse. Luuletaja, kunstnik peaks paratamata egoist olema, egoismi pole aga meil peale mõisnikkude, vaimulikkude ja rahvameeste veel keegi teadlikult kultiveerinud. Seda on luuletajate sündimiseks tõepoolest vähe.»

Aga Merihein oli teises arvamises, öeldes:

«Kunstnikud peavad olema patused, kunstnikud peavad olema kontumõistjad. Aga meie oleme vagad ja meie patud on laste patud. Nad on nii väiksed, et ke-

leaki ei tõuse tõsist himu, ei sütti kuumendavat kirge õndsaks saada. Meie õppiv noorsugugi on vaga nagu meie ise, mõtleb ainult diplomi ja teenistuse peale, unistab soojast pesast. Ei ole kuritahtlist üle aisa löömist ega astla vastu takka ülesraiumist. Kes söandaks tõsiselt omasugustele naistele ja neiudelegi järel joosta. Need jäetakse muulastele, aina võrgutatakse noori teenijaid ja avateletakse ilusaid õmblejaid. Aga nõnda talitab ju ikka voorus ise. Nõnda talitavad need, kes ei taha, et nende peale kohut mõistetak, ja kes ise ei armasta enese ega teiste üle kohut mõista.»

«Ole ettevaatlik,» rääkis Kulno. «Arvad sa tõesti, et meie ei armasta kohut mõista? Ära usu! Teeme seda rohkem ja parema meelega, kui aimata mõistab. Aga me teeme seda salaja, nurga tagant, pimedas jala ettepanemisega. Nõnda talitatakse heade tuttavate ja sõpradega, nagu me kõik oleme. Meil vaieldakse sotsialismi vastu, aga pane tähele, meil maksab täielik sotsialistlik kord; ühiskond näeb ja teab kõik, mõistab kõigi peale kohut, teeb seda aga kärata, nagu oma meestega ikkagi peab talitama. Meil on ju kõik oma mehed, kõigile naeratame lahkelt vastu, kõigile surume sõbralikult kätt. Pealegi, mistarvis tormikella lüüa, kui patud on nii väikesed, nagu sina õieti tähendasid: mõni rahvamees on keelt kandnud, päris väikest keelt; mõni poliitikamees valeltanud, üsna tühist asja muidugi; mõni ühistegelane varastanud, ikka pisitillukese summa, mis ainult lähedates kadedust äratav. Aga on meil kunagi olnud usu-salgajaid või isamaa-äraandjaid? Mõni võõras võiks isegi valearvamisele tulla, et meil polegi usku ja et meil puudub isamaa. Õige, meil on rahvameeste seas nuuskurid, aga võib siis seda kellelegi tõsiselt ette heita, kui nuuskumise eesmärgiks on aina rahvakasu? Võib sandarmitega sõbralikku läbikäimist kellelegi pahaks panna, kui küsitavaks kipub saama jumalast seatud ühiskondlik kord, rahvuslik iselaad, armastus või abielu? Mis oleks, näiteks, armastus väärt, kui ta ei aja inimesi petma, valet vanduma või tapma? Ei, ei! Meie armastame väga kohut mõista, sest me oleme ju vagad, nagu sa ütlesid. Sina isegi tunnend seda vagade kohut, kuigi sind pole üle kuulatud.»

«Õige ta ju on. Ja nähtavasti on ka minu kuritöö väiksem, kui et suuremat kära maksaks teha.»

«Mis oledki sa teinud? Oled sa seltsimajadega, üli-

õpilaste ühingutega või mõne muu isamaalise trahteriga võinud võistelda? Tühine asi oleks mõne mehe nõtru liikmeid või pisut segast pead arvesse võtta, sest iga-viku ja jumalate ees on täitsa ükskõik, kas keegi jalgele toetub või tiritammi kasvatab, käpuli laseb või selili heidab.»

«Tõepoolest näib sul õigus olevat. Ei ole sugugi täht-jas, mis või kuidas tehakse, peaasi — kes teeb. Te tõite Tiksi ristsetele ja panite ta viimaks minu voodi magama, aga nüüd on kõigil arvamine, nagu oleksid ristsete rumalused ja kõik muudki lollused Tiksi süü.»

«Naised on ikka meeste rumalustes süüdi.»

Sellega polnud Merihein nõus ja nõnda kestis arutus edasi, iseäranis sellepärast, et Merihein seda arutust tahtis, peaaegu armastas, sest midagi arusaamatut kipi-tas südames.

17

Tiksil liiguvad segased mõtted peas ja vilud tuuled südames. Midagi puruneb, midagi hävineb, midagi kaob mõni teab kuhu.

Neiu tunneb enese lähenevat teelahkmele, kus peab valima ja otsustama. Aga Tiksi ei taha otsustada, ei armasta kaaluda, sest vististi talitab ta lõpuks ometi kõigi otsuste ja kaalumiste vastu. Ta teeb, nagu tuul puhub, ta toimetab, nagu tuju tuleb.

Nagu oleksid kõik korraga kokku leppinud, et neiule raskeid päivi valmistada, teda piinata kõiksuguste asjade ja asjakestega või temas äratada imelisi lootusi, petlikke unistusi.

Isa joob rohkem kui enne ja tütrega räägib ta mõni-tavalt, nagu oleks see mõni teab mis alandavat teinud. Ema tuletab tütrelle ikka sagedamini meelde, ta mine-vat vanaks, ta minevat tühja tellerdamisega vanaks. Aga ei ole hea, kui neiu läheb vanaks tühja tellerdami-sega, ema teab seda, tema on seda juba ammugi läbi katsunud.

Naljakas! Vanadus ajab Tiksi naerma, ta on ju ainult paar aastat üle kahekümne. Millal on ta siis noor, mil-lal peab ta siis noorena elama, kui mitte siis, kui ta on ainult paar aastat üle kahekümne?

Aga emal on vanadusega tagamõtted, emal on kõigi emade lihtsad tagamõtted.

«Ega temast ikka sinu võtjat saa,» räägib ta Lutveid mõeldes.

«Ema, ära hakka jälle seda vana asja korrutama,» palub Tiksi.

«Rumal laps, kõik korrutavad.»

«Las nad korrutavad, ole ometi sinagi wait.»

«Heldene aeg, mis sust siis nõnda saab! Kaua sa nõnda tuuseldad! Ükskord lõpeb ju himu otsa...»

Jah, selles on emal õigus, ükskord lõpeb himu otsa, seda tunneb Tiksi. Ema on juba ammu neidsamu sõnu raakinud, aga alles nüüd märkab tütar, et ema neid sõnu räägib ja et tal on õigus. Veel hiljuti ei uskunud Tiksi, et himu otsa lõpeb, aga nüüd usub. Mis siis saab, kui himu otsa lõpeb, seda Tiksi ei tea. Tal on ainult aimdus, et tuleb uus himu, uus mäng, uus rõõm.

Või peab ta tõesti nende järele õnge välja heitma, keda ema soovitab — asjalikult, arusaamisega? Ema ei tuleta sestsaadik enam kunagi lukuseppa meelde, kui Tiksi kontoris sai masinaga lõgistama, sest masinalõgin tõstis tütre suuremasse seisusse. Emal on südame peal aina kirjutajad, halvemal korral poe-sellid.

Oo jaa! Tiksi arvab, ta võiks valida, ta võiks mehele minna, nagu tema sõbrannad juba paari aasta eest läk-sid. Aga siis peaks ta ehk lahti ütlema kõigest, millega ta kahe aasta jooksul harjunud. Unustama peaks kogu selle ümbruse, kuhu Lutvei ta viinud, unustama kõik need mõtted ja huvid, millest ta alles nüüd hakkab pisut aimu saama ja nendest lugu pidama. Tiksi ei oska öelda, mis see on, aga ta tunneb, et ta viimased aastad on ela-nud uues, tundmata ilmas, teistsuguses õhustikus kui mujal, muust ilmast erinevais lõbudes ja rõõmudes. Lahkudes jääksid järele ainult mälestused. Aga nii raske on hakata juba nüüd mälestustega elama. Selle peale mõeldes jooksevad Tiksil külmavärinad üle keha.

Ei, ei! Veel mitte, veel mitte! Mõni nädal, mõni päevgi edasi! Pärast tulgu, mis tuleb. Mitte mõelda, mitte aru-tada, tantsida ainult himude pilli, kuulda ainult kirgede kärsitut sõna. Minna, kuhu nemad lükkavad, teha, mis nemad käsivad, küllap hiljem peame aru, küllap hiljem mõtleme...

Ja uuesti tormas Tiksi endisse ellu, püüdes unustada kõik mõtted, kõik mured.

Aga iga kord, kui ta Lutveile niisuguste tundmustega lähenes, aimas ta noormehes midagi hoopis muud. Häällest kostis nagu tüdimus, hooletus või nukker ükskõiksus, tegudest paistis midagi kulunut, iganut, ammunähutut. Nõnda hakkas Tiksil tahtmine kuhugi mujale, kus oleksid naeruvõdisevad huuled, tundemängus erevad silmad, meelitavalt kelmikad sõnad ja lähenemine, mis tekitab meelevärinad.

Ja Lutveiga olles mõtles neiu kord ühe, kord teise, kord ei kellegi peale, mõtles ainult, sest ta ei saanud muidu, kui pidi mõtlema.

Mõtles, et ilmas on veel palju huvitavat ja avatelevat ja et seal on peale Lutvei veel hulk teisi mehi, nooremaid ja vanemaid, tõsiseid ja naljakaid.

Mõtles, et Meriheini pole sugugi niisugune, nagu ta alguses arvanud, et ta on kentsakas ja päris noor vanapoiss ja et ta mõnikord räägib, nagu oleks tal ammugi naine ja lapsed, keda ta harjunud sussutama.

Mõtles, kuidas ta Meriheina selja taha magama pidi heitma, mõtles, missuguse näoga vanapoiss teda nähes asemelt tõusis, kui õnnesoovijad ta äratasid.

Mõtles, et naljakas oleks niisuguse vanapoisi naine olla, talle puhtamat ja peenemat ihu- ja voodipesu muretseda, tema sukki nõeluda, talle toitu valmistada ja teda sööta, nii et näole ja kaelale kortside asemele siledam nahk ilmuks.

Mõtles laste peale, mõtles suure karja laste peale, sest vanapoissil on ikka palju lapsi; mõtles ka nende kahtluste peale, mis tärkasid Lutveiga elades viimastel helgetel päevadel: mõtles, miks ei armasta Lutvei lapsest rääkida, mõtles, et imelik on, miks pole nad juba sunnitud lapsest rääkima.

Mõtles, mis Meriheini oma kärbses jutustanud, mõtles, et naeru peale vaatamata nemad mõlemad pärast seda said imelikult nukraks.

Mõtles, et Kulno polegi nii hirmus, nagu tema alguses arvanud, mõtles, et ta mõnikord on huvitavam kui ükski teine.

Mõtles, et tema värvita, ümmargused, ükskõiksed silmad polegi nii väga ükskõiksed ja et nad ajuti sädelevad ja sädelevad, nagu lumi linna taga väljal päiksepaistel.

Mõtles, et Kulno silmad on imelikud silmad ja et ta niisuguseid näinud ainult keerus-sarvedega jääradel ja ühel parunipreilil, kelle pulmakleiti ta õmmelnud.

Mõtles, et võiks ühe kui teise mehe omaks saada, mõtles, mis ta küll teeks, kui ta nende vahel valima peaks.

Mõtles, et ta teab, kuidas Meriheinaga elada, kartis, et ta teab liiga vähe, kuidas Kulnoga olla.

Mõtles, Meriheinaga oleks tal kõik lootused, mõtles, Kulno tahtmisele heidaks ta ilma vähemagi lootuseta alla, aga siiski läheks ta vististi temaga, mitte Meriheinaga.

Mõtles ja mõtles, kuni Lutvei teda segas küsimisega:

«Mis sa mõtled?»

«Ei midagi,» kõlas harilik vastus.

«Aga sul on niisugune nägu, nagu mõtleksid... Tead, mis mina arvan?»

«Noh?»

«Meie asi kipub lommi minema.»

Tiksil vaikis.

«Sinu saladuski, mis sa mulle rääkida ei taha, tähendab ainult seda,» jätkas noormees natukese aja pärast.

«Niisama ka sinu saladus.»

«Missugune minu saladus?»

«Miks ei taha sa lapsest rääkida?»

«Ma ju ütlesin sulle, põhjus on nii lihtne.»

«Aga mina ei usu seda.»

«Mis teha, kui sa'i usu.»

Vaheaeg. Siis algab noormees uuesti:

«Üks asi paneb pead mürdma, nimelt: kuhu sa mõtled minna? Viimasel ajal hakkab arvama, et Meriheina juurde.»

«Ajad naerma.»

«Naera aga pealegi, mina ei naera.»

«On sul ka aru,» ütles Tiksi nüüd nagu halvaks panevalt.

«Kes naisi teab, liiatigi sinusugust.»

«Või minusugust.»

«Ära nüüd püüa mu sõnadele teist tooni ja mõtet anda, kui neil tõepoolest on. Sinusugusega mõtlen teatud naiivi tundmuse tuju, kirgede ülimeelikust, naiselikku usku ja auahnust oma kenadusega kõiki tantsitada, vanu ja noori.»

«Taga paremaks ikka lähen. Viimaks arvad, et ka sind tantsitan.»

«Kes teab. Mõned ütlevad tõepoolest seda.»

«Kes need mõned on?»

«Kulno näiteks.»

Tiksi naerab heasüdamliselt, mahlakalt.

«Minu asi on kõrvaline asi,» rääkis Lutvei edasi, «et sa aga mängida armastad, iseäranis viimasel ajal, seda panin esimest korda tähele uue korteri ristsetel.»

«Kellega ma seal mängisin? Meriheinaga?»

«Ei, Taavetiga.»

«Ma ei rääkinud temaga sõnagi.»

«On siis mänguks sõnu tarvis. Sõnadega mäng on halb mäng.»

«Kuidas siis?»

«Sa istusid tema kõrvale, puutusid teda oma riie- tega, löid temaga klaasid kokku, aga sa tabasid oma sõrmega tema sõrme, mitte klaasiga klaasi. Mäletad, et sa ütlesid: meie klaasid ei kõlise? Poiss punastas ainult.»

Tiksi naeris jällegi ja ta silmis tõusis sütitav helk, näol mängles nagu unistatud õnne kauge kuma.

«Veel tean ma midagi,» ütles Lutvei.

«Ikka veel?»

«Sa oled üksi Meriheina pool käinud.»

«Kes seda räägib?»

«Tean muidu.»

«Tähendab, valvad minu järel.»

«Mitte seda, aga ma ei pigista silmi kinni. On mul õigus või mitte?»

«On ja ei ole ka.»

«Mis see tähendab?»

«Käisin kord seal, aga mitte tema, vaid sinu pärast. Sind polnud kodus ja herra Merihein palus oodata, arvas, et sina varsti tuled. Kui sa aga ei tulnud, läksin ära.»

«Kui kaua ootasid?»

«Sa küsid, nagu kuulaksid mind üle. Nõnda ei vasta ma. Sinu toon on niisugune.»

«Pole mingisugust tooni, tahan ainult teada.»

«Muidugi on. Ei mõista seletada seda tooni, aga tunnen, et on.»

«Rohkem pole sa seal käinud?»

«Ütlesin juba, et enam ei vasta.»

«Või nii. Hea küll.»

«Olgu peale.»

Nõnda rajas umbusk esimest korda nende vahel teed.

Aga noormees ei saanud rahu, ta ütles natukese vaikimise järel:

«Tead, mispärast ma arvan, et sul peab Meriheinaga midagi olema?»

Tiksi ei vastanud ja sellepärast jätkas rääkija natukese aja pärast:

«Merihein teeb mu närviliseks, ma ei kannata teda enam. Mul on tahtmine teda nokkida, torkida, temaga sõnelda, maksku mis maksab tühjale vastu rääkida. See peab ometi midagi tähendama.»

«Ja tähendab, et minul peab Meriheinaga midagi olema?»

«Just. Ma rääkisin sellest Kulnole. Tema vastas naerdes: *cherchez la femme* — otsi naist, aga ma tundsin, et ta sugugi ei naernud.»

«Kulno ei teegi muud, kui naerab.»

«Ära usu. Aga ükskõik. Peaasi, ta ütles: *cherchez la femme*.»

«Noh, eks siis otsi, kui tema sõnad eksimata pühadus on.»

«Mitte pühadus. Tema sõnad oleksid null, kui ma ise varemalt sedasama poleks arvanud. Tema sõnad olid ainult kinnituseks.»

Tiksi ei vastanud ja ka Lutvei ei leidnud enam sõnu. Nõnda jätkas igaüks oma mõtteid ja tundmus hiilis neile ligi, nagu oleksid nad lõpuks ometi võhivõõrad inimesed.

Lutvei imestas seda tundmata ja nimetut jõudu, mis samm-sammult pinda kiskus nende jalge alt, ta imestas oma uskumata kangekaelsust, millega ta kõigest endisest püüdis kinni pidada, ehk ta küll päev-päevalt oma püüde asjatust ikka selgemini arvas märkavat. Nagu oleks kõik olnu ja kadunu mõni puutumata ajaloolik pühadus!

Kuhu kadus ta kergemeelsus naistega talitades? Eks ei olnud ta naerdes ja himutsedes Tiksigi alanud, pidi ta siis peamurdmise, juurdluse ja targutusega lõpetama? Avateledes rääkis ta ju neiule üürikesest elust, hakkab ta siis nüüd õpetama, et elu polegi nii üürike, kui jätkub armastust?

Meelde tuli üks intiimsemaist silmapilkudest, kus ta armastusest rääkis, kui pikavarrega piibu suitsust, mis

südant ei piina ega silmis kipita, ainult pisut hämardab ümbrust, joonistab eluõhustikku muutuvaid õnnerattaid, mis vuravad ja vuravad. Sel korral puhus ta kiidetud lähedat suitsu, pikavarre suitsu Tiksi vastu silmi ja ütles:

«Katsu, täiesti kibeduseta, silmi ei vesista.»

«Pisut on kibe,» rääkis siis rumal Tiksi, «minu silmad võtab veele.»

«Sinule on ehk siis ka armastus kibe?»

«Nagu oleks,» vastas neiu ja naeratas hellalt.

«Aga vaata mind: panen silmad paksu suitsu sisse, liigutan lauge, aga mitte midagi. Ainult õhk oleks nagu pisut paksem.»

Nõnda lobisesid nad tol korral. Aga nüüd oskas Lutvei veel vaevalt nõnda lobiseda. Ka Tiksi räägiks ehk armastusest ja tema kibedusest teistsuguseid sõnu. Ja nagu tahaks noormees neid uusi sõnu neiu näolt lugeda, vaatab ta temale otsa. Selle näoilmes on mingisugune kauge naer.

«Mis sa naerad?» küsib Lutvei.

«Mõtlen Kulno sõnade peale, mis ta viimasel tantsupidul ütles.»

«Tantsis ta sinuga?»

«Tantsis.»

«Kus mina siis olin?»

«Mängisid piljardit.»

«Mis ta siis ütles? Või ehk on ka see mõni saladus?»

«Küll oled sa täna halb. Võimata on sinuga rääkida.»

«Mul on tõepoolest närune tuju. Aga mis ütles Kulno?»

«Mul olla kohtlased jalad.»

«Kahtlased.»

«Ei, kohtlased.»

«Ah soo, mõistan, mõistan. Tähendab, saamatud, pisut ogarad. Kuidas ta selle peale tuli?»

«Tantsul hakkas ta ikka naerma ja ma küsisin, miks ta naerab, siis ütles ta.»

«Muud midagi, ainult kohtlased ütles ta?»

«Ah ei! Ma ei saanud esteks aru ja siis seletas ta. Minu jalaastumine olevat nagu mõne inimese rääkimine: punastab, otsib sõnu, kogeleb, aga viimaks tuleb õige mõte välja, kuid siis punastab ta veel rohkem. Armastajad rääkida mõnikord nõnda, nagu mina astun. Häbene-

vad, aga julgevad ometi, punastavad, aga teevad siiski, kogelevad, aga ikkagi ütlevad.»

«Kui hästi on sul kõik meeles!» imestas Lutvei.

«Näed, ma polegi nii rumal, nagu sina ütled.»

«Ma pole sind kunagi tõsiselt rumalaks nimetanud.»

Nad vaiksid. Lutveile tuli Tiksi kõnnak meelde, nagu ta seda alguses näinud. Siis oli see veel palju kohtlasem, palju punastavam ja kogelevam kui praegu. Ja noormees mõtles selle kõnnaku peale, nagu peaks seal mõnesugune saladuslik tähendus peituma.

«Ta ütles veel, mõistke, mis se on: kogeleb, logeleb, aga kepsib läbi ilma,» rääkis Tiksi natukese aja pärast edasi — rõõmsalt, mureta, naerdes, nagu lõõritaks linnuke, kes aimab kevade tulekut.

Aga miks oli Lutvei nii tõsine ja miks tukslesid tema rinnas valusad pitsitused?

18

Meriheinal oli viimasel ajal õhetav eelaimdus, nagu oleks tulemas mõni suur üllatus, aga sellest aimdusest ei rääkinud ta kellegagi, ka Kulnoga mitte. Ainult juhtumisi kärbsega üksi jäädes, kes laual silas või klaasiservale lendas, lausus ta:

«Mu armas, meil seisavad vist rasked päevad ees. Nii kaua oleme elanud, aga ikkagi veel muutub ilm. Muutuvad ka inimesed. Ainult sina, kärbes, oled ja jääd endiseks, ainult sina oled püsiv, igavene.»

Ja sohvale pikutades ning jalgu lauaservale sooja ahju lähedale seades mõtles Merihein viimaste elupäevade üle järele.

Ta oli nagu mõnes tuulekeerus, mis tõusis ristsetest. Ta oli tahtnud noori oma ümbruses näha ja noored tulid. Ta oli tahtnud värskust juua, tal oli himu elumakla järele, mis tuleb silmist, tundmustest, häältelt, aga janu oleks nagu ikka veel kustutamata. Tal oli noortest oma ettekujutus, aga ta leidis, et ettekujutused on petlikud; tal olid nende vastu tundmused, aga ta nägi, et tundmused on muutlikud; tal olid arvamised, aga nähtavasti olid ta arvamised ekslikud.

Aga ehk pole põhjus ometi noortes, vaid temas eneses? Ehk on noored ometi tulevik ja tuleviku ettenäge-

mises on prohvetidki pimedad? Ehk ei mõista tema neid ega nemad teda?

Kes teab! Võib olla! Aga Merihein oli pisut nukker ja tema meeltes tammus pettumus. Vaigistuseks valas ta klaasi täis ja rüüpas, kuna ta jaoleruttavale kärbsele lausus:

«Ainult sind, mu armsam, mõistan ma täiesti, sest sinus pole midagi muud, kui aga ainult see, mis ma ise sinna pannud, ja teistes mõistame täiesti ainult iseoma mõtet, iseoma tundmust. Tiksiga võin kas tundide kaupa lobiseda või naerda, aga see ei tähenda sugugi teineteise mõistmist. Naer on ainult sümpaatia märk, aga sümpaatia pelgab sagedasti arusaamist. Tiksi on küllussarv, mille võõrad käed täitnud ja siis sulgunud. Temas on minule ainult aimdused, lootused, oletused, tema kähardunud juuksedki tekitavad ainult usu... Kuulsid sa, mis noored usust ja teadusest viimati rääkisid? Panid sa tähele, et teadusjüngrid pahatihti toonitasid: usun, et tean, kuna usuapostlid kordasid: tean, et usun? Märkasid sa, kui noor on ikka veel ilm?»

Muidugi, kärbes on kõik märganud, praegu tähendas ta kuulnud ja nähtud tarkused kõrva taha üles, sest miks muidu pidi ta nii kaua esimeste jalgadega pead kratsima. Ja kui Merihein jalgu soendades tukastama jäi, nägi ta unes: kärbes kõndis klaasi serval ja laulis kui noor neiu, kes ihkab mehele, huikas kui putkest luik, mängis kui suur haavakoorest vene vile. Mets rökas ja liblikad lendasid, linnud siristasid ja lilled lõhnasid, karjane puhus pasunat ja kähara villaga talled löid kepsu ning Merihein kepsles nendega kaasa. Jookstes hakkasid jalad valutama, esteks tuimalt, siis teravamalt, aga ikkagi uimlevalt, kuni tukastaja virgus ja edasi mõtles.

Jaa, nii see oli. Alguses tegi Lutvei Meriheinale nalja, äratas unistusi, aga päev-päevalt vähenes nali ja unistused põgenesid hoopis. Kus oli küll muutuse algus, põhjus? Tuli see juhtumisi tõusnud arvamide lahku minekuist ja vaidlusist, mis mõnikord ulatasid ägeduseni, või ei tekkinud need vaidlused sugugi juhtumisi, vaid olid ehk tingitud mõnest salavedrust, mis asub sealpool teadvusläve? Hakkas ehk Meriheina tüütama see hoolimatus ja ükskõiksus, millega Lutvei ja tema kaaslased korteris talitasid, pärisperemeest nagu ei mikski panes? Olid ehk paremad ja jäädavamad kaas-

lased ometi unistused, need õrnad, kuid armukadedad ja pelglikud fantoomid? Tegid ehk nemad ka Meriheina kadedaks selle noormehe vastu, kes lilli noppis elu- ja armusaasal nii mureta näol?

Merihein vaatlles ja kahtles. Kindel oli üks: terve rida uusi kujusid oli silmapiirile tõusnud, tema korter oli nende kujude kogumispaiaks saanud. Väljaminekud aina kasvasid ja kasvasid ja käesolev kuu ähvardas lõppeda puudujäägiga. See tuletas endisi aegu meelde. Talitajalegi pidi ta juba enam kui kahekordset palka maksma, aga ikka oli korter mustem ja korratum kui kunagi enne. Prantsuse veinid, mida ta varem ainult kärbsele kiites soovitanud, kahanesid pudelites imeruttu. Juhtus isegi, et Merihein üksi koju tulles pudelid leidis tühjendatult, nagu oleks kärbes tema äraolekul oma hõimudega siin pillerkaaritanud. Niisugusel korral istus pettunud mees veidi tusaselt lauda ja tema meel oli harilikust nukram. Kärbes lennupirinat kuuldes ütles ta hoolimata: «Ää nise.» Aga vähe aja pärast, kui loomake saaki otsides laual ümber vilas, hakkas Meriheinal temast nagu kahju ja ta riputas talle mõne tera suhkrut, et vaadelda, kuidas ta malustama hakkab, ja rääkis:

«Lepi sellega, teinekord saad paremat. Lepi ka mu porisemisega, sest kellega peaksingi porisema kui mitte sinuga. Näed, pole kedagi teist, aga porisemine rahustab meelt. Pealegi, inimesed porisevad vastu ja nõnda saab porinast riid, aga sina vaikid nagu tall, mis tappa viiakse. Kui sa ehk peaksid arvama, et sa oled süüta, siis tea: nõrgemal on ikka süüd. Isegi tappa võin su, kui teised mind vihastavad või kui ma ise ennast ei rahulda, ja ikkagi on mul õigus. Mulle jääks õigus ka siis, kui sa oleksid nii püha ja vaga, et su surematu hinge kannatused lunastaksid teistele igavese elu. Mida nõrgem keegi on, seda rohkem kannatab ta ülekohtu, kannatab teiste süü pärast, ja seda enam on tal põhjust pidada ennast ilmalunastajaks. Sellepärast, armas kärbes, ära pirise, kui sa nõrkuse pärast ülekohtu käes kannatad, vaid tröösti end teadmiseiga: mida nõrgem oled, seda rohkem lunastab sinu süütu kannatus teisi, millest järgneb, et kui sul enam vähematki jõudu ei ole, siis võiksid kõigi teiste kärbeste päästjaks saada.»

Nõnda õpetas Merihein iseenese trööstiks kärbest. Aga sellele nähtavasti ei meeldinud vanapoisil targutused ja ta lendas ahjuservale, kaasa võttes väiksema

suhkrutera. Merihein sai isegi aru, et temal mingisugust mõjuvat põhjust pole ei kärbest ega kedagi teist oma õpetuste ja manitsustega tüüdata, aga ta tegi seda siiski, vististi harjumuse ajul, mida isalt pärinud, kes oli köster-kooliõpetaja.

Kõige peale vaatamata oli ju Meriheina seisukord päris rahuloldav. Isegi Tiksiile nihkus ta kord-korralt nagu lähemale. Küll hoidis neiu viimasel ajal Meriheina korterist eemale, aga võis siis seda talle pahaks panna? Eks ei hakanud siin valitsev elu Meriheinale eneselegi liiale minema?

Mõni päev tagasi, kui Merihein Tiksit uulitsal tabas, naeratas see juba eemalt talle vastu.

«Miks te meid enam vaatama ei tule?» küsis Merihein.

«Pole aega.»

«Luiskate.»

«Teil on rahvast muidugi küll, võib-olla liigagi.»

«Kus teid ei ole, seal on ikka vähe.»

Neiu naeratas ja vaikis. Merihein küsis:

«Miks te arvate, et meil rahvast liigagi on?»

«Ega ma arva, ütlen muidu.»

«Aga näib, nagu ei ütleks muidu.»

«Räägitakse.»

«Räägitakse liiga, aga ei räägita ometi kõike. Ei teata rääkida.»

«On siis midagi iseäralikku?» küsis neiu huvitatult.

«Pole midagi iseäralikku, kõik muutub igapäevaseks, see'p see ongi.»

Neiu tundis, et Merihein tema mõtted, tema tundmused oli väljendanud, aga tundis ka, et Merihein oma praegusest elust hakkab tüdinema, ja ta küsis:

«Mis te nüüd kirjutate?»

«Mitte midagi.»

«Pole võimalik?»

«Pole tuju.»

«Kärbes elab alles?»

«Igatseb teid.»

«Tõesti?»

«Päris tõesti. Alles eile õhtul, kui kahekesi olime, küsis ta: millal Tiksi tuleb?»

«Küsis ta nõnda?»

«Sõna-sõnalt.»

«Viige talle palju terviseid.»

«Aga millal tohib teid oodata?»

«Ei tohigi.»

«Mis te räägite.»

«Ootamine teeb aja igavaks, sellepärast ei tohi.»

«Me ootame mõlemad, siis pole nii igav.»

«Head päeva!»

«Head päeva!»

Tiksi läks ja Merihein vaatas talle naeratades järele. Ei tea miks, aga süda sai tal korraga nii kergeks.

19

Pidu oli täies hoos, kui Merihein kella kaheksa paiku koju tuli. Ukse taha kostsid karjutud sõnad, naeruplahvatused, ühine müra ja kära. Pidutsejate seas oli ka naised ja naiste seas Tiksi. Tema hääled kõlasid täna nagu iseäranis heledalt ja erevalt. Võimalik ka, et kuulmed täna Meriheina petsid.

Peeti kevadepidu.

Merihein võeti ühise tervitushüüdega vastu. See tahtis alguses hüüdega hüüdele vastata, tahtis karjuda kas või täiest kõrist, rõkkama pannes hooneurki, aga eneselegi ootamata rääkis ta päris harilikul häälel, nagu puuduks tal igasugune pidutuju. Küll oli väljas, kus uulitsad kevadesulast ninatorkavalt lõhnasid, teda iseäralik püsimumus, imelik ärevus ja ärksus vallanud, aga tuppast astudes tundis ta korraga tööväsimust ja võimust võttis vaikne rahuigatsus. Oleks tahtnud sulikuvalt istuda ja unistades kellegagi rääkida ning vaadelda, vaadelda ja maitsta. Aga nüüd pidi küsimistele ja naeratustele vastama, pidi kõnelema, kui oli tahtmine vaikida, pidi jooma, kui oli ennem isu toidu järele ja kui oleks tahtnud haista tee ergutavat lõhna; kuid teekann oli tühi ja einele ei leidunud laual ruumi. Tahes või tahtmata pidi Merihein sõnade peale mõtlema, mis ta kord kärbsele öelnud: nii kaua oleme elanud, aga ikka veel muutub ilm. Ristsetel, noorte vallatava hullustuse esimesel päeval, oli Meriheinal nii mõnus ja hea. Enneaimamata kergus ja lahkus tuli rinda, naeratav eluihk nõrgus kehas laiali. Oleks aga Kulno täna pidutsejate seas, siis võiks Merihein temale umbes järgmist öelda:

«Tõepoolest, sul on õigus, me oleme ühiskondlikud,

väga ühiskondlikud, paheliselt ühiskondlikud. Ühiskondlikkus tähendab, et kellelegi tehakse ülekohut, kedagi kitsendatakse, rõhutakse, kurnatakse. Ühiskond loob riigid, kirikud, seltsid, ühingud, aga ikka ainult selleks, et teisi ei miksiki panna, et teisi aina oma kasuks tarvitada. Veel enam: ühiskond kurnab paratamata ka iseennast, kuni ta laguneb. Üksikud loovad jumalad, kes on surelikud, sest nad on elavad, aga ühiskond muudab nad fantoomideks, muinasjuttudeks ja neid ei surma suuremgi nõia kuul. Kõik usuvad lõpuks, et elavad on ainult fantoomid, muinasjutud, omasugused kodukäijad ja et tõelik elu on meelte pettus. Aga pettuse peale vaatamata kannatatakse ometi tõelikkuse käes, mida loonud ühiskondlikud tondid. Kannatavad paljud, kannatame meie, kannatan isegi. Aga ma ei tea, miks ma kannatan, ma ei tea, mis puutub minusse, et noormehed armastavad käia kui vingujäänud kassid ja et neiude neitsilikud silmad löövad himutsema, läikides jaaniussina pimedas pöösas all.»

Merihein oleks eksinud nõnda rääkides, ta oleks eksinud, nagu kõik targutajad ja jutlustajad eksivad, kui nad ei võta arvesse muud kui iseennast. Merihein eksis täna veel enam: ta eksis iseeneses. Sellest sai ta silmapilk aru, kui Tiksi priimusel vee keema ajas, õhtueinet muretses, Meriheina sööma seadis ja ise juurde istus lobisema ja naerma lõkendavil palgil, helendavil huulil. Küll ei kadunud endine vimm jäljetult, aga juba võis lihtsameelselt naerda hullemategi rumaluste üle ja heita mõtteta mängus lendavate sõnade sekka omagi sõna.

Sõnade teed on mõnikord imelikud, nende teed on kõige imelikumad teed, mida inimvaim käinud. Sõnades on ikka palju seda, mida rääkija sugugi ei mõtle, sõna toob sagedasti vastuse, mida mõtleja kõige vähem aianud. Nõnda ka täna, kui keegi joomisel hakkas rääkima mingisugusest inimlikust tõest.

«Kõik tõed on inimlikud,» vastati kõikteadvalt.

«Mis tähendab inimlik?»

«Inimlik tähendab humanlik.»

«Aga humanlik?»

«Et on ilmas inimlikud asjad, aga mitte inimest.»

«On olemas inimlik tõde, inimlik õigus, inimlik vagadus, inimlik kurjus ja muud niisugused asjad, aga inimest ennast ei ole.»

«Aga kes siis on?»

«On hiinlased, jaapanlased, neegrid, venelased, türklased, sakslased, inglased, on isegi lätlased ja eestlased; on ametnikud, professorid, üliõpilased, kodanikud, ajakirjanikud, kirjanikud ja poepoisid, aga inimest ei ole.»

«Sest poepoisid pole mitte inimesed,» ütles Lutvei iseäralikul toonil ja vaatas Meriheina poole, kes Tiksigi juttu ajas. Toon ja pilk puutusid kirjanikku torkavalt, sest tema oli ju kord poeleti taga seisnud. Mitte et ta seda ametit häbistavaks pidas, vaid et Lutvei teda häbistavaks püüdis teha, see riivas teda. Nõnda sai lahtuma-
nõud vimm uut hoogu ja Merihein vastas:

«Jah, poepoisid pole mitte üliõpilased, nemad ei joo ühiskondlikult.»

«Ühiskondlik on Kulno sõna,» hüüti vahele.

«Ühiskondlikkus on seesama, mis kultuuri,» tähendas Lutvei.

«Kultuur on ikka seesama, mis kultuur,» vastas Merihein, «aga poepoistel puudub kultuur...»

«Väga õige!»

«Lauljad ühinevad ja joovad, et veel enam laulda,» rääkis Merihein edasi, «pasunapuhujad ühinevad ja joovad, et veel enam puhuda; näitlejad ühinevad ja joovad, käsitöölised ühinevad ja joovad, karsklasedki ühinevad ja joovad ning lõpuks ühinevad ka üliõpilased ja joovad, ainult poepoisid ei ühine mitte, aina joovad üksi, kaks. Peab aga seltsis jooma, sest seltsis joomine tähendab kultuuri; peab jooma, nagu läheks kiriku, peab jooma, nagu läheks palvemajja, peab jooma hulgakesi, karjakaupa, nagu härjad kaevukünal, peab vähese vaevaga võimalikult palju jooma.»

«Bo spricht nur ein Ladenschwengel,» tähendas Lutvei ühele lähedasele üliõpilasele kõrgi ja põlgliku naeratusena. Ta ütles seda vaikselt, nagu omaette, aga küllalt valjult, et sõnad Meriheina kõrvu kostsid. See oli nõutuses, kas räägitud sõnu kuulduina võtta või neid surnuks vaikida. Enne kui ta otsusele jõudis, tuli ootamata pööre.

«Upub, upub!» karjuti mitmest suust korraga.

«Kes upub?»

«Kärbes upub.»

Kõik tõttasid uppujat otsima, sest kõik teadsid, et majas elab ainuke kärbes, Meriheina kärbes.

Loomake sibeles õlleklaasis.

«Ah sind väetikest,» lausus Merihein haletseval naljatusel ja pidi kärbse surmahädast päästma. Aga äkki seisatas ta ja nõksatus käis kogu tema kehast läbi.

«Mis see siis peab tähendama?» küsis ta, ja kui keegi midagi ei lausunud, aitas ta kärbse lauale ja küsis: «Kes rebis tal tiivad ära?»

Tõepoolest, loomakesel puudusid tiivad, ta ei võinud enam ei piriseda ega lennata.

«Kes on seda teinud?» küsis Merihein kolmat korda päris tõsiselt ja laskis silmad nägudel ringi käia.

Ainult muigavad huuled ja kelmikad pilgud vastuseks.

«Kärbes ajab sulgi, näeb kevadet,» püüdis keegi naljatada.

Aga Merihein tegi, nagu ei kuulekski ta seda, korratas:

«Ma küsin, kes on seda teinud?»

Nüüd märgati, et Meriheina huuled värisevad, et silmis süttib ärev tuluke, et käed pigistavad kramplikult toolituge ja et tema hääle omandab mingisuguse kirglike mehekuse.

«Te ei vasta? Ei? Alatud! Siis tapke ta ära, tapke silmapilk, ma ei luba teda piinata!» karjus Merihein kordkorralt ikka ägedamaks saades, nagu joovastuks ta ise enese sõnust.

Ükski ei nihkunud paigalt, ükski ei niitsatanudki. Kõik ootasid, kõik vahtisid ainult Meriheina.

«Argpüksid!» karjus see, «teist ei saa kärbsetapjatki!»

Ja ta sirutas käe, nagu tahaks ta ise loomakese maisse olemisele lõpu teha, aga otse sõrmede vahelt näppas Tiksi tal kärbse ära, võttis pahema käega tiivuta kehast ja paremaga loomakese peast kinni, tõstis käed kõrgele, nagu mõtleks ta ümberolijatele mõnda imevigurit näidata või nagu tahaks ta kõigile tegelikult tõendada, kuidas surm tuleb. Kui kõik põnevusega ootasid ja üksisilmi peenikeste sõrmede vahel oleva loomakese küljes rippusid, väänas Tiksi nõksti kärbsel pea otsast ära. Nõnda teevad lapsed omas kurjas vagaduses, oma süütult patuse meelega. Valitses imeline vaikus, nagu tahetaks kuulda rõginat kärbse kaela murdumisel, nagu tahetaks näha pisitillukese keha kramplikke liigutusi, mis saadavad, võib olla, teadvuseta valul kustuvat, lahkuvat elu. Aga midagi ei kuuldud, midagi ei nähtud ja sellepärast avaldas kärbse surm juuresolijate peale usku-

mata väikest mõju. Võis isegi arvamine tõusta, et surm on päris harilik nähtus ja et tapmine pole sugugi meelestjuttu tegu, vaid ainult ükskõikne sündmus.

Ükskõikselt ütles ka Lutvei:

«Selle peale jõid vanad roomlased.»

Aga enne, kui ta klaasi jõudis huulile tõsta, lõi Merihein tal selle käest maha. Terve kogu jahmatas.

«Mis see peab tähendama?» küsis Lutvei Meriheina ees ahvardavalt püsti karates.

Vastuseks hakkas Merihein laudlina otsast kinni ja ainsa nõksatusega oli see ühes pudelite, klaaside ja suupistetega põrandal. Eemale taganedes põrkasid inimesed vastu väikest lauda ja tõukasid selle ühes priimusega ümber.

«Välja!» karjus Merihein arutul häälel. «Kasige välja!»

Ja nagu tahaks ta veel suuremat vägivalda tarvitada, kahmas ta põrandalt terveksjäänud pudeli kaelapidi pihku ning tõstis käe, löömiseks või viskamiseks, keegi ei teadnud. Hirmunult taganeti esisesse ja hakati varnalt riideid kahmima. Ainult Tiksi tormas vehkleja juurde, viskas käed talle ümber kaela ja palus:

«Härra Merihein! Härra Merihein! Kuulge ometi!»

Aga Merihein ei kuulnud. Hoolimata vabastas ta enese neiu ja tõukas selle hooletult eemale, pealegi veel niisuguse jõuga, et neiu põrandalolevatele asjadele komistades vastu seinale prantsatas ja nutma hakkas. Lutvei, kes ühes teistega seniks mõtles lahkuda, kui Meriheina viha üle läheb, viskas palitu tagasikätt nurka ja tahtis Meriheina kallale tormata, aga teised haarasid tal õigel ajal ümbert kinni ning vedasid eemale.

«Oleksite teie autasu andmise võimeline, siis jääks veel ainus tee,» karjus Lutvei, «aga teie ei ole seda mitte. Te olete ainult poepoiss.»

«Logarditele ja lakekoortele ei anta mingisugust autasu,» karjus Merihein vastu, aga juba langeva viha-hullustusega, sest Tiksi kukkumine oli ta jahmatama pannud, oli teda kui malakaga pähe rabanud. Ta vajutas käed meelekohtadele ja seisis nõnda keset põrandat purustatud pudelite ja klaaside ning viina- ja õlleloikude vahel. Tal oli halb, väga halb. Peas pistis valusalt, tükilevalt. Kui ta viimaks käed lõdvalt laskis kõrvale langeda, olid juba kõik noored läind.

Meriheinal oli häbi. Juba viiskümmend aastat vana, aga ikka veel ei suuda end talitseda, ikka veel toimetab nagu mõni joobnud moonaka poeg, kes üliõpilaseks või poeselliks saanud. Jah, just kui poepoiss, Lutveil on õigus! Aastate kaupa oli ta uskunud, et nooreea viha-hullustused on jäädavalt mööda, aga nüüd seisab ta sealsamas kus ennegi. Vana mees, aga varsa aru. Oleksid noored veel siin, ta võiks neilt kõigilt andeks paluda, ta võiks öelda, et tema nende naljadest aru ei saa ja sellepärast rumalusi teeb, ta võiks nõus olla, et tema pole küllalt ühiskondlik... See sõna segas arutust, meelde tuletades, mis mõttes Kulno seda tarvitanud. Merihein oleks tahtnud selle sõna asemele mõne muu panna, millel puuduks kahemõtteline ja pilkav tähendus, aga ta ei leidnud ühtegi kohast, nii kohmetu ja kobav oli ärrituse tagajärjel ta peaju... Mis ütleksin Tiksi, kuidas end vabandada? mõtles Merihein natukese aja pärast. Paraku! seda ta ei tea, ta arvab ainult, et kui Tiksi siin oleks, küllap ta siis juba parajad sõnad leiaks.

Nõnda mõeldes hakkas Merihein tuba koristama: määrdinud lina laotas ta uuesti lauale, tõstis väikse laua jalgele, korjas terved pudelid ja klaasid üles, otsis närusid, et kuivatada õlle- ja viinaloike, tõi harja ja pühkis klaasitükid nurka kokku, lõpuks süütas priimuse põlema, valas kannu vett ja pani vee keema. Nüüd võis sohvale puhkama istuda.

Nagu varemalt, märkas ta tänagi töö rahustavat mõju. Nii mitu korda oli ta kahetsenud, et ta õigel ajal polnud õppinud vokke treima või õunapuid istutama. Ja nagu varemaltki, niisama mõtles ta ka täna, et õppimiseks pole kunagi liig hilja.

Priimus helendas sinakas leegis, vesi hakkas kannus tasakesti hooti kahisema. Ja nagu vilaks kärbes alles elavana laual või maiustaks klaasiserval, lausus Merihein endamisi:

«Töö on elu saladus. Armastuski ei tähenda muud kui tööd. Mis väärtus oleks kõige ülevamalgi tundmusel, kui ta ei aja tööle, kui ta ei aja looma.»

Viimane sõna tõi endaga kaasa nii tõsiseid ja ulata-vaid mõtteid, et Merihein pidi vaikima. Endasse süvenenult jälgis ta unistuste umbseid radu, kuni keeva vee vulin ta äratas.

*

Samal ajal arutasid noored uulitsal kõndides olnud sündmust. Mõned, kes Lutvei ja Meriheina sõnelemist olid paremini tähele pannud, arvasid, et Lutvei päris suuta ei ole, aga tema süüle leiti seletus, seega vabandus.

«Mis kärbes see õige oli?» küsis üks neiu Lutveilt.

«Kärbes, nagu kõik kärbsed,» vastas noormees.

«Miks ta siis nii vihastas?»

«Küsi narril!»

«Just nagu mõni rumal poisike,» arvas Säga.

«Pealegi polnud ta sugugi nii purjus,» tähendas Mänd.

«Vanapoiss on lihtsalt ohoh,» ütles keegi ja lisas naljatades juurde: «Võtke õpetust ja ärge jääge vanapoisiks.»

Ainuke, kes Meriheina kohta eraarvamisele jäi, oli Tiksi. Nagu oleks seinaga kokkupõrkamine tema aru segamini raputanud. Lutveiga kahekesi koju poole minnes ütles neiu:

«Kena on, kui inimene veel nõnda vihastada võib.»

«Kas või kärbse pärast,» vastas Lutvei pilkavalt.

«Kas või kärbse pärast,» kordas neiu endise lihtsusega.

Meriheina korter oli nüüd endiselt vaikne. Pärast kevadepidu, mis nii kurvalt lõppes, oli Lutvei järgmisel päeval Meriheina äraolekul ühes oma asjadega jäädavalt lahkunud, ilma et ta mingisugust seletust oleks annud või head päevagi tulnud ütlema. Öhtul leidis Merihein uksevõtme laualt ja talitaja seletas:

«Noorhärja käskis selle võtme teile ära anda, ütles, et ta enam tagasi ei tule, viis oma asjad ära.»

«Hea küll,» vastas Merihein.

Sellelge pidi jutt lõppema, aga natukese aja pärast küsis vanapoiss:

«Oli noorhärja ükski?»

«Asju viimas või?»

«Nojah.»

«Üksi, päris ükski, polnud kedagi teist, ma aitasin asjad alla viia.»

Merihein rohkem ei küsinud ja emand Koorik vaikus arupidavalt. Teda huvitas, miks küll noorhärä nii ootamata ja nagu salaja ära läks. Viimaks ütles ta võimalikult ükskõiksel toonil:

«Noorhärä läks vist uude korterisse.»

«Vist küll,» vastas Merihein sõnakehvalt, millest talitaja oma oletused tegi. Kui ta natukene aega lähemat seletust asjata oli oodanud, hakkas ta uuesti:

«Hea ongi, et läks, härä ei saanud enam sugugi rahu. Teegi jõid ära ja toidu sõid käest. Olin päris hädas teistega. Ei jõua ega jõua koristada. Hommikul tee puhtaks, aga tule õhtul tagasi, juba kõik kohad prahti täis — pudelikorgid, paberossiotsad, tuhk, tühjad tikutoosid, paberossikarbid...»

«Mis sest enam rääkida, seks korra on see möödas,» trööstis Merihein.

Aga emand Koorik ei saanud vaikida, kui asi puutus tema õrnat külge — puhtust. Noores eas oli ta «saksu» teeninud ja harjumusega vastuvõtliku loomuse tõttu puhastamise kohusest mingisuguse puhtushullustuse teinud. Ta oleks ikka küürinud, ikka pühkinud, ikka pesenud ja hõõrunud. Oleks ta mõni sinisukaline haritlane, siis võiks ta mõne raamatu või artikliga maha saada, milles ilusasti selgeks tehakse, et puhtus on kõigi vooruste algus, et puhtus on ainuke kindel abinõu inimesi õnnelikuks teha abielus ja ka vallalises põlves, et puhtus tähendab ilma päästmist. Muidugi võidaks nii-sugusele väitele nagu igale muulegi heale asjale vastu vaielda; vastu vaielda võiks ka Merihein emand Kooriku puhtusjutlusele, aga harilikult ei tee ta seda kunagi, vaid avaldab vaikimisega täielikku nõusolekut. Täna läks aga lugu teisiti. Täna tõusis Meriheinal tahtmine pisut kaasa rääkida. Võib-olla tundis ta, et talitaja äraminekul üksi pisut õudne hakkab, võib-olla oli tal noorte lahkumisest ometi kahju.

«Kuulge, emand Koorik,» ütles Merihein, «mina arvan, mõnikord võib puhtus samasuguseks paheks või veaks saada nagu liiderlikkuski.»

«Fui, härrad! Kuidas te küll räägite.»

«Päris tõsi,» kinnitas Merihein.

Nüüd hakkas talitaja naerma.

«Miks te naerate?» küsis Merihein.

«Naeran, et mehed on ikka mehed, olgu nad härrad või matsid.»

«On teie oma ka niisugune?»

«Minu vanamees siunab aina puhtust.»

«Ehk on meil ometi õigus?»

«Härrad, ärge seda rääkige. Pruudipõlves öeldi mulle, minu peigmees olla must kui pörsas, aga ma vastasin, et küll ma ta puhtaks küürin, haljaks hõõrun.»

«Ja kas hõõrusite?»

«Muidugi hõõrusin. Punnis vastu mis punnis, porises mis porises, aga ma ei jätnud, võit pidi minule jääma. Härrad oleksid pidanud teda siis nägema, vanamees kui naktatral...»

Merihein kuulas ja mõtles: «Vaene vanamees, küll pidid sa oma eide vooruste käes kannatama. Voorused on üldse rasked asjad, ehk olgu siis, et nende põhjuseks on mõni viga või pahe.» Merihein oleks ehk veel rohkemgi vooruste üle järel mõelnud, aga emand Kooriku sõnad omandasid resigneeritult kurva pöörde ning ta lõpetas kerge ohkega:

«Aga mis parata, see on meie, naiste saatus.»

«On ta siis nii raske?» küsis Merihein.

«Ei tea öelda,» vastas passija nüüd, kes juba Meriheina küsimisest saatuse kergendust tundis. «Mitu korda olen mõelnud, et poleks mu vanamees niisugune, ma oleks õnnetum.»

«Poleks ta nii kasimata?» küsis Merihein.

«Jah, poleks ta nii kasimata,» naeris naine. «Nõnda on ta mõnikord kangesti naljakas, naera kas või üksipäini.»

«Plaut naeruväärt inimesed on ikka huvitavad,» arvas Merihein.

«Jah, mis teha mehega, kes naerma ei aja.»

«Eks naistega ole niisama.»

«Härrad, see pole õige. Naine olgu puhas, naine olgu korralik, naine olgu maja peegel,» vastas emand Koorik, kes ainult puhtuse peale mõtles.

«Eks nad olegi ju seda.»

Emand naeris uskmata.

«Mis te naerate?»

«Härrad ajavad naeru peale.»

«Kas mul pole õigus?»

«Mis härrad naiste asjast teavad.»

«Nad on kõik nii kenad, aina helendavad, aina lõkendavad.»

«Kui härrad neid mõni päevgi passiks või nende pesu peseks, küllap nad siis räägiks teist juttu.»

«On see võimalik?» hüüdis Merihein nagu imetades.

«Ei taha härradega kõigest rääkida, härrad mõtlevad, et ma laiman. Aga jumala tõsi, kunagi ei taha ma naiste asju pesta ega neid endid passida. See on viimane leib. Kui ma Holmide juures olin, siis kinnitas proua mulle iga jumala päev: preili peab nüüd puhas olema, parunihärra tuleb. Aga muidu...»

«Mis oli siis muidu?»

«Muidu polnud puhtusest kuigi suurt lugu.»

«Kas tegid pulmad?»

«Kes need? Preili Holm ja parunihärra? Oodake nii kaua! Ainult trilltrall ja sellega lõpp.»

«Ja preilil polnud jällegi enam puhtusest lugu?»

Emand ei vastanud.

«Näete nüüd,» rääkis Merihein natukese aja pärast, «seni kui preili oli vooruslik, oli ta ka must, aga niipea kui tuli trilltrall, tuli ka puhtus. Uskuge, emand Koorik, mehed on just niisama. Ainult need puhastavad endid, kes naiste ümber lipitsevad, kes püüavad meeldida. Poleks meeldimispüüet, siis elaksime kui päris põrsad.»

Selle seletusega ei olnud emand nõus, vähemalt ei käia see tema kohta, sest tema olnud ja jäänud puhtaks, vanamees aga olnud ja jäänud mustusorikaks. Aga härradel olla siiski pisut õigust, tema ise, emand Koorik, võida sellekohaseid lugusid jutustada palju, palju. Ja ärgu mõeldagu, et tema tühja räägib või valetab, puhta suuga ei saagi valetada.

Nagu varemalt, nõndasama rääkis emand Koorik ka täna sula tõtt või veel sula jumala tõtt. Hakkas aga emand Koorik juba kord päris puht sula jumala tõtt rääkima, siis omandasid ta sõnad ajuti niisuguse mahlakuse ja elulise tõenäolikkuse, et kuulaja nina otse asjade ärritavat lõhna pidi tundma. Merihein polnud suur tõdede uskuja, oli ta ju üldse halb uskuja, aga lõhnadest pidas ta suurt lugu, neid nimetades asjade hingeks. Nõnda pakkus emand Koorik oma lõhnavate tõdede paljastamisega vanapoisile muhedat meelelahutust ja naljatades ütles ta, nagu püüaks ta preilisid ja prouasid vabandada:

«Mis sest, kui nad aga vooruslikud on.»

«Või vooruslikud... Häbi ainult ennast meestele näidata.»

«Te teete kurja ülekohtu.»

Emand vaikis. Natukese aja pärast ütles Merihein:

«Lõpuks on ometi ükskõik, millega inimesed oma voorust kindlustavad. Olete ehk kuulnud, et on rahvaid, kes oma prohveteid enam ei usu, kui nende ihult püha kõnts maha nühitakse?»

Ei, seda polnud emand Koorik mitte kuulnud.

«Koristatud, kasitud prohveti sõna kaotab oma mõju ja tema ettekuulutusi ei usu enam keegi, nagu oleks ta mõni igapäevane surelik. Sellest võib näha, et kui keegi rahvuslikuks pühaks tahab saada, peab tal ka teatud rahvuslik kõntsakord seljas olema.»

Sellest ei saanud emand Koorik hästi aru, ta hakkas siiski naerma ja ütles:

«Härrad teevad nalja.»

Aga emand armastas tõtt rohkem kui nalja ja sellepärast hakkas ta jutustama, kuidas parun Traubenhushi juures olnud; ta jutustas pikalt ja laialt, peaaegu põhjalikult, sest see puutus tema elu hiilgavamat ajajärku. Et emand Kooriku hiilgavad elujärgud Meriheina vahe huvitasid, siis laskis ta teda rääkida — kuulamata ja vahemärkusi tegemata —, kuni ta iseenesest vait jäi.

Nõnda oli Meriheina uue üksilduse esimesel öhtul.

Küll katsus passija ka järgmistel päevadel härrat oma jutulõngadega siduda, aga see muutus kord-korralt ikka sõnakehvemaks: Merihein võitis oma hariliku meeleolu tagasi. Ta arutas mõttes oma asju, tuletas meelde hiljutist sündmusi, püüdis mõista nähtud kujusid. Lõpupidu meelestades polnud ta enam kaugeltki nii õrnatundeline ja järelandlik, nagu öhtul vihavalingu langemisel pärast noorte lahkumist. Siis oli ta valmis kõigilt andeks paluma, kuigi ta hästi ei teadnud, mida, nüüd muutus meel arutades ja vaadeldes jonnakaks ning vähemgi vabandussõna ei tahtnud keelelt liikuda. Nüüd arvas Merihein, teda oli meelega torgitud, noritud, teda oli sihikindlalt püütud noorte nalja märgilauaks teha. Nõnda leidsid nad, mida otsisid.

Merihein oli ikka veel vana endine Merihein. Tundmuste meeletul ajal sai ta kõigega valmis, aga niipea kui kangekaelne mõistus onjad oma kätte kiskus, algas lõpmata seletuste rodu ja taibumata kiuslemine, kuigi ta ise kõiges süüdi oli.

Lauas istudes keerutas Merihein parajasti jonnipunemeid, kui Tiksi talle võõraks tuli. Tema oli ainuke viimase pidu liikmeist, kelle ees Merihein enese tundis süüdi olevat. Mõlemal oli piinlik, kumbki ei teadnud, kuidas olla või mis rääkida. Meriheina enese kohmetus ja saamatus pahandas teda, aga ometi tekkis tundmus, nagu peaks seda Tiksi süüks ajama ja temale seda kätte maksma. Ja nagu enese kiuste palus ta õige külmal toonil neiu istet võtta, et külalise käest alles siis küsida, mis ta soovib.

Neiu ei istunud. Ta vahtis üksisilmi Meriheinale otsa. See ootas ja vaikis ning küsis viimaks:

«Või pole teil aega, tulite ehk asja pärast?»

Ta astus paar sammu neiuale lähemale.

«Olete ikka veel pahane?» küsis Tiksi vaikselt vastu ja lisas häbelikult juurde: «Tulin andeks paluma.»

Need sõnad mürdsid vanapoisi meeltejää. Ainuke, kelle vastu ta ülekohtune olnud ja kelle ees ta ennast peaks vabandama, tuleb temalt andeks paluma!

«Mida te siis andeks tahate paluda?» ütles Merihein muutunud häälel ja astus otse neiu ette. «Et mina süüdi olin? Et mina kui arutu talitasin, kel pole meeletuhkagi peas? Ütelge selle asemel, saite teie palju haiget?»

«Põrutas ainult pead natuke.»

«Ainult,» naeratas Merihein nukralt ja naeratuses oli nii palju andekspalumist ning kahetsust.

«Ma kartsin, et te pudeliga viskate või lööte.»

«Tõepoolest ei tea, mis oleks sündinud, kui teid poleks olnud.»

«Te olite hirmus.»

«Ma olin meeletu.»

«Kena oli vaadata.»

«Mis te räägite!»

«Väga kena. Ma ei kahetse enam sugugi, et see nõnda läks.»

«Mina ka mitte.»

«Aga mis teeb teie...?»

Oo, Tiksi oli rumal nagu ikka! Ta sai küll sõnasabast kinni, aga Merihein oli juba märganud, mis ta mõtles, ja kohtlase naeratusega vastas ta:

«Te väänasite tal ju pea otsast.»

«Ma ei tahtnud, et te ise seda teeksite. Te pidite ju seda tegema?»

«Ja oleksingi teinud.»

«Ma ei tea miks, aga õudne hakkas, värin käis kehast läbi. Nägite, kuidas ma käed tõstsin?»

«Nägin?»

«Miks ma seda tegin, ei tea ma praegugi, tegin, nagu oleks mõni näitemäng.»

«Kogu see pidu lõpp oli nagu mõni näitemäng, päris rumal. Peaaegu hakkasin uskuma, et midagi sellesarnast pole olnudki, aga kui seda tähele panen, et jällegi ikka olen, siis näen, et kõik oli ikkagi ilmsi, mitte unes.»

Nad vaikisid üürikeseks. Siis küsis Merihein:

«Teate teie, kes rebis kärbsel tiivad küljest?»

Ei, seda ei teadnud Tiksi mitte. Ta rääkis palju, ta rääkis, nii et mõni asi hoopis tumedaks kippus minema, aga lõpuks ei teadnud ta ometi mitte midagi. Isegi arvata ei võinud ta. Nõnda nägi Merihein, et loomakesepiinaja vististi alatiseks saladuskatte alla peab jääma. Siiski arvas ta, et oli mis oli, sündis mis sündis, ometi on kõik väärt, et seda tasapisi mäletada. Ja koduselt pani Tiksi priimuse susisema, tõi lauale leiba ja muud nipet-näpet, mis vanapoisi tagavaras leida, otsiti kapist paar pudelitki, mis viimased päevad puutumata seisnud.

Beni kui vesi keemahakkamist oodates vaikselt kahises, kõndisid Merihein ja Tiksi kõrvu mööda tuba edasi-tagasi. Üsna teineteise ligi hoidusid nad ja nende riided puutusid ajuti kokku. Pärast istusid nad kõrvu sohval ja lehitsesid mingisugust pildistatud kirjanduslikku mälestusraamatut. Merihein rääkis, Tiksi kuulas, Merihein seletas ja jutustas oma tutvust või kokkupuutumist ühe ja teisega, Tiksi küsis uudishimulikult.

See oli vaikne ja kodune õhtu. Niisugust õhtut polnud Meriheinal enam ammu, ammu olnud ja Tiksi tundis esimest korda, et on olemas niisugused imelised ja vaiksed õhtud. Piduõhtutel oli teisiti, Lutvei juures oli teisiti, isegi kodus polnud kunagi nõnda olnud, seal hädaldas ikka ema või porises joobnud isa. Kui Merihein neiu viimaks koju saatis ja kui see asemel enne uinumist uneles, siis pidi ta jällegi kordama:

«Ta pole sugugi niisugune.»

Tiksi ei teadnud, missugune on Merihein.

Veel teisi selletaolisi õhtuid saatsid Merihein ja Tiksi

mööda. Imelikul viisil hakkas neiu viimaks märkama, et ta midagi ootab ja et ta isegi ei tea, mida ta ootab. Ja kui mitte midagi ei tulnud, siis oli rinnas muljuvalt valus, hinged hakkas kaebama ja ennetundmata nukrus rusus meeli, iseäranis siis, kui ta Meriheinast pidi lah-kuma.

Ja neiule tuli meelde, et juba varemalt kord tema midagi selletaolist tundnud, vaadates näitelaval etendust, kus laulsid pika valge habemega vanamees ja noor, haldjana kerge ja rõõmus neiu: laulsid õnnest ja armastusest, laulsid elust ja igavikust, laulsid käsikäes, palg pale vastu, laulsid tantsides liblikate kergusel. Jajah, siis oli ta midagi selletaolist aimanud nagu nüüd. Siis oli see aga ainult näitelaval, nüüd tema enese elus, ja Tiksi imestas, et elu võib olla nii väga näitelava moodi.

Neiule tuli see viimasel pühapäeval meelde, kus ta Meriheinaga seal akna all seisis ja välja vahtis kevadiselt päiksepaistelisse ilma. Katustelt oli lumi sulanud, üle majade paistvad kallakad maad olid mustama lõõnud, jõgi enese lumevett juba täis kaaninud. Põldude taga seisev mets — sama mets, kus ääres Kulno kord vastu tuli, kui nad Lutveiga läksid, sama mets, kus puudel istus seletamata nukrus, kui nad Lutveiga viimati seal käisid, — jah, põldudetagune mets sinas heledamalt ja rohelisemalt kui paljuil, paljuil päivil. Seistes pani Merihein käe neiule ümber piha ja tema häälekõla oli hoopis teistsugune kui ennemalt. Ta ütles:

«Näete seda metsa? Vaadake, kuidas ta sinab. See tuletab lapsepõlve meelde. Meie maja ette paistis sama-sugune mets ja minu unistus oli: kui ometi kord sinna metsa saaks. Aga kui viimaks metsa sain, siis tahtsin teada, mis küll metsa taga peaks olema. Ja teate, mis oli meie metsa taga?»

Merihein peatas, nagu ootaks ta vastust, aga kui Tiksi vaikis, rääkis ta edasi:

«Metsa taga oli raba, suur laukaraba, kõrge kui mägi, ja kõik rääkisid, et raba kasvab ja kasvab, et raba tungib peale. Sellest ei saanud ma siis hästi aru, küsisin ainult: mis on raba taga, sealpool laukaid ja kasvavat mäge? Näete, ma olin siis alles väga rumal, aga praegu tundub, nagu poleks ma aastatega sugugi targemaks saanud. Tahaksin ikka alles kaugele metsa ja sealt võib-olla metsa taha rappa või mõni teab kuhu. Nagu peaks kuski olema, mida ikka otsid, ikka igatsed, ja nagu

peaks igatsetu paratamata olema kaugel. Olete ehk mõnikord tundnud, et midagi armsat ja kallist on kaugel?»

Jah, Tiksi oli tundnud, ta nokutas pead, vaatas Meriheinale silma ja nihkus talle lähemale.

«Olete ehk seda ka siis tundnud, kui igatsetu oli ligi, võib olla, teie külje ääres, kui te tunnete tema hingust, tema keha soojust?»

Ka seda oli Tiksi tundnud, ta nokutas jällegi pead ja nihkus lähemale.

Neiu kuulas, ootas ja uskus, et kuigi igatsetu on kaugel, ta ometi kord tuleb, kindlasti tuleb, varsti tuleb, et ta on juba ligi ja et ta Tiksile naeratades ütleb: «Kui rumal sa oled oma ootamisega, ma olen ju siin, ma olen sinu, ole sina ka minu,» mille peale Tiksi vastab: «Tunnen, et oled, aga siiski ei usu, ei usu muidu, kui päästad kingapaelad, kui sasid juuksed, lämmatad suudlustega, teed kas haiget, oled halb... kui julged kõik.»

Nõnda uneleb vaikiv Tiksi, kui Merihein räägib ja kui ta paneb käe talle ümber piha. Ainustki sõna ei ususta neiu huuled, ainult lähemale nihkub ta mehele, nagu ei kuuleks ta muidu hästi, mis see räägib.

Lahkumisel on mõlemad nukrad, ja veel ukse all seisavad nad, nagu oleks alles kõige tähtsam ütlemata, ei, nagu poleks nad sellest veel sõnagi lausunud, mis neil südames kipitab.

Üks jättes tunneb Merihein pettumust, rahuldamatust iseenese vastu. Ah, ta oli ju kõik teisiti mõelnud! Ta oli tahtnud täna viimased sõnad rääkida, viimased palved sosistada, ta oli tahtnud elule uue pöörde anda ja ometi oli ta kõnelenud, nagu nii mitu korda ennegi. Veel nüüd, viiekümneaastaselt, usub ta endiselt, et õnn on kuski kaugel, et õnn on alles ees. Merihein teab, et tal on kergemeelne usk, rumal usk, aga ometi talitab ta oma rumala usu järel, nagu oleks ta alles kahekümneaastane.

Valusalt pistval rinnal käis ta toas edasi-tagasi, tundes, et tänane päev ei kordu enam kunagi. Homme pole tema ise enam tema ega Tiksi enam Tiksi. Inimeses on midagi selle imeliku taime sarnast, mille üks sugupool ootab vaikselt veepinnal, kuni teine kerkib sügavusest. Hada neile, kui nad sel kerkimise silmapilgul teineteist ei taba! Pärast võivad nad ujuda külge külge ääres, aga üks ei tunne enam ühte ega teine teist. Nad on need

muinasjutu kuningatütar ja kuningapoeg, kes nutavad, et kokku ei saand, et kokku ei saand...

Tiksi läks üksipäinis linnast välja ja kevadine päike ning vulisevad veejad tegid ta meele nii härdaks, et pisarad aina paisusid ja paisusid. Meriheinal oli õigus: täna on mets nii imeliselt sinine, täna on, nagu oli millalgi lapsepõlves. Aga täna on ka midagi niisugust, mida lapsepõlves iialgi ei olnud, mida Tiksi kunagi enne pole tundnud. On mingisugune hell kaebe, on mingisugune õrn etteheide, ei tea kas enesele või kellelegi teisele, on tundmus, nagu oleks ta pattu teinud. On tume ja uimlev valu, on sõnadele küündimata kurbus, on silmis igatsuste võdisev helk ja paratamata kadukahju hinges. On aimdus, et igatsetu on eksitus ja et oodatu läks pelglikult mööda. Aga lõpuks on lohutav tundmus, et kuski on uus ilm, uued rõõmud, nagu Meriheingi leidis metsa tagant laukase raba, mis aina kasvab ja kasvab.

22

Ah! elu on ikka teistsugune, kui Tiksi arvab; elu on igapäevasem ja halvem, kui raamatutes kirjutatud, elu on ikka alles lugemata ja kirjutamata raamat!

Oleks Tiksi Meriheinaks, siis kirjutaks ta uue raamatu, mis oleks päris eluraamat; ta kirjutaks üsna lihtsa ja rumala raamatu, sest ta ei teaks ju elust ja inimestest midagi. Ta ei oskaks sedagi öelda, mis loom on õieti Lutvei, mis Meriheinast arvata või mis tähendab, et Kulno on niisugused silmad. Ei, tõepoolest ta ei teaks midagi, ta ei teaks iseendastki midagi, kui ta kirjutab oma rumalat eluraamatut. Aga ta kirjutaks siiski, kui ta oleks Meriheinaks.

Elu läheb teisiti, kui Tiksi aimanud ja kartnud. Tema pidi nutma, tema pidi kahetsema ja rippuma nooremehe küljes, kes lahku naeratades. Paremal korral arvas neiu, et nad lahkuvad nagu mõnes jutus, lahkuvad pisarate ja ilusate sõnadega, midagi töötades, midagi vandudes, ilma et seda kunagi täidetakse, ehk olgu siis surmavoodil, kui on kõik hilja.

Elu läheb ka teisiti, kui Lutvei aimanud, sest miks muidu on ta nii närviline, miks muidu ärritab teda vähemgi asjake? Miks ei või ta enam kannatada Tiksi naeru ja lobisemistki? Miks on halb ka Tiksi vaikimine ja miks äratav ta oletusi, kahtlusi? Miks hakkab ta

märul meelel rohkem jooma, mislubi meel muutub veel meeldumaks? Miks uurib ta nagu haiglates uudishimus, mis Tiksi teeb, kus ta käib ja kellega ta kokku saab? Miks on tal mõnikord näoilme, mis ajab arvamisele, nagu oleks ta tõepoolest armukade?

Miks? Keegi ei tea, miks. Tiksi ei tea, Lutvei ka ei tea. Võib-olla teaks Meriheini, võib-olla teaks Kulno, aga heisse see asi ei puutu, see puutub ainult Tiksisse ja Lutveisse, aga nemad ei tea.

Tiksi teab ainult, et Lutvei muutub naljakaks, naeruväärseks ja et tema veel hiljuti ei teadnud, kui naljakaks ja naeruväärseks võib muutuda Lutvei.

Tiksi pidas millalgi Lutveist lugu, vaatas teatud suhtumisele tema poole üles, sest ta oli vanem ja targem, palju targem, aga nüüd on mõnikord tundmus, nagu läheks Lutvei rumalamaks, nagu kasvaks ta nooremaks, saaks poisikeseks, kes vihastab ja nääkleb, nagu mehed seda kunagi ei tee. Tiksi arvab, et ei tee.

Lutvei ei mõista enam nalja, ta ei armasta enam mängida, aga Tiksi tahaks nalja, Tiksi tahaks mängu. Ja kui Lutvei on tõsine ja sõnakehv, kui ta on Tiksigi, nagu oleks neil juba pool tosinat last, või kui ta muutub muhkalt hellameelseks ja tundlikuks, siis mõtleb Tiksi ainult rumaluste, ainult mängu peale. Ta mängib Lutveiga, nagu oleks see mõni poisike, ta mängib, nagu oleks ta pandud temaga mängima. Mängib meelega, mängib valelikult, mängib petlikult, mängib ja mängib, sest Lutveiga mängimine teeb talle lõbu; mängib kurjalt, nagu oleks Lutvei ise seda talle õpetanud; mängib seni, kui tal eneseltgi ajuti valus hakkab; mängib ja ei tea, kuidas kuli mängida, et mängule lõpp tuleks, sest ta kardab mängus kaotada usu, et üürrike õnneunistus polnud mitte petlik viirastus.

Aga kui Tiksi mängis, siis kippus Lutvei nääklema, nagu poleks tal midagi paremat teha. Nääklemisest sai väga kergesti päris riid ja see tüütas igal uuel kordumisel ikka enam ja enam. Sellepärast ütles Tiksi kord:

«Lähme parem lahku.»

Ta ütles seda üsna otsekoheselt ja lihtsalt, sest nüüd ei tahtnud ta mitte mängida.

«Seda sa otsid ju ammugi,» vastas Lutvei.

«Mina otsid seda,» ütles Tiksi pirtsakal toonil, sest Lutvei vastus haavas teda.

«Mina ei otsi midagi.»

«Mis sa siis nääkled alati.»
 «Kes hakkas peale? Kel olid kõige enne mõni teab mis saladused?»
 «See oli nali.»
 «See polnud sugugi nali.»
 Tiksi vaikis. Aga kui Lutvei saladuste korrutust ei jät-
 nud, ütles ta nagu lootuseta:
 «Ikka üks ja seesama.»
 «Niisugune on elu.»
 «Elu pole sugugi niisugune.»
 «Elu on niisugune.»
 «Siis lõpetame niisuguse elu, mina ei suuda enam.»
 «Lollus!»
 «Pole sugugi lollus. Mistarvis peame nääklema? Ega me ometi selleks tuttavaks saanud. On ju teisi inimesi, kellega paremini läbi saame kui kahekesi.»
 «Minul pole kedagi.»
 «Aga minul on.»
 «Nähtavasti, ega sa muidu taha lahku minna.»
 Selle sõnavahetuse ajal olid Tiksi mõtted ringi vil-
 nud, nagu otsiksid nad mõnda pääsepilu, sest ka tänane lahkumineku katse ähvardas niisama lõppeda nagu kõik eelmisedki, mis vast nii otsekoheselt polnud avaldatud. Nähes, kuidas Lutvei ainult selle peale mõtleb, et neiu tema kõrval veel keegi teine võiks või peaks olema, ütles Tiksi viimaks:
 «Jah, minul on, mis võin ma sinna parata. Ma ei taht-
 nud sulle sellest rääkida, mõtlesin, et meie vahel lõpeb muidugi kõik, aga sa ei anna rahu, sa sunnid mind tött tunnistama.»
 «See ongi see ammuaegne saladus?»
 «Seesama.»
 «Tohib ehk teada, kes ta on?»
 «Sina ei tunne teda.»
 «Pole ka näinud?»
 «Näinud oled.»
 «Millal? Kus?»
 «Enne meie elu algust.»
 «Ah see! Lukusepp, eks?»
 «Tema.»
 Lutvei naeris närvilikult.
 «Tahad temale minna või?»
 «Tahan.»
 «On tal juba oma töökoda?»

«On.»
 «Sellele logardile lähed sa!»
 «Lähem.»
 Tiksi vastas kitsilt ja kokkupitsitatud huulil. See ärritas Lutveid ja ta ütles kärsitult:
 «Aa räägi rumalust.»
 «Sina teeksid minu asemel sedasama.»
 «Mitte kunagi!»
 «Mul pole valikut, hea, et temagi saan.»
 Tiksi oli oma sõnade üle rõõmus, ta plaan võttis laie-
 mad piirid.
 «Mis peab see tähendama?»
 «See peab tähendama, et — mis mehed naiste asjust teavad.»
 «Tiksi! Oled sa arust ära! Tead sa kindlasti?»
 «Nüüd tean kindlasti.»
 «Issand jumal, Tiksi! See mehelogard saab siis meie lapse isaks?»
 «Keegi peab ikkagi ta isaks saama.»
 «Tead, mis? Laseme endid ära laulatada, mina ei taha, et sa minu pärast kellelegi niisugusele pead minema, mina ei taha, et see minu lapse isaks saab.»
 Tiksi vaikis. Ta oli kui hunt aianurgas. Arvatud pää-
 sepilu muutus lõksuks.
 «Miks sa ei vasta?» küsis Lutvei.
 «Ei taha, ei või.»
 «Jälle mõni saladus?»
 «Jällegi.»
 «Tiksi, nõnda ei tohi ju. Nii kaua oleme koos elanud ja ikka mängid.»
 «Ma ei mängi.»
 «Noh, siis vasta, räägi. Mul pole sinu ees kunagi sala-
 dust olnud, olen kõik sulle öelnud, aga sina annad ühtepuhku nagu mõistatusi üles arvata. Kui sa nüüd sel-
 lele mühakale lähed, siis ei tea, mis ma küll teen. See oleks hirmus.»
 «Armas poiss, ära ärrita ennast asjata.»
 «Kuidas asjata? Keegi niisugune saab minu lapse isaks ja mina peaksin rahulikuks jääma!»
 «Ei ju tea, kelle lapse isaks ta saab.»
 Ah, neid sõnu oli raske öelda, väga raske!
 Lutveile löödi kui puuga pähe. Heldene taevast! Selle lihtsa mõtte peale ei osanud ta kuidagi tulla. Ta pidas enesest rohkem lugu ja usaldas Tiksit ikkagi veel roh-

kem, kui et midagi niisugust oletada. Esimest korda elus tundis ta, kui lõpmata rumal võib inimene, ei, noormees olla, kui ta naiste kätte satub. Lutveil hakkas tundmus, nagu võiks tal lontkõrvad olla. Ah siis niisugused olid Tiksi saladused, niisugused olid kõige selle mängu ja vigurdamise tagamõtted!

Südamepõhjast võristas noormees viimaks:

«Kur—rat teab, mis see küll on!»

Võristas ja sülitas.

Neiu ei kõssanudki; ta seisis mahalöödud silmil, kuni noormees viimaks küsis:

«Ja kes on siis see õnnelik, kelle lapse isaks see lukusepp saab?»

«Ta saab iseene lapse isaks.»

«Taga paremaks! Sa petsid mind siis temaga?!»

Tiksi vaikis.

«Jumala eest, kui mõni teine seda oleks rääkinud, ta oleks minu käest kas või kirikus altari ees mööda lõugu saanud. Issand, missugune alatus!»

Tiksi vajus kõssi.

«Siis oli kõik mäng, kõik pettus. Kas sa ei ütleks, millal see juba algas?»

Tiksi vajus veel enam kõssi ja vaikis.

«Lõpuks on see ju ükskõik, millal või kus see oli. Aga siis oli ju neil õigus, kes ütlesid, et mina sinu küüsi langenud, et ma sinu pärast õppida ei saa ja ikka rohkem jooma hakkan. Oli ehk isegi neil õigus, kes arvasid, et sinusugune tüdruk olevat kui majaseen, ta hävitab kogu ehituse... Mis pagana pärast talitasid sa nõnda? Miks ei löönud sa minust ammugi lahti! Ah jaa! Õige! Sa lootsid viimase silmapilguni minu naiseks saada. Aga miks sa edasi ei petnud? Sa oleksid võinud kõige peale vaatamata ikkagi minule tulla ja mina oleksin lukusepa või mõne teise sepa lapse isaks saanud. Sa oleksid võinud veel rohkemgi kõrvalt lapsi nõutada ja mina oleksin olnud kõigi nende isa.»

Tiksi nuttis. Lutvei jätkas:

«Missugune õnnelik abielu! Missugune taevalik perekond! Kulno ütleks: jumalik ühiskond, sest mõni advokaat või pastorihärra oleks kasvatanud lukusepa lapsi. Ma ei tea, mis annaksin, et kõike olematuks teha, et unustada kõik lukusepad ja sepad! Ma pidasin sinuga elatud päivi oma elu ilusamaiks päiviks, aga nüüd... nüüd ei oska asjadele õiget nime anda. Terves kehas on

lapse, vastik maik, nagu oleks midagi külma ja libedat peas pistnud.»

Lutvei hakkas peast kinni.

«Et jaksu seda enesele kuidagi ette kujutada, pea läheb segaseks, mõistuse võib kaotada! Et ma midagi ei märganud, et ma midagi ei uskunud, mis räägiti! Niisugune näru, niisugune lita!»

23

Tiksi kahetses juba ammugi oma rumalat valet, kahetses ja kannatas, ja tema nutt oli valusate pisarate nutt. Aga mis teha? Kuidas lõpetada endivahelist elu, millest järel oli jäänud ainult õnnelikkude aegade vari?

Ta oleks võinud tõtt öelda, aga tõe rääkimine oli Tiksi veel raskem kui rumalamadki valed, sest tõega karis ta noormeest kõige rohkem haavata, temale kõige valusamalt haiget teha. Tõde see oligi, mis noormehe neiu ees nagu poisikeseks tegi, teda päev-päevalt ikka rohkem alandas. Oleks Tiksi Meriheinaks või Kulnoks, siis võiks ta oma elukogemuste põhjal tõdede kohta halba tõesõnu rääkida, ta võiks öelda, et tõesed on nii mõnegi õnne hävitajad, rumalad, arutud, halastamata hävitajad. Ta võiks veel öelda, et tõesed on rasked asjad, keerulised asjad, ja et halvemgi vale on mõnikord parem kui ilusamgi tõde. Aga Tiksi ei mõtle midagi selletaolist, ta tunneb ainult, et ta on rumalasti valetanud, aga ta tunneb ka, et ta tõde ometi ei tihka rääkida. Aga missuguse valega end aidata, missuguse rumalusega tehtud rumalust parandada? Tiksi pea ei leia pääseteed ja noormehe viimaste sõnade mõjul karjub ta püsimate:

«See on vale! Kõik on vale!»

«Mis on vale?» küsib Lutvei uues kohmetuses.

«Mis rääkisin, on vale,» nuuksus neiu.

«Taga hullemaks läheb! Mis sa ometi jampsid?»

«Ma ei jampsi, räägin tõtt, kõik on vale.»

«Mistarvis sa siis valetasid?»

«Anna andeks, Ludu, ma ei tea isegi, mis minuga on,» palus Tiksi härdalt ja langes noormehe ette põlvili.

Lutvei vihahoog oli imelikul viisil meelde tuletanud selle Lutvei, kes oli paar aastat tagasi neiu nii meeldinud, ja selle Lutvei ees oli nii hea põlvitada. Kui noormees teda tahtis üles tõsta, rääkis neiu endiselt:

«Las ma olen siin, mul on nõnda hea, ma räägin kõik jutustan, seletan. Sa pead must aru saama, pead uskuma, ei tohi enam minust nõnda mõelda, ei tohi Tiksist nõnda rääkida...»

Ta oli kui väike laps ja ta nutused silmad olid lapse silmad, kui ta üles vaatas nooremehe poole.

Ta jutustas endi õnnepäevadest, kus oli ainult armastus, ta rääkis oma unistustest, mis oleksid kui Meriheina unistused sinisest metsast või kasvavast laukarabast metsa taga. Aga ta rääkis ka sellest kurjast pühapäevahommikust, kus Tiksi oli istunud, avatud raamat tagurpidi käes. Ta rääkis oma kahtlustest ja valust, mis ta tundnud, kui noormees tuletas meelde Helene nime, ta rääkis, et ta viimaks ennast hakanud tundma väetina, sootuks väiksena, mõnesuguse rohutirtsuna, kes siristab, kuni külm käes. Ta rääkis kindlast aimdusest, et varem või hiljem jõuab lahkumistund ja et temale jäävad ainult mälestused.

«Aga mina ei taha enam lahkuda,» ütles noormees vahele.

«Just seda kardangi ma kõige enam, see ajabki mulle hirmu peale, ajabki valetama.»

«Mida sa siis kardad, rumal?»

«Ei tea isegi mida, aga kardan. Kardan, et meid ootab õnnetus, varitseb viletsus, kui kokku jääme. Jumal, mõtle ometi, kui me nõnda peaksime näaklema nagu viimasel ajal. See panebki mõtlema. Kui me nüüd lahku lähme, siis jääks ilus mälestus, ilus puhta õnne mälestus.»

«Aga mina ei taha, ei taha.»

«Ludu, mu armas, sa pead tahtma, meie õnne pärast pead tahtma. Ka mina ei taha, aga...»

«Ka sina ei taha, aga ometi tahad... Sa räägid rumalust.»

«Ma olen rumal, sellepärast peangi tahtma. Kauemaks me ju ometi kokku ei kõlba, seda sa tead isegi.»

«Seda ei tea ma sugugi.»

«Tead küll, tead küll, sa ei taha aga tunnistada, ei taha mind haavata, mulle haiget teha. Nõnda oled sa ikka teinud, oled mind hoidnud ja hellitanud, oled mu rumalust kannatanud. Aga kui me kauemaks kokku jääksime, siis peaksid ehk minu pärast mõnikord häbenema, peaksid minu pärast teiste pilget kuulma. Seda ma ei taha, ei taha miski hinna eest.»

Häbi sõnad panid nooremehe mõtlema. Ehk oli neis ometi pisut tõtt. Aga tundmused ei annud järele ja sellepärast ütles Lutvei:

«Aga kui me lahku lähme, mis saab siis sinust? Siis pead sina naeru ja pilget kannatama.»

«Ükskord pean seda ometigi, päev hiljem või varem.»

«Aga mina ei taha seda, ei taha samuti miski hinna eest.»

«Ma palun, Ludu! Mida varem me lahkume, seda parem on see meile mõlemale, usu mind.»

«Minule, võib olla, minule mitte.»

«Ka sinule, usu ometi.»

«Mispärast?»

«Ma arvan, ehk on neil ometi õigus, kes tõendavad, et sa minu pärast mitte midagi ei tee, et sa veel enam minna hakkad.»

«Kusteks rääkisin mina meelepahas lollust ja nüüd hakkad sina seda kordama.»

«See polnud sugugi lollus. Ütle, oled sa selle kahe aasta jooksul midagi teinud? Mitte midagi. Ja kui me kokku jääme, siis läheb samuti edasi. Mäletad, sa rääkisid kord, sinust peab midagi saama, aga nõnda ei saa sinust midagi. Mu süda ei anna rahu, ma süüdistan ennast, sest ma usun, mina hävitan sinu elu. Aga seda ei või ma. Tahaksin sind suurena ja auväärilisena näha ja siis mõtleksin: tema oli kord minuga, mõtleksin kas või kõige viletsamas urkas, ja oleksin õnnelik.»

Lutvei kuulas. Peaaegu hakkas ta neiut uskuma.

«Aga mina poleks sugugi õnnelik, kui sina kuski urkas minu peale mõtleksid. Mina ei taha, et sa kuhugi urkasse satuksid.»

«Ega ma ei satu ju, ära karda, Ludu. Kas sa siis mind nii vahe usaldad. Sa ise ju ütlesid kord, ma olla kangesti naise moodi, ainult laps puudub.»

«Jah, kord ütlesin, aga kes teab. Lõpuks oled sa ometi päris meeletu tüdruk.»

«Ei, Ludu, minu pärast võid sa päris mureta olla.»

«Aga ma ei saa, ei saa, liiatigi seni, kui sa üksi oled.»

«Noh, siis lähen ma mehele.»

«Kellele? Sellele lukusepale?»

«Ükskõik, sellele.»

«Aga see oleks ju hirmus!»

«Noh, siis lähen ma mõnele teisele.»

«On siis tõesti ükskõik, kellele minna?»

«Jah, peaaegu nagu oleks. Kui aga sind võiksin rahustada. Elu oleks mul nagu seljataga juba.»
 «Tiksi, mu hea, õnnetu Tiksi!»
 Noormees silitas neiu käsi.
 «On sul ehk mõni teine valmis vaadatud?»
 «Ei tea... ehk leiab.»
 «Sul nagu oleks keegi.»
 «Ehk on.»
 «Tohin ma teada?»
 «Parem oleks, kui sa ei küsiks.»
 «Aga ma tahan, ma ei saa muidu.»
 «See ehk kurvastab jällegi sind.»
 «Mis sest, kui ma aga tean.»
 «Ära ole nii uudishimulik.»
 «Täna võiksid ju ometi mu uudishimu kustutada.»
 «Jätame seda, ma palun.»
 «Ma palun ka.»
 «Kallis Ludu, las see olla. Lase mind vaikida, pea sinu põlvel, lase mind uinuda, see on ehk viimane uinak. Mul on nii hea sinu põlvede vahel, mu Ludu. Ma mäletan seda alati, ükskõik kus ma olen. Mäletan, et ma ainult sind armastanud, mõtlen selle armastuse peale.»
 «On siis nii raske öelda?» painas noormees.
 «On, ei tea miks.»
 «Ütle siiski, ma tahan.»
 Nüüd sosistas neiu, palg vastu nooremehe põlve:
 «Merihein.»
 «Mis!? Merihein?!»
 Lutvei tõstis Tiksi pea üles ja vaatas tema nutetud silmi.
 «Tema,» vastas neiu ainult huulte liigutusega.
 «On ta juba sinuga rääkinud?» küsis Lutvei erutatult.
 «Juba jälle ärritad end. Ma palusin, et ära päri, aga sa ei jäta.»
 «Ma pole sugugi ärritatud, tahan ainult teada, on ta juba rääkinud.»
 «Mitte midagi pole ta rääkinud.»
 «Kust sa siis tead?»
 «Mitte midagi ei tea ma.»
 «Mis sa siis räägid.»
 «Sa ajad ju nii kangesti peale, et pean rääkima.»
 «Mina pole sind kunagi valetama ajanud.»
 «Ma pole ka kunagi valetanud.»

idülliline meeleolu oli kui peoga võetud. Tiksi tõusis maa ja istus nõutult. Lutvei käis paar korda mööda tuba edasi-tagasi ja istus siis tema kõrvale.
 «Ütle õige, mu tüdruk, mis vigureid sa täna mängid?» hakkas noormees. «Et sul midagi hinge taga on, see on vististi päris kindel. Ainult sa püüad kõiksugu ettepanekuga kõrvale pöigelda. Kord on sul laps, siis on sul tubusepp ja laps, nüüd juba Merihein ja varsti ehk tuleb ka Meriheinale laps.»
 «Tulebki,» vastas neiu, keda nooremehe sõnad riivasid.
 «Eks olegi! Tahaksin teada, on lapsel ka hiilgav pealagi nagu isalgi?»
 «Tal pole sugugi veel hiilgav pealagi.»
 «Ah veel pole? Aga tuleb varsti.»
 «Kõigil tuleb varsti.»
 «Hangjalad ka nagu plekisepa juudil?»
 Neiu ei vastanud.
 «Kas sa ei ütleks lõpuks, mis on sinu sõnades tõsi, mis vale?» küsis noormees.
 «Midagi ei ütle ma enam, niikuinii ei usu sa ega jäta mind rahule.»
 «Jätan, kui ütled.»
 «Ei jäta, ma tean ju, ega ma sind esimest korda näe. Sinu uudishimul pole piiri.»
 «Mis sa nüüd tühja lobised, sa ei usu ju isegi seda.»
 «Muidugi usun.»
 «Niisil ei ütle sa?»
 «Eel poleks ju mingit mõtet.»
 «Aga kui ma töotan, et usun ja sinu rahule jätan?»
 «Mis aitab töötamine.»
 «Miks ei aita.»
 «Ei aita. Mitu korda oled sa lubanud joomise jätta ja tööle hakata, aga oled sa oma lubamist kunagi täitnud?»
 «See on hoopis teine asi.»
 «See pole sugugi teine asi.»
 «Tahendab — sa mind ei usu?»
 «Ei.»
 «Ma valetan.»
 «Hea siis küll, kui ma valetan,» vastas neiu mossitavalt.
 Noormees vaikis türikseseks ja ütles siis tõsiselt:

«Selleks pole ma kunagi põhjust annud, ma pole sind kunagi petnud. Aga nii see on: räägi tõtt, siis ei usta, aga valeta, kohe usub terve ilm.»

«Nii see on. Sellepärast on minulgi asjata tõtt rääkida.»

«Tiksi,» lausus noormees pehmelt ja võidetult ning võttis neiu käest kinni, «ära ole niisugune, ma palun, see teeb haiget. Lähme või tänasest päevast lahku, aga ära ole niisugune. Me oleme ikka teineteist uskunud ja usaldanud, peab siis lõpul teisiti olema? Ma palun, palun selle õnne ja armastuse nimel, millest sa esteks rääkisid, ütle tõtt, et ma teaksin, mis sina oled ja kes olen mina ise ning lähme minugipärast igaüks oma teed, kui sa seda paremaks arvad.»

«Ma arvan seda, sest ma kardan, et pärast halvemini lõpeb, et me pärast halvemini lahkume.»

«Noh, olgu siis, minu sõna ja käsi, ma heidan su tahtmise alla. Aga enne pead kõik ütlema. Lubad?»

«Luban.»

Nad said pisut hädameelseks, ilma et isegi oleksid teadnud, miks.

«Räägi siis, ma palun,» ütles noormees.

«Ja sina ei päri pärast enam, usud, mis ma räägin?»

«Usun ja ei päri.»

«Olgu siis, sinu sõna peale. Aga sa ei tohi ennast enam ärritada.»

«Sa tingid, nagu oleks mõni teab mis halba tulemas.»

«Pole midagi halba.»

«Noh, siis on asjata tingida.»

«Ma tahtsin esteks kohe temast rääkida, aga kartsin sind pahandada, sest te lahkusite ju, isegi tead kuidas.»

«Tähendab — sa mõtled Meriheina.»

«Teda.»

«Aga kust sa selle lapsejutu võtsid?»

«Arvasin, muidu sa ei usu, et ma temale lähen.»

«Kellele?»

«Lukusepale. Esteks rääkisin, et laps on sinu, sest sa ütlesid varemalt kord, et sa last ei taha. Kui aga nägin, et sa nüüd tahad, siis sai sinu lapsest lukusepa laps.»

«Ühesõnaga — valesst valesse.»

«Ei pääsenud ju muidu edasi. Kui sa aga mind sõi-mama hakkasid, siis ei jõudnud ma ennast talitseda ja nõnda tuli vale välja.»

«On see siis nüüd päris tõsi?»

«Päris.»

«Aga Meriheina?»

«Ma oleksin pidanud kohe temast rääkima.»

«Siis temaga on sul midagi?»

«Temaga on.»

«Himelt? Peab ehk lukusepa asemele igal pool Meriheina astuma?»

«Mitte üsna.»

«Tähendab — laps jääb ära?»

«Ladu, sa hakkad jällegi, sa ei lase rääkida, aina küsid, aina pärid.»

«Mitte midagi ei päri ma! Ära ole ometi nii õrn.»

«Ma ei ole sugugi õrn.»

«Noh, siis jäta mind, kus ma olen, ja räägi.»

«Sa tead ju, ma rääkisin sulle kord ennem, et ma tema pool käisin...»

«Läksid sa sel korral tõesti mind otsima või olid sul plaanid?» küsis Lutvei vahele.

«Mul polnud mingisugust plaani.»

«Sa ei vasta küsimisele: läksid sa mind otsima?»

«Ma ei taha nüüd isegi, mu rääkimisest ei tule midagi välja, sa aina pärid ja pärid.»

«Sa lubasid tõtt öelda.»

«Ma pole kunagi lubanud vanu asju korrutama hakata.»

«See pole vana asi.»

«Võimata on sinuga rääkida,» ütles neiu lootuseti.

Lutvei vaikis. Huultes tõmbles närvilikult. Viimaks ütles ta:

«Ükskõik, räägi, mis tahad, seleta, mis heaks arvad, ma kuulan.»

«Viimasel ajal käisin tihemini tema pool,» hakkas neiu, kes Meriheina nime ei tahtnud meelde tuletada. «See oli nii vaikne ja hea, huvitav oli teda kuulata. Ta ütles, kõige paremad mõtted tulla tal ikka mind nähes või minu peale mõeldes. Kui ta oma uusi laule mulle ette luges, mõtlesin ma, et kui mind poleks, poleks ka need laule. Tema luuletab ehk ainult sellepärast, et mina olen, et ta mind näeb. See on nii imeline mõelda. Ja kui ta minuga rääkis või mulle midagi ette luges, siis tundsin, et saan teiseks, uueks, nagu paremaks ja see tundmus oli imeline tundmus. Nõnda läksin, nõnda himustasin sinna, tema juurde.»

«Minu salaja muidugi?»

«Mitte salaja, aga ma ei tahtnud sind kurvastada.»

«Mõtlesid sa siis minu kurvastuse peale, kui sa tema poole himustasid? Näib ju, nagu oleksid sa seda vanapoissi tõepoolest armastama hakanud.»

«Jah, ma armastan teda,» vastas neiu, aga niipea kui ta need sõnad oli välja öelnud, sai ta aru, et ta valetab. Ta mõistis, et nukruski, mis ta viimati Meriheina juurest tulles tundis, seisis aimavas teadmises, et ta praegu valetab.

Meriheina kuulates, tema unistusi ja mälestusi kaasa elades sidus teda ehk ainult naiselik uudishimu, sidus lugupidamine, mis Merihein temaga ümber käies avaldas, valdas aqahne arvamine, et tema, see kergemeelne ja rumal tüdruk, nagu teda kõik nimetasid, on kirjanikutöö kaaslooja või et temasse hakkab Meriheinaga läbi käies osagi sellest vaimust ja hingest, mida ta imestanud «Armuveres» või mõnes teises raamatus. Selles õnnestavas usus, selles omasuguses loomisse joobumises oleks ta ehk Meriheinale vastu puiklemata andunud, nagu anduvad neitsilikumadki naised arvatavatele pühadele, lootes pühadusest osasaamist pahelisemaski kiimaluses. Tiksi oleks ehk andunud, ilma et oleks võinud maitsta kirgede jumalikku jooki, oleks andunud, võib-olla kahetsedes, kannatades, tundes pettumuse piina, aga ta oleks siiski andunud, kui aga Meriheinal poleks aastatega kadunud parajal silmapilgul nooruse läbematus ning kogemusaher uudishimu. Aga paras silmapilk läks mööda ja nüüd teab Tiksi, et Merihein pole niisugune, nagu ta arvanud, ta pole ka niisugune, nagu ta praegu Lutveile seletanud, kuigi ta mõnikord rääkis nii imeliselt ja kuigi tal olid siis imelised silmad.

«Naljakas,» lausus Lutvei, nõnda Tiksi mõtteid segades, «päris naeruväärt, uskumata.» Ja kui Tiksi midagi ei vastanud, lisas ta natukese aja pärast mõttes juurde: «Kunagi ei või teada...»

Noormees jättis lause pooleli, nagu ei mõistaks ta teda lõpetada.

«Nüüd on su süda siis rahul?» küsis neiu mõtetest toibudes.

«Millal on pulmad?» vastas Lutvei küsimisega.

«Ma ei tea... kuidas tema tahab.»

«Ja muidugi, nagu tema tahab,» ütles noormees pilkavalt.

Nad vaikisid.

«Naerma ajab,» hakkas siis noormees, «see rangis jalgaiega, palja pealaega vanapoiss ja mina, meie lähene rüü. Ja mispärast?»

Lutvei naeris, aga tema naer oli tehtud ja närvilik.

«See kärbse karjane ja mina...»

«Sa lubasid ju rahule jääda, kui tõtt tead.»

«See räpane vanapoiss ja mina...» sonis noormees, nagu ei kuulekski ta neiu sõnu.

«Oo, ära muretse, küll ta minu juures puhtaks saab,» ütles neiu. «Mäletad, kuidas sinagi minu lähedust otsisid, kui sa midagi rüvetavat olid teind.»

Neiu hääles kõlas väljakutsuv julgus.

«Imestan, ei jõua küllalt imestada,» sonis noormees.

«Kus olid mu silmad? See hakkas ju ammugi. Ma sain tõtt kuulda, aga nüüd on tundmus, nagu poleks ma veel midagi kuulnud.»

«Ära hakka jälle, ma palun, sa lubasid ju...»

«Hea küll, ma vaikin, vaikin ja imestan... imestan.»

Tummalt käis noormees väikses toas edasi-tagasi, aga tema näost poleks võinud keegi imestust lugeda, küll aga umbusku, närvilikku mõtlemist ja rusutud meelt. Imestus istus ehk peaaegu, aga mis maksab peaaegu, kui pitsitatakse südant ja muljutakse rinda?

25

Tiksi tõttas linnatänavail, ta ei teadnud isegi, kuhu ta tõttas, tõttas aga. Ka tema imestas, ja tema imestus tuli kõigest meelest, täiest südamest.

Oi, elu on imelik! Elu nagu polekski elu, elu oleks nagu mäng, mitte ka mäng, vaid mingisugune tõelikkuse ja mängu segu ning kunagi ei oska öelda, kus lõpeb tõelikkus ja kus algab mäng. Nad vahelduvad, nad põimuvad läbisegi, nad muutuvad: elu saab mänguks ja mäng eluks ning kes ütleb, kumba armastame enam. Imelik mäng, imelik elu!

«Tere, Tiksi!» segas mehe hää neiu arutusi.

«Tere, härra Kulno.»

«Kust tõttate?»

«Ei tea.»

«Kuhu lippate?»

«Tean veel vähem.»

«Mis te siis teate?»

«Ei tea midagi.»

«Aga ise nii rõõmus.»

Nõnda rääkisid nad kokku juhtudes, kui Tiksi Lutvel poolt tuli ja Kulno sinna tahtis minna. Nüüd muutis noormees käigu sihi, ta läks neiuga kaasa.

Tiksi tundis haruldast kergust, nagu märkaks ta alles täna esimest korda, kuhu kevade jõudnud. Kulnole öeldes, et ei teadvat midagi, valetas ta, nagu ta seda viimasel ajal nii sagedasti teinud. Tõepoolest teadis ta väga palju, sellepärast ta nii rõõmus oligi. Ta teadis, et Lutveiga on lõpulikult otsas ja et ta Meriheina poole vististi enam kunagi ei lähe, kõigi antud lubamiste peale vaatamata. Kui vaja, siis valetab ta, valetab rumalasti ja kergemeelselt, valetab ainult selleks, et sinna mitte minna. Tiksi teadis veel, et ta on noor ja et meeled mängivad kevademängu, ta teadis seda iseäranis nüüd, kus ta Kulnoga kõrvu astus.

«Te olete täna tõepoolest rõõmus,» ütles Kulno natukese aja pärast uuesti, «viimasel ajal nägin teid teistsugusena.»

«Tühi jutt.»

«Aga teate,» jätkas noormees, ilma et neiu sõnadele oleks püüdnud vastata, «mida rõõmsam olete, seda kohtlasemaks muutuvad te jalad, aina kogelevad, logelevad ja tantsivad läbi ilma.»

«Mis te mu jalgest tahate, ma ei julge enam astudagi,» vastas neiu, aga tema näoilmele ja kõnnakust ei võinud kuidagi julguse puudust aimata. Ta naeris ja siristas kui linnuke.

«Mis teil ometi täna on?» imestas Kulno.

«Ei tea.»

«Mis on juhtunud?»

«Ei mäleta.»

«Tiksi, Tiksi, olge ettevaatlik, suur rõõm ei tähenda kunagi head ja suur naer kuulutab ikka nuttu.»

«Ärge hirmutage, mul on praegu nii hea.»

«Seda ma näen, aga tahaksin ainult teada, miks?»

«Tahate, ma ütlen?»

«Tahan.»

«See on saladus.»

«Iseenesestki mõista.»

«Me läksime lahku.»

«Lutveiga või?»

«Kellega siis?»

«Kust mina tean, kellega, on's ilmas vähe inimesi, kellega võib lahku minna. Ja sellepärast rõõmustate?»

«Nagu näete.»

«Kes kellele hundipassi andis?»

«Tema muidugi minule.»

«Mispärast muidugi?»

«Kuidas siis?»

«Oleks võinud ka vastuoksi minna.»

Tiksi naeris ja siristas.

«Ärge rõõmustage nii väga oma vabaduse üle, teil on palju paalu ees.»

«Kust teie seda teate?»

«Teie silmist ja...»

«Jalgadest, eks?» küsis neiu naerma hakates.

«Eksite! Teie silmist ja suust. Need on muutunud.»

Tiksi ehmatas. Ärevalt küsis ta:

«Missuguseks nad on läind?»

«Raske öelda. Mäletate, mis ma siis ütlesin, kui me teid kätel kiigutasime ja kui te pärast oma pühadusest rääkisite? Ma ütlesin: teie suu oli kiikudes väiksem kui kunagi enne. Eks olnud nii?»

Tiksi nokutas nõus olles pead.

«Nüüd ma enam nõnda ei ütleks.»

Tiksi vaikis ja ootas, ootas kärsitult.

«Nüüd ütleksin,» jätkas noormees: «Teie silmad avatelevad ja teie suu teeb himu.»

Tiksi punastas ainult, punastas nõnda, et kõrvalestad püaks käes aina helendasid.

«Aga püha olete siiski, veel püham kui enne,» rääkis Kulno edasi.

Tiksi vaatas arglikult rääkijale näkku, nagu otsiks ta sealt kavalat naeratust või kahemõttelist muiet, aga ei, noormees oli täiesti tõsine. See meeldis neiuks ja ta julgus küsida:

«Kas tõesti?»

«Päris tõesti. Kardetav olete just sellepärast, et te ikka nii pühaks jääte.»

Jällegi pidi Tiksi punastama. Kulno oli halb seltsiline. Miks ütles ta «jääte»?

«On inimesi,» jätkas noormees, «kes väga vähe pattu teevad, aga kes on siiski väga patused. Teised selle vastu teevad ühtepuhku pattu, aga jäävad ometi vagaks. Te teate, lapsi soovitatakse vagaduse eeskujuks, aga kas olete tähele pannud, kui kurjad on lapsed? Kurjad ja

vagad, isegi õndsad, sest mingisugune kurjus, mingisugune patt ei too neile südametunnistuse piina. Kui mina alles väikene olin — see tähendab, ma olin sel ajal juba õige suur poisijõmpsikas, teadsin käsudki peast, — jah, sel ajal tegin ma loomadele heameelega haiget, piinasin neid. Ma meelitasin koera mängima, aga kõige parem mäng oli ikka see, kui koer haiget sai ja valu pärast vingus. Koerale siisugune kuri mäng ei meeldinud, sest ta sai aru, et ma meelega talle haiget teen. Aga siis läksin ma kavalamaks: ma hakkasin temale mängides nõnda haiget tegema, nagu sünniks see kogenemata. Seega olin mina süüst vaba, koer mängis edasi, mängis ja vingus ning mulle valmistas see suurt lõbu. Teised minuealised tegid niisama. Mäletan ka, kuidas me karjas käies mõnikord loomi vemmeldasime, lihtsalt tahtsime ja vemmeldasime, nagu oleksime vangivahid või mõne jumaliku korra valvajak, vemmeldasime vähemagi põhjusega, ainult lõbu pärast. Võtsime mullikatel sabast kinni ja peksime, katsudes, kes loomale kõige enne nii väledad jalad alla teeb, et ta saba meil peost jõuab tõmmata. Aga veel suurem kirk oli linnupesade purustamiseks, iseäranis kui pojad juba sees istusid. Alguses krattisime kõiki pesi, aga kui viimaks isa käest sellepärast pükste alla ja peale saime, siis koondasime oma tegevuse haraka- ja varesepesadele. Vanematelt oli käsk neid enne puust maha ajada, kui pojad munast välja tulevad, sest just poegade söötmisel on vanad vare- sed kurjad hävitajad ja röövijad, aga meie talitasime otse vastuoksi: leidsime meie varese pesa, siis lasksim pojad välja haududa, lasksim nad isegi nii suureks kasvada, et juba pisut lennata jaksasid, ning siis läks pidu lahti. Vanad lendasid ja kraaksusid, pojad ajasid nokad laiali ja karjusid. Praegugi pole ma veel küllalt vana, et kõige kurja valu peale, mis me väetitele loomakestele tegime, külma filosoofilise rahuga tagasi mõelda ja sellest inimese loomuse kohta kainelt teatud järeldusi leida. Aga vanu ajalooramatuid lugedes tulevad mulle sagedasti poisijõmpsikad meelde, kelle rõõmsa kisa sekka kostavad piinatud linnupoegade kaeblikud hääletsused.»

«Näete, tüdrukud on paremad, nemad ei tee siisuguseid hirmsaid tegusid,» ütles Tiksi vahele.

«Arvate?» ütles Kulno. «Aga meie olime kõik ühesugused: poisid piinasid, plikad vaatasid pealt või ässitasid juures seistes.»

«Pui, kui kole! See ei ole tõsi!»

«See on tõsi ja sellepärast on ta veel koledam, kui tahate. Ja mis iseäranis huvitav: pärast siisugust piinaja valupillerkaari heitsime mätaste vahele rohusse või sinikavartesse maha ja olime rahulikud ning õnnelikud, saamiste ikka pisut väsinud ja roidunud. Öösel magasime kui siugud, ei näinud kurja undki. Ainult üks poiss, minu noorem vend, tema ei saanud peale seda öösiti magada, kargas mitu korda asemelt üles ja nuttis, karjus, nimetades varesepoegi. Aga teised ütlesid: mis sa rumal nutad, ja järgmisel korral tohtis ta ainult selle tingimusega piinapidule ilmuda, et ta öösel enam ei karju. Kui ta lubamise peale vaatamata ometi karjus ja kätega vehkles, siis naersid teised ja pidasid teda päris napakaks poisiks.»

«Piinasite teie ka?»

«Kuidas muidu, ikka ka.»

«Ja magasite rahulikult?»

«Päris rahulikult. Ega ma mõni napakas poiss tahtnud olla.»

Nad valkisid natukeseks, siis ütles Kulno:

«Teie magaksite veel nüüdki rahulikult, nii püha ja vaga olete.»

«Kuidas te kõik mu sõnad ümber pöörate! Mul oli tol korral nii hea ja ma ütlesin ainult, mis tundsin, aga nüüd seletate teie, nagu oleksin ma mõni varesepoja tapja.»

Neiu oli nagu pahane või nukker. Aga noormees naeris.

«Näete, kui võõriti sõnu võib mõista,» ütles ta ja neiu tundis korraga, nagu oleks kõik ainult piinlik nali. «Aga vaadake sinna,» Kulno näitas käega kaugemale, «kuni võserikuni, mis pahemat kätt, ja sealt edasi metsa poole, näete, kuidas vesi põllulohkudes kiirgab.» Nad seisid linnast väljas maantee kaldal. Vulisevad ja sätendavad ojakesed hüplesid kraavi.

«Minu kodu on jõe läheduses,» rääkis Kulno. «Muidu polnud muud näha kui aga heinaküünid ja roheline kangas, aga kevadel, siis ujutas kõik üle, siis oli kõik ühine veeväli, tõmba purjed üles ja sõida, lenda...»

«Kas me ei pääseks mööda kraavikallast metsa poole?» küsis neiu.

«Tiibu oleks vaja, muidu upume porri. Aga katsuda võiks, on ju kevadine pori, armas pori, puhas pori.»

Nad läksid, pidasid aru, läksid jälle, hüppasid lolludest ja ojakestest üle, sattusid sitkesse savisse, mis kiskus kalossid jalast, hädaldasid, naersid, aitasid teineteist ja olid lõpuks porised kui sätendav kevade.

«Kunagi ei anna ma teile seda andeks, et te mu niisugusesse mülkasse meelitasite,» ütles Kulno.

«Mina ei ole teid meelitanud.»

«Kes siis? Kes ütles: lähme metsa poole?»

Neiu ei vastanud. Ta naeris ainult ja siristas kui linnuke lehestikus.

Ja edasi kippusid nad, oli ju pori täna armas pori, veetlev pori, luuleline pori.

26

Lutvei jõi, jõi vaimustusega, jõi meeletult, jõi nagu hull, jõi nagu mehed ainult naiste pärast joovad. Ei olnud enam valgeid päivi, ei olnud enam pimedaid öid. Lõbusõidudki võeti ainult selleks ette, et juua, olgu meeste või naistega üheskoos, aga lõbu ei leitud ometi mitte. Joodi ühest seltsimajast teise, joodi ühest trahterist teise trahterisse ja tehti rumalusi joobnud arutuses. Nõnda sattus ta kord Meriheina kokku, kes Kulno seltsis kuski vaikselt puhvetinurgas istus. Lutvei oli hästi «käest saanud», nii hästi, et Kõva P selle «lastiga» ainult oma kõige pehmemaid kõvu oleks öelnud. Aga Lutvei arvas, et tal alles aru selge.

«Tere, Kulno, tere, kirjanikuhärra!»

Lutvei ei annud ei ühele ega teisele kätt.

«Võtad ehk istet?» küsis Kulno.

«Mul on kirjanikuhärraga asja.»

«Ma kuulan ja ootan,» vastas Merihein, kes lootis kevadepidu sündmuste seletust. Aga ta eksis, sest Lutvei ütles:

«Me oleme ju nüüd sugulased ja sugulastega on ikka asja. Eks ole nii?»

«Ei mõista hästi, mis härra studioosus arvab,» vastas Merihein.

«Me oleme ju nüüd kälimehed,» ütles Lutvei.

«Kuidas nii?»

Nüüd vastas Lutvei päris talumeheliku tüsedusega, missugused kälimehed nemad Meriheina olevat.

Kulno ajas kõrvad kikki ja Merihein naeratas lahtlaselt. Mis pidigi ta joobnuga muud tegema, kes küsis:

«Kas pole tõsi?»

Hoormees kordas oma endisi tüsedaid sõnu.

Kui Merihein selle peale midagi ei vastanud, rääkis Lutvei Kulno poole pöördudes ja rusikaga vastu lauda:

«Aga rumal olin ma, täieline molkus. Mõtles ometi: mina, loll, usun, et Tiksi on mulle truu, aga tema, tema kaib sinna, tead, ülesse, kolmesopiliselt, kirjanikuhärra poole, käib ja ei lausu sõnagi, laseb omale laule ette lugeda, nii ja naa, surimuri, juba ammugi. Kärbsetaapja missugune! Asi edeneb jõudsasti, peenikest peret hakkab tulema, siis minu juurde, nutab ja ütleb, valetab ja keerutab, aga ütleb ometi, ütleb, tema armastab, ei või midagi parata, tema on õnnistatud ja õnnistaja tehku õnnistusega, mis heaks arvab. Nõnda ütleb ta, nõnda on lugu, nõnda on naised. Aga mina ütlen: naised on nad, täielised naised, sulitan nende peale, litad niisugused, ütlen ma...»

«Tasa, tasa,» ütles Kulno ja pani rääkijale käe öla peale. «Sa oled praegu purjus, räägime sellest teine kord.»

«Olen purjus ja jäängi purju; naised on litad ja jäävadki litadeks.»

«Härra Lutvei,» ütles Merihein tõsiselt, «kas te kaine peaga sedasama räägiksite?»

«Ütlen või kirikukantslist alla.»

«Noh, siis vastan mina: kõik, mis te täna minu ja preili Västriku kohta...»

«Preili! Ha, ha, ha! Või korraga preili!»

«Kuula nüüd, mis sulle tahetakse öelda,» manitses Kulno.

«Kõik, mis te täna minu ja preili Västriku kohta rääkivate, on otsast otsani põhjendamata, on lihtsalt vale,» kordas ja täiendas Merihein.

«Mis?» küsis Lutvei kahkvel ja tema nägu oli seda võrd rumal, et Kulno tahtmata pidi naeratama.

«Teie sõnad on otsast otsani tuulde räägitud, nad ei vasta tõele,» toonitas Merihein rahulikult ja kindlalt.

«Ka see vale!» karjus Lutvei. «Issand! Kus on siis tõde? Missugune peab siis tõde olema?»

Ja nagu oleks kainestav hoog temast üle käinud, pöördus ta Meriheina poole, pani talle käe õlale, vahtis paluvalt ja aineti talle otsa ning rääkis:

«Ma olen täis kui siga, olen joomisega arust ära, aga, jumala pärast, rääkige teiegi tõtt. Kurat teab, aga mind piiravad ainult valed, ainult valed, hulluks võib minna. Saate aru: ainult valed. Ta valetas alatasa, ei teinudki muud, kui valetas, ta polegi muud kui vale, kõik oli vale, mis ta rääkis või tegi. Palun teid, palun ei tea mis nimel, ütelge õigust, unustage see tüli, teate, lõpupidul, ka siis olin täis, juba siis valetas, juba siis pettis ta, iga jumala päev pettis. Te ei usu, kuidas ta mind pettis, ninapidi vedas! Ja mina olin rumal, loll kui saabas, ei saanud millestki aru, päris togu olin, täieline lontkõrv. Ja lontrus olin ma, teie ei tea, missugune lontrus ma olin! Mina kiskusin kärbsel tiivad ära, mina panin ta õlleklaasi, mina, kõik mina, jumala tõsi mina, aga rumal olin ma, ei saanud tema nuketest aru; tema ajas ju, tema andis mõtte, temale tegi see nalja; ta tahtis meid riidu ajada, ajaski riidu, ajas minu teie juurest välja, tuli ise asemele, mina olin ju tüliks, alles pärast mõistsin, mina mõistan ikka pärast, niisugune lontkõrv olen. Siiski, jumala pärast, ütelge ometi teie tõtt, puhast tõtt, ma usun teid, teie pole naine, teil on ausust, südame-tunnistust, ütelge, ma palun...»

«Ma ütlesin juba: teie eksite põhjalikult. Ta on ainult paar korda minul külaliseks käinud, see on kõik.»

«Siis pole teil temaga midagi tegemist?»

«Mitte põrmugi.»

«Võite vanduda?»

«Teie ajate naerma...»

«Ma palun!»

«Hea küll, et teid rahustada: ma vannun.»

Lutvei laskis toolil seljakile ja vahtis suuril silmil oma ette.

«Ka see vale,» lausus ta hädas lootusetuses, nagu seda ainult purjus inimesed teevad, kes ühest tundmustevalingust teise heitlevad. «Kõik on vale, kõik vale,» kordas ta, «ka viimased sõnad on vale. Ja mina uskusin, tema rääkis ja mina uskusin, aimasingi, et valetab, aga kui kinnitas, et on tõsi, siis uskusin aimduse ja mõistuse vastu. Ja see kärbes, kärbse tiivad, mis ma neist tahtsin, kui kõik on vale? Miks me siis riidu läksime, miks ma sealt ära tulin, kui ta valetas? Ma polnud

ja siis teel tüliks, ma olin null, null olin, päris null, kui ta valetas, kui ka see viimane on vale...»

Lutvei rääkis, nagu soniks või unistaks ta.

«Kuule, mu poiss,» ütles Kulno, nagu oleks ta sonija vanem vend, «jätta seda täna, su pea on segane, räägime homme, katsume homme nõu leida. Tule, ma viin su koju, ma tulen sinuga kaasa, lähme, värske õhk karastab.»

Aga Lutvei ei tahtnud minna. Ta pöördus Meriheina poole, öeldes:

«Ja mina, tola, olin teie peale kade. Sellest see tüli tuligi. Tagusin küll vahel pähe, see ei või olla, see on võimata, uskumata, kuulmata, Meriheina ja tema, aga uskusin siiski. Ta rääkis veel ühest sepast või lukusepast, sellega pidi tal midagi olema. Ehk on lõpuks see tõsi, ehk pettis ta mind ometi selle logardiga... Kuradite pärast,» pöördus ta Kulno poole, «kui sa teaks, missugune virtsa maik on suus ja kui valus!»

«Tule, lähme koju, seal räägime, seal seletame, kui tahad, siin kuulevad teised,» rääkis Kulno pehmelt ja troostivalt.

«Las kuulda,» vastas Lutvei valjult. «Ma ei taha koju minna, ma ei taha neid ruume näha, kus ta valetas, kus mina, eesel, uskusin. Tead, va vennas, niisugune lontkõrv pole ma enne kunagi olnud.»

«Mina küll,» vastas Kulno lihtsameelselt.

See tegi Lutveile nalja.

«Mina ka?»

«Mina ka.»

«Pole tõsi!»

«Päris tõsi.»

«Keegi ei või niisugune lontkõrv olla, nagu mina olin.»

«Me kõik oleme ajuti suured lontkõrvad,» tähendas nüüd Meriheina.

«Ka teie?» pöördus Lutvei Meriheina poole.

«Kuidas muidu.»

«Veel nüüd?»

«Kes teab, ka nüüd. Aga kuulge, noormees, mis mina arvan: seni kui me veel lontkõryuks võime saada, maksaab elada, mis pärast seda tuleb, seda läheb vaja ainult hingeõnnistuseks.»

Kulno ja Meriheina tõendused jahutasid pisut noor-

mehe meelt, aga koju ei tahtnud ta siiski minna ja nõnda viis Kulno ta oma juurde.

27

Väljast tulles hakkas alkohol soojas toas uuesti peas kihisema ja härdal meelel pihtis Lutvei oma elu, oma pattusid, oma õnnetusi. Seda oli ta varemaltki purjus peaga teinud, aga mitte niisuguse valusalt kõrvetava maitsemisega ja lootusega leida tröösti. Ta tundis enese poisiklopatsina, tundis enese alandatuna ja naeruväärsena. Rääkides hakkasid tal viimaks silmad vett jooksuma, harvade pisarate kaupa. See ei olnud nutt, ei, nutt polnud see mitte, aga ometi oli, nagu nutaks ta rääkides. Kange pakase käes pisarlevad nõnda mõne inimese silmad.

«Ta tahab mehele minna, see on kõik,» arvas Kulno Tiksi kohta.

«Ei, see pole see. Ma pakkusin talle laulatust, ta ei võtnud vastu, nuttis, põlvitas, aga vastu ei võtnud.»

Kulno vaikis ja laskis Lutveid rääkida. Oli, nagu kuulaks ta iseennast, seda ennast, kes elas, patustas, kannatas ja kaebas aastate eest.

Või ei kannatanud ega kaevanud tema sugugi nõnda? Ehk ei oska tema Lutvei kaebelides muid toone tabada, kui aga ainuüksi neid, mida ta millalgi iseenese rinnas kuulatanud? Võib olla, meie ei tea ilmast üldse muud, kui aga seda põrmukest, mis leidub vähemalt idunagi meis enestes? Kõik muu on ehk sealpool meie ilma läve, kõik muu on hauatagune, surnute riik, kuigi ta oleks elavaid täis. Nõnda mõistaksime teiste kannatusi ainult kannatades ja teiste valudele kaasa tundes tunneksime tööpoolest ainult iseenestele kaasa. Meid huvitab teiste kannatus ainult sel määral, kui palju nad meie viisil kannatavad. Kes kõigele kannatusele tahavad kaasa tunda, need peavad võima koguni kannatusi maitsta, peavad võima kannatada kui ussike, kui rohulajuke, kui lõhnav lill, kui pakatavalt muhelev maa, kui liivaterake.

Lutvei räägib, nagu oleks ta poolunes, nagu oleks ta kõneleja kuutõbine. Oma mõtetest ärgates tahaks Kulno teda trööstida, tahaks öelda, et naised on halvad, südame- ja halastamata, kui nad armastavad, aga talle

hargatab Tiksi meelde, kes naeris, kui ta hiljuti Lutvei poolt tuli, naeris ja siristas, ja nõnda ei ütle Kulno midagi. Ta vaikib ja kuulab ainult, kuni ta uuesti langeb oma mõtete radadele.

Kuidas veeojakesed ja põllulohud, isegi porilombid sädetsid, kui naeris ja siristas Tiksi! Kuidas oli tema, Kulno, siis rääkinud pühadusest ja vagadusest ja kuidas oli ta näinud, et neiu silmad avatelevad ja huuled aratavad himu!

Hea on ilmas elada, kui porilombid alles nõnda sädelevad, hea on elada, kui võib naerda ja siristada nagu Tiksi!

Halb on nutta ja kaevata, aga oleks veel halvem, kui valu teeb tummaks ja kui silmad ei anna vett.

Kulnole tuleb naine meelde, kel oli palju lapsi, kes kõik langesid surma küüsi, ruttu, lühikeste vaheaegade järel. Alguses nuttis ema, aga pärast jäid silmad kuivaks ja siis liikus ta kui vari ruumides, kus hiljuti kisatses suure elu, liikus ja kurdus...

Kulno mäletab veel koera, arukat karjakoera, kes läks hulluks, ja hulluna lasti ta maha. Pauk ei tabanud õiget kohta ja marukoer võis surres häält teha. Teinekord oli Kulno kuski vabrikuruumis, kui inimene masina vahele läks. Õnnetu kisa kuuldes pidi ta tahtmata sureja marukoera peale mõtlema: surres häälitsevad mõlemad petvalt ühtemoodi; inimene karjus kui hull loom ja hull loom tegi häält kui inimene.

Ei ole veel kõige suurem valu, mis toob pisaraid, ei ole kõige raskem kurbus, mida võib panna sõnadesse.

Nõnda mõtles Kulno, kui Lutvei kaebas nagu poolunes ja kui ta rääkis nagu kuutõbine, pikkamisi vaiksemaks jäädes, soigudes, suikudes, unehõlma langedes.

Järgmisel hommikul oli tal kuri pohmelus ja inetult pondunud silmad. Eilsest öhtust ja tema sündmustest ei kõssanudki ta. Ka Kulno vaikis. Vältava kibelemise järel sai Lutvei viimaks lausunud:

«Inimene on kui raisk!»

Ta ütles seda pööritava tülga- ja jälgusega ning sülitas kõigest südamest. Sülitamise lopsakus ja mahlakus meeldisid Kulnole. Talle tuli meelde, mis nad «ristsetel» sülitamisest olid rääkinud, ja sellepärast ütles ta:

«Sülitad, nagu oleksid rahupiipu popsunud.»

«Ai kurat, küll on vastik! Isegi piip on vastik! Tead,

kui ma nüüd koju lähen, siis peksan nad kõik puruks. Jumala eest, kõik! Teen puhta töö ja siis hakkan uuesti otsast peale.»

«Ää räägi rumalust.»

«Tule kaasa ja vaata, kuidas see käib, ole tunnis-meheks. Tunnen, ma pean midagi tegema, kas või lõh-kuma, purustama, muidu ei saa, ei või.»

«Ja sellepärast peavad piibud kannatama?»

«Mul pole ju muud, mis võiks kannatada.»

«Aga mõtle ometi mälestuste peale, mis nendega ühenduses.»

«Just sellepärast peavadki nemad kannatama.»

Kulno mõistis ja vaikis.

«Aga piipudele anna siiski armu,» palus ta viimaks.

«Tahad, ma kingin nad sinule?»

«Mis mina nendega teen, ma ei suitseta ju. Kingi mõnele teisele.»

«Kellele näiteks? Ütle, ja sinu tahtmine sündku.»

Kulno mõtles.

«Kingi, see tähendab, anneta nad asutatava muuseumi heaks.»

«Mis see nendega teeb?»

«See ei puutu enam sinusse. Muuseum võib nendega ahju kütta, laste mängukanniks tarvitada või prügikasti visata, see on tema asi, see ei käi enam sinu võimupii-resse.»

«Sa räägid päris tõsiselt?»

«Muidugi.»

«Aga ometi on see nali.»

«Kas naljast siis tõsiselt rääkida ei või? Aga mis pe-asi, mine võta kinni, mis on ilmas tõsi, mis nali.»

«Hea küll, muuseum saab piibud omale.»

«Aga sa pead neile kaaskirja ligi andma, kus seisaks nende ajalugu, nende suguvõsalik või nii-öelda tõulik, rassilik saamislugu. Sa rääkisid kord, igal piibul olevat oma elulugu, oma minevik ja vististi ka tulevik, igal piibul olevat oma maik, lõhn, maised omadused ja pea-aegu hingelikud iseäraldused, mida ta inimesega alalises läbikäimises omandanud. Umbes nõnda rääkisid sa. See kõik pane ilusasti kirja. Kirjuta sellest pikalt ja laialt, too tõendusigi päevavalgele, olgu nad põhjendatud dokumentidega või usaldustäratavate suusõnadega. Ära unusta kirjutades nõutavat teaduslikku tõsidust, uurija-likku teravust ja loogilist järjekindlust, ehk olgu siis, et

sa piipude hingeni jõudes kaldud veidi, ainult tsipakene, müstikasse, mässid tõestamatu saladuslikku loori, sest seda nõuab inimlik teadmatus. Muidu — ole põhjalik ja jää kalneks, jää kuivaks, nagu kohane teaduslikule valmule.»

«Kas ei võtaks sina kaaskirja kokkuseadmist oma peale?»

«Ma ei tunne sinu piipude elulugu ja hinge.»

«Kui lõhn on asja hing, nagu Merihein armastab tõen-dada, siis on ju minu piipude hinge kerge tundma äppida.»

«Sa arvad, nuusuta ja hing on käes?»

«Just nii!»

«Aga nina, nina, kuhu jätab sa nina?! Minu arvates lõhnavad, näiteks, kõik lilled, tingimata kõik; et meie kõigi lõhna ei tunne, see ei tõenda midagi: meil puudub haistmiseks nina. Pealegi, mõned majandusteadlased julgevad tõendada, et kõige viljakamad maad seisavad harimata, sest meil puudub nende harimise võimalus, mina aga sõandan kinnitada, et kõige peenema lõhnaga lilled alles asjata lõhnavad, sest inimesel puudub või-malus nende haistmiseks. Sinu piipude ja minu nina vahetord on umbes sama, millest järgneb: kaaskirja kirjutad ise. Pealegi, mul pole aega. Sa tead, ma kirjutan oma kandidaaditööd, juba kaks aastat kir-jutan, aga valmis ei saa, kuigi aina kirjutan ja ostan raa-matuid. Minul on see õnnetus, et ma teemast kõrvale kaldun, sellepärast ei saagi ma kandidaaditööd valmis. Olen juba nii mõnegi töö kirjutanud, aga ikka pole see, mida kandidaadilt nõutakse. Kardan, et piipude kaas-kirjaga samuti sünniks. Aga mõtle ometi, mis oleks, kui ma ka siin kõrvale kalduksin ja kui piipudele kaasa annaksin, ütleme näiteks, kirevate kaljakannude või triibuliste seelikute suguvõsaliku eluloo.»

Nõnda rääkisid noormehed ja Kulnol oli palju ker-gem, et Lutvei meel hakkab juba jalgu alla võtma.

Merihein oli mõne õhtu Tiksit oodanud, oma aimduse vastu oodanud, aga Tiksi ei tulnud ega tulnud. Kes teab, ehk oleks kõik sellega lõppenud, kui mitte Lutvei oma joobnud arutuste ja paljastustega poleks meeli pahupidi

pööranud ja Meriheinale uusi oletusi, uusi lootusi lubanud. Nüüd ei saanud vanapoiss enam rahu, nüüd pidi ta Tiksit nägema, pidi temaga rääkima, tema enese suust seletusi välja meelitama.

Merihein uskus, et Tiksi võib valetada ja petta, kurjalt ja hoolimata petta, aga ta uskus ka, nagu kõik mehed usuvad, kainemadki usuvad, et naiste valetamine ja petmine on ikka teistele määratud, mitte temale. Oo, tema on teistest erinevas seisukorras, temal on erilised omadused, temal on kogemusrikas ja läbitungiv pilk, mis teeb võimatuks igasuguse vale, igasuguse pettuse!

Merihein unustas, et Tiksis on midagi niisugust, nagu ta varemalt paaris naises näinud, kes olid petmises nii imelised meistrid: needsamad silmad, sama suu, hambad, naeratus, sama vaikne ja unistav vaade, milles oleks nagu lapselik otsekohesus ja süütus, petlik süütus. Kui nad valetasid, siis valetasid nad ilusasti ja loomulikult, nii ilusasti ja loomulikult, et Merihein veel aastate pärast nende valet kippus tõeks pidama.

Ilusad ja armsad valetõed.

Merihein unustas kõik, mis ta eluajal õppinud, sest unustamine oli hea ja uskumine magus.

Aga kui usu peale vaatamata Tiksi siiski ei ilmunud, kui teda polnud juhtumisi uulitsalgi näha, siis sai Merihein kärsituks ja kirjutas. Ta kirjutas esimese kirja, lühikese, mänglevast vaimust juhitud kirja, milles helises vaikne unistus; ta kirjutas teisegi kirja, mis oli pikem ja tõsisem kui esimene, aga kolmandat kirja, milles oli rohkem kui kahes esimeses kokku, ei saatnud ta enam ära, vaid läks selle asemel Tiksit õhtul kontori ette uulitsale ootama. Valega vabastas ta enese pool tundi varem tööst ja läks — kärsitul sammul, põksuval südamele. Ootamine õnnestas, ta sai neiuga kokku, kuid sel oli suur rutt, väga suur rutt.

«Te tulite õnnetul päeval,» seletas ta, «täna pole mul sugugi aega. Oleksite ometi eile tulnud.»

«Ma kirjutasin teile kaks kirja, kolmanda jätsin saatmata, tulin ise.»

«Kaks kirja? Mina pole midagi saanud.»

«Ega nad ometi selle lühikese teega kaduma läinud.»

«Nad ehk pole mulle kätte annud! Ah seda ema ka, ta unustab kõik ära, vana inimese asi, aga mõnikord võib see mind hirmsasti vihastada,» pahmitses neiu.

Tiksi näost ja häälest võis aimata, et see teda tõesti nii hirmsasti võib vihastada.

«Aga miks te kolmandat ära ei saatnud?» küsis ta Meriheinalt, «ehk oleks sellel parem õnn olnud. Põletasite ära?»

«Ei põletanud.»

«Hebisite puruks?»

«Ka mitte.»

«Mis te siis tegite temaga, ütelge, ma palun.»

«Ta on taskus.»

«Kas te ei tahaks teda mulle kätte anda, saaksin ühegi kirja teilt.»

Merihein kõheles, pidas aru, aga andis ometi küsitud kirja, mille neiu põue peitis, pealegi niisuguse jutuga, et ta tänamisegi unustas. Kirja andmisele järgnes Meriheina rinnas kohe kahetsus, mõtteta pelglik kahetsus.

«Pärast, kui aega saan, siis loen,» ütles Tiksi, kui kiri juba kindlas paigas.

Küürest sammusid nad mööda uulitsaid linnaserva poole, kus Tiksi asus; vaevalt jõudis Merihein neiuga kaasa, nii suur rutt oli sel: ema ootas, pidid üheskoos kuhugi minema, võõrsile kuhugi, haiget vaatama või midagi muud selletaolist tüütavat ja piinlikku. Aga Tiksil ei võinud parata, pidi ema soovile ja haige kutsele järele andma, haige ootas ja palus jumalakeeli, oli neiu hea tuttav, vana sõber, võib-olla näevad teineteist viimast korda. Tiksil on nii kahju, et ta peab minema, tal on ka kahju, et kaks kirja kaduma on läinud, aga tal on heameel, ta on rõõmus, et ta kolmandagi õnnelikult kätte sai.

Merihein ei kuulnud kõike, mis neiu rääkis, sest vastutulejate pärast jäi ta temast ajuti maha ja pidi sammu lisama, et järele jõuda. Viimaks sai ta mahti hoida:

«Olin Lutveiga koos, tema rääkis imelikke asju.»

Merihein tundis, et ta juttu kustki mujalt oleks pidanud algama, aga midagi paremat ei tulnud tal meelde. Pealegi oli Tiksi nagu ja tegu niisugune, et Merihein korraga enese vaimuvaesena tundis.

«Tema on sest ajast üleüldse imelik, kui ta teie juurest ära läks,» vastas Tiksi asjalikult ja elutargalt.

«Ta rääkis nimelt teie kohta imelikke asju,» jätkas Merihein.

«Minu kohta?» imestas neiu, nagu oleks jutt võhivõrast inimesest. «Mis on temal minu kohta rääkida?»

«Teie olete selles süüdi, et tema minu juurest ära läks.»

«Mina? On ta arust ära! Mis puutub see minusse.»

Merihein tahtis edasi rääkida, aga ei teadnud, kuidas seda teha. Viimaks ütles ta kohmates:

«Tema olnudki see, kes kärbsel tiivad ära rebinud.»

«Seda võib temast küll uskuda, niipalju tunnen ma teda.»

«Aga teie olete talle selle mõtte annud, teie tahtmine ja kihutus olnud see.»

Tiksi naeris, naeris rõõmsalt ja ülimeelikult ja Merihein kuulis nagu esimest korda, kui südamlilikult ja ülimeelikult Tiksi võib naerda. Silmad omal aina sätendasid ja sätendasid ning vilasid pealuus joosta. Ai kuidas nad vilasid, ai kuidas nad kilasid!

«Härra Lutvei oli vist purjus, kui ta nõnda rääkis,» ütles Tiksi naerust võitu saades.

«Na parajasti.»

«Nojah, seda ma arvasin kohe, tema räägib ainult purjus peaga niisuguseid asju. Ja teie uskusite?»

Merihein ei sõandanud öelda, et ta joobnud üliõpilase sõnu oli uskunud ja et just selle usu õlul täna neiu uulitsal ootas.

«Tema on päris hirmus inimene oma joomisega,» seletas neiu, «ja joobnult pole tal aru ega otsa, mis ta räägib. Kui palju olen pidanud mina tema tühjade jutude pärast kannatama.»

Tiksi oli nukker, üsna nukker.

«Joobnult ei hooli ta millestki,» jätkas ta, «mitte millestki. Siis saadab ta seda täide, mis ta kainelt valmis septsenud. Mina tunnen teda. Aga mis tahab ta siis nüüd selle uue pläraga?»

Just viimast sõna tarvitas Tiksi. Siis jäi ta vait ja tal oli nagu, nagu mõtleks ta millegi üle järele.

«Ah soo! Mõistan, mõistan, küll ma ta krutskeid tunnen. Ta püüab meie head vahekorda rikkuda, ta on kade, muud midagi ei või see tähendada, ta ei salli, et mina teie pool käin. Jajah, nii see on! Sellepärast rääkis ta teistki nii inetult, ma ei hakka seda kordama, ei taha, väga inetult rääkis ta.»

Merihein ei mõistnud, mis vastata, ja Tiksi lisas natukese aja pärast kergel ohkel juurde:

«Vaene poisil!»

«Jah, õnnetu oli ta küll,» hakkas nüüd Merihein, «aga ta rääkis veel hullemaid asju, rääkis, et...»

Aga Tiksi polnud täna nähtavasti sugugi uudishimuline, sest hoolimata katkestas ta Meriheina lause, öeldes:

«Kahjuks pean mina siia sisse minema, ühe oma sõbranna poole, ka tema tuleb haige juurde kaasa, ema hakkis tema poolt läbi minna.»

«Millal võiksin teiega kokku saada, millal on teil aega, preili?» küsis Merihein viimasel silmapilgul.

«Ei tea praegu kindlasti, aga kui ma teie kirja läbi loen, küll ma siis vastan, oodake, ma teatan, millal ja kus. Tulen ehk varsti ise teie poole, te olete õhtuti ikka kodus?»

«Kodus.»

«Noh, hea küll, ma tulen siis.»

Neiu kadus hoovivärvate taha ja Merihein läks lonkides koju poole, üsna tasa läks ta, pea longus, piht vimmas ja ta meel oli raskem kui mitmel-setmel aastal.

«Kuidas ta küll naerda võib,» sonis ta endamisi, sonis ja lonkis kivisel tänaval.

«Te elate üksi siin?» küsis Tiksi sisse astudes.

«Üksi, päris üksi. Siin on veel teine tuba, ehk soovite sisse astuda ja vaadata!»

Kulno lükkas vaheukse lahti.

«Enne elas siin mu seltsimees, aga juba üle aasta on kõik ainult minu päralt. Näete, ümberringi aed.»

«Kui ilus!» ütles Tiksi vaikselt ekstaasis. Ta seisis silmapilgu mõttes, siis püüdis enese nagu millestki vabastada ja hüüdis imestanult:

«Kui palju raamatuid!»

Keset tuba jäi ta seisma ja vaatas ringi: üks, kaks, kolm riiulit ja kõik peaaegu täis. Tiksi oleks tahtnud öelda, et ei Lutveil ega Meriheinal, et kellelgi pole nii palju raamatuid kui siin, aga ta vaikis, mõtles ja vaatas, vaatas ja imestas. Et aga midagi öelda, küsis ta:

«Mis neis raamatutes kõigis on?»

«Sõnad, aina sõnad,» vastas Kulno naeratades.

«Kui palju sõnu!» imestas Tiksi veel enam ja Kulno ei saanud aru, oli see imestus tehtud või loomulik.

«Võib neid raamatuid vaadata?» küsis neiu natukese vaikimise järele.

«Olge head. Siin sellel riiulil on ehk kõige huvitavamad. Võtke, näiteks, see.»

Kulno tähendas mingisuguse loodusteadlise raamatu peale, kus leidus palju pilte.

Neiu istus riiuliesisele vaibale, võttis kehaka raamatu põlvedele ja hakkas lehitsema. Kui nõnda kähardunud juukselokk silmadele langes, tuletas ta väikest tütarlast meelde. Mitte märkigi polnud järele jäänud sellest elutargast naisest, kes mõni päev tagasi Meriheinaga uulitsal ruttas, tõtates haiget vaatama või kuhugi mujale pakilisse paika.

«Oleksite võinud raamatu lauale panna, nõnda on halb,» tähendas noormees.

«Ei, just nõnda on hea,» vastas neiu ja vaatas niisugusel silmil üles, nagu tunneks ta häbi, et temal nõnda hea on ja mitte teisiti.

«Kui on hea, siis on väga hea,» oli ka noormees nõus ja istus tooliga neiu lähemale, kummardas alla tema poole, nagu oleks ka temal himu pilte vaadata. Neiu lipsis ja lipsis, pööras lehti ka siis, kui silmad üles noormehet poole vaatasid, kes midagi rääkis.

«Ma paneksin teile heameelega ühe küsimise ette,» ütles Kulno äkki eelmist jutulõnga katkestades. «Kas teie ei tahaks mulle öelda, miks te Lutveiga lahku läksite?»

Neiu lõi silmad maha ja vastas põigeldes:

«Ma ei tea miks, tema tahtis.»

«Aga Lutvei ütleb, et teie tahtsite.»

«Ütles ta seda?»

«Ütles, ja teda usun ma enam kui teid.»

«Siis ma ei tea, ei tea midagi.»

Kulno vaikis ja silmitses neidu aineti, kes silmad raamatule pööras ja pea longu laskis, nagu köidaks mõni iseäralik pilt tema tähelepanu. Nõnda ei näinud noormees muud kui pealage ja tema kõrvalesti, mis helen-dama löid.

Kulus paar silmapilku, nähtavasti paar piinlikku silmapilku, sest neiu käed hakkasid teadvuseta midagi näppima. Nagu andeks paludes tõstis ta silmad viimaks üles, lausudes:

«Miks te seda pärite?»

See kõlas nagu küsimine, aga ometi oli ta ennem kahetsus; seda poleks tarvis.

«Lutvei on ju teile laulatust pakkunud,» ütles Kulno.

«Kui te seda teate, mis te sellest siis veel räägite.»

«Ma tahaksin teada, miks te temale ei läinud?»

Tiksi ei vastanud, ta punastas ainult.

«Teil on ehk piinlik, aga ehk vastate siiski, sellepärast teid kutsusingi.»

«Ainult sellepärast?»

«Mitte just, aga ometi.»

Kulno tõusis toolilt ja liikus pisut. Ta tahtis mõelda, aru pidada, aga ta tundis, et pea töötab halvasti. Nõnda istus ta uuesti toolile.

«Kui ma teaksin,» algas neiu.

«Kui te teaksite... mida?»

«Milleks te küsite.»

«Ütlen seda pärast.»

«Aga üks tingimine.»

«Hea küll.»

«Lutvei ei tohi seda teada.»

«Jäenesestki mõista, mitte.»

«Ma ei tahtnud tema naiseks saada.»

«Seda ma tean, aga miks?»

«Meil poleks lapsi.»

Neiu vahtis jällegi raamatusse ja tema kõrvalestad helendasid veel enam kui esteks. Kulno tõusis toolilt, astus paar sammu, pöördus siis neiu poole ja ütles endamisi:

«Selle mõtte peale oleks pidanud ma isegi tulema.»

Et neiu midagi ei vastanud, siis istus noormees tema juurde toolile ja vahtis kähardunud pead, mis veel madalamale näis langevat. Kulus natukene aega. Siis julges neiu silmad noormehet poole tõsta, nagu tahaks ta küsida: mis te must piinate? ja Kulno arvas, et need silmad on avatelevamad kui kunagi enne ja et neiu huuled hõõgavad himu.

«Teate, Tiksi,» ütles Kulno, «ma olen teid ikka tubliks tüdrukuks pidanud, aga tuleb välja, te olete tublim, kui ma arvanud. Tõepoolest, veel tublim.»

Ja Kulno tõusis jälle toolilt, et liikudes mõtteid koguda, aga ka seekordne katse oli asjata, sest neiu saatis teda imelisel pilgul, ja nõnda istus ta uuesti toolile, kummardas neiu poole ja küsis:

«Kas te ei tahaks mulle tulla?»

Nüüd oleks neiu silmis nagu hirm; ta laseb pea madalamale kui kunagi enne ja ei lausu sõnagi.

«Mul on ju küll väike sissetulek, aga ehk saame läbi. Mul pole midagi, kui aga need raamatud, aga kui teie tulete, siis olete ka teie.»

Neiu muutus vaibal pisikeseks, nagu oleks ta tõepoolest väike tütarlaps. Tüütu lokk langeb silme ette ja painutatud kaelal liiguvad noormehe hinguse käes üksikud pehmed juuksekarvad.

«Miks te ei vasta? Ei taha tulla?» küsib Kulno ja võtab silmeesise loki oma sõrmede vahele. «Lubada pole mul tõepoolest midagi,» räägib ta edasi, kui neiu endiselt vaikib, «aga tulla võiksite ehk siiski.»

Neiu ei vasta ikka veel, ta saab ainult kord-korralt väiksemaks. Siis krabisevad esimesed pisarad raamatule ja neiu surub käed silmadele, kuna raamat põlvedelt vaibale libiseb.

«Miks te nutate, Tiksi? Ma ei tahtnud haiget teha... ma ei mõtle nõnda, nagu teie ehk arvate... ma mõtlen, et on täiesti teie asi, kas laulatada või ei. Minu meelest on meie elu rohkem väärt kui kõik tühised talitused, sellepärast on ehk parem, et teeme nagu teisedki, muidu võiksid nad teid haavata.»

Tiksi nutab ainult. Ta on külgepidi vastu raamaturiivulit vajunud ja juukseid on veel rohkem silmadele langenud.

Kulno on nõutu. Mõtted sähvivad tal peas läbisegi. Meelde turgatavad talle Lutvei joobnud sonimised Tiksi valetamisest, petmisest, keerutamisest, ninapidi vedamisest, Meriheinast, mingisugusest lukusepast ja ta satub mõttele, et ehk on see kõik vale ja ehk on saladuses alles tõde, mis paneb neiu pisaraid valama. Ta lükkab lahtise raamatu kõrvale, põlvitab neiu juurde põrandale, võtab tal kätest kinni ja eemaldab nad nõres silmilt, küsides:

«Olen ma siis tõesti nii halb, et te mulle ei taha tulla?»

Uue hooga nutma hakates poeb neiu noormehe ligi, peites oma pead kuuehõlma.

«Ma tahan ju,» nuuksub ta.

«Mis sa siis nutad.»

«Ma olen ju nii rumal.»

«On see siis nii suur õnnetus, et sellepärast nutad?»

«Sellepärast ja muidu.»

«Päris muidu?»

«Niisama.»

«Ei millegi pärast?»

«Midagi on.»

«Mis siis?»

Tiksi nutab.

«Katsu rääkida, katsu öelda, siis läheb üle.»

Aga Tiksi nutab ainult, nutab valusalt, nutab kõigest hingest, nutab, nagu ainult need nutavad, kellele suurt kurja tehtud, suurt valu sünnitatud.

«Nõnda ei tohi, Tiksi, teed haiget. Kas sa siis mulle ei või öelda?»

«Ei saa, ei oska.»

«Katsu ometi. Ütle tasa, ütle päris tasa.»

Nuuksumine.

«Noo, Tiksi, mu Tiksi.»

Neiu tahaks veel enam oma pea ja silmad peita.

«Valus on,» sosistab ta, «kahju.»

«Mu väetike,» hellatab Kulno.

«Kahju, et...»

«Et?»

«Et olen... niisugune.»

«Missugune?»

«Pole... puhas!»

Kõik oli ainult sosin, aga viimane sõna kostis kui karjatus. Kulnol käis luust ja lihast läbi. Nõnda oli ta kuulnud häälitsevat ainult lapsi, väikseid, nõrku loomi, linnupoegi, kui neile tehakse liiga.

Ja kui neiu kramplikult nuuksudes talle lähemale poeb, surub ta teda kõvemini vastu rindu, nagu tahaks ta teda siinsamas lämmatada, et mitte enam kuulda tema karjuvat sosinat. Ta ei tea, mis on sündinud, aga ta teab, et midagi on sündinud: nagu oleks keegi temas eneses Tiksi häälel karjatanud ja nagu ei nuuksuks Tiksi, vaid tema ise, härdalt, härdalt, millalgi varem, paljude aastate eest.

Talle tuleb meelde, mis ta hiljuti Tiksi vagadusest ja pühadusest rääkinud — seal, väljal, kraavikaldal, poris, luulelises kevadeporis, ojade vulinal, loikude sädelemisel, naerdes, kui Tiksi siristas —, ja ta arvab, et ta enam nõnda ei räägiks.

Ei, ei, Tiksi pole sugugi väga, nagu tema uskus, ta pole ka püha, nagu neiu ise ütles, aga ometi oleks ta nagu see ja teine.

Ikka valjemini surub noormees neidu vastu rinda, kuni ta viimaks ütleb:

«Tead, Tiksi, me oleme mõlemad veel küllalt rumalad, et üheskoos õnnelikuks saada.»

Nüüd saab nutt uut hoogu.

Mitte valu pärast ei nuta enam Tiksi, mitte ka rõõmu pärast, vaid midagi muud on, mis oleks nagu kurbuse ja rõõmu ühine valang. Võib-olla on see ehk õnn, millest Kulno rääkis, võib-olla on see maine õndsus, mis saavutatakse suure kahetsusega ja pattude pihtimisega, kui tunnistus leiab õige kuulaja, õige pihhiisa.

Tiksi ei tea, mis see oli või kuidas see tuli, aga kohe, kui ta üle Kulno korteri läve astus, valdas teda imeline ennemaitsmata tundmus. Ta oleks tahtnud esimesel silmapilgul läbi akna aeda hüpata ja aiast niisama tuppa tagasi; ta oleks tahtnud laulda ja siristada, nagu seal väljal, päiksepaistel; ta oleks tahtnud imestada iseenese ja teiste üle, kõige üle. Põrandale oleks tahtnud ta pikali heita, piherdada ja veereda oleks tahtnud ta, nagu lapsed seda murul teevad, roosad säärekesed helendavad aga; ta oleks tahtnud pärast lamama jääda — kauaks, kauaks, vahtides sinisesse taeva, oodates seda värvikirges pilverünka, mis tõuseb metsa tagant.

Oo, tema'p see ongi, kellest Merihein rääkis, kui ta käe pani Tiksi ümber piha, tema'p see ongi, kes tuleb sinetavast metsast! Kui võiks seni lamada, kuni ta siia jõuab, kui võiks liikumatuks jääda, kuni ta on ligi, see oodatu, unistatu, ihaldatu!

Ja kui siis Kulno rääkima hakkas, tundis Tiksi, et see, kes sinetavast metsast pidi tulema, on juba tulnud, seisab tema ees, aru nõudes, kuidas teda oodatud, igatsetud.

Aah! Õnn on nii ligi, ainult usk peab olema tema tabamiseks, õnn on nii kättesaadav, ainult julgus peab olema temast kinnihakkamiseks. Aga Tiksi saab korraga araks ja usuvaeseks, unistatud õnn teeb ta ebausklikuks ja patuseks.

Ta tunneb, nagu oleks tal täna esimene suur kaotus ja esimene suur kahetsus, ta tunneb seda sellepärast, et suur õnn on nii ligi ja et ta võib mööda minna kas või alatiseks.

Ta tunneb enese väeti ja rumalana, ta tunneb, et olekski ta Meriheimaks, ometi ei oskaks ta mingisugust

eluraamatut kirjutada, ka kõige rumalamatki mitte, sest see on ikka teistsugune, kui tema arvab, hoopis teistsugune.

Ta tunneb ainult, et suur õnn on ligi ja et õnne eel sammub suur kaotus, suur kahetsus. Mis peaks ta siis muud tegema kui nutma, mis jääb siis muud üle kui nuuksuda.

Las teised ütlevad, missugune on elu, las teised kirjutavad eluraamatuid, Tiksi ihkab ainult oma suurt õnne, muud ei midagi, mitte midagi.

Sellepärast nutabki ta.

Kulno püüab teda trööstida, rääkides:

«Ara nuta, see on möödas. Nüüd teeme teisiti, teeme nagu kord ja kohus, see on ju nii tühine asi, meie elu ja õnn on rohkem väärt, kui kõik need inimeste tembutused. Ja siis, tead mis? Siis lähme pulmareisile, jumala eest, lähme. Seks ajaks on kõige ilusamad lilled ja siis lähme. Jatkub raha, sõidame, ei jatku, lähme jala. Võtame pambud selga ja lähme.»

Tiksi nutt muutub ägedamaks.

«Ma näitan sulle, kus kasvasin, näitan sulle seda jõge, millest viimati rääkisin. Seal on hõbedased särjed, verevad silmad aga kirkavad aina, ahvenad vöödilised kui tigrid ja haugid kui ubadega ülevisatud hallid täkud, kes hirnuvad ja kaabivad, norskavad ja trallivad, pole muud kui istu peale ja sõida, kihuta, mäest üles, mäest alla, külm tuul käib südame alt läbi.»

Tiksi nutab.

«Ma viin su jõe sõiama, lokkavasse luhta viin su, kahiseb aga, kui astud. Lähme paljajalu, mööda pehmet sammalt lähme, solistame leiges vees, pind kõigub käies, mägi ees, teine taga, meie orus, sootuks väiksed mäed, päris pisitilluke org, ja meie lähme, pambud seljas, kepid käes, sina siristad, mina naeran.»

Tiksi nutab ikka.

«Tahad, ma näitan sulle ka seda metsa, kus me varesepesi käisime otsimas, näitan neid nõtked kaska, mille latva ronisime ja siis viudi alla lasksime, judinad aga jooksid üle keha, õudne oli, siiski ütlemata hea. Nüüd on need kased juba suured ja jämedad, meie lähme nende alt läbi, pambud seljas, kepid käes, lähme ümber ilma. Kui väsime, siis istume, hingastame ja lähme jälle.»

Tiksi ei jäta ikkagi veel nuttu.

«Ma tean, kus on kodumaa ilusamad paigad, mägised ja orglised, metsade, järvede, soode ja rabadega, lillekirevate ojakäärudega, nurmedega. Seal kõnnib kurbus, seal hiilib nukrus ja laulab, laulab. Seal kasvavad kodumaa ilusamad lilled, sinna viin su, sinna panen su istuma, lõhnavate lillede sekka istume ja istudes teen sulle pajupilli, mis ajab metsa rõkkama. Kui me siia edasi lähme lillede keskel, puhud sa pilli ja siristad ja nõnda lähme hommikupuhtel, õhtuehal, lähme mõnikord keskpäevalgi, kui varjab päikest sinivalvakas viiruline pilv, lähme südaööl, kui laksutab uneta lind. Läbi ilma lähme nõnda ja meil on pillid suus, pambud seljas, kepid käes.»

Tiksi nutab ja nutab, sest unistatu ja ihaldatu on nii ligi. Nüüd on tal kõik muu ükspuhas. Rahulikult võiks ta veel kord Meriheina kärbsel pea otsast väänata, oo, ta võiks ükskõik kellel pea otsast väänata, kas või Meriheinal enesel, kui aga kätte saaks oma suure õnne.

Kulno räägib veelgi:

«Kui ilm on läbi käidud, kui ei viitsi enam puhuda pilli, kui pambud saavad raskeks, siis pöördume siia tagasi. Siin pole küll midagi, olen ainult mina, oled ainult sina ise, on aknad ja aed, on raamatud riiulitel, aga siristada võid sa kui linnuke ja naerda kas või eluotsani, siristada ja naerda.»

Tiksi nutab edasi.

Kulno saab nukraks. Ja nagu oleks ta mõtted kuskil kaugel, õõtsutab ta neidu rinnal ja sonib:

«Nuta, nuta, nuta, nuta, nukku!»

Nuutsu, nuutsu, nuutsu, nuutsu, nukku!»

Siis vaikib ta, sest ta ei leia trööstisõnu, ei leia õigeid sõnu. Rumalana tunneb ta enese, et tal on nii palju raamatuid, mis kubisevad sõnust, aga et ta ometi ei leia õigeid sõnu; nii rumalana tunneb ta enese, et ta oskab veel ainult neiu pead silitada ja häälitseada:

«Noo, Tiksi! Noo, Tiksi!»

Aga ka need pole õiged sõnad, õiged sõnad pole niisugused, mitte sugugi! Need pole ka niisugused, nagu Tiksi nuuksumine, mis pikkamisi muutub nukraks tihkumiseks, ei sugugi!

Õiged sõnad on teistsugused, hoopis teistsugused, Kulno ja Tiksi ei tea täna, missugused on õiged sõnad.

Lutveil oli nagu uuestisündimine, võib olla ainult ajutine, aga ta oli siiski. Ta isegi imestas, kust talle küll korraga niisugune tegevuse tahtmine, ei, otse tegevuse tarvidus oli tulnud. Kergemeelsest tuulepeast oleks nagu kaine noormees saanud. Logamispäevad, mille pikendamiseks ta nii mõnigi kord pead murdnud, oleksid nagu üleöö muutunud tüütavaks, piinavaks. Juba kippus ta uskuma, et ehk on neil, kes arvasid, Tiksi olevat kõiges süüdi, ometi õigus, kui küll mitte täiesti, siis ehk vähemalt pisinatukenegi, ja nõnda mõtles ta Tiksi peale tagasi, nagu oleks see mõni kurjuskott või patunum.

Kord usaldas ta midagi selletaolist Kulnolegi avaldada, aga see oli nähtavasti teises arvamises, sest ta ütles naeratades:

«Pane tähele, sinust saab lõpuks veel hingekarjane.»

«Kas ma siis nii pastorlikult räägin?»

«Hullemini räägid, räägid mõnikord kui köster.»

«Tohoo saatan!» hüüdis Lutvei valjult, nõnda püüdes varjata, et Kulno sõnad teda puutunud.

«Ara karda, mu poeg,» trööstis see, «sinu kõne- ja mõtteviis on tõulikult või rahvuslikult õigustatud: meis kõigis on ikka veel suur osa pastorst ja köstrist.»

Hiljem ei avaldanud Lutvei oma kaineid elumõtteid kellelegi, sest Kulnost kuulis ta kõrvalt imelikke asju ja teistega polnud ta nii lähedane, omane. Pealegi hakkasid tumedad mõtted ja piinavad tundmused palju jõudsamalt kaduma, kui ta teada sai, et Kulno ja Tiksi juba maha kuulutatud. Tiksigi muutus noormehe silmis selle ootamatu uudise tõttu: nii väga halb ei võinud ta ometi mitte olla, kui Kulno ta omale võtab. Või on ka sellel lontkõrvad kasvama lõõnud nagu mõnikord varemalt?

Inimesed on kentsakamad, palju kentsakamad, kui Lutvei tänini arvanud, arvata osanud. Tema isegi on imelik. Niipea kui ta Kulno ja Tiksi asjast kuulis, läks ta süda äkki kergemaks, meel rõõmsamaks. Oli küll valu, et teda kellegi teise vastu vahetatud, et kedagi teist temast paremaks peetud, aga see valu ei ajanud vihale, tegi ainult kurvaks, ei äratanud jälki lontkõrvlist tundmust, mis teda pohmeluse ahastuses ajas ütlema: «Inimene on kui raisk,» ajas sülitama, kõigest südamest mahlakalt sülitama. Et Kulno Meriheina või

mõne teise asemele on ilmunud, see tegi Lutvei seisukorra iseenesest veel raskemaks, sest kartma pidi, et ta nüüd kaotab peale Tiksi ka oma parema seltsimehe, võib olla sõbra, aga ometi oli nõnda parem, palju parem.

Lutvei hoidus Kulnost eemale, sest tal oli häbi, ta ei teadnud isegi miks, aga oli siiski. Ta mõtles, missugused silmad küll Kulno teeb esimesel kokkupuutumisel, mis ta ütleb, mis ta küsib, ja ta kartis piinlikku seisukorda. Aga ta eksis, sest kui ta linnast lahkumise eel Kulnot vaatama läks, oli see päris endine, kui ta päris:

«Mis on piipudega?»

«Viisin ära.»

«Võeti vastu?»

«Tänuga.»

«Kaaskirja tegid?»

«Tegin, aga kardan, kaaskirjas on valet ja piipude seas võltsituid.»

«Issand, kui lapsemeelne sa alles oled. Mis peaksid teadlased peale hakkama, kui poleks enam valetateid, ja mis amet on uurijatel, kui mitte võltsimiste paljastamine? Mina olen kandidaaditööd kirjutades tähele pannud, et just võltsimistest tõsine teadus ja uurimine algabki. Sellepärast muretsetavutki viisakatesse muuseumidesse nii palju võltsituid asju. Üks sinu võltsitud piip võib tulevikus mõne mehe surematuks teha.»

«Nüüd tuln sulle head päeva ütlema.»

«Sõidad ära?»

«Veel täna.»

«Kuhu? Isakoju?»

«Ei, mujale.»

«Aga kuhu siis? Või on see saladus?»

«Arva.»

Kulno ei teadnud midagi arvata.

«Vanavara korjama,» ütles Lutvei.

«Ohoo!» tegi Kulno lookaval häälel ja vilistas. «See on võltsitud piipude esimene tagajärg?»

«Just nii! Ja tead: nüüd on mul lootus, et tulevaks aastaks olen rahahädast väljas.»

«Mõistan, mõistan, allkirjad. Sinust saab asja.»

«Tõepoolest, minust võib lõpuks midagi saada, hakkab isegi uskuma.»

«Tingimata saab. Ära unusta vanu tuttavaid, kui kõrgel oled.»

Mehed vaikisid. Lutvei ei mõistnud hästi, kas Kulno heitis nalja või rääkis ta tõsiselt.

«Lähed üksi?» küsis Kulno.

«Ei, teisi on ka, muuseas Kõva P oma Sätsiga.»

«Pagan võtku! Taavet ka! See on hea, see on ilus! Tema loeb oma üleskirjutusi kui evangeeliumi, kui ütlemlaulu. Nõnda maksab lugeda. Aga tead, ma olen teie peale kade, tõepoolest, ilma naljata.»

«Tule kaasa!»

«Pole võimalik, isiklikud asjad.»

«Ah ja, õige,» ütles Lutvei ja tegi näo, nagu tuleks talle alles nüüd peasi meelde, mis südamel kipitas.

«Tahib ehk sulle õnne soovida?» lisas ta juurde.

«Ja muidugi, iseenesestki mõista. Ära sellepärast mind maha jäta, eemale põgene, see on tühine asi. Merihelina pole viimasel ajal enam näha, nagu oleks must kass meie vahelt läbi jooksnud.»

Lutvei sai südant.

«Kuule, ütle, va vennas, kuidas see ometi tuli?» küsis ta.

«Sa nõuad mult rohkem, kui ma tean.»

«Vaata ette, et sa mõnda Vale-Tiksit ei saa, panid ikka tõe ja ehtsuse peale nii suurt rõhku.»

«Sa kuulsid juba, et ma valede ja tõdede kohta oma arvamist olen muutnud. Ja mitte ainult sinu piipude küsimuses. Teiste asjadega on niisama. Mis jääks biblioteekidesse järele, kui heidaksime kõrvale kõik raamatud, kus leidub valet? Tõepoolest on aga meie armsamad raamatud just need kõige vaelevorstlikumad. Samuti on lugu ka inimestega. Kas võiks seltsimeest või sõpra olla, kui poleks valet? Või pole sa märganud, missugune värskus on valetajais? Valed ja tõed ei tähenda ju muud midagi, kui et meie oma seisukohta vaatlemisel muudame. Pealegi, mis sa arvad, kas pole huvitav valede küllussarve vaadelda, kuni sealt üks tõde teise järele välja lipsab? See on enam kui huvitav, see on otse elurõõmuline üllatus.»

Lutvei oli teises arvamises, aga ta ei vastanud, imestas ainult, kui muutlikud on inimesed ja kui vähe võib toetada meeste arvamiste ja põhimõtete peale, kui nad naistega kokku puutuvad.

Kõik on läinud, ainult Merihein on jäänud, tema üks on jäänud oma kolmesopilisse tuppa, kus laulavad kevadetuuled.

Sõnakehvaks on ta muutunud ja tema pisut vimmas piht on veel vimmakamaks saanud. Emand Koorik otsib temaga ajuti juttu, aga ei leia ega leia, nagu oleks Meriheinal juba kõik jutud räägitud.

Merihein mõtleb: käib ja mõtleb, istub ja mõtleb, töötab ja mõtleb, kuni mõtted saavad unistusteks, millest tõusevad uued mõtted. Isegi öösiti ei saa Merihein mõtetest lahti, sest rahunutult viskleb ta asemel ja sonib arutuid sõnu, milles oleks nagu juttu kord Tiksi, sest samast kärbsel. Aga keegi pole teda kuulamas, keegi ei tule hommikul küsima, miks ta öösiti sonib, nagu oleks ta kurjas palavikus.

Jah, kõik on läinud, kõik, Tiksi on läind.

Merihein oli teisiti mõelnud, Merihein oli mõelnud, et Tiksi jääb. Merihein oli mõelnud, et algab mingisugune uus, tundmata elu, algab ehk unistuste unistus, millest ta varemalt kirjutanud raamatuid. Aga ei alga midagi, sest Tiksi on läind ja varsti muutub ta unistuseks, nagu Meriheinal neid nii mõnigi on juba varemalt.

Merihein teab nüüd, kui õieti ta tol korral oli aimanud, kõndides üksi mööda tuba ja kahetsedes, et viimaseid palveid polnud sosistanud; Merihein teab veel kord, et ta elus ikka õieti aimanud ja võõriti talitanud, sellepärast ehk ongi talle jäänud kindlamaks varaks ainult unistused.

Võib olla, nõnda on kõige parem. Nõnda elab ta kui munk ja sureb ükskord kui koer: ei ole nutjaid, ei ulujaid, ei pisarsilmi ega nutuvõru tõmblevail huulil.

Nõnda on parem...

Aga see parem tuleb ehk pärast. Nüüd tundub, nagu oleks linn sedavõrd tühi, et kivistel tänavatel võidakse pidada klaperjahti jäneste peale; nüüd tundub, kodu on saanud nii õudseks, et Merihein õhtuti töölt tulles unustab susiseva priimuse, unustab ergutavalt lõhnava tee ja kõnnib einet võtmata linnast välja.

Ainuüksi kõnnib ta ja tema samn on harilikust raskem.

Merihein kõnnib seda maanteed mööda, mis viib lääne poole. Siit läksid nad, lausub ta endamisi, siit

läksid nad loode poole, läksid hommiku vara, kui teeserval hiilgas kaste ja tolm hoidus maa ligi. Ümberilma reistele läksid nad, nagu Kulno naljatas, läksid rõõmsa meelega, läksid, võib olla, lauldes, naerdes. Merihein ei tea, et Tiksi võib ka siristada kui linnuke lehestikus, ei, seda ei tea Merihein mitte. Ka Lutvei ei tea seda, seda teab ainult Kulno, kes läks Tiksi siit loode poole.

Aga tema, Merihein, on alles siin; ta tuleb iga õhtu maanteed mööda lääne poole, isegi vihmaga tuleb ta, aga südaööks pöördub ta ikka linna tagasi, nagu pelgaks ta midagi. Kui ta küllalt kõndinud, istub ta kivile jalgu puhkama, istub tee äärde, kust mööda käib palju rõõmsaid ja nukraid inimesi, kust lähevad ükskõiksedki, istub nagu mõni rändav laulik, kes hakkab kannelt seadma hääle.

Aga ei, Meriheinal pole kannelt käes, temal pole lusti mängida. Ta vaatab ainult veerjaid nurmi, vaatab, kuidas ader on vao vao kõrvale ladunud, peites lehkavat väetist mullapõue; vaatab, kuidas mahe muld imeb soojust, kuidas kokku saavad himutseja põrm ja elutsev valgusvaim.

Emakesel-maal on jooksu-aeg, emake-maa otsib seltsi kui nugissilmne hirv, emake-maa põleb himude-kirges nagu noor põder, emake-maa ihkab karjivate laste järele.

Emake-maa saab raskejalgseks, emake-maa saab käima peale, põrmule puhub sigitav valgus elavat õhku sinna.

Vaata, kuidas värskelt pööratud muld mustab, kuidas ta hiilgab, peaaegu lööb kauguses sinetama, nagu unistuste mets siinpool laukaraba, mis aina kasvab ja kasvab, aina tungib peale.

Oodakem veidi, las hakkab loojenev päike verevalt kirkama, küllap siis näed, kuidas mustav maa saab tõmmuks, ei, violetiks, ei, roosaks; Merihein ei tea, ei oska öelda, Merihein tunneb ainult, missuguseks saab siis mustav maa, kui loojenev päike lööb verevalt kirkama.

Maa hakkab kumama, nagu kauge tulekahi sügisööl, maa hakkab tumedalt helendama, nagu lõõtsutaks kollakollast ääsi.

Maa hakkab sädemeid pilduma, maa lööb loitma, maa hakkab leegitsema, maa paneb silmad virvendama, maa

saab pimestavalt hiilgavaks, nagu oleks tal osa päikesest.

Virguge, magajad, ärgake, uinujad, heitke pühad raamatud käest, kes te palvetate, ja tulge kummardage põrmu ette, sest põrm on ihkel ja tema himud käivad sigitava valguse järel.

Kas te ei näe, et maa on raskejalgseks jäänud, et maa on käima peale saanud elavaga, mis on antud valgusvalmust!

Maa kannatab, maa oigab, maa ägab, maa on suuremas valus, maa on sünnitusvaevas.

Maa hõõgab õnnest, valude ja kannatuste õnnest hõõgab maa, nagu oleks ta kurjas palavikus.

Loojeneva päikse kullakirges maantee ääres kivil istudes tunneb Merihein, kuidas hõõgab maa, kuidas lõõmab põrm.

Ka temasse, istujasse, tekib midagi palavikutaolist, tekib iga õhtu, kui ta siin puhkab jalgu.

Ka tema hakkab loitma, ka tema hakkab lõõmama, nagu oleks ta osa sellest oigavast, ägavast põrmust, mida puutunud sigitav valgus.

Oi seda piinavat meeltemängu, oi seda valude õnne, mis Merihein tunneb kivil istudes, kui loojenev päike on kullakirges ja emake-maa lõõmab sünnitusvaevade palavikus!

Veel pole kõik möödas, veel pole elu otsas, kui võib istuda tee ääres, nagu seataks kannelt häälede.

Veel pole kõik mängud mängitud, veel pole kõik lauldud, veel pole kõiki hingekeeli puudutatud, kui ikka veel võib kannatada, kui võib uneta öid unistustega kulutada ja asemel viseldes sonida mõtteta sõnu, nagu piinaks sind kuri palavik.

Oo, andke aega, andke päivi, andke ilusaid kullakirges õhtuid, andke ööhämarikus unelevaid nurmi, andke kauguses sinetavaid metsi, andke lõhnavaid lillesid, andke kõike, mis tekitab aja, selle suure lepitaja!

Oodake!

Merihein saab valudest võitu, Meriheinas sumbub vaevade palavik, Merihein hakkab jällegi naeratama ja siis istub ta tee äärde kivi otsa jalgu puhkama, istub, nagu seaks ta tõepoolest juba kannelt häälede.

Istub loojeneva päikese kullakirges, kui loidavad lokkavad orased, kui lõõmavad, võib olla, juba rasked pead, istub ja hoiab kannelt käes, oma valude kannelt.

Istub ja ootab, kuni kannatused hakkavad rinnas lõõmama, kuni valud saavad sitkeks ja pehmeks, nagu soetatud savi, mida võib muljuda ja vormida.

Istub, kuni valud saavad ägavaks põrmuks, mis ihkab valgustava vaimu sigitust; istub, kuni valud hakkavad lõõdima kui poisike, kuni nad hakkavad hüppama nagu kähara villaga talled aasal; kuni nad heidavad murule maha või istuvad Meriheinaga kivile unistama, aina unistama; kuni nad hakkavad häälitsema, laulma, hõiskama; kuni nad hakkavad siristama kui nannuke, naeru lagistama nagu lapse suu; kuni nad lõõvad loitma ja lõõmama nagu emake-maa, kui ta on sünnitusvaevade õndsuses; kuni nad hakkavad virvendama ja helendama nagu virmaliste vehklev valgus.

Merihein istub, kuni valud saavad eluks ja hingeeks, kuni nad saavad tema suureks õnneks, tema õndsusnaeratuseks, tema maiseks lunastuseks.

Siis võtab Merihein oma valud ja teeb neist kõmava kandle ja kandliga istub ta tee äärde, kust käivad mööda rõõmsad ja kurvad inimesed, kust lähevad üksikisikud.

Merihein teeb valudest uue pilli, sootuks uue pilli teeb Merihein, ja see laulab kui noor neiu, kes ihkab mehele, huikab kui putkest luik, heliseb kui suur haavakoorest vene vile, ainult sõrmilised peale, ainult sõrmilised, palju sõrmilisi...

1914-1921
NOVELLID

Rahu

«Jumal tänatud!» ütlen ma, kui kirikulised ära sõidavad. «Saab pisutki rahu.»

Ja ma heidan asemele, et videvikku pidades suikuda. Aga vaevalt hakkab oma liikmetes mõnusat uima tundma, kui mind mingisugune kröbin erutab; painajalikult kordub ta, kuni ma kärsitult hüüan:

«Paula!»

«Noh?»

«Mis siin kröbistab?»

«Hiir.»

«Miks sa lõksu üles ei pane?»

«Täna siis...»

«Mis siis täna on?»

Paula ei vasta.

«Paneme lõksu üles, muidu ei saa ma rahu,» ütlen viivitades.

Ja Paula toob lõksu ning seab ta üles.

«On kivi küllalt suur?» küsin ma.

«Terve telliskivi.»

«Ja lõks õrnalt üleval?»

«Ei tohi kõvasti köhidagi.»

«Mis söödaks sai?»

«Tükk leiba.»

«Oleks võinud ju midagi suupärasemat panna... pühade aeg.»

Ja jällegi hakkab videvikku pidades tumeneva akna poole vahtima, kuni suikele langen.

Ja mulle on antud meelevald maa peal ning tähtede vahelises lõpmatuses.

Ma otsin rahu, mägesid läbi uuristades ja liueldes pilvetagustel hõredatel väljadel.

Ma võin aastatuhanded tagasi rännata inimesesoo olnud radadel ja võin unistades sammuda tuleviku teedel.

Ma võin surnud põrmu elavaks teha ja elu leida sealt, kus aimati ainult olemist.

Ma võin elu hävitada ning oma vendi tappa ning ühelgi pole meelevalda mind käskida või keelata.

Ma võin kõik, mis ma aga tahan, tahta oskan, tahta sõandan, ja ei ole teist minu sarnast maa peal.

Ja ma lähen ilusatesse metsadesse ning aasadele, lootes seal rahu suikuda, kuid — liblikad lendavad, mesilased sumisevad, sipelgad vilavad üle jalgade, linnud rõkkavad laulda ja lilled annavad ärritavat lõhna.

Ma lähen lõpmatule lumelagendikule, aga siin vehklevad virmalised ja nende valgusel näen lumes suure murdja jälgi.

Ma astun sinna, kus on aset ainult kollane liiv, aga siin segavad mind kaamelite voorid ja fatamorgaanad ning tõusev tuul sunnib silmi sulguma.

Ma istun kõrgetele mägedele, sinnapoole pilvi ja sademeid; aga päike paneb lumehelvetel, vähematelgi kübemekestel, värvivarjundid mängima, nagu ma seda üheski lilleaias pole näinud, ja läbi kristalse õhu arvan kuulvat helinat, rahuhelinat, ja just see helin rikub mu rahu.

Ma lähen alla merepõhja, kuhu ei ulata ükski päikese kiir ja kuhu ei puutu ükski lainetus, aga sealt leian hävitatud elu udemeid ja murdjaid peletisi, kes käivad laternatega saaki otsimas.

Ma tõusen kõrgele täheriiki, kuhu ei pääse ükski surelik, aga siin pilluvad jumalad ilmakehadega palli ja naeratavad muhedalt, kui palavad kerad kokku põrgates pihuks ja põrmuks langevad.

Ma poen katakombidesse, kuid seal pakub vaga munk raha eest uimastavaid jookke ja puhkajad ütlevad: «Me ootame pasunahäält.»

Ma hiilin püramiididesse, aga seal istuvad muumiad ja kröbistavad nisuteri ning väljast kostab hää: «Sol-

daid, nelikümmend aastasada vaatavad meie peale alla»

Ma lähen Babüloni ja Ninive varemetele, kuid siin istuvad mehed ja murravad pead kiilkirjade kallal.

Ma tõusen Olümposele, aga seal näen Juno armukadedaid silmi, Zeusi liig heldeid pilkusi ilusale poisile, kes täitmas karikaid, ja Veenuse liig veetlevaid liikmeid.

Ma nõjatan pehmetele vaipadele, mis asetatud palmide ja õlipuude varju, aga kui näen vahutavat viina, mille voolul pole lõppu, ja nõtkeid tüdrukuid, kel pakud ripsmed ning kuumendavad huuled, siis saan rahutuks.

Ma lähen sinna, kus mehed küpsetavad vardal igaveest orikat, istudes praksuva tule ümber, kuid varsti pean ma lahkuma, sest ma näen neid sõjariistu teritamas ja haljastamas.

Ja ma jõuan väravateni, kus seisab kirjutatud: «Siit sisse astudes jäta kõik lootused.»

«Mis asub nende väravate taga?» küsin ma.

«Kannatus,» on lühike vastus.

Ja ma pööran ümber ning sammun edasi, kuni mu ees seisavad sõnad:

«Rahu olgu teiega.»

Aga kui siit uksest sisse astun, näen Inimesepoja risti puus suremas ja sõjamehi tema kuue pärast liisku heitmas.

«Kus on siis küll rahu?» küsin iseeneselt ja hakkan janu tundes suure jõe poole sammuma. Aga jõe vesi ei kolba juua, sest temas ujuvad tuhanded surnukehad. Mööda kallast edasi astudes jõuan väikese koopa suule.

«Mis on siin koopas?» küsin ma.

«Loe,» vastatakse mulle.

Ja ma loen sõna: «Nirvaana.»

«Ma tahaksin rahu leida,» ütlen ma.

«Koopas pole enam tahtmisi ja soovisid. Seal pole enam otsimist ega leidmist, seal on ainult olemine.»

«Aga kuidas leitakse ilma otsimata?» vastan mina ja astun edasi.

Viimaks istun lootusetu maha, pöörates vastu jahutavat tuult. Ja tuul kannab mu kõrva sõjakära ning möökade kõlina. Uuesti ajan enese jalule ja astun sõjakära poole. Ning ma näen lugemata hulga vendi vaenuväljal, kes ihkavad vihaselt verd. Nende veretiiras kirg

hakkab ka minusse ja ma haaran sõjariistad kätte, et tappa.

«Tunnete seda kunsti?» küsitakse minult.

Ja kui ma kohe ei vasta, võetakse mul sõjariist käest ning öeldakse:

«Vaata nõnda!»

Nende sõnadega pistetakse mind läbi ja ma langen maha, ilma et teaksin, kas mind vaenlase või sõbra käsi tabas.

«Veel maksab ilmas elada, kui nii palju viha leidub, sest viha on eluarmastus. Lõvi tuntakse küüntest, kotkast tiibadest.»

Nõnda sonin lõpuks iseeneses, ja rahulikult pööran teise külje, et uinuda.

Prauh! ja ma ärkan üles.

«Mis oli?» küsin virgudes.

«Lõks läks maha.»

«Vaata, kas on all.»

«Kus ta pääseb.»

«Hall?»

«Ei, raudjas, küüt, pika sabaga.»

«Pane uuesti üles... midagi paremat sinna alla...»

Paula seab lõksu uuesti üles ja mina vahin natuke aega pilusilmil tumenenud akna poole; siis suigun uuesti.

Ema ja lapsed

«Ema!»

«Noh?»

«Ja ütlesid, et isa jõuluks koju tuleb.»

«Ütlesin... Mis siis?»

«Toob ta jõulumehe kaasa?»

«Muidugi.»

«Ja palju asju?»

«Kudas siis.»

«Aga ta ei tule ju.»

«Oota, küll ta tuleb.»

«Siis, kui pime on?»

«Nojah, ikka siis. Ega jõulumees valges käi.»

Juku mõtleb. Ta sai juba suvel viieaastaseks ja tal on hulk kõiksugu mõtteid. Ta on tark poiss ja ema hüüab teda peremeheks, oma ainukeseks toeks. Ehk küll Juku hästi aru ei saa, mis nende sõnadega tahetakse öelda, aimab ta ometi, et nad midagi väga tähtsat tähendavad. Ja nõnda hakkab ta ennast veel suuremaks ja targemaks pidama, kui ta juba tõepoolest on.

«Isa pole ikka veel kirjutanud?» küsib kaheteistkümnepäevane Anni, kes paari päeva eest koolist koju tuli.

«Ei, veel mitte,» vastab ema.

«Miks ta ei kirjuta? Varemalt kirjutas ta.»

«Kes teab, vast on ta nii kaugel... muidugi on ta kaugel... võõral maal... kirjad ei tule... ei jõua...»

Ema pöörab rääkides pilgu kõrvale, nagu kardaks ta, et tütar sealt midagi juba lugeda võiks katsuda. Ta kardab lapse lihtsat, otsekohest vaadet. Aga Annil ei tule mõttesegi ema pilkusi uurima hakata, ta tahaks ainult teada, kus isa on ja mis ta teeb. Kui ta aga ema kõr-

valepõiklemaid silmi näeb ja ema kogelevaid sõnu kuulab, siis on tal korraga loomusunniline, nagu õhust imbuv tundmus, et ema midagi varjab: ema peidaks nagu tema eest mingisugust hella kohta, mida ükski puutuda ei tohi. Tema õhukesed huuled oleksid nagu iseäralikult kokku pitsitatud ja tema sõrmed kipuvad teadvuseta midagi näppima. Nõnda pudeneb Annile uus, enneaimamata tundmus rinda. On see kurbus? Kes teab! Kes saab sellest aru! Isa äraminekul oli ta kurb, aga siis nuttis ta, nuuksus. Nüüd jääb ta ainult niisamuti vaikselt nagu emagi, nagu terve kodu. Koolis pole nõnda. Seal on kisa ja kära, kilkamist ja laulmist. Seal ei tule meeldegi, et isa ära on või et ema muutunud vaikseks.

«Miks jõulumees valges ei tule?» küsib Juku.

«Pikk tee, ei jõua enne,» vastab ema.

«Kudas ta pimedas näeb?»

«Tal on head silmad.»

«Nagu kiisul?»

Ema ei vasta, ta huuled tõmbuvad ainult naeruvinele.

«Kas meil tänavu ka jõulupuu on?» küsib Anni.

«Ei tea,» vastab ema.

«Veel ei ole?»

«Ei ole.»

«Aga mullu oli juba paar päeva enne jõulu kuusk valmis.»

«Siis oli isa kodus.»

Ah ja, mullu oli isa kodus, Anni mäletab seda väga hästi.

«Aga eks me tänavu või ise tuua,» ütleb Anni.

«Oota, las läheb pimedaks,» vastab ema.

«Nojah, las tuleb pime,» seletab Juku õele, «ega siis jõulumees enne kuusega tule.»

«Valges ei tohi?» küsib Anni emalt.

«Muidugi ei tohi, sa tead ju.»

«Aga pimedas toome?»

«Pimedas toome.»

«Suure, nagu mullu?»

«Ei, väikese.»

«Mispärast väikese?»

«Meil pole ju suure jaoks küünlaid ja asju.»

«Miks sa ei toonud?»

«Sa pole sugugi targem kui Juku. Kas sa siis sellest aru ei saa, et mul ei ole, millega tuua? Enne teenis isa ja teenisin mina, aga nüüd olen mina üksinda.»

Ei, ei, Anni saab sellest väga hästi aru, aga ta unustab selle iga silmapilk. Ta teab ju väga hästi, et mineval aastal koolist koju tulles terve tuba hõõvlilaaste ja tarbepuid täis oli ja et isa päevad kui ka pooled ööd kopis ja saagis. Tänavu on aga kõik vaikne ja tuba on tühi. Ainult partel seisavad mingisugused puunotid, mis isa sinna kuivama pannud.

«Aga väikese toome ikka?» küsib Anni natukese aja pärast emalt. «Pisitillukese, mis lauale võib panna?»

«Ega te muidu rahule ei jää.»

*

Ema talitab, rahmitseb. Kamber nõuab puhastamist, süng väljaviimist, aluskotti tahab ta uued põhud panna, leivaahju tuleb kütta, leib sõtkuda, kohv kõrvetada. Lapsed püüavad igal pool abiks olla, sest muidu on neil igav. Ja ikka küsivad nad ning nende küsimistel ei ole lõppu.

«Kui te ometi natukene aegagi vait seisaksite,» ütleb ema, «ära tüütate. Ja igal pool olete tüliks.»

«Ma olen ju peremees,» vastab Juku.

«Ja sellepärast pead tüliks olema?»

«Nojah, ma aitan sind.»

Aga kui lapsed isekeskis toimetama hakkavad, tarkade nägudega kõiksugu asjade üle aru pidades ja Anni vennale koolist imelugusid seletab, siis ei läbe ema ise kuigi kaua vagane seista, vaid pillab ühe või teise sõna laste jutu sekka. Nõnda läheb aeg hoogsamini edasi, nõnda ei märka ta seda tühjust, mis mõnikord kipub õndsena tunduma.

«Juba hakkab pimedaks kiskuma,» ütleb Juku aknast välja vaadates. «Varsti on jõulumees siin.»

«Kas me päris pimedas kuuske läheme tooma?» küsib Anni.

«Küll sina aga selle kuusega kibeled,» vastab talle ema.

«Aga kust me jõulupuule jala saame?» küsib Anni jällegi.

«Meil on ju mineva-aastane jalg järel,» vastab ema.

«Kus ta on?»

«Ei tea kus, aga eks ta kuskil ikka ole — partel, pingi otsa taga või pingi kastis kolude sees.»

«Ma otsin ta üles.»

«Ma tulen sulle appi,» ütleb Juku õele.

Ja nüüd hakkavad nad kahekesi otsima. Aga juba natukese aja pärast on neil himu otsas ja Anni ütleb:

«Ei ole ju, ma ei leia.»

«Mitte kuskil ei ole teda, me otsisime kõik kohad läbi,» tõendab ka Juku asjalikult.

«Oh teid vaevavareseid! Otsige, küllap te leiate.»

Lapsed otsivad jällegi, aga ometi ei leia nad. Nad teevad oma käed ja riided tolmuks ja määrdinud nägudega virisevad nad lõpuks ema järel, et see jõulupuu jala üles aitaks otsida. Ema tõrjub neid kui tüütuid kärkseid eemale, kes talvel laeprao vahel üles ärganud ja uimasel peal nüüd lambi ja silmade ümber virru löövad. Aga lapsed ei anna enne rahu, kui ema neile otsitud riistapuu välja võtab.

«On sul jõulukuusk valmis vaadatud?» küsib Anni.

«Ei ole,» vastab ema.

«Aga isa vaatas juba aegsasti valmis.»

«Jõulukuuse otsimine on peremehe asi,» vastab ema tõsisel näol. «Nüüd on Juku peremees, tema peab ka kuuse otsima.»

«Ma panen säärtega saapad jalga ja lähen,» ütleb Juku, keda korraga nagu kõrvust oleks tõstetud, sest temal pole ju suuremat lõbu kui katsuma minna, kui kõrgele lumi õige ulatab.

«Nojah, kudas siis muidu, ega meil kedagi teist ei ole, kes niisuguseid asju toimetab,» seletab ema.

Varsti on poisil saapad jalas ja isa läkiläkit pähe vajutades kobab ta uksest välja.

«Kuhu tema küll oma aruga läheb,» ütleb Anni vanainimeselises tarkuses emale. «Eksib viimaks metsa ära.»

«Las ta nüüd läheb; küll ta tuleb enne tagasi, kui ta ära eksida saab,» vastab ema.

«Kas võtan kelgu ka?» tuleb Juku uuesti küsimisega uksele.

«Kuhu sa siis ilma kelguta saad,» vastab ema.

Poisi rõõm on seda suurem. Nüüd on vast pidu. Anni jookseb aknale vaatama, kudas Juku metsa läheb. Ta tirib kelgu õueväravast välja ja tambib otsekohe üle tee noorde kuusikusse. Aga vaevalt on ta mõne sammu edasi saanud, kui lumi nii sügavaks läheb, et poiss peatama jääb, kelgu järele vedada ei jaksa. Ta peab aru, ronib siis kelgu otsale põlvili ja katsub jalaga tagant

lükata. Kelk vajub veel sügavamale lumme, ja kui poiss teda uuesti vedada katsub, ei liiguta ta oimugi. Juku saab ägedaks, kisub ohelikust siia ja sinna, langeb viimaks tuhkjas lumes pikali, tõuseb valge lumepallina üles, puhub käsi, katsub saapasääri, kisub uuesti kelku ja hakkab vinn-vinn kodu poole ronima, kuna ta kelgu metsa äärde jätab. Nuttes tuleb ta uksest sisse. Annil kipub naer peale.

«Noh, kas vaatasid kuuse juba valmis? Sa olid isegi karmas,» räägib ema, nagu ei paneks ta Juku nutmist sugugi tähele.

Juku vaikib.

«Ei sa vasta midagi,» räägib ema edasi.

«Ma ei saanudki metsa,» kaebab nüüd poiss.

«Miks sa ei saanud siis? Sul olid ju säärtega saapad jalas.»

«Jaah, sääred läksid ju lund täis.»

«Sul oli ju kelk, eks roninud selle peale.»

«Bee jäi ju lumme kinni.»

«Miks sa lahti ei tõmmanud?»

«Ma tirisin küll, aga ei tule teine; kukkusin maha, sain lumiseks, käed hakkasid külmetama.»

«Kas sul siis kindaid käes ei olnud?»

«Ei olnud.»

«Vaat mul meest! Läheb jõulukuuske otsima ja ei pane kindaidki kätte.»

«Mul ei tulnud ju meelde.»

«Hea küll, teinekord pane kindad kätte, küllap sa siis kuuse üles leiad.»

«Võtan isa suured labakud,» räägib Juku juba naerul ja hakkab saapaid, mille sääred lund täis läinud, jalast kiskuma, kuna ta hiljutise äparduse juba näib unustavat, ehk küll silmaripismetel alles pisarad paistavad.

«Aga kuhu sa kelgu jätsid?» küsib Anni.

«Kelk jäi sinna kuusiku äärde,» vastab Juku ja suu tõmbub tal uuesti mossi.

«Tegi südame täis?» naerab õde.

«Andsin talle oheliku otsaga, küll ta siis teab.»

«Oi, oi mul meest,» ütleb ema, «ei saa kelgustki jagu, aga ise oled peremees ja meie ainuke tugi.»

Viimaks ometi on ilm nii pimedaks läinud, et lambi peaks põlema panema.

«Kas nüüd?» küsib Anni jõulukuuske mõeldes. Ta tahaks emaga kaasa minna, aga see jätab lapsed koju ja läheb üksinda. Terariistaks võtab ta kruupingi sahtlist pussnoa, sest kirves paistaks igale vastutulijale silma.

Lapsed jäävad suures põnevuses ootama: aga niipea kui ema üle tee metsa on kadunud, unustavad lapsed ta peagi, ja kui ema natukese aja pärast kuusega tagasi tuleb, arutavad nad hoopis teistsuguseid asju. Anni seletab Jukule päikesest ja kuust, müristamisest ja välguist ning lõpuks imestab ta isegi, kui palju ta sarnastest kõrgetest asjadest Jukule võib rääkida.

«Kas kuu peal ka jõulud on?» küsib Juku.

Aga Anni seda ei tea — just seda mitte, mis Jukut huvitab.

«On seal sõda?» küsib Juku uuesti.

Ka seda ei tea Anni. Ja kui ema tuppa astub, paneb ta needsamad küsimised temale ette.

«Kudas muidu, ega kuugi ilma jõuluta läbi saa,» vastab ema.

«Aga sõda?» pärib Juku.

Selle kohta ei tea ka ema midagi öelda ja nõnda peab Juku otsusele tulema, et Anni ja ema mõlemad kuigi palju ei tea. Aga see ei tee talle suurt peavalu, sest kui ta ema käes kuuske näeb, unustab ta kuu ja päikese ja tõttab jõulupuud katsuma.

«Kui väike!» hüüab Anni. «Aga sa oleksid võinud veel väiksema tuua, pisi-pisitillukese.»

«Ja kui teravad okkad, katsu!» ütleb Juku.

Ema hakkab jõulupuule jalga alla panema. Kuid jala auk on tänavuse jõulupuul tarvis liig suur, peab paksud kiilid tegema ja need sisse taguma. Selle juures näeb ta jõulupuul jalas naelu ja talle tuleb meelde, kudas vanamees mineval aastal teda sebitses, niisamuti hilja jõulühtul, ja ise pahas meeles vandus, kui puuklomp auku läbi lastes lõhki läks.

«Mis inimene kallil ühtul niisuguseid sõnu peaks rääkima,» oli ta vanamehele siis öelnud, «lapsed seisavad juures ja kuulevad.»

«Eks neilgi lähe kord neid tarvis,» oli vanamees vastanud. «Kes meie päevil ilma vandumiseta läbi saab.»

Nõnda ütles ta ja vandus mõnusal meelel edasi, kuna ta jõulupuul jalasse naelu tagus. Ahjus aga särisesid

vorstid ja toobris kobrutas kääriv õlu — pehme ja magus nagu lehmanisast tõmmatud soe piim, mis lüpsikus vahutab. Tänavu pole vanameest vandumas, aga ka vorstid puuduvad ja õlletoober on turrutamata.

Nagu aimaks Anni ema mõtteid, küsib ta:

«Aga sõjaväljal? Kas ka seal jõulusid peetakse?»

«Ikka ka! Ka sõjal on jõulud.»

«Ja jõulupuul?» küsib Anni edasi.

«Ba oled alles niisamasugune titt kui Jukugi,» vastab ema nüüd. Aga poiss ei pane oma nime tähelegi, ta heietab oma mõttelõnga:

«Ja jõulumees tuleb tätsa, tätsa oma kotiga.»

«Ning kukub karprauhti suurtüki otsa pikali,» räägib Anni venna toonil edasi.

See on vesi poisi rattale: ta pistab laginal naerma.

«Siis saab õige nalja,» arwab Juku.

«Jah, siis on vast sõjaväljal lõbu,» on ka ema nõus.

«Jõulumees siruli,» tähendab Anni.

Poisi suust kõlab kõige muretum naer.

Juba on jõulupuul jala sisse kinni kiilutud, nüüd minnakse kambri teda ehtima: ema toob mõne küünla, mis läinud jõuludest üle jäänud, ja leiab nendele lisaks mõne kardlindikese ja helme, mis oma särava värvi kaotanud. Aga ka selle pisku üle on lapsed rõõmsad, iseläranis Juku.

«Kas paneme kohe põlema?» küsib Anni emalt.

«Ei, pärast,» vastab see.

«Ootame jõulumeeest?» ütleb Juku.

«Nojah, jõulumeeest ootame,» kiidab ema.

Ta tahaks jõulupuul nurka tõsta, aga Anni ei ole sellega rahul.

«Paneme ta lauale, ta on ju nii väike,» räägib ta häälel, mis hellust, kaastundmust väikese jõulupuul kohta laseb aimata.

Suure nurumisega on ema viimaks nõus ja jõulupuul asetatakse lauale.

«Vaata, kui naljakas ta on!» hüüab Anni. «Suur jalg ja väike puu.»

Ka ema ja Juku leiavad, et jõulupuul on väga naljakas.

«Nagu Juku isa kalossidega,» ütleb Anni.

Ema ja poiss hakkavad naerma. Tõepoolest on jõulupuul Juku moodi, kui see isa suured kalossid jalga paneb ja nendega lööserdab.

Kella seitsme paiku ollakse viimaks nii kaugel, et jõulupuu võib põlema panna. Ka põledes jäetakse ta laste tahtmisel lauale: lapsed leiavad, et nõnda on naljakam ja ilusam. Juku nihutab enese laua ääres käsi-põsikul sedavõrd jõulupuu lähedale, et teravad okkad tema käsi ja nägu torgivad; ta tahaks nagu jõulupuu lõhnagi enesesse imeda. Üksisilmi vahib ta väikeste põlevate küünalde poole.

«Kas laseme küünlad lõpuni põleda?» küsib Anni.

«Ei, me tahame ju homme ka jõulupuu ümber istuda,» vastab ema.

«Mina puhun küünlad ära, eks, ema?» hüüab Juku. Ja kui ema ei vasta, jookseb poiss tema juurde, kisub teda käest, ronib viimaks süle, hakkab emal kaelast kinni ja karjub otse suu sisse varemalt korratud sõnu:

«Mina puhun küünlad ära, eks, ema?» hüüab ta, «Anni ei tohi, mina üksi.»

«Hea küll, hea küll, sina üksi,» vastab lõpuka ema. «Aga kas sa mind ka ei luba puhuda? Ühtainukestki?»

«Ei, ei! Juku üksi!» karjub poiss, ägedusega unustades, et ta sellest ajajärgust juba välja on saamas, kus ta ennast ainult Jukuks oskas nimetada.

Aga enne kui küünlaid saab küstutama hakata, haugatab Muri paar korda sõbralikult, nagu teretaks ta mõnda vana tuttavat tulekul, ja varsti on ukse taga kobinat kuulda.

«Keegi tuleb,» ütleb Anni.

«Kes see täna õhtul võiks olla,» sõnab ema.

«Jõulumees,» arvab Juku kaheldes.

Ja sisse astus Kuusiku Mai.

«Näe, meil jõulupuu!» hüüab Juku talle vastu, sest oodatud jõulumehe on ta juba unustanud.

Ema ja lapsed asuvad külalise ümber, kellega sagedat kokkusaamist isegi talvised tuisud ei takista, sest verstapikkune metsast läbiviiv jalgte pole kunagi umbne.

«Mis hea asi sind veel täna õhtul välja ajas?» küsib saunanoorik perenaiselt.

«Näeh, teised läksid kiriku, ei jõudnud veel tagasi, mõtlesin, et jooksen kord vaatama, mis sina oma mudi-

lastega teed. Anni koolis juba suureks tüdrukuks kasvanud... Tõin Jukule mõne pähkli ja õuna, kõik oma maa villi.»

Ja perenaine hakkas taskust otsima, kus peale õunte ja pähkli ka mõned kompvekid leidusid.

«Eks ole hull väljas,» räägib ema imestanult Jukule, kui see asju vastu võtab. «Kas annad Annile ka mõne? Sul ju suur hulk neid.»

Poiss mõtleb pisut ja hakkab siis kinki õega jagama.

«Paneme jõulupuu külge,» ütleb Anni; «oota, ma toon niiti.»

«Olete poes käinud,» ütleb saunaema kompvekkide kohta tähendades.

«Eks Karla tuli ju täna koju, tema tõi.»

«Karla kodus?»

«Jah, päris teadmata kohe tuli teine uksest sisse. Ootasime pikisilmi kirja, täna korraga ise.»

Saunanoorik vaikib. Tal oleks nagu korraga mingisugune tume aimdus, mille kohta Kuusiku perenaine selgitust võiks anda, kui ta aga küsiks, küsida julgeks, sest tema mees oli ju Karlaga ühes roodus, nad võitleksid külg külje ääres. Aga noorik ei küsi, ta ootab oma saatust, mis ilma küsimata, isegi vastu paludes läheneb.

«Lapsed nii rõõmsad aga...» sõnab perenaine tasakesi.

«Noh, mis neil siis on, jõulupuu põleb ju,» vastab noorik ja tunneb, et tal sees kõik värisema, lõdisema lööb. Läheneks nagu midagi hirmsat, koledat, mille eest sa nagu unenäos põgeneda katsud, kuid jalad on kammitas ja liikmed loiud; seisa parem paigal, nõnda läheb kõik rutemini mööda.

«Me Karla on parandusele lastud,» ütleb perenaine.

«Haavatud?» sõnab noorik tumedalt. Ta ei julge rääkida, sest ta kardab, et tal huultelt midagi libiseb, rinnast prahvatab, mida enam tagasi võtta ei saa ja mis kõik korraga hävitab. Ta tahaks pisutki veel loota, silmapilgukski kahevahel olla, paratamata kuristiku serva rippuda, hirmust värisevate sõrmedega habrastest kaljutaimedest kõigest jõust kinni hoides. Ta tahaks isegi siis, kui vähemgi pide on rebenenud ja kui ta juba allapoole vuhiseb, pehmetel lootuseudemekestel viibida. Oo, ta ei oska enesele öelda, et tal iga järgnev lootusesilmapilk tervet elu, kogu olemist tähendab, aga ta tunneb seda ometi nii selgesti!

«Suurt asja tast ei saa, mitmest kohast teine...» räägib perenaine värisevalt tõmblevail huulil.

Noorik ei lausu enam sõnagi, ta ootab ainult hinge kinni pidades.

«Ega kirja pole tulnud?» küsib perenaine.

Noorik raputab ainult pead.

«Karla ei toonud ka... nad olid ju viimase ajani ühes, teineteise kõrval...»

Noorik ei ütle ikka veel midagi, ta surub ainult hambad kokku ja vahib üksisilmi perenaise suu peale.

«Pärast olnud Karla üks...» ütleb perenaine.

Naised vaatavad vaikides teineteisele silma: nad mõistavad, et nad räägitud sõnadest mõlemad ühteviisi aru saavad, ja silmadesse valguvad mõlemal pisarad.

«Karla matnud teise metsa suure kivi äärde,» räägib perenaine natukese aja pärast.

«Lapsed kuulevad,» saab noorik viimaks räägitud, ja nüüd tõusevad nad üles ja lähevad tuppa, lapsi jõulupuu juurde jättes. Aga Anni on perenaise sõnu tähele pannud ning ema silmas pisaraid näinud, ta tahaks tuppa järele minna. Viimaks ometi jääb ta kambri Jukule seltsiks.

Naised räägivad ja nutavad, nutavad ja räägivad. Kõik on ju nii lihtne ja selge: läks, võitles ja langes, aga ometi tahaks nii palju küsida, tahaks viimase peensuse seni kõik teada, ehk küll teadmine ainult valu teeb. Kogu keha oleks nagu mõnesuguseks hellaks, haiglaseks kasvajaks saanud, mille puutumine haiget teeb, aga ometi ei tihka, ei malda temast eemal püsida, ikka kibelled teda katsuma ja omale valu tegema, nagu imbuka valust kurdunud hinge iseäralikku joovastust.

*

Saab Kuusiku eit ära läinud, siis tormab Anni lõpmata küsimistega ema kallale. Ise vahib ta niisugusel otsekohesel ja avalikul pilgul ema punaseks nutetud silmadesse, et see ennast lõpuks pidada ei suuda ja temale kõik ütleb.

«Siis ei tule ta enam kunagi tagasi?» küsib Anni, nagu kahtleks ta selles, kas ta ema sõnu õieti on mõistnud.

«Ei kunagi,» vastab ema ja silmadesse valguvad tal uuesti pisarad.

Anni jookseb ema juurde ja nutab; ta poeb talle ligi, nagu otsiks ta millegi eest varju või nagu paluks ta hädalt armu. Juku vahib pärani silmil ja ei mõista, mis on sündinud, aga ta tunneb, et kui juba Anni ja ema mõlemad nutavad, siis ka tema peab nutma, ja nõnda ronib ta ema põlvedele ja hakkab nutma, poeb emale peaga kurgu alla ja nuuksub.

«Itumal laps,» häälitseb ema nukralt, «saad sina ka midagi aru?»

«Isa ei tule enam tagasi,» püüab Anni vennale läbi pisarate seletada. Aga Juku ei kuula teda; mistarvis veel seletada, kui ema ja Anni juba nutavad.

«Mu kanapojuke,» häälitseb ema edasi: «Mis peremees sa mul nõnda oled. Vaata, ema silmad on juba kuivad. Anni, jäta sina ka järele. Näe, jõulupuu kustub juba ära. Juku, sa tahtsid ju küünlaid puhuda, aga nüüd lõpevad küünlad enne ära.»

Juku toibub peagi ja alles veel nutust tuksatavatel huultel hakkab ta küünlaid puhuma, kuna ta ise ema süles põlvili seisab. Ka Annil läheb nutuhoog üle.

Väljas haugatab Muri paar korda ja hakkab siis tumedal, poolkähiseval häälel ulguma. Ema ja tütar vaatavad teineteisele silma: koera ulgumine kõlab vaikselt õhtul nii õudsena ja tundub paljutähendava teatena.

«Muri ootab süüa,» ütleb ema, et mõtteid teisale viia. «Ka pörsas rõhkis esiti ja Tõmmik inises, ootavad teised suurust.»

Nad lähevad kolmekesi loomadele jõulusid viima. Juku ronib aia peale, kui ema pörsale toitu moldi kallab, ja lambale tahab ta oma käega leivatüki suhu pista.

Anni söödab Tõmmikut. Selles tegevuses unustavad nad kadunud isa ja hiljutised pisarad.

«Näe, utu nilpab keelt, tahab teine veel!» hüüab Juku emale ja see ulatab talle veel paar suutäit leiba.

«Mispärast loomadele jõulus leiba antakse?» küsib Anni emalt.

«Ei mina seda tea,» vastab ema.

«Aga mina tean,» seletab Anni: «Sellepärast, et Jeesus loomalaudas sündis; koolis räägiti.»

«Noh, näed, sa tead ju ise rohkem kui mina, mis sa alla veel minult pärid.»

Anni vaikib; ta näib millegi üle järele mõtlevat, kuna ta lehma laseb oma kätt lakkuda.

«Kui kare keel Tõmmikul!» hüüab ta korraga.

«Las ma katsun ka,» ütleb Juku.

«Hoia, hammustab,» hirmutab Anni. Aga juba ongi poiss oma käe lehmale nii ligi ulatanud, et see ta sõrme otsad oma paksude mokaade vahele pitsitab.

«Ai, ai, ai!» karjub Juku nagu võllas.

«Jumal hoidku!» hüüab ema, toibudes oma hingelise tarretusest. «Pistsid käe lehma suhu? Näita sila!» Ja ta võtab Juku käe, vaatab seda tule valgusel, puhub peale ja ütleb:

«Soo, küll ta nüüd saab terveks, ema puhus peale.»

«Valutab!» hädaldab Juku.

Ema puhub veel kord.

«Noh, nüüd on valu läinud, eks ole?» ütleb ta sila. «Säh, anna talle leiba, ega ta siis hammusta; leiva oest annab ta meile piima.»

«Kas jumal igal pool on?» küsib Anni, sest see, et ema jumalat oli nimetanud, tuletas talle tema endised mõtted meelde, mis ta Tõmmiku kareda keele pärast oli unustanud.

«Igal pool,» vastab ema.

«Ka sõjaväljal?»

«Seda ma ei tea,» vastab ema põigeldes.

«Aga kooliõpetaja ütles, et jumal on ka sõjaväljal.»

«Kust tema seda teab? Kas on ta sõjas käinud? ... Isa oleks ehk võinud teada, aga tema ...»

Ema ei lõpetata ja lisab üürikese vaikimise järel juurde:

«Aga ehk tuleb onu tagasi, küllap tema teab.»

Nüüd on kõik loomad oma osa saanud. Ka Muri sõi oma leivatüki ära ja limpsis laket peale: praegu pikutab ta väljas hangel ja maitseb magusat rooga: närib konte. Pere ise istub lauas, võttes õhtueinet ühel otsal, kuna teisel otsal naljakas jõulupuu seisab. Ema ja tütar vaikivad, ainult Juku ajab juttu ja nõuab emalt mitmesuguste tähtsate küsimiste vastamist. Kui ema lapsi peale sööki magama hakkab ajama, ütleb Juku:

«Aga jõulumees pole ju veel ikka tulnud.»

«Küll mina võtan asjad vastu, kui ta tuleb, hommikul saad nad kätte,» seletab ema.

«Aga mina tahan ise teda näha.»

«Jõulumees käib ikka salaja, lastele ta ennast ei näita.»

«Tuled sa ise ka magama?» küsib Anni emalt niisuguse

sel häälel, nagu oleks neil kahekesi mingisugune ühine saladus, mis neid silmapilgukski lahkuda ei luba.

«Ma pesen veel riistad ära, küll ma siis tulen,» vastab ema.

«Mina ilma sinuta ei lähe,» ütleb Anni.

Sel silmapilgul hakkab Muri akna all haukuma ja haukumine muutub nagu varemaltki kähisevaks ulgumiseks.

Juku naeratab.

«Jõulumees tuleb,» ütles ta.

Anni poeb emale lähemale ja hakkab nutma.

«Ära nuta,» manitseb ema, tütre pead silitades, «nõnda hakkab ka Juku uuesti ja siis ei saa ta öösel magada, ärkab karjudes üles, sa tead ju. Minge ilusasti magama, homseks läheb üle ...»

Ja lapsed poevad asemele.

«Sa tuled varsti?» küsib Anni vaiba alt.

«Varsti, varsti,» vastab ema.

«Ma kardan,» ütleb Anni.

«Ära räägi nõnda, sa oled ju suurem; lamp põleb ja mina olen siinsamas.»

Viimaks ometi uinuvad lapsed magama ja ema võib oma närvid lõdvale lasta ning meelte nõrkusele maad anda.

Aga õues akna all ulub aeg-ajalt vana tark Muri, kes kunagi oma suud asjata pole avanud. Ta tõstab oma karvase, halliks läinud nina ülespoole, nii et lõdvad kõrvad tagasi langevad, ja ta ulub vaikselt, ettevaatlikult, nagu kardaks ta kedagi eksitada, kellelegi midagi vallasat meelde tuletada. Iseeneses, omaette ulub ta, nagu arvates, et nõnda ükski ei kuule ega tähele pane.

*

«Kas jõulumees tuli?» on Juku esimene küsimine hommikul ärghates.

«Ei tulnud,» vastab ema, «sa ei laulnud ju eila jõulupuu all, sellepärast vist jäigi jõulumees tulemata.»

Juku mõtleb, mis ta küll ema sõnadest peab arvama, ja küsib siis:

«Isa ka ei ole?»

«Ei ole.»

«Aga sa ju ütlesid, et ta jõuluks tuleb.»

«Ütlesin küll.»

«Kus ta siis nüüd on?»

Ema ei vasta enam, ta haarab ainult poja sülle, surub ta vastu rinda ja räägib:

«Oh sa rumal, rumal laps. Ei isa muidu tule, kui pead ise talle järele minema.»

«Kelguga?» küsib Juku.

«Kudas siis muidu, ikka kelguga.»

Ja tütar ning ema vaatavad teineteisele silma nukral naeratusel.

Villu sõda

Villu oli kõige targem karjapoiste seas terves külas. Isegi tüdrukud ei saanud tema vastu arukuses. Mitte et ta kevadel kõige rohkem linnupesi oleks leidnud või et ta kõige kenamad korvid oleks pununud, topsakamad luuad teinud, ei, Villu oli halb korvipunuja ja luuavõrud ei tahtnud kuidagi peal seista.

Villu oli tark ilmaasjades, Villu oli tark seletama, jutustama. Ja kui sõda lahti pääsis, siis võis temalt ikka kõige täielikumaid teateid saada, kandis ta ju vana aja-lehte kaasas, lugedes, veerides teda mättal või kuusejuurel. Villu võis ainult neid lehti lugeda, mis peremees juba kõrvale heitnud, aga siiski teadis karjapoiss sõja-asju paremini kui peremees.

Peremees oli hooletu, pealiskaudne, luges lehte, nagu kihutaks ta tuhatnelja. Mõne sõnume või kirjatüki jättis ta täiesti läbi vaatamata. Aga Villu luges kõik, luges mõttega, luges parajate peatustega, luges lehte kui luulet, kui kavalat väljamõtlust, mida uue mõttega, uue luulega võib ja peabki rikastama, elustama. Ja kui ta veerides sõnu ja asju aimas, millest vähemgi arusaamine puudus, siis talitas ta nendega kui mõistatusega või kui muinasjutuga, kus ainupäästjaks kujutusvõim.

Ta heitis pehmele samblale selili, vahtis pärani silmil pilvi, sääski ja suuri hobusekiile ning huuled liikusid teadvuseta sosinal. Ta unistas kaua ja põhjalikult, unistas seni, kui loomade kellad enam ei kostnud ja ta neile järele pidi tõttama. Ta unistas suurtükest ja pom-mest, ta unistas tikuvõitlustest ja «sepaliinidest», aga surmast, tapmisest ei unistanud ta mitte.

Ei, seda mitte!

Sõda oli tema kujutusvõimes ikka midagi naljatalist, naeruväärset, kentsakat, mängukannilist täiskasvanutele. Hiilgavas riides ja särisevate kannustega mehed kihutasid norskavate täkkudega või nohisevate ja popivate autodega suurele legendikule ja siin pääsis pillerkaar lahti. Ehitati suured ja kõrged, üle pikemate puude küündivad kindlused kivist, rauast ja savist; kaevati pikad, vingerikud kraavid ja kavalad maa-alused käigud ning urgastikud; pandi teravad orgid maa sisse püsti, tõmmati teravad okastraadid ette ja lasti pakku, kibedat suitsu silma, ninasse, nii et inimesed ja hobused magama uinuvad, puud kolletavad, linnud lennult langetavad.

Ah! see oli nii tore, uhke, suurepärane, see oli täiskasvanute mäng, täiskasvanute lõbu! Mis on nende, karjapoiste mängud selle kõrval! Nad võtavad teibad selga, vehklevad nendega ja sihivad ning suuga katsuvad nad põmmu jäljendada. Nad panevad lepaorgid püsti ja pilluvad lepakaigastega, aga see on ainult noku-sõda. Nad püüavad varesepoja kinni, seovad talle tol-mava murumuna — ämmatussi, nagu nad ise ütlevad — jalgu ja lasevad ta siis lendu ning see on nende «sepaliin», mis läheb haisupommiga, tulipommiga. Ja nad kisendavad ning karjuvad, nad teevad näo, nagu kardaksid nad oma «sepaliini» ja tema tolmatvat murumuna, nad poevad põõsaste alla varju ja hoiatavad hävitava plahvatuse eest.

Aga kui neil lapsemängudest himu täis saab, heidavad nad teibad või lepakaikad käest, ronivad põõsaste alt välja, koguvad päikesepaistel Villu ümber ja manguvad: «Jutusta sõjast!» Ja Villu jutustab, nagu tema sõjast aru saab, nagu tema teda ilmsi ja unes näeb.

Ta räägib tulipommidest, mis südaööl väljatades üle pimedada taeva vihisenud; ta räägib raskete rataste müri-nast ragiseval kiviteel; ta tõendab, et «sepaliin» tulnud suure kiilina, veel suuremana kui teise pere tige härg, isegi suuremana kui pikk viljaaun. Ta tulnud kui kabel, kui kirik, ainult torn puudunud, torni asemel olnud saba nagu linavästrikul või harakal. Ja saba vehkinud, võtnud tuult, sõudnud suure mõlana, veskitiivana ning teinud kohinat kui vana siil kerasse tõmbudes. Tema, Villu, jäänud suu ammuli vahtima ja näinud — «sepaliin» laseb madalamale, paneb tiivad seisma, nagu kanakull, nagu ilmatu suur kotkas, ja tuleb, tuleb, ikka lähemale, ikka

madalamale. Villu hakkab kartma, tema süda lööb värisema, judinad jooksevad üle keha ja ta laseb mätaste vahele sookaarte ja sinikavarte vahele pikali, ise piiludes, üksisilmi vahtides. Aga varsti on «sepaliin» nii ligi, et Villu enam vaadata ei julge; ta pigistab silmad kinni, paneb sõrmeotsad kõrvaaukudesse, sest ta kardab plahvatust, sarnast ilmkärakat, missugust ta veel kunagi enne pole kuulnud. Nõnda lamab ta värisedes mätaste vahel, kuni ta «sepaliini» vuhinat enam ei kuule; siis teeb ta silmad lahti ja kergitab pisut pead, piilub sinikavarte vahelt. Näeb — «sepaliin» maha lasknud, seal lageda raba serval, saba tema poole ja nõnda ligi, et katsu või käega. Aga Villu ei söanda puutuda; kepiga ehk oleks võinud, kuid ta oli ilma kepita. Ja kui ta nõnda vahib, tulevad «sepaliinilt» kolm meest, kiivrid peas ja suured pungis silmad, kannavad ähkides rasket asja ja peidavad selle laia männi alla samblasse.

«Need olid salakuulajad, nad panid meie rabasse tulipommi,» räägib Villu. «Hirmuga lasen uuesti pea sinikavartesse. Jälle hakkab vihin ja vuhin, ja kui silmi pilutan, näen «sepaliini» lendu tõusvat, saba jookseb teisel veel lohinal mööda kanarbikku; pärast puutub ainult mändide latvu. Ma jooksen järele, aga kus kurja veel kätte saad. Kadus kui lind, pirises kui herilane või loomakiil, ikka ss, ss, ss! Viimaks paistis nagu sääsk; aga siis tuli pilv, paks must pilv, ja pärast ei näinud enam midagi.»

«Aga pomm, mis nad männi alla panid?» küsivad teised poisid.

«Ma ei julenud vaatama minna,» vastab Villu.

«Ta on ikka alles seal?»

«Ei ole,» seletab Villu edasi. «Mõne päeva pärast andsin Hektorile nende jäljed kätte ja tema läks nuuskides männi poole; kuid korraga turi püsti ja haukuma, hambad paljad, kraabib ja haugub, nagu tahaks ta kedagi murda, paneb nina vahel pisut lähemale, aga ei, surtsi tõmbab teise jällegi eemale. Mina katsun põõsa tagant ligemale ronida, et näha, mis seal on, ja näen viimaks: suur must uss, nii must, et aina hiilgab teine, silmad kustuvad vahtides ära. Ise sabaotsal püsti, jäme ja susiseb. Mina tõmban paraja hea madjaka kätte ja jaole; nii kui ma esimese vungli talle sihmasin, paugatas ta lõhki nagu lepaleht või vana ämmatuss, tolm aga taga.»

«Ja pommi ei olnudki?» pärivad teised poisid.

«Ei olnud, ainult suure ja sügava augu leidsin, sealt oli pomm alla raba põhja vajunud: ta oli ju nii raske, et kolm suurt meest teda vaevalt suutsid kanda.»

Niisuguseid ja palju muid sarnaseid sõjalugusid teadis Villu teistele poistele jutustada ja need kuulasid kikkis kõrvul, sest Villu luges ju lehte, luges iga päev, luges hoolega, luges, kuni magama uinus.

Aga siis juhtus, et peremehe vend sõjast koju tuli, ja sellelt lootis Villu need kõige õigemad teated saada. Ta ei läbenud õhtuni metsagi jääda ja ajas loomad liig vara koju, nii väga ihkas ta õigeid sõjasõnumeid. Kuid Villu lootused ei läinud täide. Sõjamees istus küll kesk põrandat ja terve pere oli tema ümber, aga ta ei lausunud sõnagi, ei, ta ei avanud ainukesekski hääleks oma suud. Ta vahtis ainult tuimalt oma ette ja tal oli nägu, nagu poleks ta sugugi siit maja peremehe vend ja nagu poleks need tema omaksed, kes teda ümbritsevad. Ka ei tulnud ta sööma, kui teda kutsuti; ta istus ainult ja vahtis tuimalt enese ette.

Peremees hüüdis venda nimepidi, aga vend oli sõjas oma nime unustanud. Peremees käskis perenaist oma vennale süüa anda, aga perenaine kattis põllega silmad ja põgenes nuutsudes tahakambri. Sulastel ja tüdrukutel ei maitsnud toitu ja nad ruttasid õue. Ainult nemad kolm — peremees, vend ja Villu — jäid kambri. Vend istus kesk põrandat, peremees seisis norus peaga tema ees ja Villu vahtis hirmunud, küsivail silmil pimedamast nurgast.

Miks ei räägi sõjamees? Miks ei tule ta sööma? On sõda niisugune? Miks katab perenaine põllega nutvad silmad?

Aga ei olnud vastust, sest sõjamees istus ainult ja vaikiv vend seisis ikka veel norus peal, kui Villu, õudsed judinad kehal, lakka ronis, seal põhku puged, võimalikult sügavale põhku puged, nagu otsiks ta millegi kohutava eest varju.

Ehk avab sõjamees homme oma suu, ehk tõstab ta homme silmad ja vastab küsivatele pilkudele?

Ei, ka homme ja ülehomm ei lausunud ta sõnagi ning Villu kandis õudseid tundmusi rinnas. Ajuti löid küll sõjamehe huuled liikuma, aga mitte sõnadeks, vaid imeliku kujuta muigeks. Ja Villu kippus aimama, nagu

oleks sõda tuim vaikimine, vaevalt märgatav muie, peremehe tõsine nägu ja perenaise nutetud silmad.

Villu ei lugenud enam lehte, ja kui teised karjased temalt sõjalugusid mangusid, läks ta kõrvale ja vaikis. Ta armastas ükski olla, mätaste vahel sinikavartes lamada, mõtelda ja arutada, mäletades peremehe venda, kes tummalt kodus istub.

Mõtleb ja arutab ka tema? Millest? Kui ta seda ometi Villule ütleks, paari sõnagagi aimata laseks! Kui ta jutustaks, miks ta oma nime ja laulud unustanud ja miks ei lähe ta kunagi külakiigele, kus rõkkavad tüdrukud! Miks ei istu ta teistega ühes lauda sööma ja ei lähe nendega seltsis põllule tööle, kus ootamas pudisev villi? Kas ta ei näe, et perenaise silmad teda söötes ikka niiskeks kisuvad ja et ta huultes tõmblevad valusad jooned?

Keegi ei vastanud Villu küsimistele ja sellepärast armastas ta mätaste vahel sinikavartes lamada ning mõtelda, arutada. Nõnda saab ta teiste poiste naeruks, mõnituste märgilauaks, ta saab narrikeseks omasuguste seas, aga ikka ei jäta tuikavad mõtted Villu pead ei õhtul ega hommikul, ei päeval ega südaöölgi unistades.

Kaks surma

Nägin teda minemisel: ta oli alles nooruke, pisut lõtvade liikmetega, kahvatu näoga ja argliku, kohmetu sammuga. Õde nuttis ja ema haletses, sest Hans oli liig pehme ja tossike, kui et temast sõjameest oleks võinud saada. Aga isa tegi meheliku näo ja rääkis kurbust varjates:

«Mine, mine, ehk saab sinust ometi seal midagi.»

Ja Hans läks, läks ühes paljude teistega, läks käsu kutsel, millel nagu nõidlik salavõim, läks, ilma et isegi teadis, kuhu või milleks. Ta nägi uusi nägusid, nägi uusi linnu ja maid, kuulis uusi keeli, kuigi teda ümbritses ikka seesama värvita, üksluine hall hulk, milles ta juba alguses liikuma hakanud. Sel hulgal oli oma elu, oma viisid ja huvid, sel hulgal olid oma kurbused ja rõõmudki. Siin tekkisid tutvused, töotati sõprust, vannuti abi raskeil silmapilkudel, lubati kodumaale teatada, kui mõni ei peaks enam roodu ilmuma, peaks kadunuks jääma.

Nad läksid ja taganesid, võitsid ja neid võideti, ning ikka teatas Hans omastele: «täna oli meil palav päev» või «mitu päeva olime üht joont tules» ja lisas juurde: «aga ikka pääsin terve nahaga» või «ikka on jumal mind hoidnud». Aga vaevalt teadis ta, mis tähendas siin pääsmine või hoidmine. Oli see tõepoolest pääsmine, et ta ikka ja jälle uuesti pidi tulle minema, et ta pidi seltsimeeste võitlust ja surma nägema, pidi ise elama ja teistele surma jagama, nagu sirutataks selleks tema poole ootavad käed?

Aga lõpuks tuli kord ka tema enese kätte: rood tuli ilma temata lahinguplatsilt, teda loeti kadunute hulka.

Kodus oodati Hansult teateid, aga Hans ei kirjutanud, ei võinudki kirjutada, sest ta lamas võõral väljal tallatud vilja sasis, lamas hingetult ja arutult. Ainult silmapilguks, kui keegi võõras nägu tema üle kummardas, paotas ta laud, aga siis kadus jällegi meelemärkus — alati seks. Hans ei teadnud isegi, miks või kus ta langenud või mis tal tõepoolest viga oli. Kui ta oleks võinud uuesti tervena elusse ärgata ja kui ema oleks kuivanud huuli näppides temalt küsinud: «Kas oli ka valu?», siis oleks Hans kahtlemata vastanud: «Ei, ema, valu ei olnud mitte.» Teda ei leinanud keegi ja kellegi ripsmetele ei nõrgunud pisarad, sest selleks polnud kellelgi mahti. Järelejäänud seltsimehed elasid ja talitasid, nagu poleks Hanssu kunagi olnud ja nagu poleks ta kunagi silmalauge surres avanud tuttava näo otsimiseks. Endiselt mindi edasi ja taganeti, külyati ja oodati surma, kannatati ja jagati kannatust. Tundus, nagu oleks see hall hulk üksikutelt taevatähtedelt kokku tulnud, üks ei tunne ühte, teine teist. Aga kõigil on ilma laotuses pisitilluke paigake, kus neid oodatakse, meeles kantakse, kuni mälestus kustub või kuni silmad kinni vajuvad.

Nõnda mõistsin Hansu lugu, kui ema haletses ja õde vaikis tõmblevail suunurgil. Aga ma kardan — selle loo unustan õige pea, segan ta teiste selletaolistega, sest tema sarnaseid kuulen nii palju; ei oska enam ühte lugu teisest eraldada. Ja ikka näen ma nutetud silmi ning kurbuse joonistatud huuli.

*

Aga selsamal ajal, kui Hansu ema pisarsilmil jutustas, lõikas ta kärbseseeni taldrikul katki, valas neile vett peale ja lisas suhkrut juurde, et roog saaks suupärane. Mina ise olin seened metsast toonud, sest ma tahtsin kärbestele selgeks teha, et lubamata on mind tüüdata, kui ma asemel laman, lubamata on ka minu toldul silada, lubamata isegi eluvõtmise piimaklaasis, supikausis või tindipotis uppudes. Ma ei salli ka, et nad mu raamatutel ja paberitel ümber jooksevad, märkides oma radu mustade punktidega. Neile võib see lõbu valmistada, aga mina saan vihaseks ja külvan nende sekka surma.

Näe, juba ulatab esimene kärbes oma imemisitoru pruunikasse vedelikku ja joob, kaanib. Soo, nüüd on ta oma jao saanud ja jääb taldriku servale seisatama, nagu mõtleks ta ilma asjade üle järele. Tagumiste jalgadega triigib või silitab ta oma kõhtu, mis kord-korralt ikka enam täis paisub ja valendama, helendama lööb. Esimeste jalgega kratsib ta kaapkübaralist pead ja katsub peenikest, painduvat kaela. Tiibu liigutades annavad need päikesepaistel mitmesuguseid värvivarjundeid, helkivalt, sätendavalt, surtsatavalt.

Mu armas kärbes, miks ehid sa end nii hoolega? On oodatav teekond nii pikk? Miks ei jookse sa siinsamas? Vaata, valge paberileht on üsna sinu ligi ja mustad punktid paistavad sinna tipitult imehästi silma!

Aga kärbes seisab ikka veel, lömitab taldriku servale, nagu tahaks ta end kellegi eest varjata, läheneb siis uuesti mahlakale vedelikule ja imeb. Nüüd kaob kaapkübaralisest, karvasest peast viimane arunatuke, kärbes langeb selili, liigutab roidunud jalgu ja näitab helendavat kõhtu. Paar seltsimeest astuvad kordamööda tema ligi, vaatlevad ja katsuvad teda.

Avab ehk lamaja veel kord oma oimetud laud, tuleb ta veel kord meelemärkusele, et tuttavaid võiks tunda?

Kes teab! Vast ümbritsevad teda võõrad näod.

Tema ise tuli musta härja seljas metsast karjalauta, kust ta köögilõhna meelitusel eluhoonetesse pääsis. Teised, võib olla, sõitsid kirju lehmaga või küüdu kabuga ning nõnda pole nad üksteist kunagi varemalt näinud ja ükski ei tea, kes on lamaja, kust või miks ta tulnud. Ehk kui kärbes uuesti oma arunatukese tagasi saaks, oskaks ta siis isegi seltsimeestele midagi seletada? Ta teaks ainult, et ta musta härjaga sõitis ja et iga mõistlik ja südi kärbes musta härjaga peab sõitma, sest selle karv on nii soe ja tema nahk lõhnab nii meelikihutavalt. Vaevalt võiks ta aga öelda, kust ta tuli või kuhu ta tahtis minna. Aga elusilmapiilk oli täius ise, igas piri-sevas lendamises oli paratamata ka otstarve peidetud. Aga sest ei saa seegi kärbes aru, kes helendava kõhuga surnukeha paigast paika liigutab, nagu otsiks ta temale parajat matusepaika.

Armas seltsimees! Jäta surnud surnute matta ja hoolitse elavate eest! Hoolitse iseenda eest, sest vaata — taldrikul on mahlakat vedelikku veel küllalt. Ära muretse ja ära murra ilma asjade üle tühja pead, tule-

vad ju uued kärbsed ja nad sõidavad jällegi musta härjaga ning küüdu kabuga, kui lihunik neil enne nahka seljast maha ei kisu. Kasvavad ka uued kärbseseened ja Hansu ema lõikab nad taldrikul katki, mäletades oma pehmet, järeleandlikku poega, kellelt ta tänapäevani pole teateid saanud, kus või kuidas ta suri või kes mat-
tis ta maha.

Või ehk on sul raske surra, mu kärbes, kui sa ei tea oma surma otstarvet?

Trööstiks nimetaksin sind Hansu või iseenda vennaks, kui see sind õnnelikumaks teeks, nimetaksin sind Hansu ema pojaks, kui see sulle vähematki rõõmu valmistaks, aga ehk pole sellest muud tulu, kui et Hansu ema veel hardamalt nutma hakkab. Sellepärast, mu kärbes, jää kangelaseks ja sure kärbsena, sure ja võta ainult teadmine kaasa: tulevad uued kärbsed ja need sõidavad jällegi südilt musta härjaga või küüdu kabuga.

Kuiv nurk

Ei neiuna ega naisena polnud proua Hildegard See-ströhm kunagi intensiivsemalt tundnud oma kohustusi seltskonna vastu kui praegusel silmapilgul.

Ämmaemand oli korranud, et peale mahasaamist peaks tingimata üheksaks päevaks voodi jääma, aga Hildegard ajas enda juba kuuenda päeva õhtupoolikul jalgele, sest seitsmendal oli pühapäev ja siis pidi ta ühes mehega lauakiriku minema.

Muidugi oleksid võinud nad laualkäimise ka edasi lükata, kas või järgmiseks pühapäevaks, aga siis oleks pidanud ta oma esimese visiidi pärast mahasaamist ilma jumalaarmuta tegema, mis polnud sünnis ei mehe ega omaksete, ammugi ka mitte Hildegardi enda sugulaste arvates. Kogu nende ühine ringkond luges nagu laulu-raamatust: kui tuleval nädalal tahetakse hakata ühiseid visiite tegema, siis peab pühapäeval enne seda tingimata lauakiriku minema, sest nõnda on kõlblikum ja korralikum. Lõpuks tundus ka Hildegardile endalegi, et praegusel silmapilgul laualkäimine puhastaks ihu ja hinge seest- ja väljaspoolt, teeks endise roojuse olematuks, nii et ta peaaegu neitsina võib ilmuda uuesti seltskondlisele näitelavale oma abikaasa käe kõrval.

Kui nooremad ses küsimuses rõhutasid peajaslikult maapealseid vahekordi, siis toonitasid vanemad, et pole hea pärast mahasaamist enne vaatama minna inimesi kui kõigevägevamat, kõigearmulisemat, kes kõik nii ilusasti laskis sündida: laskis ilmale tulla priske tütre (olgugi et isa ja ema ootasid poega), küll suure valu ja ahastusega, aga ometi laskis tulla, ilma et vaja oleks olnud liiga teha emale või lapsele.

Laualkäimine õnnestas hästi, avaldas peaaegu erguta-

vat mõju, ainult ära väsitas, hirmsasti väsitas ära, nii et Hildegard veel praegugi sellest väsimusest pole toibunud. Loiuna, käed lõdvalt kõrval, lamab ta magadistoa sohval ja ei tahaks oimugi liigutada. Toakinges jalad on sedavõrd siruli, et nad peaaegu meelde tuletavat koolja omi. Nägu katab kahvatu roid ja suletud silmist paistab, kui Hildegard nad lapse liigutamisel oime-tult avab, valkjast kilav varjund.

Ah, kui laps ometi rahulikum oleks ja kui ta nii sagedasti end ei liigutaks, kõgisema ei hakkaks, karjumagi ei pistaks! Aga selle kõht on juba teist, kolmat päeva korvast ära, sest piim, mis teenija toob, on halb, ja keetes läheb ta veel halvemaks — hakkab põhja, kõrbe ära. Sellepärast pole sugugi ime, kui laps saab rahutuks ja sunnib väsinuna lamavat ema aeg-ajalt oma roidunud lauge kergitama.

Kogu toas valitseb mingisugune perekondlik soodom ja komorra, kus puuduks nagu igasugune korraldav käsi, nägija silm. Mööda voodisirmi ja toolitugesid, isegi akna all seisval kirjutuslaual vedelevad perekonnaliikmete pühalikkude päevapiltide keskel mingisugused rohekate laikudega rätikud ja hilbud ja sünnitavad mööblite, vaipade ja nahkadega koormatud toa sisseseadega imeliku lahkõla.

Huupi vedelevad rätikud ja hilbud ei hakka ka umbes kolmekümneaastase majaherra välimusega kokku, sest sisseastuja puhtaks aetud nägu, lakksaapad ja nagu nõelastilmast tulnud pruun ülikond näib nõudvat koduseks vastukaaluks piinlikku korda ja puhtust.

Pisut sõjameheliikult läheneb majaherra sohval lamavale prouale ja suudleb rüütellikult selle kätt, ise kandu kokku lüües, nagu peaksid seal kannuksed klirisema. Nii sugust aupaklikku viisakust oli herra Hartvig See-ströhm juba varemaltki üks või teine kord tarvitanud, aga päris omaseks muutus see talle alles sõjaväes teenides, kust ta tema eraellu tagasi astudes kindla paran-duse kaasa tõi, sest kogemuste najal oli ta kindlale otsusele jõudnud, et ilus kummardus ja alandlik käesuudlus sagedasti rohkem suudavad kui ükskõik missugused vooruslikud teenused: nad avavad naiste südamed ja nii paljudki suured ja kõrged ukSED.

«Sa polegi veel valmis,» ütleb majaherra peale käesuudlust ja tema hääletoonis ning kogu olemuses avaldub korraga midagi seletamatut, mis ei hakka hästi

kokku ei tema kummarduse, lakksaabaste ega nõelast mast tulnud ülikonnaga, vaid koguni selle soodoma ja komorraga, mis nii perekondlikult valitseb magadistoas.

«Kallis Hartvig,» vastab Hildegard edasi lamades, «usu, ma ei suutnud.»

«Ei suutnud,» kordab mees nagu mõnitades ja lisab juurde: «Minu naine peab suutma.»

Väsinult mõtleb ta lähemale toolile istuda.

«Kallis Hartvig, ära istu sinna!» hüüab Hildegard karsitult, «sa määrid ennast ära, lapserätik on seal. Istu teise tooli peale.»

Mees vaatab ümber ja vastab siis ärritatult:

«Ka seal on ju rätik, kõik kohad on neid täis.»

«Sest pole ühti, see seal on juba tahe, ei määri enam.»

Naise seletus mõjub, sest mees lükkab rätiku pisut kõrvale ja istub toolile.

«Mis sa siis veel nüüd ootad, nõnda jääme hiljaks,» ütleb ta naisele.

«Tahtsin omaele enne puhta pesu selga panna, aga ei saanud kummutisahtlit lahti, see käib nii hirmus strammilt, mul pole niipalju jõudu.»

«Eks sa kutsunud siis teenija.»

«Esteks polnud teist kodus, läks lapsele piima otsima.»

«Esteks... Aga pärast?»

«Pärast hüüdsin, aga Marii ei kuule ju, seda sa tead.»

«Ah neid naisterahvaid küll! Üks ei jaksa, teine ei kuule,» siunas mees ja läks kööki teenijat otsima. Natukese aja pärast tuli ta temaga tagasi. Magadistuppa jõudes küsis teenija, umbes viiekümneaastane kõva kuulmisega naisterahvas:

«Mis saksad soovivad?»

«Tõmmake kummutisahtlid lahti,» möirgas Hartvig talle vastu.

«Kõik?» küsis Mari, keda siinsed saksad Mariika hüüdsid.

«Ainult kaks keskmist,» vastas Hildegard nii tasa, et see teenija kõrvu ei kostnud ja sellepärast kordas maja herra neidsamu sõnu endisel müriseval häälel, nii et laps liigutama ja häälitsema hakkas.

«Karjusid lapse ülesse,» ütles Hildegard etteheitvalt.

«Mis mina sinna võin parata, kui ainult need kuulevad, kel tarvis pole kuulda,» vastas Hartvig.

Teenija tõmbas kummutisahtlid lahti ja tahtis ära minna, kui Hildegard mehele lausus:

«Ütle talle, et laps karjub, las ta kohendab teda pisut.»

Nagu vastukaja helisesid öeldud sõnad mitmekordse jõuga teenija kõrvu, kes siis kohe voodi ette tõttas, kus laps korratul linal ja vaipade virnal mähkmes siples ja karjus, sest voodi oli alles selles seisukorras, nagu ta hommikul jäänud.

«Ta on enda vaesekene ju märjaks teinud, tuleks uus rätik panna,» rääkis teenija lapse juures kohmitsedes ja otsivalt ringi vaadates.

«Puhast rätikut ei ole vist enam,» rääkis Hildegard, «ütle talle, et ta kuiva nurga talle allä paneb.»

Mees läks kummardas teenija kõrva äärde ja kordas naise sõnad. Valjust häälest ehmunult hakkas laps uue hooga karjuma.

«Siin pole ju enam kuiva nurka ega kedagi, kõik on täis,» seletas teenija. «Herrad annavad ehk sealt mõne musta, mis ära tahenenud, ega ta muidu ikka rahule ei jää.»

«Võta sealt tooli pealt, kus sa istusid,» käskis proua ja herra täitis käsku. Nõnda leidis rahulduse laps kui ka teenija.

«Kallis Hartvig, otsi sa mu pesu kummutist välja,» rääkis Hildegard paluvalt. «Särgid on pealmises suhvlis, muud asjad alumises.»

«Mis muud?» küsis mees.

«Nagu sa nüüd ei teaks,» vastas naine.

«Kust mina naiste asju tean.»

«Ach Gott! Meine Beinkleider!» ütles naine, kes kuidagi sündsaks ei pidanud sõna «püksid» suhu võtta isegi magadistoas ja valitsevas ümbruses.

«Otsi ise, ei mina tea, kus nad on,» seletas mees.

«Ole nüüd hea, kallis Hartvig,» mangus Hildegard, kel ei tea miks iseäralikuks eralõbuks, peaaegu haiglaseks kireks oli, et mees talle ihupesu otsiks, selle kallal sõrmitseks.

«Ei,» vastas mees kalgilt, nagu aimaks ta, miks naine teda ajab kummutist oma pesu otsima. «Ennem võid sellesamaga tulla, mis seljas.»

«Fui, sellesamaga siis,» vastas Hildegard.

«Päris tõesti, tule sellesamaga, saad rutem valmis ja pesumaadamile on vähem maksta.»

«Ma olen sellega kolm ööd maganud.»

«Aga see on ju peenike laualkäimise pesu.»

«Seda küll, aga ma olen öösiti higistanud; ei olegi soo, aga higistan, mina kohe ei tea, mis see on.»

«Keha on raskuse ajast paha ollust täis, higi ajab seda välja. Higistamine on alati hea, higistamine on terviseks. Higistamist peab lihtsate inimeste juurest õppima, nendele on ta ikka kõige paremaks rohuks. Meid on ära hellitatud, verhätschelt. Näituseks minu isaisa — temal olnud ainukeseks rohuks külm vesi ja saunaleil,» seletas Hartvig asjatundlikult, sealjuures näidates, kui kaugel tema on juba esivanemate lihtsusest.

Sellekohaste seletuste peale kippus naine ikka mulgama, sest ta teadis, et mehe vanemad on ainult väikekaupmehed, kes saksa keeltki ei mõista, kuna ta ise peenest «hantvergi» perekonnast on võrsunud, kus koduseks keeleks praegugi veel saksa keel: isa on tislér.

«Ei tea, on see terviseks või mis, aga hommikuti olen ma hirmus väsinud, luud-kondid nagu läbi tambitud,» hakkas naine kärmesti rääkima, et nõnda mehe seletusi katkestada. «Mõtlesin kord, et kui me õige täna ei lähekski Kautlenbachide poole, ootaks natukene aega, mul tuleb ehk jõudu juurde.»

«Ega sa puid lõhkuma või vett vedama lähe,» ütles mees, kes enda puudutatuna tundis naise reageerimisest oma seletuse peale, «et sa niipalju jõudu tahad. Iseenesestki mõista — me sõidame.»

«Aga Kautlenbachid elavad ju kolmanda korra peal, ma kardan nii kõrgele ronida, võib õnnetus juhtuda, mõtle ometi, et mahasaamisest ainult kümme päeva mööda on ja niikuinii tuln liig vara voodist välja!»

«Kui nõnda, siis ei saa ma aru, milleks sa pühapäeval lauale läksid: ometi ju selleks, et täna õhtul Kautlenbachide poole minna, sest meil on ainult üks päev nädalas... Küll võid sa oma pirinaga ära tüüdata,» jatkas mees, kui naine kohe ei vastanud. «Niisama laualeminemisega: aja enne terve suguselts kokku, muidu naist toast välja ei saa. Ein für alle Mal, saa ometi aru: tänane visiit võib minu, sinu, terve meie sugu õnnelikuks teha.»

«Sellest ei saa ma mitte aru,» vastas naine hoogsalt, sest tal tõusis tuju mehega vaidlema hakata, mis talle mõnikord suurt löbu valmistas. Vaieldes võis Hildegard kõige metsikumaid väiteid kaitsta, võis *pro* ja *contra* vahetada ja ikka rahulikult edasi rääkida, nagu

oleks ta mõni jumalanna, tõepamp seljas. Naise vastuvaidlemine ajas Hartvig Seeströhmi harilikult ikka ärevusse ja siis tuli tal mõtetest kui ka sõnadest puudu. Niisuguseil korral hakkas ta oma arvamist toetama teiste tähtsamate isikute ütlusega. Äris sellina (tema ise ütles komil) teenides oli selleks tähtsaks isikuks peremees, sõjaväes lipnik olles seisis tõepatent kapteni käes ja nüüd, kus ta iseseisvalt äri ajas, oli talle Kautlenbachi või mõne muu tüseda pungamehe sõna viimaseks ilmutuseks. Aga ei see ega teine suur nimi suutnud proua Hildegard Seeströhmi peale mõju avaldada, kui ta vaidlushoosse sattus. Ka täna mõtles ta Kautlenbachide kohta head ja paremat kuulda lasta, kui mees nende nime vaidlusse peaks kiskuma; mõtles öelda, et Kautlenbach ise pole muud kui sõja ja revolutsiooni ajal rasva läinud hobuseparisnik ja kõrtsimees, tema naine aga lihtne lapsetüdruk, kes nüüd siidi, sammetit, kulda ja kalliskive kannab, vaevalt osates nuga ja kahvlit või taskurätikut õieti tarvitada. Proua Seeströhm pole aga kunagi lapsetüdruks olnud, tema teenis omal ajal bonnena Piiteris häis majades, kus valitsesid peened kombes, suursugused eluviisid. Selle ja paljugi muu ütlemiseks võttis Hildegard hoogu, aga ometi jäi kõik ütlemata: paari sõnaga tegi mees ta keeletuks või pani hoopis teisi asju rääkima.

«Muidugi ei saa sa aru,» vastas mees naise viimasele ütlusele, «sest sina arvad ikka veel, et meie lähme ainult selleks Kautlenbachide poole, et frou Kautlenbachi oma lapse vaderiks kutsuda.»

«Milleks siis?» küsis naine huvitatult.

«Siis kuula: Kautlenbachid tahavad suurt pidu toime panna, lähemal ajal veel, ja nüüd peab kõik tegema, mis võimalik, et ka meid sinna kutsutakse. Kutsuda aga tahetakse ministrid, kindralid, isegi väljamaa asemikud, meie suurärimehed, pangaherrad, ühesõnaga — meie parem seltskond.»

«Issand jumal!» hüüdis Hildegard vaimustuses, milles tundus pisut hirmugi — nii suur oli vaimustus. Väsimust unustades kargas ta püsti ja astus mõne sammu mehele lähemale, kes endisel toolil istus, kust rätik ära oli võetud ja lapsele alla pandud. «Siis peame täna tingimata Kautlenbachide poole minema. Nemad peavad meid kutsuma, peavad, sie müssen, unbedingt. Ministrid, kindralid, väljamaa asemikud, heldene taevast! Jajah, Kautlen-

bachid oskavad, nemad teavad, kust masinat peab määrima.»

Hildegard ohkas südamepõhjast.

«Nemad jaksavad määrada, see on peaasi,» lausus mees asjatundlikult. «Ja tead, mis mina arvan.»

«Mis?» küsis naine nii ärevalt, et laps jälle rahutuks sai. Aga ei isa ega ema pannud seda tähele.

«Mina arvan,» hakkas mees mõõdukalt ja oma väärust tundes, «et kui me täna lähme ja frou Kautlenbachi oma lapse vaderiks kutsume — sa tead juba, kuidas seda peab tegema —, siis tema tingimata meid pidule kutsub.»

«Aga mis sa arvad, kas ta vaderiks tuleb?» küsis Hildegard uudishimulikult.

«Ma arvan, ei. Aga see pole ju nii väga tähtjas.»

«Mul oleks heameel, kui ta ei tule,» ütles Hildegard. «Mis hirmus asi, kui mu laps temasse läheks! Ja lapsed lähvad ikka vaderitesse, kõik kinnitavad seda, kuulsid, ka köster ütles frou Kuuse lapse ristimisel. Niisugune äss ja minu ilus pisi tütreke temasse!»

«Sa unustad rääkimisega ära, et me minema peame — pane ennast riidesse,» käskis mees.

«Ei saa ju, sa näed, jälle juba karjub teine,» vastas naine last tähendades, kes abi nõudes kõigest jõust karjuma hakkas. «Kutsu Marii!»

Mees tõttas kööki ja karjus selle kõrva sisse, et ta tuleks last aitama, kuid see punnis vastu, ei tahtnud tulla. Nende vali mõttevahetus kostis läbi avatud ukse magadistuppa.

«Ma ei saa tulla, lapse piim on tulel, kõrbeb põhja, ajab üle,» rääkis Mari.

«Las kõrveda, aga laps karjub,» rääkis Hartvig.

«Herrad, seda ei või, lapse kõht on muidugi korratu, näe, rätikud kõik on rohelised.»

«Tõstke piim tulelt seniks ära,» rääkis herra.

«Ei seda või, muidugi teine hall, nagu elus hall vesi, mis siis veel, kui ta soojalt muidu seisab,» seletas teenija. Ja kui herra vastuseks ainult lootuseti käsi tõstis, jätkas teenija: «Kas herrad tahavad oma hinge peale võtta, kui piim hapuks läheb ja lapse kõhu peale hakkab.»

«Tehke mis tahes,» karjus Hartvig, «aga last ei või ometi karjuda lasta — proual aega ei ole.»

Kõike seda oli Hildegard magadistoas pesu selga aja-

des pealt kuulanud. Ta astus uksele ja karjus vaidlejatele vahele:

«Hartvig! Jää ometi sina piima segama ja valvama.»

Nõnda saadi keerulisest küsimusest üle ja herra Hartvig Beeströhm pidi tahes või tahtmata alanduma tegevuseni, milleni ta isegi oma naist ei tahtnud alandada. Et ta aga esimest korda köögitüdruku kohuseid täitis, siis ei osanud ta keema tõusnud piimaga midagi peale hakata, mis valusa tule tõttu südilt üle kastruli ääre rühkis. Sellepärast kostis just sel silmapilgul, kus Hildegard oma sukakandmeid korraldas, köögist äkki mehe hädakisa. Nagu püssist lastult tormas proua ihupesuväel kööki ja leidis õnnetu abikaasa asjata võitlevat luiskaga südika piima vastu, mis otsaga juba palaval pliidal särises.

«Hull loom, eks sa tõsta ta tulelt ära!» karjus Hildegard ja purskas ise mehe õnnetut nägu nähes heledalt naerma.

Kahe peale kokku päästsid nad keeva piima.

Läbi saali magadistoa poole tagasi tulles — Hildegard ees, Hartvig järele — imestas mees, kui saledaks naise keha oli muutunud. Pihal, käsivartel ja teisel jalal, kus sukapaal rutuga kinni panemata jäänud, oli nahk omandanud mingisuguse sinaka läbipaistvuse, mis andis kogu kehale alabastri õrnuse, kui ta kõrvu asus helevalge pitsiga.

«Aga mis sa arvad, mein Hart v. Vig» (nõnda nimetas Hildegard ikka oma meest, kui ta teda iseäranis meelitada tahtis), «kas ma ei peaks Kautlenbachide piduks laskma omale uut kleiti teha, endised on juba kõik mitu korda seljas olnud,» rääkis naine, kes hiljutise lapse karjumise ja piimajandi oli juba unustanud.

«Meil on praegu rahaga pisut kitsas,» vastas mees, «peaks mõnda paremat šnitti ära ootama.»

«Armas Hart v. Vig, raha peab muretsema, kui teda ei ole, sest ega me ometi teiste hulka või närutama minna. Mis ütleks seltskond! Ka kübar on mul moodist väljas.»

«Mina arvan, kübar lase ümber vormida ja pidule pane omale must siidikleit selga, selles meeldid sa vana Kautlenbachile väga,» julges Hartvig vastata, ehk ta küll teadis, kui väga õieti naine tähelepanu oli juhtinud seltskonna arvamisele.

«Sa tahad meid ilmaaeruks teha,» vastas naine põlg-

likult, peaaegu nutuvõru huulil. «Meeldin vana Kautlenbachile... Ega ma tema pärast sinna pidule lähe.» Ja toonil, mis kahte arvamist olla ei lase, jätkas ta: «Jä, mu kallis Hart v. Vig: ma saan uue kleidi ja uue kübara, või ma ei pista ninaotsagi toast välja ei täna ega homme.»

Ja nagu tahaks ta oma sõnadele suuremat mõju anda, istus ta mehe vastu seinäärsele toolile lapserätikute peale ega võtnud vaevaks mahalangenud sukasäärki üles tõmmata.

Hartvig ei vastanud, ta mõtles. Ei olnud vähematki kahtlust, naisel oli õigus: ta pidi uue kleidi ja uue kübara saama, seda nõudis viisakus seltskonna vastu. Ka oli kindel, et kui ta seda mitte ei saa, siis seltskond ainukese järelduse teeb: herra Hartvig Seeströhmi asjad on halvad, tema naine närutab. Naise riided ja ehted, mehe endagi omad, on liikuv reklaam seltskonnas — see oli algtõde, milles ometi ükski parema seltskonna liige ei võinud kahelda.

«Sa oled arukas inimene,» hakkas Hildegard, ehk ta küll oma mehest peaaegu vastupidisel arvamisel oli, «aga mina ei mõista, kus see aru sul mõnikord jääb. Mustas siidikleidis! Aga ma näen selles ju kui surm välja!»

«Seda huvitavam oled, usu,» vastas mees, ehk ta küll juba mõttes oli otsustanud, et naine uue kleidi ja kübara saab; kindad pani ta oma poolt lisaks.

«Jäta seda!» karjus naine kärsitult. «Sa teed mu närviliseks.»

«Ära karju nii kõvasti, Marii kuuleb,» vaigistas mees.

«See ei kuule midagi, lase või suurestükiga,» vastas naine.

Ja tõepoolest polnud sel herraste sõnavahetusest vähematki aimu; ta kohmitses lapse kallal, otsis sellele kuiva nurka ja läks siis kööki tagasi.

«Ise pead sa seda pidu nii tähtsaks,» hakkas Hildegard jällegi, «kust sa siis korraga selle hullu mõtte peale tuled, et ma mõnes vanas kleidis pean minema. Pealegi oleks see minu esimene pidu pärast mahasaamist, kas see siis sulle midagi ei tähenda. Ma olin ju päris tubli, ganz brav war ich.»

Hildegard tõusis püsti ja astus mehele lähemale, nii lähedale, et see teda kätega oleks ulatanud puutuma. Nukralt mossitades lausus ta:

«Nähtavasti oled ka sina nagu kõik mehed, niipea kui naine emaks on saanud, siis on korraga kõik armastus ja luule läind, olgu või naine veel ilusam kui enne.»

«Sa oled ilus, Hilde,» lausus mees vaikselt ja vaatas naisele otsa, nagu paluks ta midagi andeks.

«Tähendab, sa oled nõus, mein Hart v. Vig,» ütles naine rõõmsalt. «Ma arvasin kohe, et sina pole niisugune kui teised.»

Ja kähku tõmbas ta oma mahalangenud sukasääre üles ning kinnitas ta kandme külge. Liikumised omandasid äkki imelise painduvuse, nii et mees päris naudinguga oma naist vaatles, kes ihupesus, mustis siidisukis ja kõrgekontsalistes kinges mööda tuba talitas. Kord juhtus ta mehest õige lähedalt mööda minema ja see tegi mingisuguse instinktiivse ebamäärase liigutuse.

«Ära puutu, sa tead,» hoiatas Hildegard ja lisas juurde: «Üks, kaks, kolm olen ma valmis.»

«Ma arvan, ka kindad on sul juba kulunud,» ütles mees.

«Õige, mu kallis, neid ei tulnud mul meeldegi. Aga omale peaksid sa küll tingimata uued saapad ja... ja — püksid muretsema.» Hildegard mõtles pisut, aga tuli otsusele, et siin võib sõna «püksid» tarvitada, sest siin on püksid mehe omad.

«Seda küll,» oli mees naisega nõus ja küsis siis: «Mis sa täna omale selga paned?»

«Eks ma siis pane musta siidikleidi, mis mu nagu surnuks teeb, kui ma nõnda vana Kautlenbachile, sellele naistejäägrile, nii hirmus meeldin. Las ta, vaeseke, vahib õige ja nilpab keelt.»

«Jah, eks ole, seda on täna tarvis,» ütles mees rahuldunult.

Hildegard oleks tõepoolest varsti riidesse saanud, kui mitte laps ennast jälle poleks liigutama hakanud ja nõnda ema rahu rikkunud, mis keelas süvenemast tualeti peensustesse.

«Hakka aga sina jällegi,» ütles Hildegard last tähendades, ja kui väike vähkreja viimaks lausa karjumisega lõpetas, lausus isa pahaselt:

«Leidis paraja aja.»

Kunagi varem polnud osanud Hartvig Seeströhm uskuda, et laps niipalju tüli võiks teha. Küll oli ta ettevaatusabinõuna Hildegardil ära keelanud oma rinnaga teda toita, aga ikkagi ei saanud temast silmapilkugi

rahu. Tema jaoks hoidja majja võtta — see lõbu lähemal liig palju maksma, ise aga tema karjas seista — siis pole öö ega päeva magu, oled nagu käsist ja jalust seotud.

Hildegard tahtis oma ehtimise jätta ja lapsele appi tõtata.

«Ta pole täitsa terve, sellepärast on ta nii rahutu,» ütles ta enda kui ka lapse vabanduseks.

«Ära hakka nüüd sina temaga jändama, katsu et sa riidesse saad,» rääkis mees kärsitult.

«Siis mine kutsu teenija,» vastas naine, «haiget last ei või ometi karjuda lasta.»

Mees läks Mari kutsuma, kuid sel olid parajasti käikes küünarnukkideni üles kääritud ja käed seebised: ta pesi lapsele rätikuid.

«Laps karjub, tulge aidake teda,» ütles Hartvig.

«Herrad näevad ju isegi, et ma otseti pesupalis olen, kust ma siis oma märja kätega saan tulla.»

«Jätke oma pesemine, seda võite pärast teha, kuivatage käed ära ja tulge.»

«Millal ma neid rätikuid ikka pesen, kibedasti lähvad teised tarvis, kõik on mustad, pole lapsele enam midagi alla panna, sellepärast ta karjubki, otsi ja otsi, aga enam kuiva nurka ei leia.»

«See pole teie asi,» kärgatas Hartvig, «kas on kuivi rätikuid või pole, kui mina käsin, siis peate tulema.»

«Mis ma sinna tulen, kui mul talle midagi kuiva pole alla panna,» ajas teenija vastu.

«Ma ütlen veel kord: tulge silmapilk või...» karjus majaherra ähvardavalt.

«Mina ei saa ju niikuinii lapsega midagi peale hakata, ma ei kuule tema karjumist,» rääkis teenija. «Ja mina ei jõua kõike tööd ära teha, turul käia, köögis toimetada, last hoida ja veel tema pesu pesta. Herrad peaksid omale lapsehoidja võtma, kes kuuleb.»

«Kui te mitte silmapilk ei tule, siis võite omale tänapäev uut peremeest otsida,» karjus Hartvig, kel kannatus katkes.

«Mina ei jaksa ju kõike,» hakkas teenija nutusel hällil.

«Ma panen teile kakskümmend viis marka juurde,» karjus majaherra ikka veel vihaselt.

See mõjus. Mari jättis rätikute pesemise, loputas käed, kuivatatas ja paistis neid pliidiraual, võttis siis

kusagilt mingisuguse puhta rätiku ja tõttas magadistuppa last aitama.

«Ühe tegin tummaks kahekümne viie margaga,» ütles Hartvig teenija järele magadistuppa astudes, «aga kui mõni ometi teaks, millega seda teist võiks ära osta, et ta karjumise jätaks.»

«Küll selle eest muretseb Marii, tema käes on lutu ja kuiv nurk,» vastas Hildegard pool naljatades, vähe aja pärast aga tõsisemalt juurde lisades:

«Peaks õige korraks tohtri tooma, näe, kõht ei pea teisel enam sugugi kinni.»

«Mis see tohter siin aitab,» vastas Hartvig. «Ütleb kõigepealt: ärge andke lapsele kõrbend piima. Aga selleks ei taha ma tõepoolest mõndakümmend marka välja visata. Pea meeles, me peame kokku hoidma.»

«Paljuke nüüd tema väetike on kulutanud, võiks korragi talle tohtri tuua, ehk on midagi tõsisemat.»

«Tõsisemat... Kust ta seda tõsisemat võttis! Ei, asjata ei taha ma raha pillata, mahasaamine läks muidugi palju maksma.»

«Aga oleks kliinikusse läinud või kui tohter oleks tulnud, siis oleks veel rohkem maksnud.»

«Muidugi oleks maksnud, tohter maksab ikka rohkem, sellepärast peabki katsuma ilma temata läbi ajada. Küll kõht saab isegi terveks, mis tal siis ikka on, me mõlemad terved inimesed. Varrud seisavad muidugi alles ees, ja kui frou Kautlenbach peaks vaderiks tulema, siis ei või me ometi närutama hakata. Täna rehkendasin kontoris järele, me peaksime vähemalt viis-kümmend inimest kutsuma, mõtle, mis see maksma läheb.»

«Kui katsuksime vähemaga läbi ajada, ärme kutsume nii palju.»

«See ei lähe, usu, armas Hilde, see ei lähe tõesti mitte. Oma lapsele peame tingimata seisusekohased varrud tegema, olgu muuga kuid tahes. Ma mõtlesin oma endise ülemuse, kapten Soomäegi kutsuda.»

«Kas ta tuleb?» küsis Hildegard kahtlevalt.

«Nüüd hull! Muidugi tuleb, tuleb heameelega, vaene mehike teine nagu ennagi...»

Hartvig mõtles oma endisest ülemusest pikemalt selatada, kuid naine rääkis vahele:

«Mis sa sellest arvad, kui ma mässiksin lapse riiete sisse ja läheksin tohtri juurde koju, nõnda oleks hal-

vem... Marii võiks kaasa tulla, tema hoiaks last,» lisas Hildegard natukese aja pärast juurde.

«Seda ei tohi sa milgil teel teha,» vastas mees nii sugusel toonil, nagu oleks teda isiklikult haavatud. «Mõttele ometi, mis ütleksid Kautlenbachid, mis ütles terve seltskond, kui sa, laps süles, tohtri juurde lähed.»

«Laps oleks Marii süles,» seletas Hildegard.

«See on ükskõik, olgu laps sinu enda või teenija süles. Ega see ole, et sa aga lähed! Sa pead tohtri ukse taga vahtima, korda ootama, nagu suhkru või soola sabas. Ütle nüüd ise: lähed sa uulitsale suhkru või soola sabasse? Võtaksid sa piimaämbri kätte? Minu naine ei pea ühegi inimise ukse taga santima või kerjama, ehk olgu see inimene vana jumal ise, liiategi veel mitte lapsega.»

«Õige ta ju on,» oli naine nõus, «parem laseme tohtri koju tulla, kui ilmatu palju ta visiidi eest ikka võtab.»

«Vähe või palju,» vastas mees, «aga mina ei anna jumalamuidu pennigi välja.»

«See pole ju jumalamuidu, las ta tuleb üksainus kordki.»

«Tohtrid ei tule kunagi üksainus kord,» vastas mees. «Niipea kui kord nad oma uksest sisse lased, siis hakkavad käima, käivad igavesti, muudkui maksa ja maksa.»

Sellega oli ka Hildegard nõus, aga just seda ta tahtiski, sellest ta unistaski, et tohter igavesti käiks — et neil oleks oma majatohter nagu Kautlenbachidelgi. Tema isegi tahaks mõnikord asjatundjaga nõu pidada ühe või teise küsimuse üle, millest mehega pole sünnis rääkida või millest mees rääkida ei armasta, aga nüüd pole tal ühtegi usaldusväärset inimest.

«Aga ma olen tänini ju küll vähega läbi ajanud,» seletas Hildegard mehe väitele vastu, õigem — sellest mööda, «sest mõttele ometi, peaaegu ainustki hilpu pole ma temale ostnud. Särgid, sukad, tanud, mähkmed, vööd, isegi tekid ja madratsid — kõik olen ma tuttavate käest toonud, kokku korjanud, tükk siit, teine sealt. Selle tasuks võiks ju küll tohter tulla.»

«Seda oled sa nähtavasti ära unustanud, mitu kleiti sa iseomale raskuse ajal tegid? Kus need nüüd on? Mis neist saab? Ripuvad nagi otsas ja koitavad, kuni teine laps tuleb. Aga ikka veel vähega läbi ajanud.»

«Ei mina teist last enam taha, aitas sellest ühestki,» vastas Hildegard.

«Muidugi aitab,» oli ka mees nõus, «aga siis pole su raskus sugugi vähe maksma läinud.»

Hildegard tegi, nagu ei paneks ta mehe sõnu tähelegi. Raskusaegiste riiete meeldetuletamine oli talle pisut piinlik, sest ka raskusest oli ta tahtnud teha omataolise edvistusabinõu, nagu ta arsti kutsumistki peaasjalikult edvistamise vaatepunktilt hindas. Heas seltskonnas pole viisakas, kui laps on nii terve, et ta arstita läbi saab. Kõik suursugune ja peenike, peaasi peenike, peab olema sedavõrd nõrk, et ta ainult kunstlike abinõude varal hingitseb. Ainult mustlased ja maamatsid kasvavad tohtrita ja tohterdamiseta. Pealegi, tervest lapsest saab nii vähe viisakat seltskondliku jutu ainet, mis võib piinliku seisukorra luua, kui kõigil on oma lastest niipalju huvitavat rääkida.

«Ma olen valmis,» hakkas Hildegard teist juttu tehes, nagu poleks ta arsti kutsumise üle mehega kunagi mõtteid vahetanud, «aga ma arvan, enne visiiti peaks laskma manikööri teha.»

«Seda muidugi,» vastas mees, «ilma selleta on võimata, sest sa oled ju hulga aega kodus olnud, lapsega jännanud ja üht kui teist liigutanud... maniküür tingimata.»

«Jääge nüüd lapse juurde,» pööras Hildegard teenija poole, kes last süles õõtsutas, «meie peame pisut välja minema.»

«Siis jääb kõik muu tegemata,» vastas teenija. «Lapserätikud tahaks välja väänata, need on köögis palis, pole enam midagi alla panna.»

«Ega laps ometi ühtepuhku karju,» ütles majaherra teenijale nii valjult, et laps jällegi liigutama hakkas.

«Räägi tasem,» manitses Hildegard meest, kuna ta teenijale südame peale pani: «Ärge teda üksipäinis siia jätke, ta võib enese surnuks karjuda, te ei kuule ju.»

«Ooh, kus ma teda nüüd üksinda võin jätta, ei seda tohi, küll ma olen ta juures,» vastas Mari.

«Kui frou Margit, frou Kahn, frou Sahr või frou Heide siia juhtuvad tulema, siis ütelge neile, et ma väga, väga lasen neid paluda natukenegi lapse juurde jääda, ma ise tulen kohe,» õpetas majaproua teenijat, juurde lisades: «Siis võite lapserätikud köögis välja väänata ja kuivama riputada, ööseks oleks võtta.»

Herrased läksid. Aga kas edvistamise või tõsise tunduse ajal, mõni seda teab, ometi lippas proua veel esimest magadistuppa tagasi, kummardas teenija kõrva äärde ja ütles:

«Ärge teda kööki viige, seal tuleb uksest külma. Ja kui ta liigutama hakkab, pange talle siis ikka kuiv nurk alla.»

Hildegard ütles ja kadus, nagu ta tulnud.

Niipea kui teenija tundis, et õhk puhas, läks ta lapsega jalamaid kööki, andis lapsele hiljuti keedetud piima ja asetaski ta siis oma padjale magama. Ise hakkas ta kärmesti rätikuid palis välja väänama ja pliidi kohta nõõridele kuivama laotama. Tegi praeahju uksegi lahti, kust kuiva palavust viskas, nii et rätikud nõõridel aina hilpnesisid. Vahetevahel heitis ta pilgu lapse poole, kas see vahest liigutama ei hakka, ja kui ta midagi kahtlast märkas, läks ta lähemalt vaatama, aset kohendama, endamisi pomisedes:

«Maga aga maga. Kui sa suureks saad, küll sa lähed siis ka võõruselle, lähed ühes mehega, pikaga, ilusaga. Nüüd aga maga, ma panen su rätikud kuivama, ööseks on siis võtta.»

Jõulupuu

Kõik teadsid, et see nõnda oli, kogu küla teadis, aga ükski ei tahtnud seda tunnustada.

Algas seega, et Loigu Villu võttis omale noore naise ning asus temaga tahakambri elama, kuna vanad eesttoaga pidid leppima, nagu oleksid nad poja ja tema nooriku teenijad. Aga seda ei olnud, koguni mitte polnud seda, ennem oli vanade ja noorte vahekord otse ümberpöördukt: vana Jüri oli endiselt peremees ja Ann perenaine ning selles mõttes oleksid pidanud nemad tagatoas elama. Kui aga ometi teisiti oli, siis ainult sellepärast, et vanad ühel nõul otsusele jõudsid: Villu noorik on niivõrd peenike inimene, et ega tema ikka eesttoaga hästi ei taha leppida, hea kui ta tagakambrigagi rahuldub. Nõnda paigutasidki vanad oma kahepoolega nagi-seva sängi ettetuppa ja Villu viis oma uue tahakambri ning see uus ei nagisenud mitte. Sel silmapilgul ei aimanud keegi, missugused imelikud tagajärjed voodite paigutamine võib kaasa tuua, vaevalt aimatakse seda tänapäevgi, aga ometi tõi ta, tõi nagu kõigi kiuste.

Loigu Villu võttis naise paar kuud enne jõuluid, esimese lume paiku, mis aina meelitas ja meelitas kihutama, nii et tuli paiguti särises saanitaldade all. Mõned vanemad inimesed, nende seas ka Villu ema, arvasid, et pole kuigi tark sügisel inimest majja sööma tuua, palju ennem kevadel, kui algab töömurdmine. Aga Villu oli uuema aja inimene ja temal oli ükskõik, millal naine võtta, veel enam: tema mõtles vahel, et tema ei võtakski naist selleks, et teda tööle panna, vaid muidu niisama, lusti pärast. Niisugune uuema aja inimene oli Loigu Villu ja sellepärast ei võtnud ka kosja sõites sugugi

arvesse naise ületalve söötmist. Pealegi, alguses elavad naised õnnest ja armastusest, söögist suurt ei hooligi, see tuleb alles pärastpoole, aga siis leidub ka tööd küllalt.

Nõnda elas Loigu Villu oma Minniga päris vaikselt tagakambris kuni jõuluni ja ükski ei pannud midagi iseäralikku tähele, ka Loigu vanad mitte, kes elasid ees-toas. Algas kõik otse jõulu eeli, kui Villu ja Minni hanide, või ning muu kribu-krabuga linna sõitsid. Ann teab, et algas siis, sest ta nägi, kuidas Minni Villule midagi saladuslikult kõrva sosistas. Saladuslikkus kestis kuni jõululaupäeva õhtuni, kus vanad mõtlesid kõrvi ette panna ja kiriku sörkida, aga siis hakkas mini äkki jällegi valjusti ja saladuseta rääkima ja ütles:

«Isa ja ema, mis te täna tühja kiriku sõidate, jääge parem jõulupuule.»

Jah, nõnda lausa ja saladuseta oli Minni öelnud, aga vanad ei saanud midagi aru, ei saanud üleüldse aru, et nendega räägitakse lausa ja saladuseta. Minnil ei jäänud viimaks muud nõu üle, kui võttis vanal Annel käest kinni ning tõmbas ta tagakambri ukse juurde, mille ta äkki laiali lükkas.

«Eesus Kristus!» karjatas Ann ja nõutult lõi ta kahte kätt kokku. «Vanamees! Vanamees!» häälitsetes ta hädaldavalt ja tõmbas Jürit.

Tuli ka see ja vaatas: jõulupuu mis jõulupuu, kuusk mis kuusk, ning põlevad küünlad küljes.

«Eks ole hull väljas!» imestas Ann.

«Kae kurja,» lausus Jüri, nagu naljataks ta, ja mõlemad märkasid liig hilja, kui sündmata sõnu nad olid tarvitanud kallil jõululaupäeva õhtul.

«Astuge sisse, isa ja ema,» rääkis Minni ning tõmbas Anne kättpidi, kes imestanult puud ja küünlaid vahtis, näpuga puutuski, nagu ei usaldaks ta oma vanu silmi. Ka Jüri astus üle uksepaku sisse ja istus sinna peale, langedes sügavasse mõttesse. Muidugi oli ta varem kuulnud, võib-olla näinudki jõulupuud, aga see oli ikka kusagil mujal, mõisa häärberis, valitseja, aidamehe, kupja või mõne hantvärgiohtu inimese majas, mitte aga tema, Loigu Jüri tagakambris. Seda polnud ta varem kunagi näinud, polnud sellest ka kunagi kuulnud, polnud ise selle peale mõelnud ega uskunud, et keegi teine oleks võinud niisuguste arutute mõtete peale tulla. Tema maja seisab ju mõisa metsa sopis, mis piirab kogu

küla peaaegu hobuserauana ja seal on rohkem kuuski, kui lugeda oskab, ning seal on nii pikki ja jämedaid, et nad kirikussegi ei mahu. Suvel võid nende all kõndida või magada, võid mõne vähema kirvega äragi napsata siavitsaks või rehavarreks, aga mõnda talvel tuppa tuua ja temale küünlaid külge panna ning siis seal all istuda, see ei mahtunud kuidagi Jürile pähe, nii et tal mõttessegi ei tulnud otsustama hakata, on see hea või halb, vaga või patutegu, kui jumala puid seks otstarbeks oma metsast või mõisa laanest koju tuuakse. Ainult üks mõte ajas talle pisut hirmu peale: mis oleks, kui kõik hakkaksid jõulupuid tegema, kõik — meie, teisepere omad, nende naabrid ja nõnda edasi kuni küla lõpuni, teised külad, kogu vald, kihelkond, ka teised vallad ja kihelkonnad, terve maa, kõik maad, ka Venemaa, kus tuhandete verstade peale mõnes kohas ainustki kuuske ei kasvavat, niisugune on see maa, ja kui selle maa inimesed tahaksid ka jõulupuud saada ja läheksid sealt tooma, kus on, ja hakkaksid seal raiuma, igaüks oma jõulupuud ning kõik paneksid sinna külge küünlad, hulk küünlaid ja süütaksid need põlema... Jüri silmis lõi virvendama, pea läks pisut segi ja päris parajal ajal leidis Ann kohase sõna, kui ta ütles:

«Oleks nüüd lapsi!»

Jüri tundis, et sõna kukkus nagu tema enda suust ja südamest: lapsi oleks vaja. Ja tuli meelde, kuidas nemad lapsena jõuluks põhud tuppa toonud — öled, sest nendega sai passi lüüa ja kingsepal silma peast välja pista. Heinad oleksid küll jõulus kohasemad olnud, kuid mis võis nendega või nende peal teha? Mitte midagi või ainult mustlast võidelda. Aga põhku meelde tuletades ei mõelnud Jüri mitte, mis siis oleks sündinud, kui kõik oleks tahtnud omale põhud sisse tuua, kõik — nemad, teisepere omad, terve küla, kogu vald, kihelkond, teised vallad ja kihelkonnad, saksad maal ja linnas, parunid ja vonnid, kuningad ja keisrid — kõik oleksid toonud öled jõuluks sisse, oleksid löönud passi ja oleksid pistnud kingsepal silma peast välja ning oleks võidelnud mustlast, kõik — poisid ja tüdrukud, herrad ja prouad, noorherrad ja preilid. Ei, midagi selletaolist ei mõelnud vana Loigu Jüri, kui ta istus tagakambri uksepakul põleva jõulupuu valgusel, istus ilma tööta ja ametita, istus ilma piibutagi, sest õhtu oli kallid. Vana Loigu oma ei võinud midagi selletaolist mõelda, sest tema oli kin-

del, et ega põhust ometi puudu ei tule, temast jätkub etteandmiseks ja ka allapanemiseks. Aga kuusest, temast raipest tuleb puudus kätte, tahad elumaja, tahad karjalauta, tahad aiateivast, tahad aialatti, muidugi ka aiavitsa ja rehavart ning ongi puudus käes: varastaka, aga pole varsti enam varastadagi.

Loigu noorik oli selles asjas laiema vaatega: tema oli mõisa aedniku toas üles kasvanud ja mõne aasta linnas saksu teeninud, tema teadis, et jõulukuused ei lõpe kunagi otsa, ostetagu neid linnas nii palju kui tahes, ostetagu neid kas või koormate kaupa, sest ikka tulevad uued koormad asemele ning lõpuks, kui kõigil juba kuused kodus, on neid turul ikka veel küll, võta või muidu, maksetakse veel kõrvailegi, ole hea mees, vii aga risust ära. Ning kõik ostavad omale jõulupuud, sest muidu polegi jõuluid, kõik teavad, et muidu ei ole: koolides tehakse jõulupuu, seltsimajades tehakse, vangid ja linnasandidki ei saa ilma jõulupuuta läbi ja kunagi ei tule neist puudus kätte.

Niisugused mõtted olid kolmel Loigu tagakambris jõulupuu all, aga Villul ei olnud mitte niisugused mõtted, tema ei mõelnud üleüldse mitte, vaid tema istus muidu niisama, nagu mõtleks ta. Tema istus ja tal oli rahu südames ning oma naisest ja iseendast heameel. Ei olnud tema mälestuses veel keegi kodukülas naist võtnud, kes oleks teinud jõulupuu, kus on küünlad küljes ja kõik, tema üksi võttis niisuguse naise ja tema Minni on ainuke niisugune naine kodukülas. Igaüks, kes nüüd külas jõulupuu teeb, teeb seda Loigu noorikule järele, tema üksi on nüüd külas, kellele kõik hakkavad järele tegema ning tema on Loigu Villu naine. Juba tänavuste pühade ajal saavad kõik teada, saavad tingimata, et Loigul on tagakambris jõulupuu, küünlad küljes, valged, punased ja sinised küünlad, ning et need küünlad põlevad jõulupuu küljes nagu sakste toas ja et see sakste tuba on Loigu tagakambris, kus elab Villu oma noore naise Minniga, kes tegi selle jõulupuu; tema, Villu, tõi ainult kuuse ja lõi talle vanade salaja jala alla.

Nõnda istus Villu, kui ta millegi peale ei mõelnud ja kui tal oli heameel iseendast ja oma noorest naisest, ning tema istus kõige paremini, sest kõik läks nõnda, nagu tema istus, ja mitte teisiti. Muidugi oli Loigu tänavu külas ainukene, kes põletas jõulupuud, seda teadsid kõik, aimasid juba siis peaaegu, kui nägid, et Loigult

jõululaupäeva õhtul keegi kiriku ei sõitnud, ehk küll vana Jüri oma eidega tingimata oli lubanud sõita. Kõik teadsid ja olid täis imestust ning ep olnud ainustki, kes oleks teadnud, mis niisugusel korral teha. Aga kui tulid järgmised jõulud, siis oli külas juba kolm jõulupuud — Loigul, Võõsikul ja Mäel, aga ei põlenud ükski jõulupuu Loigu oma vastu, mis põles tagakambris ja oli isaks kõigile teistele jõulupuudele, mis põlesid külas. Ning oli Villul veel parem meel kui mineval aastal, kus põles esimest korda jõulupuu Loigu tagakambris, ning oli ka väga rõõmus vana Anne süda, sest tänavu oli jõulupuu all juba üks neist pisikestest, keda ta mineval aastal ei igatsenud, ja ei olnud külas ainustki jõulupuud, kus all oleks maganud niisugune pisukene, kui magas Loigu tagakambris põleva jõulupuu all. Vana Jüri istus tänavu juba koduselt soojas lõõrinurgas, selg vastu hõõgavat müüri, ja ei mõelnudki kirikusõidu peale, vaid mõtles selle asemel oma mineva-aastasi mõtteid: mis oleks, kui kõik hakkaksid jõulupuid tegema, kõik — meie, teisepere omad, nende naabrid ja nõnda edasi kuni küla lõpuni, teised külad, terve vald, kihelkond, teised vallad, teised kihelkonnad, terve maa, kõik maad, ka Vanemaa, ja kui kõik hakkaksid raiuma, igaüks oma jõulupuud ning kõik paneksid sinna külge küünlad... Aga tänavu ei löönud Jüri silmad enam virvendama, meeled ei läinud segi, ei, tänavu mitte enam. Tänavu istus selle-eest Minni nõnda põleva jõulupuu all, nagu kipuksid tema meeled lausa segi. Tema tundis, et ta ühe aasta on juba Loigu tagakambris ära elanud, et ta on elanud ja on vanemaks läinud ühe lapse jagu ning et ta pole elatud aasta jooksul muud uut teinud, kui on kannud ilma lapse, kes teeb ta vanemaks. Jõulupuu, mis põleb tänavu Loigu tagakambris, pole enam uudis, sest ka Võõsikul ja Mäel põlevad tänavu jõulupuud ja mõne aasta pärast põlevad nad, võib olla, igas majas kogu külas ning kusagil ei taheta meelde tuletada, et nende kõigi esiisaks oli see, mis põles mineval jõululaupäeva õhtul Loigu tagakambris, kus elas kärneri Minni oma Villuga. Võib aeg tulla, kus seda enam ei teatagi, selle vastu vähematki huvi ei tunta, niisugune aeg võib tulla, seda tunneb Loigu Minni. Küll tahtis ta ka tänavu värske uuendusega jõuluid vastu võtta, nii et ta tunneks — ta elab ja tegutseb ning ei lähe mitte veel vanemaks, aga tänavune uuendus äpardas: ta tahtis ainult

peeneid vorste teha ja tahtis jämedad tegemata jätta, kuid siin ei annud vanad miski hinna eest järele, nõnda et Loigu rahvas istub küll jõulupuu all, laulab isegi jõululaule nagu mõned linnasaksad, aga sööb nagu muistegi ahjus või kerisel küpsetatud seapekki ja jämedaid verivorste, sest need on nende suus magusamad kui peened. See teeb Minni meele nii nukraks, et ta unustab kõik, mis ta ümber sünnib, unustab pisukesegi, kes puhkab jõulupuu all, ja mõtleb ainult selle jõulupuu peale, mis põles mineval jõululaupäeva õhtul Loigu tagakambris.

Järelsõna

«Kogutud teoste» kolmandasse köitesse on koondatud A. H. Tammsaare ilukirjanduslik looming ajavahemikust 1909—1921, seega üldjoontes kahe revolutsiooni vahelisest perioodist, Esimese maailma- ja kodusõja ajast. Eelnimetatud ajavahemikul ei olnud A. H. Tammsaare eriti viljakas. Loomingulist tööd pidurdasid ajastu suured heitlused, eelkõige Esimene maailmasõda, mis kogu eesti kultuurielule mõjus halvavalt, aga ka kirjanikku tabanud haigused ja loometegevuseks ebasoodsad tingimused. Nii on vaadeldav ajavahemik A. H. Tammsaare loominguloos eelkõige otsingute ja eri suundadesse hargnevate katsetuste periood, mis eelnes tema loomingu kõrgajale kahel järgneval aastakümnel. Sellal kirjutas Tammsaare valdava osa oma miniatuuridest ja kunstmuinasjutud, ent avaldas ka otseselt kaasaja märke kandvaid realistlikke novelle. Ainult kaks pikemat jutustust — «Varjundid» ja «Kärbes» — märgivad kirjaniku laiemate eepiliste huvide jätkumist.

Esimesele maailmasõjale eelnenud aastaid iseloomustab eesti kirjanduses intensiivne diferentseerumisprotsess, mis avaldas omapoolset mõju ka A. H. Tammsaare loomingule. Järjest aktiivsemalt hakkas tegutsema «Noor-Eesti» rühmitus, kelle esindajad seadsid kirjanike kontaktide avardamise oma esmaseks ülesandeks. Lääne-Euroopa ja Skandinaavia poole suunatud orientatsioon nähtus eelkõige «Noor-Eesti» III ja IV albumist, mis ilmusid aastail 1909 ja 1912. Uusromantiline üldsuund, mida nooreestlased järgisid, tõi kirjanikusse mõndagi uutset — eelkõige nõudlikuma suhtu-

mise tegelaste psüühikasse ja kirjaniku stiilisse. Samal ajal oli «Noor-Eesti» arengus märgatav eemaldumine sotsiaalselt aktuaalsest temaatikast ja ainevallast.

«Noor-Eesti» esteetilised ideaalid ja nooreestlaste looming ei leidnud tunnustust kõigi tollaste kirjandus- ja kultuuriringkondade poolt. «Noor-Eestile» vastandusid mitmed grupeeringud, eelkõige «Postimehe» ümber koondunud literaadid. Vastuolusid tekkis «Noor-Eestile» ka proletaarsest ideoloogiast lähtuvate tööliskirjanikega ja lõpuks kriitiliste realistidega. Kriitilise realismi areng ei katkenud 1905.—1907. aasta revolutsioonile järgnenud reaktsiooniperioodil, kuigi ajajärgu üldine atmosfäär ei võimaldanud kriitilisele realismile nii sügavat ja laiahaardelist ühiskondliku ainestiku käsitlemist kui enne revolutsiooni. Esimese maailmasõja eel tugevnes taas proosa ühiskonnakriitiline suund.

Ülikooliaastail 1907—1911 lähenes A. H. Tammsaare «Noor-Eesti» rühmitusele, jälgis huviga selle tegevust ja võttis ajakirjanduses sõna «Noor-Eesti» kaitseks. Tema enese kirjanduslike vaadete arengus, mis ülikooliaastail oli eriti intensiivne, on märgatav teatav paralleelsus «Noor-Eesti» esteetiliste vaadetega. Tammsaaregi tutvus neil aastail Lääne-Euroopa ja vene kirjanduse moodsate vooludega ja realismi uute arengusuundadega. Tema huvi inimpsüühika varjatud pooluste vastu avaldus ülikoolipäevil kirjutatud jutustustes ja kandus järgnevasse kümnenditesse, andes kirjandusliku meisterlikkuse arenedes järjest omapärasemaid ja sügavamalt nähtud karaktereid. «Noor-Eesti» uusromantilisel üldorientatsioonil on oma osa selles, et A. H. Tammsaare andis oma kunstmuinasjuttudele romantilise häälestuse. Tema realistlik põhihoiak elunähtuste kunstilisel üldistamisel jäi loomulikult püsima ja on selgelt märgatav Esimese maailmasõja ajal kirjutatud jutustustes ja novellides. Isegi miniatuuride ja kunstmuinasjuttude kogus «Poiss ja liblik» ei puudu realistlikud palad.

Selles eluperioodis tabas A. H. Tammsaaret kopsutuberkuloos, mis katkestas tema õigusteaduse-õpingud Tartu ülikoolis. Riigieksamid jäidki sooritamata ja 1911. aasta kevadel lahkus kirjanik üldse Tartust, asudes teravist parandama oma venna Jüri Hanseni metsavahitalus Koitjärvel. Samal eesmärgil võttis ta ette ravireisi Kau-

kaasiasse, mis kestis 1912. aasta märtsi algusest 1913. a. suveni. Osa loomingut sündiski Kaukaasia eestlaste asunduses Punasel Lagedal, kus kirjanik viibis pikemat aega. Pärast Kaukaasia-aastat siirdus Tammsaare taas Koitjärvele ja elas seelses metsakülas 1919. aastani, mil ta pärast abiellumist Käthe-Amalie Veltmaniga asus püsivalt Tallinna. Tallinnast lahkus kirjanik vaid ajuti, mõneks põgusaks suvepuhkuseks. 1920. aasta suve veetis ta abikaasaga Saaremaal. Ei sel perioodil ega hiljemgi pole Tammsaare biograafias ühtki välismaareisi. 1921. a. algas «Juuditi» ilmumisega kirjaniku loominguline kõrgaeg.

Koitjärve-aastatel ei saanud Tammsaare ette võtta ulatuslikumaid ilukirjanduslikke töid, kuigi tal meeles mõlkus pikema eepilise teose loomine. Lisaks haigustele — tuberkuloosile järgnes maooperatsioon — varjutasid seda aega Esimese maailmasõja sündmused. Need sundisid loobuma paljudest illusioonidest, rebestasid hinge ja süvendasid kirjanikule loomuomast skeptilist elukäsitust.

Koitjärve metsakülas elades ei muutunud A. H. Tammsaare aga kaugeltki oma õnnetustest kibestunud elupögenikuks. Ta jälgis valvsalt maailmasündmusi, nagu seda tunnistab tema selleaegne rohke publitsistika, millest osa kirjanik koondas oma raamatusse «Sõjamõtted» (1919). Pidevalt teravnes kriitiline suhtumine Euroopa kultuuri ja tsivilisatsiooni, ikka enam hakkas kirjanik mõtisklema inimelu põhiväärtuste üle, nähes humanistlikke ideaale tuhmumas maailmasõja imperialistlik-šovinistlikus hävituskires. Kirjanik tundis kaasa kannatavale inimesele ja otsekui püüdis lahendada oma mõtte *homo sapiens*'i mõistatust, kelles arukusega käib paaris kurjus ja meeleetus.

Veebruarirevolutsiooni ja Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni sündmustele ei saanud kirjanik nii lähedalt kaasa elada nagu 1905.—1907. aasta revolutsioonile Tallinnas. Koitjärve metsakülla jõudsid revolutsioonisündmuste teated eelkõige ajalehtede vahendusel. Ja näib, et Koitjärve-aastail süvenes kirjanikus talle juba natuurilt omane hoiak jälgida tähelepanelikult ühiskondlikku võitlust, kuid sellesse ise mitte sekunda. Tsaarivõimu kukutamist tõlgendas ta kui ajaloolise arengu seaduspärasust.

A. H. Tammsaare ilukirjanduslikus loomingus selle

aastatosina piirides asub oluline rõhk lühiproosal, eriti pisižanritel. Miniatuur kui suurt kontsentratsiooni nõudev žanr huvitas kirjanikke juba üliõpilaspõlves, millal ta hakkas viljelema muinasjutu stiilelementidega lühiproosat. Mõne sündmuse, meeoleolu või igapäevase inimliku tegevuse kaudu väljendas kirjanik sügavaid tundeid, eksistentsi sageli traagilist vastuolulisust. Üks tema esimesi muinasjutupäraseid miniatuure «Süütu armastus» ilmus juba 1909. aastal «Noor-Eesti» III albumis, varieerides Fr. R. Faehlmanni müütilise muistendi «Kolt ja Hämarik» keskset motiivi. Tammsaare miniatuurid ei jää noormehe ja neiu igatsevad kohtumised allikal lõpuni unelmaks. Kirjanik esitab inimlikuma lahenduse, väljendades inimese igatsuse ja selle tegeliku täitumise vahelist dialektikat. Miniatuuride ja kunstmuinasjuttude harrastuseks sai A. H. Tammsaare ilmselt tõuget kontaktist nooreestlastega. Kõige stiilipuhtamad kunstmuinasjutud, nagu «Kuningas ja ööbik», «Ööbik ja lilled», «Armastus» ja «Laulik», ilmusid 1910. aastal ajakirjas «Noor-Eesti».

Eesti kirjanduses hoogustus kunstmuinasjuttude ja muinasjutupäraste allegooriliste miniatuuride viljelemine eriti pärast 1905.—1907. aasta revolutsiooni mahasurumist, millal mõtteid inimelu põhiväärtustest sai väljendada vaid peidetuna mõistukõnes. Muinasjuttu «Kuningas ja ööbik» kannab vabaduse ja armastuse ülistus. Kuningas-türann ehitab oma võimu kindlustamiseks vangla. Juba esimesel kevadel tuleb selle akna alla laulma ööbik vabadusest ja armastusest. Kuningas laseb ööbiku hävitada, aga igal uuel kevadel tuleb laulma uus ööbik: vabadus ja armastus on surematud. See äratundmine jõuab lõpuks ka kuninga südameni, kui ta ise temast vägevamate poolt on heidetud pimedana vanglasse. «Kuningas ja ööbik» oli aktuaalse kõlavusega teos nii 1905.—1907. aasta revolutsiooni järgses demokraatlike vabaduste piiramises kui ka Esimese maailmasõja ahistustes.

Inimsüdametele omast tungi ilu järele poetiseerivad «Laulik» ja «Kandlemängija». Sügav elufilosoofiline sisu on näiliselt väga lihtsas miniatuuris «Poiss ja liblik». Liblikat püüdes tallab poiss ära lilled, mida ta armastab. Kauget püüdes ei näe inimene sageli temale lähedast. Looma-miniatuurid vihjavad looduse karmidele käskudele: ainult selle poja viib emakaaren üle jõe,

kes tänutasuks lubab hoolitseda omaenese laste eest («Kaaren ja pojad»).

A. H. Tammsaare miniatuure ja kunstmuinasjutte ise loomustab filosoofilise elutarkuse ja poeesia süntees. Nad on lähedased Novalise kuulsale valemile: mida poeetilisem, seda tõelähem. Tammsaare kontseptsiooni järgi on tõelises poeesias paratamatult ka tõde. Kunstmuinasjutud ja miniatuurid sädelevad nagu kristallid kirjaniku loomingus ja seostuvad eelkõige mõttesügavuse tõttu tema suure eepikaga. Neisse on surutud mõtteid ja motiive, mille juurde kirjanik pöördub tagasi hilisemates romaanideski. Miniatuurid ja kunstmuinasjutud koos mõne varasema novelliga koondas kirjanik 1915. aastal raamatusse «Poiss ja liblik», mis saavutas suure populaarsuse.

Sajandi esimestel kümnenditel viljelesid miniatuuri ja muid lühiproosa vorme mitmed teised eesti kirjanikud, eeskätt Fr. Tuglas, lüürilise miniatuuri suur meister. Ilmselt oli nende žanrite harrastus meil ühenduses sajanditevahetusel paljude maade kirjanduses esinenud tendentsiga, millele omapoolset tõuget andsid O. Wilde'i stiliseeritud kunstmuinasjutud. Neid tõlkis ka A. H. Tammsaare. Suure populaarsuse omandasid ka meil A. Tšehhovi realistliku koega novellid, samuti J. Aho laastud. E. Leino lühiproosakogu «Ühepäevaliblikad» ilmus eesti keeles 1908. a. Tammsaare lugemusavardus üliõpilaspõlves mitmes suunas. Ohutust miniatuuride kirjutamiseks sai ta ilmselt maailmakirjandusest, ilma et siin otsese loomingulise mõjuga tegemist oleks, vaatamata mõnede motiivide sarnasusele. A. H. Tammsaare miniatuure-muinasjutte kannab omapärane, asjalik-lakooniline, kohati lüüriliste helkidega stiil, millest jääb kaugele O. Wilde'i kujutuslaadi orientaalne pitoresksus, aga ka E. Leino sageli tumemeelne, kohati müstilise varjundiga interpretatsioon.

Kunstmuinasjuttude kõrval viljeles A. H. Tammsaare ka realistliku põhikoega lühiproosat, millega ta oli algust teinud juba oma esimesel loominguetapil. Esimese maailmasõja ahistustes tuli kirjaniku loomingusse sotsiaalkriitiliste toonidega lühijutt («Ema ja lapsed», «Villu sõda», «Rahu» jt.). Kirjanik koondas need koos oma sõjaaegse publitsistikaga raamatusse «Sõjamõtted» (1919). Neis väljendub kirjaniku valu ja nõrdimus kannatuste pärast, mida sõda tõi inimeste ellu. «Sõjamõtete»

publitsistika ja lühiproosa vahel on otsene seos. Keskele motiivina figureerib sõda, mida kirjanik taunib kui kapitalistliku maailma meeletust. Sõja koletut olemust näitab kirjanik mõnikord lapse silmade läbi otsekul suurendusklaasi all («Villu sõda») ja kordab seda paar-kümmend aastat hiljem uue sõja algpäevil («Elavad nukud»). Nii lühiproosas kui publitsistlikes sõnavõttudes märkame nihkeid Tammsaare inimesekontseptsioonis. Kirjanik näeb inimese vigu, puudusi, eksimusi, kuid ei rahuldu selle pelga kujutusega, vaid otsib rängast sõja-ajastki homse ideaale, täiuslikumat inimest. Nende tähiste all on sündinud suurem osa kirjaniku lühiproosast, kus tuikab mure inimese saatuse pärast.

A. H. Tammsaare kaks pikemat jutustust «Varjundid» ja «Kärbes» ilmusid murrangulisel 1917. aastal. Toetudes ainekuliselt mälestuselamustele, mõjusid nad sisuliselt kaasajakaugematena kui kirjaniku mõnedki lühiproosapalad. Tegelikult olidki nad kavandatud märksa varem. Päevikukujulises jutustuses «Varjundid» pöördus kirjanik oma Kaukaasia-elamuste juurde ja teose esimene variant valmis juba 1914. aastal. Meespeategelase Thomanderi päeviku kaudu elustub traagiline armastuslugu ühes Kaukaasia sanatooriumis lõunamaise looduse taustal. Kahe inimese vastastikune kiindumus kiirendab tiisikushaige neiu surma. Sellele järgnevad mehe hingepiinad, mälestustes vaevlemine, süütunne ja enesetapukatse, lõpuks aga selle madalseisu ületamine ja elu poole tagasipöördumine. Jutustust kannab nii hääbumise kui elujanu poeesia.

«Varjundid» on Tammsaare loomingus kujutamislaidilt erandlik ja mõneti eksperimenteeriv teos. Sõna «varjund» isegi oli selleaegses keeletarvituses uudne. Kirjanik jätkab siin impressionistlikus stiililaadis, millega ta algust oli teinud juba üliõpilasnoveellides. Ta arendab selle stiili siin äärmuseni tegelaste hingevarjundite fikseerimisel. Haigete ülihellad närvid põhjustavad reageeringuid, kus iga pisiasi saab tavalisest sügavama tähenduse. Armastuse ja surma sümbioos («surmav Eeros») oli sagedane motiiv uutes kirjandusvooludes, mida A. H. Tammsaare üliõpilaspõlves tundma õppis.

Kuid kirjanik on «Varjundites» katsetanud ka stiili-elementidega, mis tema loomuomase stiilitundega täielikult ei harmoneerinud. Erakordses värvidetantsus

antud looduskirjelduste dekoratiivne funktsioon, mis loomulikuna mõjub Tuglase proosas, on Tammsaare kunstilises mõtlemises ebaorganiline, tema stiilihingele võõras. Tammsaare stilisüsteemis ilmub loodus läbi inimese elamuse ja on dekoratiivse ülesandeta. Antud juhul jääb lõunamaise looduse kirjeldus inimesest eraldi.

«Varjundites» on impressionistlik stiiliühtsus pidevam kui üliõpilasnoveellides, kuid jutustus jätab traagilisest situatsioonist hoolimata hajuvil mulje. Esiplaanile on tõstetud kavakindlas külluses meelelisi aistinguid, mis pidurdab Tammsaare individuaalstiilile omast mõtelis-filosoofilist süvitsiminekut. Jutustusele lisab kargust huumor ja isegi kerge iroonia, mis kohati välgatab keskkonna kirjelduses. «Varjunditega» lõpeb Tammsaare impressionismist mõjustatud loomingujärk.

«Kärbes» pöördus A. H. Tammsaare taas üliõpilaselu juurde ja lõpetas sellega oma linnaaineliste jutustuste sarja. Aine stiilikindlam käsitluslaad ja naistege-lase kujutamine uuest aspektist eraldab «Kärbest» varasematest linnajutustustest. Kui viimastes oli tegemist sotsiaalsele iseseisvumisele pürgivate sõnakate naistega, siis «Kärbes» keskne kuju Tiksi tahab enne-kõike naine olla oma looduse poolt seatud ülesannetes. Üliõpilaste seltskonnas ei huvita teda nende intellektuaalsed arupidamised, oma vaistliku ettenägelikkusega valib ta nende hulgast endale elukaaslast. Eneseohverdust ja mehe teenimist ei pea Tiksi endale alandavaks ega väheseks. Ta unistab tugevast perekonnast, lastest ja juhib asjad oma tunnete tarkusega selle eesmärgi poole. Tiksi on helge, päikesepaisteline, terviklik natuur, teda ei näri kahtlemise vaim. Tiksiga tõuseb Tammsaare inimesekujutuses esile teema: naiselikkus naises. See viib välja «Tõe ja õiguse» Krõõdani, kelle naiselikkus on võimeline taltsutama naabrimehe õelust ja kes jääb helgena vargamäelaste mälestusse. Ja lõpuks Tiinani, kelle naiselik terviklikkus saab toeks lõhestatud hingega Indrekule. Tiksi rikkumata naiselik headus on kvaliteet, mida Tammsaare hiljem ikka enam rõhutama hakkab, selles nagu ustavat pidepunkti näeb, millele võib toetuda inimelu vankuvuses.

Boheemitsevate üliõpilaste-ühapäevaliblikate kõrval, kes keerlevad Tiksi ümber, esineb jutustuses vananev kirjanik Andres Merihein, kes on ilma jäänud elu päi-

kesepooldest ja elab üksi oma kolmesopilises katusekambris, seltsiks tema viinaklaasil tipsutamas käiv talvekärbes. Oma mõju avaldab Tiksi naiselik headus Andres Meriheinalegi, kes suudab läbi näha näilisest ja olemuslikust inimeste suhtumises. Meriheina kaudu arendab Tammsaare juba siin satiiri kodanliku seltskonna pihta, kelle silmakirjalikkus on eriti pealetükkiv ülespuhutud juubelikõnedes: «Õlitatud nägudega, salvsonad keelel, tulevad need, kelle osavõtmine saab piinaks, austamine mõnituseks, kiitus pilkamiseks, meelitussõnad nukraks irooniaks ja kelle kruvitud õnnesoovidele pead vastuseks otsima piinava häbitundega sepitsetud tühje sõnu, kui ei taha talitada viisakuseta.» Meriheina juubelisünnipäeva tähistamist ettevalmistavas koosolekus ja tähtpäeva-hommiku enda kirjelduses on satiiri juba sellisel määral, mis lubab seda nägemisviisi pidada Tammsaare kirjanikunatuuri üheks oluliseks tahuks. Samal arvamisel kui Meriheina oli kodanlike seltskonnategelaste poolt korraldatud juubelitseremooniast Tammsaare ise, kes neid järjekindlalt vältis.

Aga Andres Meriheinaga on seotud üks olulisemgi rõhuasetus. Meriheina väljendab mõtte, mis on kogu Tammsaare loomingu üheks teljeks: «Töö on elu saladus. Armastuski ei tähenda muud kui tööd. Mis väärtus oleks kõige ülevamalgi tundmusel, kui ta ei aja tööle, kui ta ei aja looma.» Meriheina traagika on, et ta ise enam selle õpetuse järgi toimida ei jõua, kuigi veel loodab ja unistab. Seoses loova töö poetiseerimisega on jutustusest välja loetud kärbes-inimese allegooriat (G. Suits). Kaugemate sihtideta, ühepäevainimestena iseloomustab kirjanik Meriheina kaudu oma üliõpilasi. Nad on nagu kärbsed viinaklaasi ümber, tegudeta, sihtideta. Kärbes-inimese tüüp väljendub kõige selgemini üliõpilase Lutvei isikus, kes tõemeeli loodab oma elu ära elada lobiseva parasiidina.

Jutustuse «Kärbes» dramatiseeris ja lavastas K. Süvalep «Vanemuise» teatris 1969. aastal, H. Kulvere on teinud jutustusest kuuldemängu.

«Varjundite» ja «Kärbsega» lõppes Tammsaare üks loominguline etapp, kust kirjanik mõndagi kaasa võttis järgnevaks, eeskätt kogemusi inimese siseelu kujutamise osas. «Kärbses» ongi juba tärkvel Tammsaare realismi uued jooned, eelkõige eepiliselt avaram elukujutus ja

stiilivarjundite mitmekesisus. Pöördunud järgneval aastakümnel taas maaelu kujutuse juurde, andis kirjanik juba psühholoogiliselt süvendatud elutõlgitsusi, mida võime nimetada süvarealismiks.

Ajalõigus 1909—1921 oli A. H. Tammsaare ilukirjanduslik produktsioon kvantiteedilt vähene, kuid ka kaheksa Koitjärve-aastat polnud mahavisatud aeg. Füüsilistest hädadest hoolimata oli see loomingulise energia akumulierimise aeg, mis lubas järgnevas kõrgperioodis luua juba meistriteoseid. Haigusaastatel, elu ja surma piirsituatsioonis ja ühiskondlikes murrangutes kujunevad välja need elukäsituse põhialused, millel rajaneb kirjaniku järgnev looming. Erilises selguses ja hindamatul väärtusena hakkas paranevale kirjanikule paistma inimese loov tegu, mida ta pidas kõikide rahvuskultuuride põhialuseks. Viljakus kui olemise põhialus on väärtus, mille peale ei hakka skepsise rooste. See sai keskseks pidepunktiks, millele toetus kirjanik, talutades inimest läbi väheste õnneviivude ja rohkete hädade, õnnetuste ning eksimuste.

E. Siirak

Redigeerimismärkusi

Käesolevas köites avaldatud teoste alustekstid pärinevad suures enamuses 1920-ndate aastate esimesest poolest, ainult «Sõjamõtted» ilmus 1919. Nii miniatuurikogu «Poiss ja liblik» kui ka jutustuste «Varjundid» ja «Kärbes» 2. väljaanne, mida kirjanik on ise redigeerinud, on tänapäevasele keelele tunduvalt lähemal, kui olid sajandi esimesest ja teisest kümnendist pärinevad alustekstid. Seetõttu on keelelisi redigeeringuid käesoleva köite tekstides tehtud tunduvalt vähem kui «Kogutud teoste» I ja II köites.

Jutustuses «Varjundid» on 1. ja 2. väljaandes erinevusi tegelaste nimede kirjutamises. Esimeses trükis (1917) on venepärastes nimedes *Piratova*, *Lanin*, *Anton Petrovitš*, *Anna Ivanovna* ja *Sonja* rõhuline vokaal kirjutatud ühe tähega, alusteksti õigustes olevas teises trükis (1923) aga kahe tähega, seega siis *Piraatova*, *Lannin*, *Anton Petroovitš*, *Anna Ivaanovna* ja *Soonja*. Viimane märkimisviis ei pärine aga Tammsaarelt, vaid kirjastuse «Varrak» korrektorilt, seepärast on mainitud nimede kirjutamisel taastatud esimeses trükis kasutatud kirjutamisviis, mis kajastab kirjaniku tahet ja vastab ka tänapäevasele uususele.

Kahes varasemas köites on A. H. Tammsaare novellid ja jutustused esitatud kronoloogilises järjekorras. Käesolevas köites on miniatuuride ja kunstmuinasjuttude puhul respektieritud seda järjekorda, milles A. H. Tammsaare ise on need teosed kogusse «Poiss ja liblik» paigutanud. Miniatuuride ja kunstmuinasjuttude tsükkel moodustab omaette terviku, milles on oluline ka teoste järgnevus. Nende kronoloogilise järjestuse saab hõlpsasti kindlaks teha «Bibliograafiliste andmete» abil.

Bibliograafilisi andmeid

Ühele noorele neiule

1. A. H. Tammsaare. Poiss ja liblik. Jurjev, «Noor-Eesti», 1915.
2. A. H. Tammsaare. Poiss ja liblik. Tallinn, Tallinna Eesti Kirjastuse-Ühisus, 1922.
3. Anton Tammsaare. Teosed: Jutustused III. Tallinn, Eesti Riiklik Kirjastus, 1962.
4. Anton Tammsaare. Jutustused III. Tallinn, Eesti Riiklik Kirjastus, 1962.

Kärbes, prussakas ja ämblik

1. A. H. Tammsaare. Poiss ja liblik. Jurjev, «Noor-Eesti», 1915.
2. A. H. Tammsaare. Poiss ja liblik. Tallinn, Tallinna Eesti Kirjastuse-Ühisus, 1922.
3. A. H. Tammsaare. Valitud novellid ja miniatuurid. Tallinn, «Ilukirjandus ja Kunst», 1945.
4. Anton Tammsaare. Valitud jutustused. Tallinn, «Ilukirjandus ja Kunst», 1949.
5. Anton Tammsaare. Teosed: Jutustused III. Tallinn, Eesti Riiklik Kirjastus, 1962.
6. Anton Tammsaare. Jutustused III. Tallinn, Eesti Riiklik Kirjastus, 1962.

Kaaren ja pojad

1. A. H. Tammsaare. Kaaren ja pojad. — «Päevaleht» 1910, 13. veebr., nr. 36.
2. A. H. Tammsaare. Kaaren ja pojad. — «Koit» 1910, 16. veebr., nr. 13.
3. A. H. Tammsaare. Poiss ja liblik. Jurjev, «Noor-Eesti», 1915.

4. A. H. Tammsaare. Kaaren ja pojad. — «Tartu Päevaleht» 1915, 14. märts, nr. 60.
5. A. H. Tammsaare. Kaaren ja pojad. — «Sakala» 1915, 16. märts, nr. 31.
6. A. H. Tammsaare. Kaaren ja pojad. — «Olevik» 1915, 17. märts, nr. 32.
7. A. H. Tammsaare. Kaaren ja pojad. — «Meie Aastasada» 1915, 17. märts, nr. 32.
8. A. H. Tammsaare. Kaaren ja pojad. — «Tallinna Teataja» 1915, 18. märts, nr. 63.
9. A. H. Tammsaare. Kaaren ja pojad. — «Pealinna Teataja» Lihavõtte lisa, 1915, 22. märts.
10. A. H. Tammsaare. Poiss ja liblik. Tallinn, Tallinna Eesti Kirjastuse-Ühisus, 1922.
11. A. H. Tammsaare. Kaaren ja pojad. — «Kevadik» 1927/28, nr. 4.
12. A. H. Tammsaare. Valitud novellid ja miniatuurid. Tallinn, «Ilukirjandus ja Kunst», 1945.
13. Anton Tammsaare. Valitud jutustused. Tallinn, «Ilukirjandus ja Kunst», 1949.
14. Anton Tammsaare. Teosed: Jutustused III. Tallinn, Eesti Riiklik Kirjastus, 1962.
15. Anton Tammsaare. Jutustused III. Tallinn, Eesti Riiklik Kirjastus, 1962.
16. Anton Hansen-Tammsaare. Neli miniatuuri. Tallinn, «Eesti Raamat», 1972.
17. A. H. Tammsaare. Miniatuure, novelle, jutustusi. Tallinn, «Eesti Raamat», 1977.
18. A. H. Tammsaare. Miniatuure. Tallinn, «Eesti Raamat», 1977.
19. A. H. Tammsaare. Pähklipüha. Jutte ja romaanikatkendeid. Tallinn, «Eesti Raamat», 1978.

Tõde

1. A. H. T. Tõde. — «Päevaleht» 1910, 12. juuni, nr. 130.
2. A. H. T. Tõde. — «Koit» 1910, 15. apr., nr. 45.
3. A. H. Tammsaare. Poiss ja liblik. Jurjev, «Noor-Eesti», 1915.
4. A. H. Tammsaare. Poiss ja liblik. Tallinn, Tallinna Eesti Kirjastuse-Ühisus, 1922.
5. A. H. Tammsaare. Valitud novellid ja miniatuurid. Tallinn, «Ilukirjandus ja Kunst», 1945.
6. Anton Tammsaare. Teosed: Jutustused III. Tallinn, Eesti Riiklik Kirjastus, 1962.

7. Anton Tammsaare. Jutustused III. Tallinn, Eesti Riiklik Kirjastus, 1962.

8. A. H. Tammsaare. Miniatuure, novelle, jutustusi. Tallinn, «Eesti Raamat», 1977.

Süütu armastus

1. A. H. Tammsaare. Süüta armastus. (Muinasjutt). — «Noor-Eesti» III. Tartu, «Noor-Eesti», 1909.
2. A. H. Tammsaare. Poiss ja liblik. Jurjev, «Noor-Eesti», 1915.
3. A. H. Tammsaare. Poiss ja liblik. Tallinn, Tallinna Eesti Kirjastuse-Ühisus, 1922.
4. A. H. Tammsaare. Valitud novellid ja miniatuurid. Tallinn, «Ilukirjandus ja Kunst», 1945.
5. Anton Tammsaare. Valitud jutustused. Tallinn, «Ilukirjandus ja Kunst», 1949.
6. Anton Tammsaare. Teosed: Jutustused III. Tallinn, Eesti Riiklik Kirjastus, 1962.
7. Anton Tammsaare. Jutustused III. Tallinn, Eesti Riiklik Kirjastus, 1962.
8. A. H. Tammsaare. Miniatuure, novelle, jutustusi. Tallinn, «Eesti Raamat», 1977.
9. A. H. Tammsaare. Süütu armastus. Tallinn, Eesti NSV Raamatuühing, 1978.
10. A. H. Tammsaare. Pähklipüha. Jutte ja romaanikatkendeid. Tallinn, «Eesti Raamat», 1978.

Kuningas ja ööbik

1. A. H. Tammsaare. Kuningas ja ööbik. — «Noor-Eesti» 1910, nr. 2.
2. A. H. Tammsaare. Poiss ja liblik. Jurjev, «Noor-Eesti», 1915.
3. A. H. Tammsaare. Poiss ja liblik. Tallinn, Tallinna Eesti Kirjastuse-Ühisus, 1922.
4. A. H. Tammsaare. Valitud novellid ja miniatuurid. Tallinn, «Ilukirjandus ja Kunst», 1945.
5. Anton Tammsaare. Teosed: Jutustused III. Tallinn, Eesti Riiklik Kirjastus, 1962.
6. Anton Tammsaare. Jutustused III. Tallinn, Eesti Riiklik Kirjastus, 1962.
7. Anton Hansen-Tammsaare. Neli miniatuuri. Tallinn, «Eesti Raamat», 1976.

8. A. H. Tammsaare. Jutustusi ja novelle. Tallinn, «Eesti Raamat», 1976.
9. A. H. Tammsaare. Miniatuure, novelle, jutustusi. Tallinn, «Eesti Raamat», 1977.
10. A. H. Tammsaare. Miniatuurid. Tallinn, «Eesti Raamat», 1977.

Õobik ja lilled

1. A. H. Tammsaare. Õobik ja lilled. — «Noor-Eesti» 1910, nr. 2.
2. A. H. Tammsaare. Poiss ja liblik. Jurjev, «Noor-Eesti», 1915.
3. A. H. Tammsaare. Poiss ja liblik. Tallinn, Tallinna Eesti Kirjastuse-Ühisus, 1922.
4. A. H. Tammsaare. Valitud novellid ja miniatuurid. Tallinn, «Ilukirjandus ja Kunst», 1945.
5. Anton Tammsaare. Valitud jutustused. Tallinn, «Ilukirjandus ja Kunst», 1949.
6. Anton Tammsaare. Teosed: Jutustused III. Tallinn, Eesti Riiklik Kirjastus, 1962.
7. Anton Tammsaare. Jutustused III. Tallinn, Eesti Riiklik Kirjastus, 1962.
8. Anton Hansen-Tammsaare. Neli miniatuuri. Tallinn, «Eesti Raamat», 1972.
9. A. H. Tammsaare. Õobik ja lilled. — «Kommunisti-ehitaja» 1973, 1. veebr., nr. 13.
10. A. H. Tammsaare. Miniatuurid. Tallinn, «Eesti Raamat», 1977.
11. A. H. Tammsaare. Pähklipüha. Jutte ja romaanikatekendeid. Tallinn, «Eesti Raamat», 1978.

Armastus

1. A. H. Tammsaare. Armastus. — «Noor-Eesti» 1910, nr. 2.
2. A. H. Tammsaare. Poiss ja liblik. Jurjev, «Noor-Eesti», 1915.
3. A. H. Tammsaare. Poiss ja liblik. Tallinn, Tallinna Eesti Kirjastuse-Ühisus, 1922.
4. A. H. Tammsaare. Tähtis päev ja Tõsi jah. Tallinn, «Töökool», [1925].
5. A. H. Tammsaare. Valitud novellid ja miniatuurid. Tallinn, «Ilukirjandus ja Kunst», 1945.

6. Anton Tammsaare. Valitud jutustused. Tallinn, «Ilukirjandus ja Kunst», 1949.
7. Anton Tammsaare. Teosed: Jutustused III. Tallinn, Eesti Riiklik Kirjastus, 1962.
8. Anton Tammsaare. Jutustused III. Tallinn, Eesti Riiklik Kirjastus, 1962.
9. A. H. Tammsaare. Miniatuure, novelle, jutustusi. Tallinn, «Eesti Raamat», 1977.

Laulik

1. A. H. Tammsaare. Laulik. — «Noor-Eesti» 1910, nr. 2.
2. A. H. Tammsaare. Poiss ja liblik. Jurjev, «Noor-Eesti», 1915.
3. A. H. Tammsaare. Poiss ja liblik. Tallinn, Tallinna Eesti Kirjastuse-Ühisus, 1922.
4. A. H. Tammsaare. Valitud novellid ja miniatuurid. Tallinn, «Ilukirjandus ja Kunst», 1945.
5. Anton Tammsaare. Teosed: Jutustused III. Tallinn, Eesti Riiklik Kirjastus, 1962.
6. Anton Tammsaare. Jutustused III. Tallinn, Eesti Riiklik Kirjastus, 1962.
7. A. H. Tammsaare. Jutustusi ja novelle. Tallinn, «Eesti Raamat», 1976.
8. A. H. Tammsaare. Miniatuure, novelle, jutustusi. Tallinn, «Eesti Raamat», 1977.

Kandlemängija

1. A. H. Tammsaare. Kandlemängija. — «Vaba Sõna» 1914, nr. 5.
2. A. H. Tammsaare. Poiss ja liblik. Jurjev, «Noor-Eesti», 1915.
3. A. H. Tammsaare. Poiss ja liblik. Tallinn, Tallinna Eesti Kirjastuse-Ühisus, 1922.
4. A. H. Tammsaare. Valitud novellid ja miniatuurid. Tallinn, «Ilukirjandus ja Kunst», 1945.
5. Anton Tammsaare. Teosed: Jutustused III. Tallinn, Eesti Riiklik Kirjastus, 1962.
6. Anton Tammsaare. Jutustused III. Tallinn, Eesti Riiklik Kirjastus, 1962.
7. A. H. Tammsaare. Miniatuure, novelle, jutustusi. Tallinn, «Eesti Raamat», 1977.

Poiss ja liblik

1. A. H. Tammsaare. Poiss ja liblik. — «Vaba Sõna» 1914, nr. 11/12.
2. A. H. Tammsaare. Poiss ja liblik. Jurjev, «Noor-Eesti», 1915.
3. A. H. Tammsaare. Poiss ja liblik. Tallinn, Tallinna Eesti Kirjastuse-Ühisus, 1922.
4. A. H. Tammsaare. Poiss ja liblik. — «Ameerika Eestlane» 1925, 24. mai.
5. A. H. Tammsaare. Valitud novellid ja miniatuurid. Tallinn, «Ilukirjandus ja Kunst», 1945.
6. Anton Tammsaare. Valitud jutustused. Tallinn, «Ilukirjandus ja Kunst», 1945.
7. Anton Tammsaare. Teosed: Jutustused III. Tallinn, Eesti Riiklik Kirjastus, 1962.
8. Anton Tammsaare. Jutustused III. Tallinn, Eesti Riiklik Kirjastus, 1962.
9. Anton Hansen-Tammsaare. Neli miniatuuri. Tallinn, «Eesti Raamat», 1972.
10. A. H. Tammsaare. Poiss ja liblik. — «Kommunismiehitaja» 1973, 1. veebr., nr. 13.
11. A. H. Tammsaare. Jutustusi ja novelle. Tallinn, «Eesti Raamat», 1976.
12. A. H. Tammsaare. Poiss ja liblikas. Tallinn, «Eesti Raamat», 1977.
13. A. H. Tammsaare. Miniatuure, novelle, jutustusi. Tallinn, «Eesti Raamat», 1977.
14. A. H. Tammsaare. Miniatuure. Tallinn, «Eesti Raamat», 1977.

Kuulus karsklane

1. A. H. Tammsaare. Kuulus karsklane. Rmt.: Raamat neile, kes oma lapsi armastavad. Tallinn, Tallinnamaa Kooliõpetajate Vastastikuse Abiandmise Selts, 1911.
2. A. H. Tammsaare. Poiss ja liblik. Tallinn, Tallinna Eesti Kirjastuse-Ühisus, 1922.
3. A. H. Tammsaare. Valitud novellid ja miniatuurid. Tallinn, «Ilukirjandus ja Kunst», 1945.
4. Anton Tammsaare. Valitud jutustused. Tallinn, «Ilukirjandus ja Kunst», 1949.
5. Anton Tammsaare. Teosed: Jutustused III. Tallinn, Eesti Riiklik Kirjastus, 1962.

6. Anton Tammsaare. Jutustused III. Tallinn, Eesti Riiklik Kirjastus, 1962.

Näkk

1. A. H. T. Näkk. — «Tallinna Kaja» 1915, nr. 37.
2. A. H. Tammsaare. Poiss ja liblik. Tallinn, Tallinna Eesti Kirjastuse-Ühisus, 1922.
3. A. H. Tammsaare. Valitud novellid ja miniatuurid. Tallinn, «Ilukirjandus ja Kunst», 1945.
4. Anton Tammsaare. Valitud jutustused. Tallinn, «Ilukirjandus ja Kunst», 1949.
5. Anton Tammsaare. Teosed: Jutustused III. Tallinn, Eesti Riiklik Kirjastus, 1962.
6. Anton Tammsaare. Jutustused III. Tallinn, Eesti Riiklik Kirjastus, 1962.
7. A. H. Tammsaare. Pähklipüha. Jutte ja romaanikatekendeid. Tallinn, «Eesti Raamat», 1978.

Varjundid

1. A. H. Tammsaare. Varjundid. Novell. Tartu, «Noor-Eesti», 1917.
2. A. H. Tammsaare. Varjundid. Novell. Tallinn, «Varrak», 1923 [tegelikult ilmus 1924. a. aprillis].
3. Anton Tammsaare. Valitud jutustused. Tallinn, «Ilukirjandus ja Kunst», 1949.
4. Anton Tammsaare. Teosed: Jutustused II. Tallinn, Eesti Riiklik Kirjastus, 1960.
5. Anton Tammsaare. Jutustused II. Tallinn, Eesti Riiklik Kirjastus, 1960.
6. A. H. Tammsaare. Jutustusi ja novelle. Tallinn, «Eesti Raamat», 1976.
7. A. H. Tammsaare. Miniatuure, novelle, jutustusi. Tallinn, «Eesti Raamat» 1977.

Kärbes

1. A. H. Tammsaare. Kärbes. Tallinn, «Maa», 1917.
2. A. H. Tammsaare. Kärbes. Tallinn, «Varrak», 1924.
3. Anton Tammsaare. Valitud jutustused. Tallinn, «Ilukirjandus ja Kunst», 1949.

4. Anton Tammsaare. Teosed: Jutustused II. Tallinn, Eesti Riiklik Kirjastus, 1960.

5. Anton Tammsaare. Jutustused II. Tallinn, Eesti Riiklik Kirjastus, 1960.

6. A. H. Tammsaare. Miniatuure, novelle, jutustusi. Tallinn, «Eesti Raamat», 1977.

Rahu

1. A. H. T. Rahu. — «Tallinna Kaja» 1914, nr. 18/19.

2. A. H. Tammsaare. *Sõjamõtted*. Tartu, «Noor-Eesti», 1919.

Ema ja lapsed

1. A. H. T. Ema ja lapsed. — «Perekonnaleht» 1914, nr. 43.

2. A. H. Tammsaare. *Sõjamõtted*. Tartu, «Noor-Eesti», 1919.

3. Anton Tammsaare. Teosed: Jutustused III. Tallinn, Eesti Riiklik Kirjastus, 1962.

4. Anton Tammsaare. Jutustused III. Tallinn, Eesti Riiklik Kirjastus, 1962.

Villu sõda

1. A. H. Tammsaare. *Sõjamõtted*. Tartu, «Noor-Eesti», 1919.

2. Anton Tammsaare. Teosed: Jutustused III. Tallinn, Eesti Riiklik Kirjastus, 1962.

3. Anton Tammsaare. Jutustused III. Tallinn, Eesti Riiklik Kirjastus, 1962.

Kaks surma

1. A. H. Tammsaare. *Sõjamõtted*. Tartu, «Noor-Eesti», 1919.

Kuiv nurk

1. A. H. Tammsaare. *Kuiv nurk*. — «Murrang» 1921, nr. 2.

2. A. H. Tammsaare. Elavad nukud. Novelle. Tallinn, Ajakirjade-Ajalehtede Kirjastus, 1958.

3. Anton Tammsaare. Teosed: Jutustused III. Tallinn, Eesti Riiklik Kirjastus, 1962.

4. Anton Tammsaare. Jutustused III. Tallinn, Eesti Riiklik Kirjastus, 1962.

Jõulupuu

1. A. H. Tammsaare. Jõulupuu. — «Päevaleht» 1921, 24. dets. nr. 345.

2. A. H. Tammsaare. *Poiss ja liblik*. Tallinn, Tallinna Eesti Kirjastuse-Ühisus, 1922.

3. A. H. Tammsaare. Valitud novellid ja miniatuurid. Tallinn, «Ilukirjandus ja Kunst», 1945.

4. Anton Tammsaare. Teosed: Jutustused III. Tallinn, Eesti Riiklik Kirjastus, 1962.

5. Anton Tammsaare. Jutustused III. Tallinn, Eesti Riiklik Kirjastus, 1962.

Sisukord

1915. Miniatuurid kogust „Poiss ja liblik“

Ühele noorele neiule	7
Kärbes, prussakas ja ämblik	8
Kaaren ja pojad	12
Tõde	14
Süütu armastus	16
Kuningas ja ööbik	19
Ööbik ja lilled	23
Armastus	24
Laulik	26
Kandlemängija	28
Poiss ja liblik	30
Kuulus karsklane	32
Näkk	34

1917. Jutustused

Varjundid	45
Kärbes	123

1914–1921. Novellid

Rahu	257
Ema ja lapsed	261
Villu sõda	275
Kaks surma	280
Kuiv nurk	284
Jõulupuu	299
Järelsõna	305
Redigeerimismärkusi	314
Bibliograafilisi andmeid	315

А. Х. Таммсааре.
СОБРАНИЕ СОЧИНЕНИЙ III.
МИНИАТЮРЫ, РАССКАЗЫ, НОВЕЛЛЫ
(1909—1921).

На эстонском языке.
Художник-оформитель Р. Пангсеп.
Таллин, изд-во «Ээсти раамат».

Toimetaja H. Nigols.
Kunstiline toimetaja M. Vannas-Orupõld.
Tehniline toimetaja V. Kann.
Korrektorid R. Rohtla ja T. Randviir.

ИБ № 1542.

Laduda antud 3. 08. 78. Trükkida antud 19. 01. 79.
MB-01416. Formaat 84×108/32.

Trükipaber nr. 1. Kiri: žurnalnaja. Kõrgtrükk.
Trükipoognaid 10,25+0,53 (kleebised).
Tingtrükipoognaid 18,11.

Arvestuspoognaid 17,78. Trükiarv 50 000.
Tellimus nr. 1474. Hind rbl. 1.80, killega rbl. 2.—
«Eesti Raamat», 200090 Tallinn, Pärnu mnt. 10.
Trükikoda «Ühiselu», 200001 Tallinn, Pikk 40/42.